

Brigit Strawbridge Howard

Brigit Strawbridge Howard

Bir doğaya dönüş yolculuğu...

Arılarla Dans

Çevirmen: Ekin Can Göksoy

THE SUNDAY TIMES
EN İYİ DOĞA KİTAPLARI 2020

2020 WAINWRIGHT
PRIZE FINALIST

*Bir doğaseverin arıların yaşamına
ve doğal dünyaya tutkulu yaklaşımı...*

Gezegенimizin
geleceğini
umursayan
herkes
bu şarkıya
kulak
vermeli...

Nasıl olur da kozasından yeni çıkmış bir arı hangi çiçeğin kendisi için en iyi polen kaynağına sahip olduğunu bilebilir? Hangi çiçeklerin çoktan “ziyaret edildiğini” ve hangilerinin halen daha sunacağı hediyeler olduğunu söyleyebilir? Stratejileri var mıdır? Evrimleşmemizde nasıl bir rol oynarlar? Dahası arılar olmasaydı dünyamıza ne olurdu?

Arı savunucusu, yaban hayat bahçevanı ve doğa bilimci Brigit Strawbridge Howard, *Arılarla Dans* kitabında bizleri danslarıyla ekosisteme hayat veren arıların ve güzel bitkilerin görmezden gelinen büyüğü ve zengin dünyasına davet ediyor. Bu eşsiz kitapla bizi insan yapan şeyin ve doğa ile nasıl bağlantı kurduğumuzun dokunaklı ve etkileyici şarkısını dinleyeceksiniz. Gezegенimizin geleceğini umursayan herkes bu şarkıya kulak vermeli...

BEYAZ BAYKUS

www.beyazbaykus.com

www.destekmedyagrubu.com

facebook.com/beyazbaykusyayinlari

twitter.com/beyazbaykusy

instagram.com/beyazbaykusyayinlari

www.destekdukkani.com

DESTEK
DÜKKAN

KDV'den muaftr.

Brigit Strawbridge Howard

Bir doğaya dönüş yolculuğu...

Arılarla Dans

**BEYAZ BAYKUŞ: 47
ARAŞTIRMA: 7**

BRIGIT STRAWBRIDGE HOWARD / ARILARLA DANS

DANCING WITH BEES: A Journey Back to Nature

© Bu kitabın Türkçe yayın hakları
Anatolialit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü,
yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

DANCING WITH BEES: A Journey Back to Nature
by Brigit Strawbridge Howard

Copyright (c) 2019 by Brigit Strawbridge Howard

Turkish edition published by arrangement with Chelsea Green Publishing Co,
White River Junction, VT, USA www.chelseagreen.com

İmtiyaz Sahibi: Yelda Cumaloğlu
Genel Yayın Yönetmeni: Özlem Küskü
Yayın Koordinatörü: Kaan Cumaloğlu
Editör: Devrim Yalkut
Çevirmen: Ekin Can Göksoy
Son Okuma: Devrim Yalkut
Kapak Tasarım: Işıl Ilgıt Şimşek
Sayfa Düzeni: Işıl Ilgıt Şimşek
Sosyal Medya-Grafik: Işıl Ilgıt Şimşek

Beyaz Baykuş: Mart 2021
Yayıncı Sertifika No. 13226

ISBN: 978-625-441-211-0

© Beyaz Baykuş
Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 Nişantaşı/İstanbul
Tel. (0) 212 252 22 42 - Faks: (0) 212 252 22 43
www.beyazbaykus.com
[facebook.com/ beyazbaykusyayinlari](https://facebook.com/beyazbaykusyayinlari)
twitter.com/beyazbaykusy
instagram.com/beyazbaykusyayinlari

Deniz Matbaa Mücellit - Çetin Koçak
Maltepe Mahallesi Hastane Yolu Sok No. 1/6
Zeytinburnu / İstanbul
Sertifika No. 48625

Beyaz Baykuş Yayınları, Destek Yayınları'nın tescilli markasıdır.

Brigit Strawbridge Howard

Bir doğaya dönüş yolculuğu...

Arılarla Dans

Çevirmen: Ekin Can Göksoy

İÇİNDEKİLER

YAZAR HAKKINDA	9
FARK EDİŞLER	11
GİRİŞ	20
BAL TUZAĞI	20
KANATTAKİ BAHAR	40
KENDİNE AİT BİR YUVA	60
İSİM DEDİĞİN NEDİR Kİ?	79
ÇOCUKLAR ŞEHRE DÖNDÜ	97
YARAMAZ ARILAR	108
BAŞ AŞAĞI KUŞ	118
DERE BOYUNDAKİ KABİN	130
GUGUK, GUGUK	144
İĞNELER VE OĞULLAR	155
ARI OLMAK YA DA ARI OLMAMAK	168
BÜYÜK SARI YABANARISININ PEŞİNDE KISIM 1	176
BÜYÜK SARI YABANARISININ PEŞİNDE KISIM 2	190
BOVEY HEATHFIELD'DA	209
AĞAÇLARA ÖVGÜ	221

SEDGEHILL, BİR DOĞA TARİHİ.....	237
PAMUK DOKUYUCULAR.....	250
ÇAY VAKTİ.....	264
YAPRAK DÖKMEYEN	279
KARDELENLER ARASINDA	295
SONUÇ.....	306
DERİN DÜŞÜNCELER.....	306
TEŞEKKÜRLER.....	325

*Bu kitabı görse benimle
çok gurur duyacağını bildiğim annem
Isabel için...*

YAZAR HAKKINDA

Brigit Strawbridge Howard bir arı savunucusu, yaban hayat bahçivani ve bir doğacıdır. Yerel yabani arılar ve diğer tozlayıcı böceklerin önemi hakkında farkındalık yaratmak için yazılar yazar, konuşmalar yapar ve kampanyalar düzenler. Brigit Kuzey Dorset'te eşi Rob ile yaşamaktadır.

ÖNSÖZ

FARK EDİŞLER

Fransız Devrimi hakkında bildiklerimin etrafımızdaki ağaçlar hakkında bildiklerimden çok daha fazla olduğunu fark ettiğim gün sarsılmıştım. Bu düşünce ile afallamış, kelimenin tam anlamıyla donup kalmıştım.

O sıralar kırklı yaşlarımin başındaydım ve o sarsılmış halim ile maalesef dünya sandığım baloncuğun dışındaki hayata dair hiçbir şey bilmediğimi düşündüğümü hatırlıyorum. Sütün inekten geldiğini ya da meşe ağacının meşe palamudundan yetiştiğini bilmeyen şehirli çocuklardan biri gibi hissetmiştim kendimi. Aslına bakarsanız *o kadar da* kötü değildi durumum, ama yine de işe giderken gördüğüm ağaçlardan anca beş altı tanesinin adını kendimden emin bir şekilde söyleyebiliyor oluşum beni endişeye sevk etmişti. Peki ya diğer ağaçlar? Hangisi hangisiydi? Alfabetik sırayla “alıçtan zeytine” bildiğim tüm ağaç isimlerini hatırlamaya ve yapraklarının, kabuklarının, sürgünlerinin şekillerini hayal etmeye çalışmıştım telaş içinde. Çarpıcı bir çalışma olmuştu bu.

Beni asıl sarsan şey ağaçların isimlerini sayamamak değildi, çünkü bir şeyi sevip hakkını teslim etmek için ona verilen adı bilmenize gerek yoktu. Beni sarsan şey, ağaçları *fark etmeyi* bi-

rakmış olmamdı. Dahası, fark etmeyi bıraktığım tek şey ağaçlar değildi. Haftada üç kez işe yürüyerek gidiyordum ve bu yolda, West Malvern'dan Great Malvern'a Malvern Tepeleri'ni aşıyordum. Yollarım yabani çiçeklerle bezeliydi; topak topak çimenlerle ve kısa çalılarla dolu geniş düzlüklerden, kadim granit taşlarının arasından fışkıran nadir yeşilliklerin olduğu alanlardan, ağaçların hemen bittiği noktada başlayan ve devamlı değişen gökyüzünün sunduğu o tavanın altından geçiyordum. Fakat zihnimdeki kargaşa ve işe zamanında varmak ile o kadar meşguldüm ki etrafımı saran bu harika doğal ortam mozaığının sunduğu bereketli ve eşsiz yabani yaşamdan bihaberdim.

Doğa ile bağlantım öylesine kopmuştu ki mevsimlerin değiştiğini ağaçların üzerinde kaç tane yaprak olduğuna değil hava sıcaklığına göre giydiğim kıyafetlerin kaç kat olduğuna bakarak anlıyordum. En son ne zaman yaprakların ne renk olduğuna, güneşin göğün hangi kısmından battığına, çalı çitlerde hangi yabani çiçeklerin bittiğine baktığımı hatırlamıyordum bile.

Bir sabah birden gözlerini Moominvalley'de açıvermeyi tüm kalbiyle isteyen o küçük kıza ne olmuştu? Snufkin baharda piposunu tüttürürken köprünün köşesinde oturup ayaklarını nehre sarkıtmayı, Hemulen ile gerçek bir büyüteç yardımı ile hiç görmediği heyecan verici yabani çiçekleri incelemeyi düşleyen kızcağız neredeydi? Laura, Jack ve Black Susan ile Wisconsin'deki "Koca Ormandaki Küçük Evlerinde" yaşamayı, pencerelerinin hemen dışında gece boyunca rüzgârlar eser kurtlar ulurken tekerlekli karyolalarında sarınıp sarmalanarak güvende uyumanın hayallerini kuran kız çocuğuna ne olmuştu? Peki on yaşındayken genç doğabilimci Gerald Durrell'in yerine yalnızca bir günlüğüne geçebilmek için değil tüm çikolata şeker stokunu sağ kolunu bile verebilecek o çocuğa? Bu küçük kız hâlâ yaşıyor muydu? Eğer yaşıyorsa, onu bulmam gerekiyordu.

Geriye doğru baktım, ipuçlarını taradım. Acaba eskiden ben olan o küçük kızın sessiz sedasız çekip gitmesine yol açan bir an ya da bir olay var mı diye aradım. Son otuz yıldır kaybettiğim, dünyaya ait bu perspektifi yeniden keşfetmişim ve kaybetmeye de hiç niyetim yoktu. Bu uyanışı, bu kıymetli hazineyi, bu kırılgan şeyi beslemeye, büyütüp yeniden bilinçli hale getirmeye ve yıllar önce zihnimin derinliklerine çekilip orada kış uykusuna yatmasına sebep olan her ne ise ondan korumaya yemin etmişim.

Ben fitratım gereği bir düşünür ve problem çözücü olmuştumdur. Kendimi bu doğaya dönüş yolculuğuma daha da hazırlamak için genel anlamıyla bağlantılar ve ilişkilerin değişim, dönüşüm ve miadını doldurmaya teşne oluşunu inceleyerek bu yolculuğa başlayabileceğimi düşündüm. Bağların kopmasına dair en ilginç şey bunun gerçekleştiğinin farkına varmaya bileceğinizdir. Hayat boyu bir şeyden ya da birinden kopmak için bilinçli ama önemsiz kararlar vermek zorunda kaldığımız sayısız an mevcuttur. Örneğin, radyoyu kapattığımızda ya da bir telefon konuşmasını sonlandırdığımızda... Ancak bu basit, gündelik kararlar uzun vadeli yahut yaşamımızı değiştirecek sonuçlara sahip değildir. İstifa vermek ya da uzun süreli ilişkinizi bitirmek gibi diğer bilinçli kararlar ise yaşamınızı değiştirecek kopuşlara yol açar. Ancak doğaları gereği bu kararlar neredeyse her zaman nasıl sonuçlanacaklarına dair uzun uzun düşünülmüş kararlar olur. Bunlardan hiçbiri benim doğadan kopuşumu açıklamakta yeterli değildi.

İlişkilerimiz başka şekillerde de değişir. Mevcut bağların verdiğimiz bilinçli kararlarla dönüştüğü yahut zayıfladığı ama tamamıyla kopmadığı anlar da vardır. Örneğin, genç bir bireyin ailesinden uzaklaşmayı seçip başka bir yere taşınması gibi. Böyle bir kararın sebebi kuşkusuz dikkatle değerlendirilecektir ancak ikincil etkileri beklenmiyor olabilir. Ebeveynler ve yetişkin

çocukları telefon ya da e-posta vasıtası ile yahut ara sıra yapılan ziyaretlerle bağlantıda kalabilirler ancak birbirlerinin hayatlarında olan bitenler hakkındaki bilgileri ve anlayışları kaçınılmaz olarak azalacaktır. Ebeveynler ve çocukların birbirlerine karşı hissettikleri sevgi ya da empati azalmaz ancak çocukların yaşamları yuvadan uçmalarının ardından kendilerine ait yeni ve heyecan verici rotaları takip ederken ebeveynlerinin etkileri ya ciddi oranda azalır ya da etki sahibi olmayı tamamen bırakır. Bu tür neticeler nadiren dikkate alınır çünkü bunun zaten böyle olacağını biliriz. Çocuklar evi terk eder; bugünün dünyasında bir kuraldır bu. Peki benim doğadan kopuşum da böyle bir kural mıydı?

Kırklı yaşlarımın başında aniden ve keskin bir biçimde fark ettiğim doğadan kopuşun benim bilinçli bir tercihim yahut bile isteye verdiğim bir karardan ortaya çıkmadığına emindim, bu yüzden de yıllar hatta on yıllar boyunca bana fark ettirmeden gelmiş olmalıydı. Sanki bir sabah uyanıvermiştim de hayatımı paylaştığım insanı tanımadığımı, ne olduysa bir şekilde farklı yollara gitmiş olduğumuzu ve sonuç olarak da artık âşık olmadığımızı fark etmiştim. Bu yakıştırma bile biraz eksik kalıyor çünkü bu benzetmede iki bilinçli insan var, bir bilinçli insan ve doğanın ta kendisi yok. Yine de görünüşte devasa ve akıl sır ermez olan bir şeyi kavramaya çalışmak için iyi bir başlangıç noktası. En azından benim için öyle olmuştu.

Bu fark edişler arıların farkına varmaya başlamamla aynı zamanlara denk gelmişti. O zamanlar doğaya dönüş yolculuğumda ne denli büyük bir rol oynayacaklarının, bana nasıl yardımcı olup kılavuzluk edeceklerinin ve onların etrafındayken nice çok şey öğreneceğimin henüz farkında değildim. Ama çok yakında öğrenecektim. Yeniden âşık olmak üzereydim.

Arılar. Nereden başlamalı ki? Tüm tarım ürünlerimizin tolaşmasını sağlayan canlılar olarak arılara ne kadar da bağımlı

olduğumuzu düşünürsek, onlar hakkında ne kadar az şey bildiğimizi kelimelere sığdıramam. İnsanlara “arı” kelimesini söylediğinizde akıllarına ilk gelen şey muhtemelen kovanlar, arıcılar ve balın görüntüleri olacaktır. Ancak, aynı insanlara bir kâğıt kalem verip de bir arı çizmelerini isterseniz elips bir şekli sarı, beyaz ve siyah çizgilerle dolduracaklar, elipse bir kafa, altı bacak, iki anten ve birkaç kanat konduracaklardır –bu balarısından ziyade yabanarısına benzer.

Gerçekteyse, dünya en az yirmi bin farklı arı cinsine ev sahipliği yapar. Bu çok ciddi bir rakamdır, öyle ki çoğu insan ilk duyduğunda şaşırır (en azından ben şaşırmıştım). Hele ki önceden balarısı ve yabanarısı dışında bir arı olduğunu bilmiyorsanız... Daha da ilginç tüm bu farklı cins arının yalnızca 9’u balarısı ve 250’si yabanarısıdır. Yaklaşık 500 kadar da iğnesiz arı denen arı cinsi mevcuttur. Geri kalanı ise “yalnız” arılardır ve bu arıların arasından çok fazla yeni dost edindim. (“Geri kalanı” derken birazcık kolayca kaçıyorum bundan daha sonra ayrıntılı bahsedeceğim!)

Birçoğumuz arıların tozlaşmanın en önemli aktörleri olduğunun farkında olsak da tozlaşma gibi olağanüstü bir şeyi böylesine küçük varlıkların başarıyor olmasının hakkını yeterince vermiyor, bu armağanın –yahut şimdilerde ekonomistlerin üzücü bir biçimde söylediği gibi, “hizmetin”– kıymetini bilmiyoruz. “Armağan” kelimesini özellikle ve bir armağanın bir alıcıya bile isteye verilen bir şey olduğunun farkında olarak kullanıyorum. Arılar ve tozlaşmaya katkı sunan diğer canlılar polen ve nektar toplama işlerini yaparlarken, asıl amaçları elbette türlerinin gelecek nesillerini beslemek, ihtiyaçlarını karşılamak için yuvalarına götürebilecekleri her şeyi almaktır. Arılar ziyaret ettikleri bitkileri tozlaştırma niyetinde olmadıkları gibi bize “armağan” verme niyetinde de değillerdir elbet, ancak

benim nazarımda sonuç doğanın insanlığa sunduğu mucizevi armağanlardan biridir. Bu öyle bir armağandır ki, o olmadan yaşamımızı sürdürmemiz mümkün değildir.

Arılar çiçekli bitkileri tozlaştırır, bu kadarını biliyoruz. Ama bunu nasıl yaparlar? Nasıl olur da kozasından yahut kuluçkasından yeni kalkmış bir arı hangi çiçeğin kendisi için en iyi polen ve nektar kaynağına sahip olduğunu bilebilir? Hangi çiçeklerin çoktan “ziyaret edildiğini” ve hangilerinin halen daha sunacağı hediyeler olduğunu söyleyebilir? Aynı bitkiyi kolayca yeniden bulabilir mi? Karmaşık bir yapıya sahip çiçeğe nasıl erişebilir? Peki bunu başardığında, polen ve nektarı nasıl emer ve yuvasına taşır? Bitkinin tozlaşmanın gerçekleşmesini sağlamak için stratejileri var mıdır? Eğer çiçekler açtığında etrafta tozlaşmaya katkı sunacak hiçbir canlı yoksa ne olur? Ve sosyal arılar birbirleriyle nasıl iletişim kurarlar? Pek çok “nasıl” sorusu – ve bunlar yalnızca arıların çiçekli bitkilerle ilişkileri üzerine sorular.

Cevaplarını aradığım ve aramaya da devam ettiğim pek çok başka arı sorusu daha var. Kitaplar ve online kaynaklardan bulabildiğim her şeyi yalayıp yuttum ama azıcık yardım almadan yapabilecekleriniz sınırlı.

Neyse ki, bu alanda yıllar boyu çalışarak biriktirdikleri kıymetli bilgiyi paylaşmayı tercih eden uzmanlar var. Bu bilim insanlarının pek çoğu benim gibi sıradan insanlar için bilimi kolay ve anlaşılabilir hale getirmeye de çalışıyor. Teşekkür bölümünde adlarını andığım bu insanlara onlardan doğrudan öğrendiklerim için öylesine müteşekkirim ki. Onların yardımı olmasaydı, şüphesiz ki karşılaştığım ilk engelde tıkanıp kalırdım.

Bazı arı sorularıma –elbette ki hepsine değil– cevap bulmanın yanı sıra, bu yolculuğum sırasında çok daha fazla bilgiyi keşfetme imkânı da buldum. Bu araştırma beni lepidopteroloji (güve ve kelebek bilimi), botanik ve tozlaşma ekolojisi gibi pek

çok yeni ve heyecan verici alanı keşfetmeye götürdü. Bu çekici konular da elbette arı yolculuğumdan devamlı olarak sapmam ya da uzaklaşmam anlamına geliyordu. Keşke birkaç hayatım olsaydı da tüm bu yeni bilgiyi özümseyip kavrayabilseydim ancak altmış yaşına basmış bulunuyorum ve paralel yaşamlar yaşamak mümkün değil. Bu sebeple zamanımın çoğunu arılara ayırmaya karar verdim.

Ayrıca saatler boyunca bahçemizde, arsamızda ve dışarıda her neredeysem orada, arıları ve diğer böcekleri izledim, böylece onlar hakkında ve davranışları hakkında daha fazla bilgiye sahip olabilecektim. Yuvalarından çıkmalarını ve geri dönmelerini –çiçekten çiçeğe onları izleyerek, çıkardıkları sesleri dinleyerek ve onları fotoğraflayarak– gözlemlememin sonucunda onlara hayranlık duymaya, saygı beslemeye ve sık sık da hayretler içinde kalmaya başladım. Çektiğim fotoğraflara yakından bakarak, bilgisayarımda onları kesip yakınlaştırarak, fizyolojileri ve davranışları hakkında çok ilgi çekici ipuçları yakalamayı başardım. Bu ipuçlarının büyük bir kısmı da hayati polen taşıma işini farklı türlerin nasıl yaptıkları konusundaydı. Aslına bakarsanız, benimle yürüyüşe çıkmak isteyen arkadaşlarımı iki kez düşünmeleri için hep uyarırım çünkü hareket eden ve dikkatimi celp eden küçük bir şeyi, durup incelemeden, ona hayran olmadan bırakıp gitmem mümkün değildir.

Arılar o kadar çok konuda inanılmazdırlar ki bu kitapta paylaşacağım bilgi onların varoluşlarını ancak yüzeysel bir şekilde ortaya koyabilir. Ben arılar konusunda ne bir otoriteyim ne de böyle bir iddiam var. Benim amacım tanıyıp sevdiğim, çevremizdeki canlı cinslerinden bir kısmını size tanıtmak, yaşam döngüleri hakkında bilgi sahibi olmanızı sağlamak (çoğu açıdan benzer olsalar da, cinsten cinse farklılık gösterirler) ve balarılar, yabanarılar ve yalnız arılar arasındaki temel farklardan bahsetmektir. Ama bu arıların hikâyelerini paylaşırken on-

larla beraber yaşayan çiçek sinekleri, atmaca güveleri ve çömlekçi arıları gibi türleri de size tanıtacak ve tüm bu canlıların karşı karşıya olduğu böcek ilaçları, doğal yaşam alanı kaybı ve iklim değişikliği gibi tehditler hakkında neler öğrendiğimi anlatacağım.

Mümkün olduğunca öğrendiğim her şeyi eklemeye çalıştım ancak tamamıyla anlayamadığım şeyleri de dışarıda bıraktım. Ne bahsettiğini kendisi de tam anlamamış birinin paylaştığı bilginin alıcısı olmaktan daha kafa karıştırıcı bir şey olmasa gerek. Daha fazla, daha derinlikli bilimsel bilgi için erişebileceğiniz pek çok inanılmaz kitap, makale ve web sitesi zaten mevcut.

En büyük dileğim, seyahatlerimde karşılaştığım diğer yabani ve harika canlılar ve bitkiler ile birlikte arıları izlemeye, dinlemeye ve anlamaya kendimi vakfederek son on yılda giderek artan bir merak ve zevkin tüm bedenimi kaplamasına yol açan arılar ve onların yaşamlarının farklı veçhelerini sizinle paylaşabilmek. Doğa ile daha da fazla zaman harcamak yolu ile –elbette bunun bana bahsettiği gözlemler, kavrayışlar ve fark edişlerle birlikte– edindiğim bilgiyi paylaşarak sizi arıları farklı bir gözle görmek, onlar hakkında daha fazla bilgiye sahip olmayı istemek, onların hakkını vermek ve dünyanıza ya da en azından bahçenize gelmelerine izin vermek konusunda cesaretlendirmeyi umuyorum.

Son olarak, arılara yardım etmenin en basit ve en kolay yollarından biri bahçelerinizi arı-dostu yapmak olduğu için, kitap boyunca arıların –ve bu kitap yalnızca arılar hakkında olmadığı için bahçemize ve arsamıza gelen veya oralarda yaşayan tüm diğer böcek ve canlıların da– dikkatini çekmek için kocam ile yetiştirdiğim çiçekli bitkileri ve yarattığımız doğal yaşam alanlarını da paylaşacağım. Bu kitap gerçekten de hayatına bir “arı kitabı” olarak başladı – yahut daha da özel olarak, arıların sayı-

larındaki azalma ve bunun sebepleri hakkında farkındalık yaratmak emeliyle. Ancak tıpkı benim doğa ile yeniden bağ kurma yolculuğumun kendine ait bir rota çizmesi gibi, bu kitap da aynı şeyi yapmış bulunuyor. On yıl kadar önce kitabı yazmaya başlamamdan bu yana tanıştığım ve âşık olduğum diğer tüm canlılar tarafından işgal edildi!

Bana bu yolculukta eşlik etmekten keyif alacağınızı ve onlarla tanıştıkça sizin de bu küçük, olağanüstü, büyülü canlılara birazcık âşık olacağınızı ümit ediyorum.

GİRİŞ

BAL TUZAĞI

Her zaman şimdi olduğu gibi arılara sevgi beslemiyordum. Çocukken bile, ilgimi en çok çeken canlılar kelebekler, yavru kuşlar, kurbağa larvaları, salyangozlar ve sukelerleri idi, asla arılar olmadı – belki yalnızca yabancıları, dengesiz hareketleri ve çıkardıkları sestten dolayı onları küçüklüğümden beri severdim. Bundan onlarca yıl sonrasına, 2006 yılında doğa için bir bağış kampanyası yürüttüğüm zamana kadar arıların muazzam çeşitliliği ve çiçekli bitkilerle kurdukları ilişkinin harikâlığının farkına varmamıştım.

O sıralarda medyada Atlantik’in öteki yakasında olan gizemli ve oldukça endişe verici haberler yer alıyordu. ABD’de yüksek sayıda balarısı “yok oluyordu” ve –neyse ki şu anda azalmış gözüken– bu sendroma koloni çöküş sendromu (KÇS) adı veriliyordu. Belirtilerinden biri işçi arıların tamamen kaybolmasıydı. Bu arılar polen ve nektar toplamak için yola çıkıyor, kovanları yumurta, larva ve bal ile bırakıyor ama asla dönmüyorlardı. Onlardan geriye hiçbir iz de kalmıyordu; kraliçeleri de bakımsızlıktan ölüyordu. Birkaç yıl üst üste ABD’deki kovanların yüzde 30’u buna maruz kaldı ve KÇS’nin zirve yaptığı 2006-2007 kışında, bu oran yüzde 60 gibi ciddi bir rakama

yükseldi. İnsanlar “arı kıyametinden” bahsetmeye başlamıştı ve balarılarını kurtarmak için araştırma ve destek programlarına ek fonlar bağlanmaya başladı.

Pek çok insan gibi ben de balarılarının hikâyesini artan endişe ile takip ettim. Başta haberlerdeki kayıplar devam ederse insan besin zincirine neler olabileceğine dair endişeleniyordum. Ancak, neler olduğuna dair biraz araştırma yapmaya başladığımda endişelerim ve odağım kayıpların bizi nasıl etkileyeceğinden balarılarına ve diğer tozlaşmaya yardımcı böceklerle kaydı.

Gezegnimiz Dünya 352 bin civarı çiçekli bitkiye ev sahipliği yapmaktadır. Bunlar da karşılığında en az 350 bin tanesi tanımlı ve pek çoğu da tanımlanmamış olan cinsten tozlaşmaya yardımcı hayvan tarafından döllenir. Bitkiler ve tozlaşmaya yardımcı hayvanları milyonlarca yıldır beraberce evrimleşmektedirler ve bazı bitkiler özelleşip bazı hayvanlarla bir arada var olmaya adapte olabilirken, çoğu genel alıcıdır ve farklı farklı türler tarafından ziyaret edilir. Kuşlar ve yarasalar çiçeklerin tozlaşmasına yardımcı olur, ama bunu kemirgenler, keseliler ve kertenkeleler de yapar. Yine de tozlaşmaya yardımcı hayvanların büyük bir çoğunluğu böceklerdir: Eşekarıları, çiçek sinekleri ve diğer sinekler, kelebekler, güveler, karıncalar, mayısböcekleri ve elbette arılar.

Arılar gezegenimizin çiçekli bitkilerinin tozlaşmasında oynadıkları önemli rolle bilinirler. Bu rolleri sayesinde, temel ekolojik ve tarım sistemlerinin devamlılığına katkı sunarlar. Yabanarıları domateslerin çapraz tozlaşması için hayati önem taşırlar. Bir grup Kuzey Amerika yalnız arısı, diğer bir adıyla kabak arısı, ticari olarak yetiştirilen kabak ve balkabaklarının üretiminde aslan payına sahiptir. İdare edilen balarıları olmadan, Kaliforniya'nın bademlerinin büyük bir kısmı yetişmeyecektir.

Kuzey Amerika'da ticari arıcılığın devasa seviyesini fark ettiğimde şok olmuş ve bu küçük canlıların maruz bırakıldığı stresi öğrendiğimde dehşete kapılmıştım. Bahsedilen rakamlar ve arıların taşındığı mesafeler akıllara durgunluk veriyordu. 2017'de göçmen arıcılar 1,7 milyon balarısı kolonisini Kaliforniya'ya getirmiş, bu arılar da 5260 kilometrekarelik badem ağacı tarlasını tozlaştırmıştı. Bu arılar badem vadilerinde halihazırda ikamet eden 500 bin koloniye ek olarak gelmişti. Tek başına badem 88 milyar arının kış evlerinden koparılıp bazen bin altı yüz kilometre kadar uzağa kamyonlarla taşınmasını gerektiriyor. Açık kasa kamyonlarda bir ileri bir geri, bir batıya bir doğuya, orta batıda yazlık ürünleri tozlaştırmak için durarak, kovanlar kışlayacakları ikamet yerlerine götürülüyor. Yeni yılın başlarında, her şeye yeniden başlanıyor. Bu kovanların bazıları yılda 16 bin kilometre yol gidiyor, kovanlardaki arılar ise elma, yonca, kolza, alfalfa, ayçiçeği ve yabanmersini gibi ürünleri tozlaştırıyor.

Balarılarının gizemli bir "illetten" kaybolmaları ve ölme-lerine şaşırmak bir yana, canlı kalabilmelerine hayret etmeye başlamıştım.

Balarıları ile ilişkimizi en az dokuz bin yıl öncesine, tarımın başlangıcına kadar gider. Arkeolojik bulgular neolitik çiftçilerin yabanarılarına baktığı, bal ve balmumunu ilaç ve besin olarak kullanmak için topladığını öne sürüyor, ancak arılarla olan ilişkimiz neredeyse kesin olarak bundan öncesine dayanıyor. İspanya Valensi'de on beş bin yıllık olduğuna inanılan bir mağara resmi açık bir biçimde bir uçurumun tepesindeki kovandan bal çalan bir insan figürünü tasvir ediyor. Atalarımız onlara bakmaya başlamadan önce bile arıların balına bir ilgi geliştirmeye başlamış olmalı.

Gezegendeki tüm balarılarının kovanlarda ya da kovanların gruplar halinde bulunduğu *arılıklarda* yaşadığını düşünüyor

olabilirsiniz. Ancak, tüm balarılar insanlar tarafından yetiştirilmez. Balarılar sık sık ağaç kovuklarında, bacalarda, duvar boşluklarında, çatılarda ve yıllar boyunca rahatsız edilmeden ya da bakılmadan yaşayabilecekleri her alanda yuva kurarlar. Kovanlardan uzakta gelişen ve koloni kuran arılara genelde *yabani* denir.

Aslına bakarsanız, benimle oldukça sık biçimde çatılarında ya da bacalarında aktif balarısı kolonileri ile evlerini paylaşan bir dizi arkadaşım var. Arılar evin içine girmediği veya petek ağırlığı evin yapısını tehdit etmediği sürece, böyle koloniler tamamen zararsızdır. İnsanlar sık sık bu arılara bağlanıverir ve kolonilere sevgiyle “arılarımız” diye seslenir.

Ama bu cins koloniler her zaman sıcak karşılanmaz. Geçtiğimiz günlerde Cardiff’teki bir devlet hastanesiyle ilgili bir haber okudum. Çatılarında devasa bir balarısı kolonisi yaşıyormuş ve bunun farkına ancak bal tavandan sızıp duvarlardan koğuşların birine aktığında varmışlar. Bu olduğunda nasıl bir velvele yaşanmış olduğunu tahmin edebilirsiniz. Nerede yaşıyor olurlarsa olsunlar, yabani balarılar en az altmış bin arıyı içinde barındırabilecek büyüklükte bir koloninin sığabileceği bir alana ve kraliçenin yumurtlayıp işçilerin bal ve polen depolayabileceği miktarda balmumu üretebilecekleri hacme ihtiyaç duyarlar. Bunun dışında hiçbir kural yoktur. Boşluğun uzun ve ince olması, dikey veya yatay olması fark etmez. Koloni ellerindeki boşluğa sığacak şekilde inşa edilir.

Kovanda yaşayan balarılarına *evcil* denir ama bence bu terim yalnızca insanlara uyum sağlamak için yabani davranışlarını değiştirmiş hayvanlar için kullanılmalıdır. Gördüğümüz kadarıyla balarılar kendi davranışlarını bize göre azıcık bile değiştirmiş değillerdir. “Bakılan” kelimesi bence çok daha uygundur – ya da ABD gibi geniş ölçekte arıcılığın yapıldığı yerlerde, “yetiştirmek”

kelimesi de uygun kaçabilir. İki türlü de kovanlardaki arıların çoğuna insanların yetiştirdiği ürünlerin tozlaşması, balmumu ve ballarının toplanması –veya ikisi birden– için bakılmaktadır.

Bazı başka arı cinsleri de bal yapıp depoluyorsa da arıcıların ilgisini çekecek oranda bal üreten *Apis* cinsidir. İster kuraklık, ister şiddetli yağmur yahut kış ayazı olsun, sıkıntı anlarında onları idare edecek kadar balı biriktirme kabiliyetleri balarılarının çoğu türden farklı şekilde öne çıkmasını sağlar. Evlerini uygun olan her boşluğa uydurabilme yetileri ve bu depolama becerileri yalnız vahşi doğada değil insanların arasında da başarılı olup hayatta kalmalarını sağlayan temel faktörlerdir.

Ancak insanları çağlar boyunca arıcılık yapmaya iten yalnızca balları ya da bitkileri tozlaştırma yetenekleri değildir. İnsan ruhunun derinlerinde hissedebileceğimiz başka bir şey bizi onlarla ilgilenmeye, onlar hakkında daha fazla şey öğrenmeye ve hatta onlara karşı korkumuzu yenmeye iter ve böylece onlarla bir şekilde bağlantı kurabiliriz. Belki bu şey iş etikleridir ya da her şeyi kendilerinin değil “kovanın iyiliği” için yapıyor olmalarıdır. Belki de daha çok onlar gibi olmayı istiyor oluşumuzdur.

Her ne kadar sonunda “diğer arıların” tarafında olsam da, bunun üzerine uzun zamandır düşünüyorum. Bazen kendimi balarıları hakkında daha çok şey öğrenmek isterken buluyorum. Onlarla geçirdiğim kısa zamanda, arıcıların onları neden çok sevdiğini de tamamıyla anladım. 1901 yılında Belçikalı şair, oyun yazarı ve arıcı Maurice Maeterlinck tarafından yazılmış *Arının Hayatı* isimli bir kitaba sahibim. Balarıları hakkında okuduğum en güzel ve büyüleyici kitaplardan biri şüphesiz. “Hiçbir canlı, insan bile, kendi dünyasında arının eriştiği seviyeye erişmemiştir” diyor Maeterlinck. Belki de çekici olmalarının sebebi de bu. Eğer daha yakından bakarsak biz de arının

eriştiği seviyeye erişebiliriz, yani *tüm*den sosyal olmaya, işbirliği içinde beraber yaşamaya, kendimizi ön planda tutmayıp ortak bir amaç için beraber çalışmaya. Maeterlinck buna “Arı Kovanının Ruhu” diyor.

Balarılar, bir kraliçe, on binlerce dişi işçi arı ve yalnızca çiftleşmek amacı ile yaşam döngülerinin belli anlarında üretilen birkaç bin erkek arıdan oluşan kolonilerinde beraber yaşayan ileri derece gelişmiş sosyal varlıklardır. Bilimsel terimlerle konuşmak gerekirse, tek bir arının tüm soyu yarattığı ve üretken olmayan üyelerin yavruların bakımını üstlendiği bu seviye bir sosyal organizasyona *tüm-toplumsallık* adı verilir.

Üst üste binen yetişkin ve yavru nesilleri ile gruplar halinde yaşayan ve yavrularla işbirliği içinde ilgilenen tüm-toplumsal canlılar her birinin başkaları tarafından gerçekleştirilmeyen, açıkça tanımlanmış görevlere her bir bireyin atandığı “işbölümü” ile tanımlanırlar. Balarılar için bu görevler, kraliçe, işçi ve erkek arıdır. Balarısı kolonileri ve diğer tüm-toplumsal birimler (tropik ve subtropik bölgelerde bulunan ve Meliponini ismi verilen beş yüz kadar “iğnesiz arı” türü de dahil olmak üzere) *süper organizmalar* olarak tanımlanır; her birim organik bir bütün olarak davranır ve birimdeki bireyler tek başlarına hayatta kalma yetisinden yoksunlardır. Bir balarısı kolonisi, işçiler ya da kraliçesi olmadan uzuvları ya da kalbi olmayan bir insan vücuduna benzer.

Tüm-toplumsal türler grup kararları almak gibi ileri derecede karmaşık davranışlar gösterebilme yetisine sahiptir. Bu karmaşıklık onlara daha yalnız kuzenlerine göre çeşitli avantajlar sağlar. İlk olarak, tüm-toplumsal canlılar daha etkili toplayıcılar, yalnızca besin ve diğer kaynakları bulmak için beraber çalışmazlar, bulgularının yerlerini diğer koloni üyelerine iletebilirler de. Kraliçe kendi *kuluçkasına* –yani, yumurtaları

ve kurtçukları ya da *larvalarına*- bakmak zorunda olmadığı, binlerce çalışanlardan oluşan bir gruba bu işi emanet edebildiği için, balarısı kolonileri çok büyük bir hal alabilir. Yüksek orandaki sayıları hem alanları hem de besin için diğer böceklerle mücadele edebilecekleri anlamına gelir. (Bu yüzden bir bölgeye yüksek oranda balarısı kovanı yerleştirmek oranın yerlisi olan arı popülasyonlarının var oluşuna negatif bir etki yaratabilir.) Bu devasa popülasyonlar hızla ev yapma veya tamir etme ya da saldırıya uğradıkları anda kovanlarını korumak için harekete geçme konusunda başarılıdır. Sosyalliğin avantajları kolonileri besleyecek yüksek oranda besin bulma gerekliliği gibi dezavantajlarla dengelenir.

Karıncalar, termitler ve bazı eşekarası çeşitleri gibi başka tüm-toplumsal böcekler de vardır ancak arılar arasında gerçek tüm-toplumsallık aslında bir istisnadır. Çoğu sosyal olsa da yabancıları bile balarılarının gösterdiği tüm-toplumsallık biçimi karşısında zayıf kalırlar. Bir bütün olarak uzun yıllar hayatta kalabilen balarısı kolonilerinin aksine yabancıları kolonileri *yıllıktır* ve ilk nesil işçi arılar yumurtalarından çıkana dek kraliçe ile işbölümü gerçekleştirebilecek bir işçi sınıfı mevcut değildir. Diğer arılar da kovan paylaşımı ve kooperatif yavru bakımı gibi farklı seviyede sosyallikler gösterirler ama tamamen tüm-toplumsal değildirler.

Arıların çoğunun sosyal özellikleri hiç yoktur ve onlara *yalnız* arılar denir. Yalnız arılar da birbirleriyle beraber yaşayabilseler de, genelde kendi yuvaları ya da yuva girişleri vardır ve diğer türlerle (çiftleşmedikleri sürece) etkileşime geçmezler. Sosyal yatkınlıkları ne olursa olsun, arılar hakkında azıcık bir şey öğrendikten sonra bile, onları farklı bir gözle görmeye başlarsınız.

Yirmi bin arı türü içinden tüm-toplumsal balarısı kolonileri gözlemlemesi en kolay olanlardır. Bunun en büyük sebebi arıcı-

lar tarafından yönetilen kovanlarda yaşıyor olmalarıdır. Ben arıcı değilim ama şansa bakın ki eşim Rob *arıcı* – ve arıların hayatları hakkında öğrendiğim şeylerin büyük bir kısmı Rob’un kovanlarına geliş gidişlerinden gözlemlediklerim yoluyla gerçekleşti.

Rob ile 2013 yazında Worcestershire’deki bir açık hava konferans merkezinde düzenlenen bir doğal arıcılık konferansında tanıştım. Konferans, arkadaşım, “arı-merkezcil” arıcılık savunucusu ve öğretmen Phil Chandler tarafından düzenlenmişti. Konferans müdahaleci olmayan bir yaklaşımı tercih eden arıcıların bir araya gelip fikir takas etmesi için bir fırsattı. Phil beni “diğer arılar” üzerine bir konuşma yapmam için davet etmişti – yani bizim güzel ama az bilinen yabanarılarımız ve yalnız arılarımızı temsil edecektim. Konuşmam pazar öğleden sonra olacaktı ama Phil beni tüm hafta sonu için davet etmişti. Doğal arıcılıkla bir süredir ilgileniyordum o yüzden bu teklifi hemen kabul ettim. Cuma gecesi idi, insanlar gelip kamp kuruyordu, ben de Phil’in partneri Lesley ile oturup yalnız olmak ve kendi başıma yaşamaktan ne kadar mutlu olduğumu anlatıyordum. İşte o an Rob’u gördüm, *ilginç gözüktüyor* diye düşündüm yanımdan geçerken.

Nasıl yürüdüklerine, kendilerini nasıl taşıdıklarına ve giydikleri kıyafetlere bakarak, yüzlerini bile görmeden ya da daha onlarla konuşmadan, insanlar hakkında çok fazla şey öğrenebilmemiz ne kadar ilginç. Bizim yanımdan geçerken Rob hakkındaki ilk izlenimim bu adamın olduğu kişi olmaktan memnun, dünyevi (eğer böyle bir şey varsa) ve hiçbir acelesi olmayan birisi olduğuydu – yani bir kişide çekici bulduğum tüm özelliklere sahipti. Dikkatimi çeken bir diğer şeyse saçının biraz bakımsız oluşuydu, yani benimki gibi oluşu. Kıyafetlerinden ve genel davranışlarından açık havada çalışan biri olduğunu tahmin etmiştim. Hayatını bir ofiste geçirmiş birinin görünüşüne kesinlikle sahip değildi. Çadırı bile farklıydı. İnsanların kurduğu mantıklı, modern, hafif çadırlar yerine, onunki eski, Fransız

kanvası bir çadırdı ve diğerlerinden beş kat daha ağır olmanın yanı sıra kurması da iki kat fazla zaman alıyordu. Belki o da biraz asiydi, kim bilir... Bir noktada onunla tanışma şansına erişmeyi umut etmiştim.

Ve tanıştık da. Ayrılmayı planladığım pazar akşamından önce tanışma şansına eriştik ama klasik bir biçimde olmadı bu kesinlikle. Hafta sonu boyunca “bağ kurduğumuz” birkaç an oldu. Bunu ikimiz de hissetmiştik. İlki cuma akşamıydı. Lesley ve ben kamp ateşinin başında oturup akşam yemeğimizi yiyorduk ve Rob şansına yanımızda oturuyordu. Bir noktada konuşmamıza katıldı ama katkı sunmaktan daha çok dinleyerek ve söylediklerimizi onaylayarak. Tavırları kendinden emin ancak çok nazik ve huzur vericiydi. Onu sevdiğimi anlamıştım ve onun da belki de beni sevdiğini hissetmiştim. Bir ya da iki atölyeye beraber katıldık ve Rob’un söylenenleri dikkatle dinlediğini ama kendi fikirlerini öne sürmediğini fark ettim. Oraya kendinden bahsetmeye değil öğrenmeye gelmişti ve soru sormadan önce başkalarının soru sormasını bekliyordu.

Cumartesi günü bir su arama atölyesi vardı. Hepimize eski askılıklardan yapılmış su arama çubukları verip arıların kolonilerini üzerlerine kurmayı tercih ettikleri “jeopatik stres hatlarını” araştırmamız için sahaya göndermişlerdi. Biraz utanıyordum ama kendimi Rob’u takip ederken bulmuştum. Şimdi düşünmeye bile çekiniyorum. Ama Rob bunu dert etmiş görünmüyordu. Hiç arı bulamamış olsak da çok sağlıklı ve aktif bir eşekarısı yuvası bulduk hem de tam iki jeopatik stres hattının kesiştiği yerde.

Pazar öğlen olduğunda onu daha çok görmek istediğime emindim ama adını bile bilmiyordum. O gün konuşmamı yabanarıları için yaşam alanı yaratmak amacıyla Cornwall’da başlattığım bir projeyi tanıtarak bitirmiştik. Konuşmanın so-

nunda özellikle Rob'a baktım ve gönüllülere çok ihtiyacım olduğunu söyledim. Ancak tam vedalaşıp ayrılacağım zaman birileri bizi tanıştırdı ve bir bahçıvan olduğunu, North Dorset'te ebeveynlerime çok yakın bir yerde yaşadığını ve en önemlisi, Cornwall'daki yabani arı doğal ortamına gelip bana yardım etmeye istekli olduğunu öğrendim. Üç yıl sonra, tanıştığımız yerde evlendik.

Rob ve benim pek çok ortak ilgi alanımız var. En önemlisi de doğaya olan sevgimiz. Dediğim gibi Rob bir bahçıvan ancak birbirimizi daha da yakından tanıdıkça onun on yıldan uzun bir süredir Diana'nın sekiz dönümlük bahçesinde tamzamanlı çalıştığını öğrendim. Diana'nın bahçesiye şahane bir bahçe. Resmi ve yabaninin bir araya geldiği, çiçekler, çalılar, ağaçlar ve yabani yaşamla dolu bir bahçe. Bana orayı ilk kez gösterdiğinde, niçin orada çalışmayı bu kadar sevdiğini hemen anlamıştım. Bu kadar farklı arı veya kuşun tek bir bahçeyi ziyaret ettiğini hiç görmemiştim. Çiçek tarhları ve çimenliklerin yanı sıra, bir bağ, bir bostan, küçük bir çayır ve iki küçük göl vardı. Hem de hepsi hiçbir ilaç kullanılmadan Rob tarafından idare ediliyordu. Capcanlı çiçekler, meyve ve sebze bolluğu üretmek için böcek ilacına ihtiyacınız olmadığına dair bir kanıt istiyorsanız, işte o kanıt bu bahçedir.

Rob'un organik ve doğa dostu yöntemlerinin bizim Shaftesbury, Dorset'teki küçük bahçelerimiz ve arazimizin de kendimize olduğu kadar arılar ve diğer canlılara da besin sağlama-sına yol açtığı için kendimi minnettar ver şanslı hissediyorum.

Doğa aşkı sebebiyle Rob'un kendi arılarına bakışı diğer arıcılardan çok daha farklı. On yıldır arıcılık yapıyor ama başlamadan önce arıcılık yapmak konusundaki fikirlerini değiştirmişti.

Rob'un arıcılık yapma kararı Diana'nın bahçesindeki pek az balarısını gördüğünde ortaya çıktı. Demek ki etrafta insanla-

rın baktığı ya da yabancı balarısı kolonileri yoktu. Eğer olsaydı, kendi bahçesinde de bulabilirdi. Balarıları üç milden daha uzun mesafeler kat edebilirler, ancak doğal toplayıcılık alanları birkaç mili geçmez. Eğer etrafta yüksek sayıda kovanlar olsaydı, Rob bahçeye bir kovan koymadan önce iki kere düşünürdü. Çünkü halihazırda balarılarının olduğu bir bölgeye ekstra rekabet getirmemesi gerektiğini biliyordu.

KÇS ve arı sayısındaki azalmaların bildirilmesinden beri, arıcılık özellikle kentsel alanlarda çok daha popüler hale gelmeye başladı. Bu alanlarda bireysel arıcılık yapanlar kadar çatılara kovan yerleştiren iyi niyetli işletmeler de bir trend oluşturuyor. Ancak sanılanın aksine, balarılarının kurtarılmaya ihtiyacı yok ve “arıcı olmak” arıları “kurtarmak” anlamına gelmiyor. Dünyada yirmi bin kadar farklı cins arı var ve Avrupa balarısı bunlardan yalnızca biri.

Herkes balarısı sayılarındaki azalmaya odaklanırken, diğer arılar da sessizce kayboluyor ya da sayı ve çeşitlilikleri azalıyor. Birleşik Krallık Biyoçeşitlilik Aksiyon Planı listesinde on dokuz tane yerli arı cinsi var. Bu cinsler en çok tehlike altında olan ve bu yüzden de koruma adımları atılması gereken öncelikli cinsler. Bu on dokuz cinsten altısı yabancıları ve geri kalanı da yalnız arılar. Avrupa balarıları hiçbir zaman Birleşik Krallık listesinde olmadı. Kuzey Amerika’da da nesli tükenmekte olan türlerden biri olarak görülmedi.

Aslına bakarsanız, balarıları Kuzey Amerika’nın yerlisi değildirler. 1600’lerin başında bal üretimi için Avrupalı göçmenler tarafından getirildiler. Bundan önce tüm mahsuller, göçmenlerin getirdikleri de dahil olmak üzere, tamamıyla yerel tozlaştırıcılar tarafından tozlaşıyordu. Evet, balarılarının kovanlarında bir azalma var ve bu azalma arıcılar ve tüketiciler için çok endişe verici. Ancak KÇS ve kışın yaşanan büyük

azalmalara rağmen, kovan sayıları son elli yılda küresel olarak artış eğiliminde.

Yüz binlerce balarısını halihazırda kaynak toplayan yerli yabani arıların bulunma ihtimali olan bir yere getirerek rekabeti artırmak hiç mantıklı değil – eğer, elbette, balarılarının toplayıcılık yapacağı çiçekli bitkileri ekerek rekabeti sabit tutarsanız bu mantıklı olabilir ama neredeyse hiçbir zaman bu yapılmıyor. Arıcılık yapmak mahsul tozlaşmasını artırabilir ancak arıcılığa başlayarak arıları kurtarmak tavuk yetiştirerek kuşları kurtarmaya benzer. Bununla birlikte, kendi kovanlarını genişletmeden evvel artık giderek artan sayıda arıcının yerli arı popülasyonlarını dikkate aldığını görüyoruz. Friends of the Bees organizasyonu tam da bunu destekliyor.

Çiçeklerin üzerinde gördüğünüz tüm böceklerin o bitkileri tozlaştırmadığını söylemek gerek. Son birkaç yılda arılar ve tozlaşma hakkında konuşurken kullandığınız terminolojinin çok önemli olduğunu keşfettim. *Tozlayıcı* terimi ziyaret ettikleri bitkileri tozlaştıran canlılar için kullanılırken diğerlerine yalnızca *ziyaretçiler* denir. Bir çiçeğin üzerinde gördüğünüz arı ya da kelebek onu tozlaştırmıyor olabilir. Bitkinin üreme organlarıyla etkileşime geçmeden ya da üzerine başka bir bitkiye transfer edeceği poleni almadan, çiçekten yalnızca nektar emiyor olabilir. Düşününce bu çok açık gibi gelse de biri söyleyene kadar benim için öyle değildi.

Neyse ki Rob için Diana'nın bahçesi etraftaki yerli yabancılar ve yalnız arı popülasyonuna zarar vermeden bir ya da iki kovan koyabilecek kadar büyüktü. Aslında, bahçenin ekstra tozlayıcılardan fayda görmesini bekliyordu. Bu yüzden de yerel arıcılık derneğinin bir kursuna katılmıştı.

Arıcılar arasında şöyle bir laf vardır: “Eğer on farklı arıcıya aynı soruyu sorarsanız, on bir farklı cevap alırsınız.” Bu hiç

de şaşırtıcı değildir. İki insanın birbirinden farklı olması gibi, konu arıcılık olduğunda neden herkes aynı yolları takip etsin ki? Bence her arıcı, ister hobi düzeyinde olsun ister küçük bir işletme sahibi olsun isterse de endüstriyel düzeyde olsun, arılarını sever. Ancak iş onlarla ilgilenmeye, onları “yönetmeye” geldiğinde, her arıcının bunun nasıl yapılacağına dair farklı görüşleri vardır.

Rob bana katıldığı kurstan çok şey öğrendiğini söyledi ancak organik bir bahçıvan olarak kovanlarını ve arıcılık faaliyetlerini balarısı kolonilerinin yabani olarak yaşayışlarına mümkün olduğunca benzetmeye çalışmıştı. Tesadüfen, kursu bitirmeden hemen önce, erkek kardeşinden bir e-posta aldı. E-postada Phil Chandler’ın arıların “üst kat kovanlarda” tutulması üzerine yazdığı bir makaleye link vardı ve böyle bir şeyi daha önce görüp görmediğini soruyordu. Rob görmemişti ancak arılarını konvansiyonel bir kovanda tutmamaya karar vermişti ve araştırmaya başladı.

Üst kat kovanlar “doğal” arıcılar tarafından tercih edilen pek çok kovan tasarımıdır yalnızca biridir. Arıların kendi doğal balmumu peteklerini yapmalarına izin verir ve konvansiyonel kovanlarda arıcılık yapmak için gerekli olandan daha fazla ekipmana ihtiyaç duyar. Böylece de daha az müdahale ile arılar yönetilebilir. Üst kat kovanların tasarımı basit ve inşa edilmesi kolay olduğu için Rob kendi kendine yapmaya karar verdi bunu, sonra ilk sürüsünü aldı ve arıcılığa başladı. Rob’da şu an bu kovanlardan üç tane var ve hepsinde sağlıklı ve gelişmekte olan koloniler bulunuyor. Bugüne dek kışın hiçbir koloniyi kaybetmedi.

Rob’un balarılarının yabani doğasına ilgisi arttıkça, diğer kovan tasarımlarına da bakmaya başladı ve 2018 yazında Cornwall’da bir kursa katıldı. Orada da ilk kütük kovanını yaptı. Yabani balarıları ağaç kovuklarına yuvalarını kurduklarında,

koloniye doğal avcılardan koruma sağlayabilmek için yuvalarını yerden dört ila altı metre yukarıya koyma eğilimindedirler. Maalesef, biz insanlar sağlık ve güvenlik konusunda çok bilinçli olduğumuz için eskisine nazaran çok az kovuklu ağaç kalmış durumda. Bu noktada da kütük kovanlar devreye giriyor. *Kütük kovanlar* içleri boşaltılmış kütüklerdir; bu kütükler de fırınalarda devrilmiş ya da riskli olduğu için kesilmiş ağaçlardan gelir. Arıların doğal yuva alanlarına çok yakın bir doğal ortam sağlarlar ve ağaçlara tam da balarılarının yeni bir koloni kurmak isteyebileceği yükseklikte bağlanabilirler. Böylesi kovanlar yüzlerce yıldır yapılıyor ve Avrupa'nın bazı bölgelerinde arıcılar arasında popüler sayılıyor. Balarısı sürülerini çekmek konusunda da yüksek bir başarı yüzdesi var.

Kütük kovanları Birleşik Krallığa getiren Bee Kind Hives'tan mobilyacı ve arıcı Matt Somerville'in sayesinde, artık bir tane edinebilir – ya da Rob gibi kendiniz bir tane yapabilirsiniz. Matt'in kütük kovanlarının çapı elli santimetre kadar ve yükseklikleri de seksen ila doksan santimetre civarında değişiyor. Ortadaki boşluğun çapı ise otuz santimetre. Matt'e bu ölçülerin ne kadar önemli olduğunu sordum ve bunun öyle bilimsel bir şey olmadığını ama daha dar boşluklara daha fazla arının geldiğini söyledi. Elbette bu da benim için çok açık olmalıydı. Sonuçta arılar mezura filan kullanmıyor. Boşluğun etrafındaki odunun kalınlığı kovanın yalıtılmasını sağlayarak stresi ve enerji tüketimini azaltıyor ve sıcak havalarda çok ısınmayı engellerken kışın da sıcaklığı koruyor. Kovanlarda kontrol için çıkarılabilir bir zemin kapağı ve iyi yalıtılmış bir çatı bulunuyor.

Önümüzdeki baharda kütük kovanımızı bir arkadaşımızın ağacına bağlamayı düşünüyoruz, umarız yabancı bir sürünün dikkatini çekecektir.

Rob ile tanışmadan önce, arıcılık hakkında birinci elden pek az bilgim vardı ve bir kütük boşluğunda arı besleme konusunda

kesinlikle bir şey bilmiyordum. Ancak, seyahatlerimde bir dizi yabancı balarısı kolonisine rastlamıştım. Bunlardan birini yedi yıl arka arkaya gözlemleme fırsatım oldu. İlk olarak bu koloniye West Malvern'in altındaki vadide yürüyüş yaparken rastladım. Oldukça dik bir yokuştan aşağı yuvarlandım ve en dibinde vadinin çok eski meşelerinden en büyüğünün altındaki gölgede dinlenip dizlerimin kendine gelmesini bekliyordum. Burada bir ses duydum, ilk başta eğimin epey yukarısındaydı, ancak ses giderek artıyor ve sanırım bana doğru geliyordu. Yukarı bakmaya çalıştığımda öğle güneşi gözümü aldı ve ben de ağacın öte tarafına geçtim. Dallar ve yapraklar bu tarafta daha da sıkı ama bir boşluk bulup yukarı bakmayı başardığımda onları gördüm. Yüzlerce ve yüzlerce balarısı ağacın içinde bulunan bir kovuğa girip çıkıyordu. Girişi doğru düzgün göremeyeceğim kadar yukarıdaydılar. Ancak bu kesinlikle devasa ve çok aktif bir koloniydi. Arkadaşlarıma ait kovanlara girip çıkan arıları daha önce görmüştüm ama hiçbirisi bunun gibi değildi. Bu iş çıkış saati otoyolu gibiydi.

İnsanlar bana yabancı arı kolonilerinin bakılan kolonilere nazaran hastalık ve parazit riskine daha açık olduğunu söylemişlerdi ama bu koloni hâlâ böyle çalışıyorsa, belki bu her koloni için geçerli değildi. Bu arıları bahar ve yazları yedi yıl boyunca gözlemledim, ta ki Malvern'den ayrılana dek, ancak bir kez bile sağlıksız oldukları izlenimine kapılmadım. Bir yıl mayıs ayında vadide bir söğütte yaşayan bir sürüye denk geldim ve onların meşedeki koloniden gelip gelmediklerini merak ettim. Sanıyorum öyleydi. Eğer kütük kovanları hakkında bilgim olsaydı, o bölgeye bir tane koyar ve meşe ağacından bir oğulun oraya yerleşip yerleşmeyeceğini gözlemleyebilirdim.

Bir koloni yaşadığı alandan daha büyük hale gelirse, bazı larvalarını kraliçe olarak yetiştirmeye başlar ve eski kraliçe, kolonideki yetişkin arıların üçte ikisiyle bir oğul halinde kovayı

terk eder. Eğer bir yere yerleşmeden onları görecektense kadar şanslıysanız balarısı oğullarını izlemek bir mucizedir. Bana sığırık sürülerini hatırlatırlar. Sığırıklar sanki tek bir kuş gibi yüzlerce bazen de binlerce bir araya gelerek havada süzülürler, hep beraber döner dolaşır ve birden geceleme için tüneyiverirler. Balarısı oğulları da birden tüneler. Genelde bir ağacı seçerler ama geçici olarak bazen bir çalıyı, bir elektrik direğini, bisiklet frenini ya da herhangi başka bir lokasyonu seçtikleri de olur. Orada titreşen devasa bir kütle oluştururlar ve binlerce işçi arı değerli kraliçelerinin etrafında bir araya gelirken öncül arılar yeni bir ev bulmak için arayışa çıkar. Bir oğul yaşayabilecekleri uygun bir yeri seçip oraya taşındıklarında, altıgen şekilli yeni balmumu petekler inşa etmeye başlarlar. Bu peteklere işçiler polen ve bal depolar ve kraliçe de yumurtlamaya başlayabilir. Böylece, oğul verme süreci ile bir koloni ikiye bölünür ve iki koloni olur.

Eski kovanda ya da ağaç kovuğunda, yeni bir kraliçe ortaya çıkar ve çiftleşme uçuşu adı verilen bir yolculuğa çıkar. Bu uçuş esnasında, havada başka kolonilerden yirmi kadar erkek ile çiftleşir. (Kendi kolonisinden erkekleri reddettiğine inanılır.) Hayattaki rolüne, yani yumurtlamaya, dönmeden önce böyle uçuşlardan birkaç tane yapabilir. Bahar ve yaz aylarında yeterince polen ve nektar bulunurken, bir kraliçe günde iki binden fazla yumurta yumurtlayabilir. Sonbahara doğru bu oran düşüşe geçer.

Herhangi bir koloninin popülasyonu, ister yabancı ister yönetilen koloni olsun, yıl boyunca havaya, mevsime ve mevcut besin kaynaklarına göre ciddi oranda değişiklik gösterir. Bir koloni yaz ortasında altı bin arıya sahip olabilirken, kış sonunda bu sayı dörtte birine düşebilir.

İlginç bir biçimde, işçi arının yaşam döngüsü altı hafta civarında olurken, sonbaharda yumurtlanan yumurtalardan çıkanların daha fazla vücut yağı ve farklı metabolizmaları olur bu yüzden de beş aya kadar, yani bir sonraki yılın mart ayına kadar ha-

yatta kalabilirler. Sonunda bahar geldiğinde, beraberinde daha sıcak bir hava ve daha uzun günleri de getirir ve işçi arılar kış kümelerinden ayrılıp besin aramaya koyulurlar. Yeni yılın ilk polenlerinin işçi arılar tarafından getirilmesiyle kraliçe yeniden yumurtlamaya başlar.

Balarısı kraliçesinin ömrü de büyük değişiklik gösterir. İşini yapmakta serbest bırakılır ve koloni ya da arıcı tarafından daha genç bir arıyla değiştirilmezse bir kraliçe beş ila altı yıl kadar yaşayabilir ve bu süreçte evini değiştirerek iki ya da üç kez yeni bir koloni kurabilir. Ama genelde yalnızca bir ya da iki yıl hayatta kalır çünkü çoğu arıcı kraliçeleri düzenli olarak değiştirir. Erkek arılar ise birkaç hafta ila birkaç ay arası yaşarlar.

İşçi arılar tarafından getirilen polenin doğrudan larvaları beslemekte kullanıldığını düşünürdüm ancak bu hiç de doğru değilmiş. Polen, ham haliyle sindirilebilir değildir. Onu sindirilebilir yapmak için işçiler tükürük, bağırsak enzimleri ve yabani maya ile birlikte nektar eklerler. Birkaç hafta içinde bu polenin fermantasyona uğramasını sağlar. Ortaya çıkan şey, *arı ekmeği* (ayrıca *ambrosia* olarak da bilinir), bakıcı arılar –işleri soyun devamını korumak olan işçi arılar– tarafından yenerek arısütü oluşturulur. Bu da kraliçe ve larvalara verilir. Özellikle de kraliçe larvası beslenir, diğer larvalara ise üç gün boyunca verilir. Yani balaruları simyacıdırlar özetle. Nektarı bala dönüştürmekle kalmazlar, kendileri ve yavruları için besin üretmek amacı ile fermantasyonu kullanarak, polen tanelerinin hücre duvarlarını yıkma konusunda da ustadırlar.

Arılar hakkında daha çok şey öğrendikçe onlara olan hayranlığım da artıyor ama arı ekmeği hakkında öğrendiklerim bana endişe etmek için daha da fazla sebep verdi. Larva besini ve arı ekmeği üretmekte fermantasyon sürecinin ne kadar önemli olduğunu ve bu süreçte yabani mayanın oynadığı rolü

daha iyi anladığım için, mantar ilaçlarının (yabani mayayı da öldüren) ve böcek ilaçlarının bir koloninin sağlığını nasıl kötüye götürebileceğini de daha kolay anlıyorum.

Balarılarını tehdit eden faktörleri anlamak tüm diğer tozlayıcılara tehlike oluşturan unsurları kavramakta bana yardımcı oldu. Bilim insanları halen daha KÇS'nin sebeplerini ya da şu anda neden azaldığını tam olarak çözememiş olsalar da, kriz boyunca yapılan araştırmalar birkaç önemli faktörü ortaya koydu. Bu faktörler dört P olarak da biliniyor:

- Parazitler, balarılar için baş suçlu da *Varroa* kurdudur.
- Patojenler, deforme kanat virüsü, yavru çürüklüğü ve *Nosema apis* ile *N. ceranae* mantarları gibi hastalıklar
- Perişan beslenme – toplayıcılık için bitki ve diğer maddelerin yokluğu
- Pestisitler, böcek ilacı, yabancı ot ilacı ya da mantar ilacı gibi arıları, doğal yaşam alanlarını ve besinlerini etkileyen kimyasallar

Ancak, medyanın balarısı kayıpları üzerine yaptığı haberlerin odağına rağmen, bu ve küresel ısınma gibi diğer tehditler yalnızca yönetilen arıları etkilemiyor. Bunun farkına ne kadar kısa sürede varırsak bizim için o kadar iyi olacak.

Sebepleri ne olursa olsun, KÇS bizim için önemli bir ikaz olmalı. Arılara “kömür madenindeki kanaryalar” da denir ve bize her zaman ve hâlâ bir şeylerin yolunda olmadığını söylüyorlar. Onları dinlemek bizim hayrımıza olacak – ilk olarak da mahsullerimizin tozlaşması için balarılarına ne denli muhtaç hale geldiğimize bakmamız gerek.

Ticari olarak yetiştirilen arıların sömürülmesinden acı duyuyor olsam da, ticari yetiştirilen arılar birden ortadan kaldırıl-

lırsa, Kuzey Amerika'da yetiştirilen devasa miktarda monokültür mahsulün nasıl tozlaşacağını hayal bile edemiyorum. Başka eyaletlerden kamyonla taşınan arılara dayanmaktansa bazı kovanların yerel olarak bakılabileceğini düşünüyorum ama anladığım kadarıyla bu ekonomik olarak mümkün değil. Çünkü kovanları yılda sadece bir ya da iki mahsulün tozlaşması için kullanılsa ticari arıcıların çoğu iflas eder. Ayrıca, mahsullerin göçmen kovanlarla tozlaştığı bazı bölgeler balarılarının kışı atlatamayacağı kadar soğuk gibi görünüyor.

Ayrıca mahsullerin balarıları değil de yabani tozlayıcı böcekler tarafından tozlaştırılıp tozlaştırılamayacağını da düşündüm. Bir noktaya kadar bu mümkün. Ancak, tüm tozlayıcı böcekler arasından yalnızca balarıları kışı hep beraber atlatabiliyor ve bazı önemli mahsullerin –örneğin, bademin– çiçeklendiği, yılın ilk aylarında yeniden tozlaştırmaya hazır hale gelebiliyor. Yani şu anda badem bahçeleriyle kaplı, zamanında biyoçeşitliliğe sahip Kaliforniya vadilerindeki yerli arı popülasyonlarını canlandırmanın bir yolu olsaydı bile, bu yabani arılar yeterince erken çıkmayacaklar, çıksalar da çiçek açmış devasa alanları tozlaştırmakta yetersiz kalacaklardı.

Maalesef bir B planı yok. Dünyanın endüstriyel ölçekte monokültür mahsullerine yönelmesi ve bununla birlikte, bu mahsullerin tozlaşması için balarılarına ihtiyaç duyulması bir tavuk-yumurta ikilemi yaratıyor. Balarıları yönetilebilir olduğu ve aynı ölçüde bir öneme sahip olarak, kolayca taşınabilir oldukları için pek çok mahsul büyük ölçekte üretilebiliyor. Eğer arıların ve kovanlarının seyahat etmeye mecbur bırakıldıkları uzun mesafeleri azaltmanın ve bir avuç çiçekli tek ürün mahsulden daha fazlasını içeren bir doğal yaşam alanında yaşamalarını sağlayarak sağlıklarını daha iyiye götürmenin yollarını bulmak istiyorsak, tüm sistemi baştan düşünmemiz gerekiyor.

İdeal bir dünyada, küçük ölçek tarımın standart olduğu bir sisteme dönebilirdik, ancak bu öyle birden olacak bir şey değil, hem de bütün insanlar bunu istiyor olsa bile. İnsanlığın besinlerimizi yetiştirmede ekolojik olarak daha sürdürülebilir, doğal yaşam dostu ve organik bir yol bulmasını umuyor ve bunun için dua ediyorum ancak, eğer şu anki sistemimizin ne kadar işe yaramaz ve sürdürülemez olduğunu görmezden gelmeye devam edersek bu değişimi aniden tepemizde hissetmemizden korkuyorum.

Arıların çiçekli bitkileri tozlaştırdığını anlıyor olsak da, kıymetlerini bildiğimizi söyleyemeyiz. Yapmamız gereken, onları kutlamak, yaşamımızın her günü için onlara teşekkür etmektir, çünkü tozlaşma nereden bakarsanız bakın bir mucizedir. Arıların bize sunduğu armağanları takdir etmemizin zamanı geldi de geçiyor bile. Bir diğer önemli şey de, arı olmayan tozlayıcıların, özellikle sineklerin ve süprüntü sineklerinin katkılarını da takdir etmemiz. Eğer onlar olmasaydı küresel bitki çeşitliliği ciddi oranda azalırdı.

Koloni çöküş sendromu hakkındaki felaket tellalı başlıkları arıların kötü durumu için bir ikaz olarak görüyorum. Şimdi durulmuş olsa da, kendimizi öyle birden güvende hissetmemeliyiz. Tozlayıcılarımızın bize ihtiyacı var. Harekete geçmeli ve ne gerekirse yapmalıyız –doğal yaşam alanlarından kalanları korumak, yeni yaşam alanları yaratmak ve gezegenimizdeki tozlayıcı türlerinin hepsini kutlamak– böylece hem çeşitlilik hem de sayıda bir artışa geçebilirler.

1. BÖLÜM

KANATTAKİ BAHAR

Bahar geldi ve dışarıdaki dünya gelişini müjdeleyen görüntüler, sesler ve hadiselerle dolup taşıyor. Çiçek soğanları çiçeklere dönüşüyor, alıç soğanları yaprağa dönüşüyor ve kurbağa larvaları arazimizdeki gölcüğü taklit eden bir kovada yumurtadan çıkıyorlar. Henüz çıvgınları duymadım ama komşumuz karatavuk kalpten söylüyor şarkısını, ceviz ağacımızın üstünde en sevdiği tünekte oturuyor.

Serada vakit geçirirken güneş sırtıma tatlı tatlı vuruyor. Hafta başında kargoyla gelen arı-dostu tohumların paketlerini açıyorum ve karıştırmaya başlıyorum. Züfa otu, ateşçiçeği ve yavşanotu var; ayrıca, kozmos çiçeğimiz ve yabani muhabbetçiçeğimiz de mevcut. Belki de yabani muhabbetçiçeğini ekmeye başlayabilirim. Peygamberçiçeği ve ayçiçeği paketleri de duruyor, geçen sonbaharda ekmeye vakit bulamamıştık. Hâlâ taze olmalılar, onları da ekeceğim ve ne olacak bakacağım.

Rob ve benim pek de ufak olmayan bir arazimiz var ama her yer hıncahınç dolu. Sanırım kompost yığını ve çit arasındaki alanı da hazırlayıp seradan bir şeyler ekmenin zamanı geldi – eğer Rob oraları sebzeler için çoktan tahsis etmediyse tabii. Bu

tohum paketlerini de ekebilirim ve eğer yerimiz kalmazsa, evin dışında tuttuğumuz bitki tezgâhında fazlalıkları satabilirim.

Daha da ileri gitmeden önce biraz alan yaratmam gerek elbette. Rob benden önde, bu yüzden ben de ıspanak ve kış marullarıyla dolu tekne ve yemliklerine burnumu sokmak zorundayım. Seramız küçük ve ondan istediğimiz her şeyi yapmakta biraz zorlanıyor.

Bir şeylerin yerini değiştirmeye kafa yorarken, Rob dışarıda ilk ve ikinci “erken” mahsulleri ekiyor. Bugün 17 Mart, St. Patrick Günü; patatesleri bugün ekmek iyi şans getirir derler. Bu sene yeni çeşitler deniyoruz –Leydi Christl ve Apaçi– Belle de Fontenay ve York’un Kızıl Dükü gibi eski favori çeşitlerimizi de unutmadan. Ana mahsul patatesleri ekmeyiz genelde çünkü onları ve başka kök bitkilerini perşembe pazarında Liz’den alabiliyoruz. Ama erken mahsulleri ve marul benzeri ürünleri yetiştirmeyi seviyoruz. Arazimizdeki tarlaya koyduğumuz eski tekerleklerden oluşan yığınlara hepsinden beşer tane ekiyoruz.

Bizimki arazinin en tepesindeki tarlalardan biri, arazinin sınırlarına kadar uzanan bahçeleri olan çoğu samandan bir dizi taraçalı kulübenin üstünde. Her bahçenin araziye açılan bir kapısı var. Ne kadar şanslılar! Kulübelerde yaşayan insanlarla yavaş yavaş tanıştık. Kasabanın bu kısmında ciddi bir birliktelik hissi mevcut.

Arkamızdaki kulübelerle birlikte tarlamız Blackmore Vale ve Melbury Beacon’a bakıyor. Bu sabah vadi üzerinde yoğun bir sis asılı duruyordu, bu yüzden French Mil Lane’in altındaki tarladan ötesini göremedim, ancak manzara hâlâ daha muhteşem. Burası her zaman çok huzurlu oluyor; manzarayı yılın bu zamanında özellikle seviyorum ve belediye meclisinden bu tarlayı kiralayabilmiş olduğumuz için kendimi şanslı hissediyorum. Bitki yetiştirip hasat edebilecekleri ya da en azından oturup keyfini çıkarabilecekleri bir araziye isteyen herkesin sahip olabilmesini

dilerim. Shaftesbury'deki zamanımızın bir kısmında, Rob ve ben annemin evinde yaşadık. O evin bahçesi yoktu. O yıllarda, annemin sağlığı kötüye gitmeye başladı ve ben de kısa bir süre sonra aramızdan ayrılabilceği gerçeği ile yüzleşmekte çok zorlandım. Arazimize gelip çalışmak, oturmak ya da saklanabilmek beklenmedik bir nimetti.

Rob'un dikkatimi çekmek için ellerini salladığını fark ettiğimde hâlâ derin düşünceler içindeyim. Yerde bir şeyi işaret ediyor bana. Seradan kafamı çıkarıyorum. "Yabanarısı!" diyor. Uçup gitmeden ona yetişeyim derken ıspanağına takılıyorum.

Uzun kış uykusundan uyanmış, kendi kolonisini kurmaya hazırlanan baharın ilk yabanarısını görmekten daha çok hiçbir şey beni heyecanlandıramaz. Kış aylarında bir iki cins soylarını devam ettirmeye başlasa da, Britanya ve İrlanda'da bulunan yirmi dört yabanarısı cinsinin çoğu geçtiğimiz sonbahardan beri derin bir uykuda. Onlar uyurken onları öylesine özlüyorum ki seslerini tekrar duymak, onları tekrar görmek büyük bir heyecan oluyor.

Yabanarılardan yalnızca döllenmiş kraliçe kışı atlatabilir. Kış boyunca aktif olan yalnız koloni dışında, geçtiğimiz yılın erkekleri ve dişi işçileri, kolonin kurucusu kraliçeleri ile birlikte soğuk havalar gelmeden önce ölmüş olacak. Bu yüzden de baharda uçan devasa bir yabanarısı görürseniz, o arının geçtiğimiz yılın son yuvalama zamanında üretilmiş bir kraliçe olması olasıdır.

Doğduğu yuvayı sonbaharda terk etmiş ve aynı türden bir erkek ile çiftleşmiş olarak kraliçe yabanarısı, birkaç hafta boyunca, kış uykusu için yağ depolamasını sağlayacak nektarı yemekle meşgul olur. Sonrasında toprağa, genelde de ağaç köklerinin altına ya da kuzeye bakan bir yığının altına tünel kazarak uzun kış uykusu için hazırlanır. Kış uykusundaki kraliçe yeraltında altı ila dokuz ay kadar kalabilir ve şaşırtıcı derecede düşük sıcaklıklara dayanabilir. Don ya da yoğun kar yağışı ona

hiçbir tehdit oluşturmaz. Eğer sıcaklığı belli bir seviyenin altına düşerse, vücudu bir tip antifriz olan gliserol üretir, bu da onu donmaktan korur.

Britanya ve İrlanda'da kış uykusundan uyanan ilk yabanarıları genelde toprak yabanarıları (*Bombus terrestris*) olur. Onları hemen ardından çok daha küçük erken yabanarıları (*B. pratorum*), ardından odun yabanarıları (*B. hypnorum*) ve beyaz kuyruklu yabanarıları (*B. lucorum*) takip eder. Diğerleri tercih ettikleri besin kaynaklarının çiçeklenmesine göre uyanırlar; bazıları, örneğin Büyük Sarı yabanarısı (*B. distinguendus*) mayıs hatta haziran gibi uyanır, böylece yaşam döngüsünün çoğunu yeraltında geçirmiş olur.

Rob'un arazimizde gördüğü yabanarısı çok güzel bir toprak yabanarısı kraliçesiydi. Kompost kovamızın kenarında yetişen karakafes otunun yaprakları üzerinde güneşleniyordu ve *dev gibiydi*. Onları baharda görene kadar kraliçe yabanarılarının ne kadar büyük olduklarını hep unutuyorum. Bazı cinsler doğuştan büyüktür ama diğer faktörler de etki eder. Mesela geçtiğimiz yılın yazının nasıl geçtiği ya da kraliçenin larva aşamasında koloni işçileri tarafından nasıl bakıldığı gibi... Sanıyorum ki buna gayet iyi bakmışlardı.

Eğer kış uykusundan henüz uyandıysa, yabanarımız kurt gibi aç olacaktır. Etrafıma bakıp arazimizde neyin çiçek açtığını görmeye çalıştım. Geniş bir alanda ciğerotumuz vardı ancak bu aç kraliçemizin işine yaramaz. Toprak yabanarılarının dilleri bu çiçeğin derininde saklanan nektara erişemeyecek kadar kısadır. Peki başka ne var? Son karacaotlarımız çiçek açıyor ve hâlâ çiçek açmakta olan bir mahonya var. Bunlar toprak yabanarıları için iyi polen ve nektar kaynaklarıdır ama erken bahar toplayıcılığı için bizde çok az şey var ve kraliçemizin ihtiyaçlarını tamamen karşılayacak kadar çiçek açmış bitki etrafta yok. Gelecek bahar gelmeden Rob ve benim bu durumu düzeltmemiz gerek.

Kulübe bahçelerine baktığımda karacaotlarının bize en yakın bahçede yetiştiğini görebiliyorum. Ayrıca beyaz sümbül ve nergis de var, ama az miktarda. Kraliçemizin yapabileceği en iyi şey kasabaya doğru uçmak. Orada, St. James Park'taki eğitimlerde çiçek açan parlak sarı kırlangıçotu çiçeklerinden epey bir bulabilir; daha da iyisi, keçi söğütlerini bulabileceği, Park Walk'un altındaki yarı yabani bölge olur.

Söğüt çiçekleri yabanaraları, balarıları ve diğer erken tozlayıcılar için mükemmel gibidir, çünkü çok az bitki çiçek açmışken proteince zengin polen ve karbonhidratça zengin nektardan bol miktarda sunarlar. Arılar ve diğer böcekler söğütlerin tozlaşması için hayati önem taşır. Yalnızca arılar söğüt çiçeklerini tozlaştırdıktan sonra, tohumlar rüzgâra kapılır ve dağılırlar. (İlginç biçimde Britanya ve İrlanda'da bulunan, fındık, kavak, kızılgağaç ve kayın gibi diğer söğüt benzeri çiçek açan ağaçlar da böceklerle değil rüzgârla tozlaşırlar.)

Sanki zihnimi okumuş gibi, güzel yabanarımız sallana sallana uçmaya başladı. Biraz dolandıktan sonra St. James Park'ın yolunu tuttu. Umarım etrafımızda dönmesinin sebebi burayı iyice bellemesidir, belki ileride geri dönmeyi planlıyordur. Evi ni bizim arazimizde kurmasını çok isterdim ama yine de söğütlere yakın bir yer seçmesinin onun için daha iyi olacağını düşünüyorum.

Bu ev arayan güzelliklerden birinin bir gün bahçemizde yuvalamasından ümitli bir şekilde Rob ve ben bir krallık yarattık – her ne kadar çok ufak olsa da tam bir kraliçeye göre. Çabalarımız oldukça sınırlı çünkü araziyi kiralıyoruz ve ufak bir verandası var ama ev sahibimiz döşeme taşlarından bir kısmını kaldırmamıza ve yerine çiçekli bitkiler, ufak çalılar ve bir gölcük koymamıza izin verdi.

Küçük bir alan, birkaç tohum ve aşı ve birazcık yaratıcı düşünme ile yapabilecekleriniz öyle çok ki. Sıfırdan bir doğal bah-

çe ortaya çıkartmak hiç de uzun sürmüyor ve kesinlikle ipotek yaptırmanıza filan da gerek yok. Eğer arazinizde var olan yabani ya da görmezden gelinmiş alanlar varsa, ne kadar küçük ve önemsiz gözüktüklerinin hiçbir önemi yok. Böyle alanlar, uzun süredir orada olmasalar bile, sayısız omurgasız hayvan, bahçe kuşları ve diğer yaban hayatı sürdürmeye yeterli bir doğal alan sunar. Tek yapmamız gerekense onları beslemek.

Veranda bahçemizin en solunda, eski bir Viktoryen tuvaletin nasıl olduysa ayakta kaldığı bir alanımız var. Kırmızı kiremit duvarları sarmaşıkla kaplı ve sonbaharda çiçek açtığında çalikuşu gibi bahçe kuşları için muazzam bir yuva olmanın yanı sıra pek çok tozlayıcı böcek için de nektar ve polen kaynağı sunuyor. Tuvaletin orijinal kapısı hâlâ duruyor, artık pek kapanmıyor gerçi, ama kiremitli çatı kötü koşulda olsa da hâlâ yeterince kuru içerisi. Böylece kışın sobamızda yakacağımız odunları orada tutabiliyoruz. Bir önceki kiracının bıraktığı odun deposu olmanın yanı sıra, bu tuvalet içinde yaşamaktan gayet memnun bir dizi örümcek ve başka böcekler için de bir sığınak adeta. Kızılgerdanlar orada yuva yapıyor. Bence fareler de.

Tuvaletin hemen yanında bir ceviz ağacı büyüyor. Ona karatavuğun ağacı diyorum. Küçük bir veranda bahçesinde bir ceviz ağacının büyümesi fikri akla, yazları devasa gölgesini hemen altındaki verandaya düşüren büyük yaşlı bir ağacı getiriyor olmalı. Bizim karatavuk ağacı için bu söz konusu değil. Kendi de dalları da uzun ve ölümüne ramak kalmış bir mürver ağacı ile sağlam bir alıç arasında tutunmaya çalışıyor. Bu üçü, kapı komşumuzun olgun çınar ağaçları ve diğer yanda Sue'nun çobanpüskülü tarafından ele geçirilmiş alanda alabilecekleri kadar ışık almak için mücadele ediyorlar.

Sue komşularımızdan biri ve verandamıza gelmek için onun küçük arazisinden yürümemiz gerekiyor. Yaşadığımız taraçalı kulübelere ait bahçelerin pek azı kulübelere bağlı. Bir sıra Vik-

toryen tuvaletle birlikte bahçeler hep “arka tarafta” dar yolun etrafına karman çorman dağılmış, yoldan geçenlerin göremeyeceği şekilde saklanmıştır. Bu gizli bahçeler zamanın durduğu noktalar adeta.

Sue’nun arazisi, en sevdiğim arazi, Rob’un hep gözünün kaldığı çok eski ve hurdaya çıkmış bir teneke kulübeye ev sahipliği yapıyor. Kapısı yok, belki de hiç olmadı ve böylece irili ufaklı tüm canlılara açık, bizim tuvaletleri bile gölgede bırakıyor. Yazın en sıcak günlerinde, hanımeli, sarmaşık ve akasma kıvrıla kıvrıla çatıya çıkıyor, kulübeye destek sağlayan çobanpüskülü ağacını tırmanıyor, kulübeyi neredeyse görünmez kılıyor. Aslına bakarsanız Sue’nun çobanpüskülü kulübeyi ayakta tutan tek şey. Kulübenin halen görünür olan tarafında ise yüksükotları, gecese-faları, itüzümleri var. Gecese-fasının nektarını alan Gümüş Y güveleri ve yüksükotlarını karşı konulmaz bulan yabancıları gördüm. Kulübenin girişinin yanında eski bir ağaç gövdesi, kısmen içi boşalmış ve neredeyse tamamen çürümüş olarak duruyor. Yosun ve ciğero-tu için harika bir mikroklima sunuyor böylece. Eğreltiotları ve mantarlar da burada, kulübe ile bizim veranda bahçemizin çiti arasındaki dar geçitte yetişiyor.

Sue kulübeyi daha çok odun depolamak ve güneye bakan yüzünde taze fasulye ve kabak yetiştirmek için kullanıyor ancak çoğunlukla kulübeyi kendi haline bırakıyor. Rüyalarda ya da resimlerde görebileceğiniz gibi bir yabani kulübe burası. Yahut şiirlerde. Kulübeyi elden geçirmek istemediği için o kadar mutluyum ki.

Keşke daha fazla insan Sue gibi olsa. Keşke görünüşe göre doyumsuz ve tamamen akıldışı bir biçimde etrafımızdaki her şeyi kontrol etmek, düzenlemek, yönetmek ve hükmetmek arzusuna sahip olmasak. Biliyorum ki, günün sonunda, Sue’nun kulübesi alt tarafı bir kulübe, Güney Batı İngiltere’deki bir kasabanın dışında birazcık bakımsız bir arazide duran ufak bir

teneke yapı. Onu “oluruna” bırakması ne bir türü yok olmaktan kurtaracak ne de küresel ısınmayı durduracak.

Ancak benim için, Sue’nun kulübesi ve üzerinde durduğu ufak arazi, insanların doğa ile uyum içinde yaşayışının, yabancı yüreklerimizin yaban hayat ile bağ kurmasının, bir şeyi *yalnız* bırakma cesaretimizin kutsanması gibi. “Yalnız-bırakılmış” yerler, ister teneke kulübeler, ister odun yığınları, çalı çitler, tarlalar ya da bütünüyle bir arazi olsun, doğal yaşam için güvenli yerlerdir. Nerede sıfır ya da minimum bir müdahale ve yönetim varsa; nerede doğa bizim yapması gerektiğini düşündüğümüz şeyi değil de kendi seçtiği şeyi yapma özgürlüğüne sahipse; ne zaman zamanı durdurup, arka koltuğa geçer ve efendi olmak yerine gözlemci olursak, işte orada beklenmedik ve büyümlü şeyler olmaya başlar.

En büyük dileğim Rob ve benim bir gün, birkaç ağaç, çalı çitler, bir çayır ve canlı bir su birikintisi olan ufak bir arazinin koruyucusu olmamız. Çevreye duyarlı bir ev yapıp orada yaşayabileceğimiz, yiyebilmemiz için besin ve satmak için çiçekli bitkiler yetiştirebileceğimiz kadar büyük olmalı, ama büyük bir kısmının yabancı kalmasına izin vereceğiz. Bu bizim hayalimiz. Bu esnada, ağaçların bizim bahçemizde ve etrafında büyüyor olmasından büyük mutluluk duyuyorum. Onlar olmadan, kuş-yemlerimizi ve arı yuva kutularımızı asacağımız hiçbir yer olmazdı. Ziyaret eden ya da burada yaşayan kuşlar için de bir sığınak olmazdı. Kuş civıltıları olmadan böcekleri izlemeyi hayal edemiyorum. Onlar birbirleriyle güzel, kuşlar ve arılar.

Kulübeye taşındığımızda, verandanın köşesinde, karata-vuk cevzinin ve diğer ağaçların altındaki noktanın bir şekilde çöplük olacağı belliydi. Bir önceki kiracıdan kalma kırık çanak çömlek parçaları ve kesilmiş dikenli böğürtlen dallarıyla doluydu. Çürümüş yapraklarla dolu olmasını umduğum siyah poşet-

ler yeni kaldırım taşları döşenirken artmış ıslak kumla doluydu. Metal bir kovanın içi ise ağzına kadar çamurla doluydu. Kırık çömllekleri ve bir kısım dalları bıraktık, çünkü çeşitli canlılar için doğal bir ortam sunuyordu ama kalanını temizledik.

Bu temizlik sonucunda ufak bir duvarın kalıntıları kendini gösterdi. Kırk santimetre kadar yüksekti ve Shaftesbury diyorit taşından yapılmıştı. Taştan yapılmış başka çıkıntılar ve kırık kiremitler vardı etrafta, bu yüzden biz de duvarı verandanın sol tarafına doğru, göledimizi kazmayı planladığımız köşeye doğru uzattık ve duvarın yüksekliğini tek bir kiremit yüksekliğinde kalıncaya kadar yavaş yavaş azalttık.

Bu köşe ile bahçemiz ve diğer bahçe arasındaki sınırı çizen çit arasında tozlayıcılar için gölge seven bazı bitkileri ekebilecek kadar alan açmış olduk. Ciğerotu, ıtır, cüce karakafes ve karacaotunu seçtik ve onların küçük duvardan kaldırım taşlarına taşmalarına izin verdik. Sonra arkalarına, daha uzun olan, yüksükotları ve hasekiküpesi ektik. Rob gölet için temel kazdı ve yağmur suyuyla dolduktan sonra arkasındaki alanı hallettik. Bahçenin bu köşesi biraz daha az gölgelikti, biz de orayı yabani bergamot, altın kamış, kedinanesi ve daha fazla yüksükotu ile doldurduk. Göledin ortasına bataklık nergisi ve veranda ile buluştuğu köşeyi yumuşatmak için, mayasıl otu ektik. Eğer bir yabanarısı olsaydım, yuvamı buraya kurardım.

Uzun kış uykusundan sonra, bu sabah Rob'un arazimizde bulunduğu gibi, yeni ortaya çıkmış bir kraliçe yabanarısı gücünü toplamak ve yumurtalıklarında polen geliştirmek için nektar toplamaya muhtaçtır. Şanslıysa, bizim toprak yabanarısı gibi erken baharda ortaya çıkan bir cinsse, kışın çiçek açan süpürgeotu, karaçalı, çiğdem ya da keçi söğüdünün yahut da kardehlen, ak ballıbaba ve öküzdili gibi erken baharın favorilerinin bol bulunduğu bir alana yakın bir kış uykusu yeri seçmiş olacaktır.

Ancak, güneş onu çok erken uyanmaya kandırırsa ve beslenecek hiçbir şey bulamazsa, aç kalır. Eskiden marttan ekime kadar çiçek açan nektar ve polen açısından zengin bitkiler arılarımıza yeterliydi, ancak şu an durum böyle değil. İklim değişiklikleri hem bitkiler hem de böcekler için kafa karışıklığı yarattığı için, bahçelerimize, parklara ve diğer açık alanlara, tüm yıl boyunca, ardı arkasına, hatta kışın bile, açacak çiçekler, otlar ve ağaçlar dikmek her zamankinden daha önemli.

Kendini nektar ve polen ile tazeleyince kraliçe yabanarısının davranışı değişir. Ölü yapraklar ve çürümüş odunun bulunduğu yerlere özel bir ilgi göstererek, yerin hemen üstünde zikzak çizerek uçar. Çünkü yuvasını kuracak uygun bir yer aramaktadır. Bir yabanarısının yuva için birinci tercihi boşaltılmış bir fare ya da tarlafaresi yuvasıdır ancak çalı çitlerin ve ağaçlık kenarlarının azalması ile birlikte bunları bulmak güçleşiyor.

Diğer tercihleri (türlere göre değişmek üzere) arasında topak çimler, kompost öbekleri, taş duvarların çatlakları, kuş yuvaları ya da ev saçakları bulunur. Uygun bir yuva bulacak kadar şanslı olanlar yuvalarını diğer yabanarılarından korumaya hazırlıklı olmalıdırlar çünkü yuva yapacak alanlar için rekabet çok yüksektir. Kesin olarak bilmiyorum ama toprak yabanarılarının ve diğer erken uyanan arıların başarısına katkıda bulunan faktörlerden biri –pek çok diğer tür kaybolurken– “yuva avcılığı” yarışında diğer arılardan birkaç hafta önde olmaları, geç uyanan cinslerden önce kolonileri kurmalarıdır diye düşünüyorum.

Ancak, toprak yabanarıları ve diğer erken uyanan cinslerin çok başarılı olmasının ana sebebi toplayıcılık ve yaşam alanı seçimi konusunda müşkülpesent olmamalarıdır. Yedi diğer yabanarısı cinsi de benzer biçimde esnektir. Erken yabanarısı, Beyaz kuyruklu yabanarısı, Odun yabanarısı, Taş yabanarısı (*B. lapidarius*), Tarakçı yabanarısı (*B. pascuorum*), Fundalık yaba-

narısı (*B. jonellus*) ve Bahçe yabanarısı (*B. hortorum*). Bu “büyük sekiz” hayatta kalmak için nadir doğal alanlara ya da belli başlı birkaç tür çiçekli bitkiye ihtiyaç duymadığı için parklar ve bahçeler gibi kent içi alanlarda da yaşamlarını sürdürebilirler.

Polen ve nektar yönünden zengin çiçekleri bulmuş, boş bir kemirgen yuvasına ya da başka bir uygun ikamet yerine rastlamış yeni kraliçemiz şimdi kolonisini kurmak için hazırdır. Cinsine göre, bu önemli aşamaya mart ile temmuz arasında erişir ancak erken gelen bahar bazen yabanarılarının işe erken koyulmasına yol açar.

Yumurtlamaya başlamadan önce seçtiği evinin içinden istenmeyen kalıntıları çıkartmalı ve yapabildiği kadar su geçirmez hale sokmalıdır. Bu görevler sona erince, davranışı yeniden değişir. Zikzak çizmek ve yere yakın dolaşmak yerine, yuvasına polen ve nektar depolamaya başlar. Dönüş yolculuklarında, arka bacaklarındaki polen sepetleri ya da *corbiculae*, polen ile doludur ve tam anlamıyla heybelere benzer. Nektarın üzerinde, bal mahsulünü taşır, bir yabanarısı vücut ağırlığının yüzde ellisine kadar polen taşıyabilir.

Eğer bir kraliçe yabanarısını polen taşıırken görürseniz, bilin ki ya yuvasını kurmuş ya da kurmak üzeredir. Yuvanın içinde, karnındaki bezlerden gri-beyaz bir balmumu salgılar ve bunu bir çocuğun tırnağı büyüklüğünde ve Winnie the Pooh'un bal kavanozu şeklinde küçük bir kap yapmak için kullanır. Bu kabı topladığı nektarla doldurur. Eğer kötü hava koşullarından ötürü uzun süre yuvasında kalması gerekirse, kraliçe bu bal kavanozundaki nektarı kendini beslemek ve enerjisini yüksek tutmak için kullanacaktır.

Bu ev işleri ve hazırlıklar bittiğindeyse, kraliçe ilk seri yumurtasını yumurtlamaya hazırdır. Topladığı polen ve nektarın bir kısmını tükürük ile yoğurarak içine sekiz ila on altı yumurta yumurtlayacağı bir karışım elde eder. Bu andan ilk işçi grubunun

ortaya çıkıp uçmaya hazır olacağı güne dek, kraliçe yabanarısının zamanı “kuluçka” ve toplayıcılık için dışarı çıkmakla geçer.

Yabanarılarının “kuluçkası” yaklaşık olarak kuşlarınkine benzer. Yabanarısı yumurtalarının başarıyla çatlaması için kraliçenin onların üzerinde oturması ve 30 derece Celsius civarında sıcaklıkta tutması gerekir. Kraliçe bunu göğüs kafesinin içindeki uçma kaslarının bağlantısını koparıp vücudu gerekli sıcaklığa geline dek kaslarını titreterek yapar. (Yabanarıları bunu havaların çok soğuk olduğu zamanlarda kendilerini ısıtmak ve diğer arılar uçamazken uçmalarını sağlamak için de yaparlar, ancak bunu yapmaları için uçma kaslarını titretecek enerjiyi onlara sağlayacak kadar nektar tüketmiş olmaları gerekir.) Kuluçkaya yatan kuşların aksine kraliçe yabanarısı yuvasını ilk kurduğunda yalnız ebeveynidir. Hiçbir desteğe sahip değildir ve toplayıcılık yapması gerekmektedir. Toplayıcılık yolculukları kısa ve hızlı olur, çünkü onun yokluğunda yumurtaların sıcaklığının düşmemesi gerekir.

Yumurtladıktan sonra kraliçe yuvanın girişine yüzünü döner ve istenmeyen misafirlere karşı yuvayı korumak için hazırlanır. Küçük nektar kabı istediği zaman dilini sokup emebileceği kadar yakında durur. Bu da kuluçka sürecinde enerjisini yüksek tutmasını sağlar.

Kraliçe yumurtladıktan dört gün kadar sonra yumurtalar çatlar. Sonraki iki hafta boyunca gelişen larvalar kraliçenin onlar için sağladığı polenle beslenir. Beslendikçe larvalar, etraflarına pupa evresini içerisinde geçirecekleri ipek kozalar örmeden önce pek çok farklı büyüme aşamasından geçer. Pupa evresinde bir tür hücresel simya gerçekleşir –tıpkı tırtılların kelebeklere dönüşmesi gibi– ve iki hafta sonra arılar güzel, tamamen gelişmiş yetişkin bireyler olarak kozalarından çıkarlar.

Yabanarısı yuvasındaki ilk birkaç kuluçka her zaman dişi işçi arılardır. İşçiler genelde kraliçelerinden çok daha ufaktır ve bakıcı, temizlikçi, nöbetçi ve toplayıcı gibi rolleri üstlenirler.

Koloni tamamıyla kurulduktan sonra kraliçe nadiren yuvasını terk eder. Artık takip eden kuluçkaları beslemek için polen ve nektar toplayacak işçileri vardır ve rolü artık sadece yumurtlamaya indirgenir.

Zaman akar ve bahar yaza kendini bırakınca yuva büyüme-ye ve genişlemeye devam eder. Kraliçe yumurtlarken işçiler, boylarına göre, kolonide farklı görevler edinir. Büyük işçiler daha fazla polen ve nektar taşıyabildikleri için genelde toplayıcı olurken, küçük işçiler evde kalıp yuvayı temizler, kraliçe ile ilgilenir ve larvaları besler. Yazın en sıcak günlerinde, eğer koşullar uygunsa ve yeterince polen ve nektar tedariki mevcutsa, bir toprak yabanarısı kolonisindeki işçi arıların sayısı dört yüzü aşabilir. Örneğin, erken ya da bahçe yabanarıları gibi diğer cinslerde, bir yuvada en fazla yüz tane işçi olur.

Eğer yuva başarılı olur, kraliçe sağlıklı kalırsa, yuvanın bir sonraki ve en önemli adımı için hazırlanılır: Erkeklerin ve yeni kraliçelerin üretimi. Bu noktaya kadar kraliçe yalnızca döllenmiş yumurta yumurtlamıştır. Her yumurtlayışında, bir önceki sonbahardaki çiftleşmelerinden bedeninde depoladığı sperm-lerden çok azını salgılar. Bu döllenmiş yumurtalar onun ve çiftleştiği erkeğin kromozomlarını içerir ve her biri dişi arıya dönüşür.

Zamanı geldiğinde döllenmiş yumurta yumurtlamaktan döllenmemiş yumurtaya geçer –yani sadece kendi kromozomlarını içeren yumurtalar– ve bu döllenmemiş yumurtalar da erkek yabanarılarna dönüşür. Erkek yumurtaları yumurtlamaya başladığında, kraliçe işçilerine yumurtaları işçi arı olarak yetiştirmelerini söyleyen feromonu yaymayı bırakır. Bu feromonun salgılanmasının durması ve döllenmemiş erkek yumurtaların yumurtlanması koloninin yaşam döngüsünün sonunun başlangıcıdır. Son grup döllenmiş yumurtalar ise yeni kraliçelere dönüşür.

Kozalarından çıkıp uçmaya hazır hale geldiklerinde, erkek yabancıları yuvayı terk eder ve asla dönmezler. Yeni genç kraliçeler de onları takip eder. İlginç bir şekilde, işçilere yumurtaları işçi arılar olarak yetiştirmesini söyleyen feromonu salgılamayı bıraktıktan sonra kraliçe işçiler üzerindeki hükmünü kaybeder ve bazıları kendi başlarına döllememiş yumurta yumurtlamaya başlar. Yorgun ve zayıf, yaşlı kraliçe koloni üzerindeki hâkimiyetini kaybeder ve kaos ortaya çıkar.

İşçiler kendileri yumurtlamaya başlasalar da başlamasalar da, erkekler ve genç kraliçeler ayrıldıktan sonra koloninin sayılı günü kalmıştır. Birkaç hafta içinde, kolonide yaşayanlar ölmeye başlar ve doğanın çökelcileri –solucanlar, bokböcekleri, kırkayaklar ve benzerleri– gelip terk edilmiş yuvayı temizler. Yeni kraliçeler çiftleşir ve kış uykusuna yatar; erkekler kış gelmeden ölürler. Türün tüm geleceği artık yeni çiftleşmiş kraliçelerin kış uykusundan sağ çıkıp çıkmamasına ve sonraki baharda kendi yuvalarını başarıyla kurup kurmamasına bağlıdır.

Bir yuvanın ortalama ömrü on sekiz hafta kadardır ancak Erken yabancıları on iki ila on dört hafta içinde ömürlerini tamamlar. Yani, yılda iki bazen de üç koloni kurabilirler. Bu türde, yeni kraliçeler, eğer erken sonbaharda uyanırlarsa, kış uykusuna yatmak yerine yeni yuvalar kurmaya başlarlar. Tarakçı yabancıları ise yuva kurmakta epey yavaştlar ve kolonileri diğer tüm yabancılarının yaşam döngülerini sonlandırdığı sonbaharın ortalarına kadar hâlâ aktiftir. Eğer eylül ayında halen polen toplayan bir yabancıyı görürseniz, bilin ki o Tarakçı yabancıdır.

Şans eseri, bu baharda, bir toprak yabancıları yeni kolonisini kurmak için bahçemizde yeni kurulmuş yaban hayat krallığını seçti. Yuvayı Shaftesbury diyorit duvarının veranda bahçemizin öteki ucundaki kısmında 20 Nisan'da keşfettim. Onları

daha önceden nasıl fark etmedim? Yuvanın girişinin önünden en azından on kere geçmiş, odun almış ya da çamaşır asmıştım. Şimdi bunların bir önemi yok, çünkü onları buldum ve önümüzdeki aylarda gelip gidişlerini izlemek için çok heyecanlıyım. Bir kraliçe yabanarısının kasabamızdaki tüm diyorit duvarlar arasından *bizim* diyorit duvarımızı seçmiş olması (ki Shaftesbury, inanın bana, böyle duvarlarla *doludur*) beni ne kadar mutlu ediyor anlatamam. Kuş evlerinizden birinde bir çift mavi baştankara gördüğünüzde ya da göledinizde iribaşla karşılaştığınızda deneyimleyeceğiniz türde bir mutluluk bu.

Bu yıl Diana'nın bahçesinde iki tane yuva bulmuş olan Rob'u arayıp haber veriyorum sonra da yılın ilk ısırgan çayı ile bu haberi kutluyorum. Kettle kaynarken toplanan genç yapraklardan yapılmış bir çay gibisi yok. Poşet çay da iyi, ama kendiniz toplayıp demlediklerinizle kıyas kabul etmez. Eskiden yaprakları toplarken ellerimi yakardı, ama bu artık çok daha az oluyor çünkü cesur olup yaprakları koparmadan önce parmağım ve başparmağımla ısırganı yakalamayı öğrendim. Çayı en sevdiğim kupamda yapıyorum –dikkatim dağılıp içmeyi unuttuğumda içeceğimi sıcak tutacak şekilde ince ve uzun– ve Rob'un doğum günüm için yaptığı mis kokulu (ve ciddi anlamda lezzetli) limon polenta kekinden bir dilim ile birlikte bahçeye gidiyorum. Eski tuvaletteki bir çividen sarkan ve bahçe sandalyesinin üzerine yayılan örümcek ağlarını ve tozları temizliyorum ve kendimi yuva girişini karşıma alacak şekilde konumlandırıyorum. Arıların gelip gidişini izleyebilecek kadar yakınıma ama işçilerin uçuş yolunu rahatsız etmeyecek kadar da uzaktayım.

Tam oturduğumda iki taşın arasından bir yabanarısı uçu. Nerede olduğunu anlamak için durmadı bile, demek ki daha önce bu yolu tepmişti ve yuvanın nerede olduğunu tam olarak biliyordu. Eğer toplayıcılık işinde yeni olsaydı, giderek büyüyen çemberler ya da sekizler çizerek yukarı uçar, evini bulmasına

yardımcı olacak, uzak ya da yakın yerleri not ederdi. Yabanarıları genelde yuvalarından beş kilometre çapında bir alanda toplayıcılık yaparlar ama yirmi kilometre uzakta bulundukları da gözlemlenmiştir. Bu kadar uzun mesafeleri uçup yeniden evlerini bulabilme yetileri beni her daim hayretler içinde bırakıyor.

Bu arı, bir işçi için bile çok ufak. Küçük boyutları bana onun koloninin ilk grup işçilerinden biri olduğunu ve kraliçenin ilk grup arılara sağladığı polenin nitelik, nicelik ya da iki yönde de zayıf olabileceğini söylüyor. Larvaların gelişip büyümesi için proteini sağlayan şey arıların topladığı polendir. İyi bir protein kaynağı olmadan, arılar, tıpkı diğer hayvanlar ve insanlar gibi, iyi proteinler beslenmiş olanlara kıyasla küçük kalacaklardır. Yuvanın yaşam döngüsünde sonraki nesiller, yalnızca kraliçe değil pek çok işçi arı tarafından protein toplandığı için, daha büyük olurlar – elbette eğer iyi polen ve nektar kaynakları varsa.

Yabanarısı yuvamızda olan bitenleri bir ay kadar izledim, ancak haziranın ilk birkaç haftası gerçekten işlekti ve ben yetişemedim. Koloni haziran ortasında çoktan kurulmuş olmalıydı ama Rob bana bu işlekliliğin nisan sonundakinden daha az olduğunu söylüyor; bir haftadır gelip giden arı görmemişti. Bu bana ilginç geldi. Hava güzeldi ve yakında toplayıcılık yapmak için çok yer vardı.

Yetiştirmem gereken bir şey var ama Rob'un yuva hakkında söylediklerini duyduktan sonra konsantre olamıyorum, bu yüzden de kontrol etmek için çıkıyorum. Bahçeye inen merdivenlerden bir şeylerin yolunda olmadığını görebiliyorum ve yaklaşıp yuva girişinin tamamen bir ağ tarafından kaplandığını görünce dehşete düşüyorum. Bu ağın içinde kurtçuk benzeri tırtılları gördüğümde daha da perişan oldum. Kurtçukları ve etraflarını kaplayan maddeyi yuva girişinden temizleyip onlara bakıyorum. Daha önce bunları hiç görmemiş olsam da, bun-

ların balmumu güvesi larvaları olduğuna eminim. Balarısı kovmaları için tehlike teşkil ettiklerini biliyorum ama yabanarısı yuvalarını da rahatsız ettiklerinden emin değilim. İçeride bir arı aktivitesi var mı diye anlamak için biraz bekliyorum. Hiçbir şey yok. Dinlemek için kulağımı yere dayıyorum, belki bir arı vızıltısı duyarım umuduyla, ancak taş duvarın altı tamamen sessiz. En kötüsünün olmasından korkuyorum.

Birkaç gün sonra korkularım gerçekleşiyor. Hiç arı kalmamış. Yuva başarısız olmuş. Tükenmiş bir haldeyim – hem de balmumu güvesine kızgınım benim yabanarısı yuvama yumurtladığı için. Ama ben kimim ki bir türü bir diğerinin üzerinde tutuyorum? Balmumu güvesi yapması gerekeni yapıyor, yeni nesle en iyi başlangıcı sunmaya çalışıyordu.

Eğer dev kurtçuklar gibi gözükmeselerdi, onlara daha nazik yaklaşabilir miydim diye düşünüyorum. Birden bir merak uyanıyor içimde ve onlar hakkında ne öğrenebilirim diye araştırmaya başlıyorum ve Britanya ve İrlanda'da iki tür balmumu güvesi olduğunu ve bir de Petek güvesi olduğunu keşfediyorum. Yabanarıları için üzücü bir şekilde, Petek güvesi (*Aphomia sociella*) yabanarısı yuvalarına kraliçenin görmeyeceği şekilde geceleri girip yumurtlamış. Yumurtalar çatlayınca, larva kraliçenin yuvasını inşa etmekte kullandığı balmumu salgılarıyla beslenirmiş. Daha da kötüsü, güve larvası arı larvasını da yermiş.

Yabanarısı yuvasının girişine yumurtlamış olan güvenin koloninin kalbine de yumurtlayıp yumurtlamadığından emin değilim. Çok da önemli değil. Onları girişe yumurtlayarak ve etraflarını koruyucu bir ağ ile örerek, güve arıların ayrılmasını ya da geri dönmelerini engellemişti. Günler içinde yuva bir mezara dönüşecek, tüm koloni açlıktan ölecekti.

Petek güvesi, yabanarılarının uğraşması gereken pek çok avcı, parazit, hastalık ve zorluktan yalnızca biridir, bu yüzden

de onların başarıya ulaşması için elimizden geleni yapmamız daha büyük bir önem kazanır. Neyse ki, tüylü dostlarımız için 2006 yılında Profesör Dave Goulson ve Doktor Ben Davrell tarafından kurulmuş Yabanarısı Koruma Vakfı (YAKV) gibi muhteşem bir hayır kurumları var.

2006 yılında Dave Goulson on yıldan uzun süredir yabanarılarını ve sayılarının azalmalarını çalıştığı University of Stirling’de görev yapıyordu. Araştırma grubuyla birlikte yabanarıları üzerine bir dizi bilimsel makale yayımlamışlardı ancak “Her biri, yalnızca bir grup akademisyen tarafından okunup hemen unutuluyor” diyordu Dave. Yabanarılarının neden başlarının belada olduğuna dair iyi bir çıkarımları vardı ama kimse yardım etmek için bir şeyler yapmıyordu. Bu çok moral bozucuydu. Sonra Dave’in aklına üyelik odaklı bir hayır kurumu kurmak geldi. Kurum “en iyi bilimsel araştırmaları alıp aksiyonlara dönüştürerek sağlam tavsiyelerde bulunmaya adanacaktı” kendini. Ve YAKV doğmuş oldu.

Başından beri YAKV, sevgili yabanarılarımız için çiçek yönünden zengin doğal ortamlar yaratacak insanlara ilham olmayı planlıyordu. Daha da önemlisi, bizi bahçıvanlar olarak bilgilendirdiği kadar, vakıf kendi üzerine düşeni yapmak isteyen arazi sahiplerine de bilgi ve destek sunuyor, kendini bu işe adanmış üyeler ve gönüllüler de bu ikonik böcekleri korumak için hem farkındalık yaratıyor hem de bağış topluyordu. YAKV ve Buglife (başka bir favori hayır kurumum) ile Friends of the Earth, Royal Society for the Protection of Birds (RSPB), Wildlife Trust ve diğerlerinin düzenlediği kampanyalar sayesinde, yabani arılarımız ve diğer böcekler ihtiyaç duydukları ve hak ettikleri ilgi ve yardımı sonunda alıyorlar.

Çok şükür ki pek çok yabanarısı yuvasının yaşam döngülerini tamamladığına ve türün devamını sağlamak için yeni kra-

liçeler ve erkekler ürettiğine tanıklık etme şansına sahip oldum. Bizim verandadaki yuva başarısız olmuş olsa da, bu yıl bizim arazimizde ya da etrafında benim bildiğim en az üç tane daha koloni var. Bunların ikisi –biri Erken yabanarısı kolonisi, diğeryse toprak yabanarısı kolonisi– çoktan olgunlaştı ve erkek üretiyor. Üçüncüsü, Tarakçı kolonisi, birazcık geriden geliyor. Üç koloni de boyut ve karakter açısından farklı. Eğer her yuvaya gelip giden arıları bir süre boyunca kaydedecek vaktim olsaydı, popülasyonlarını ve yaşam döngülerinin neresinde olduklarını tahmin edebilirdim. Şu an ise, onları yalnızca “çok meşgul ve hıncahınç dolu”, “çok meşgul değil ama yine de başarılı” ve “meşgul gibi, ama çok rahat” olarak nitelendirebiliyorum.

Kompost yığınının altındaki toprak yabanarısı yuvası açık ara en yoğun olanı; gerçekten de, zaman zaman, işçilerin girişte kuyruğa girdiğini, devasa polen yüklerini boşaltmak için beklediklerini görüyorum. Bazı işçiler o kadar büyük ki onları kraliçe sanabilirim. Öte yandan diğerleri de küçük tırnağımdan daha büyük değil. Bu yuvanın kurucusunun yılın başında kompostumuzun yanındaki karakafes otu üzerinde güneşlenirken Rob’un gördüğü kraliçe olduğunu düşünmeyi seviyorum ama bu biraz hayal elbette. Yine de, koloninin arazimizde geliştiğini görmekten mutluyum.

Erken yabanarısı yuvasını ölü yaprak örtüsünün altında buldum ve daha az yoğunlar. Yani demek istediğimi işçilerin daha az yoğun olduğu değil, işçilerden daha az sayıda var. Erken yabanarıları Britanya ve İrlanda’daki en küçük yabanarılardır ve bu koloninin işçileri de oldukça ufak. Yine de, boyut dezavantajlarına rağmen, üç koloni içinde erkekleri üreten ilk koloni oldular ve geçen hafta yuvadan çıkan yeni bir kraliçeyi gördüğüme çok eminim. Kendi yuvasını da yakın kurmasını çok isterim.

Tarakçı yuvası da diğerleri kadar yoğun ve aktif, ama ne-dense daha rahat gözüküyor. Onları diğerlerinden daha çok

izledim. Yuvaları tam olarak arazideki herkesin su kovalarını doldurduğu oluğun hemen altındaydı. Bu ortak oluk bizim aramızın hemen köşesinde duruyor bu yüzden de bu yuvada neler olup bittiğinin farkında oluyorum genelde. Yuvanın girişi oluğun önünde, kovaları doldururken insanların doldurduğu çimenliğin yanında. Arıların ezilmesinden endişe ediyorum ve söyleyebildiğim herkese onlara dikkat etmelerini söyledim ama yine de botlarla üzerinde dolaşıldıktan sonra sıkıştırılmış zemin ve otların dolan girişlerini devamlı temizlemem gerekiyor. Yabancıları neyse ki bundan rahatsız olmamış görünüyorlar.

Bu hafta başında bir gün, üç ya da dört tanesinin tıkanmış tünelden yollarını bulmak için çimde süründüklerini gördüm. Ne kadardır orada olduklarını bilmiyorum ama çimleri temizlediğimde polenleri boşaltmak için parmaklarımla üzerinden yuvaya iniverdiler. Ne bir telaş ne bir endişe. Benim deneyimlerime göre Tarakçılar yabancılarının en kibarlarıdır. Bu yuvanın sakinlerine karşı zaafım var.

Bahçemizde ve aramızdaki bu ve bunun gibi pek çok arının gelip gitmelerine tanıklık etmekten dolayı kendimi şanslı sayıyorum. Dahası, onların *farkında* olduğum için mutluyum. Hayatımın büyük bir kısmını hemen gözümün dibindeki yabancılarını fark etmeden geçirmiş olmam beni çok şaşırtıyor. Bir nevi “seçici görme” olmalı bu, yalnızca duymak istediğinizi duyduğunuz seçici duyma gibi, ancak bu durumda, yalnızca istediğinizi ya da görmek “zorunda” olduğunuzu düşündüğünüz şeyi görüyorsunuz. Saati geri saramam ama görmek ve duymaktan daha fazlasını yapmaya kendimi adadım.

2. BÖLÜM

KENDİNE AİT BİR YUVA

Bir yolculuğa çıktığınızda yolun sizi nereye götüreceğini ya da kimle veya neyle tanışacağınızı asla bilemezsiniz. 2006 yılında balarıları ve koloni çöküş sendromundan bahseden manşetlere dikkat etmeseydim, yalnız arıları hiç keşfedemeyebilirdim. Dünyadaki yirmi bin arı türünün büyük bir çoğunluğunun yalnız olduğunu düşünürsek, birçoğumuzun varlıklarından habersiz olması inanılmazdır. Bu muhtelif çeşitli böcek grubu hakkında daha çok şey öğrendikçe, onların dünyası beni içine daha da çekiyor. Partiye geciktim ama kaybettiğim zamanı telafi etmeye çalışıyorum.

“Yalnız arı” terimi kapsayıcı bir terim sayılır. Balarısı, yabancısı ya da iğnesiz arı olmayan binlerce tür arı çeşidinden bahsetmek için kullanılır ama bu arıların büyük çoğunluğu yalnız değildir. Aslında, bazıları farklı derecelerde sosyallik de gösterirler. Ancak, farklı türlerin nasıl ve neden beraber gruplandığına dair teknik sebepleri ve “sosyallik” spektrumunda nereye düştüklerini kavramak İngilizce gramerini anlamaya çalışmak gibidir; kuralları vardır ama neredeyse her kuralın istisnası da vardır.

Hakiki yalnız arılar *yalnızdır*. Bir kast sistemleri olmadığı gibi birbirlerinin yavrularına bakma sorumluluğuna da sahip

değildirler. Gerçekten de jenerasyonlar birbirine denk gelmez; ebeveynler yumurtaları çatlamadan önce ölür.

Arıların erken yalnız avcı eşekarılarından evrimleştiğine inanılır ve bu yüzden de belki de çok fazla arı çeşidinin yalnız olarak görülmesi şaşırtıcı değildir. Arılar ve eşekarıları arasındaki temel farklardan biri arıların larvalarını vejetaryen bir polen ve nektar diyetiyle beslemeleri, neredeyse tüm eşekarılarınınnsa kendi yavrularını av ile (bazen canlı, bazen ölü) beslemesidir.

Arıların eşekarı ataları da istisna değildi. Bir noktada, muhtemelen Spheciade familyasından bir eşekarısının kazara yuvasına, belki de bir çiçekli bitkinin içinde kalmış bir avı getirirken polen getirdiği düşünülür. Polen protein içerdiği için bazı larvalar yalnızca polen üzerinden beslenerek gelişebilmiş ve bu da hoşlarına gitmiştir. Elbette eşekarıları ve arılar bizim gibi besinler üzerine düşünmez ancak düşünselerdi, bazı ilkel yalnız eşekarılarının şöyle düşüneceğini hayal edebiliyorum: *Vay, kurtçuklar şu sarı şeyle gayet iyi gidiyorlar ve en azından bunu getirmek için savaş vermemiz gerekmiyor. Belki de vejetaryen beslenmeye geçmenin vakti gelmiştir.* Ve böylece ilk yalnız arılar evrimleşti.

Bazı yalnız cinsler kendi türünden diğerleriyle bireysel yuvalar yapsalar ve cemiyet içerisinde yaşıyormuş gibi gözükseler de bu doğru değildir. Bunlar sosyal ya da tüm-toplumsal “koloniler” değil, sayıları birkaç düzineden yüz binlere kadar varabilen yalnız arıların yuva “toplamlarıdır”. Böyle toplamlar binlerce metrekaare alana yayılabilir ve koşullar uygunsa, besin yeterliyse, on yıllar boyunca hayatta kalabilir. Böyle toplamlara *arı kentleri* denir.

Yalnız arıların bir yuva bütününe ilk kez denk geldiğimde West Malvern’de yaşıyorum, ama ne olduğunu ilk bakışta anlayabildiğimi söyleyemem. Ormanda uzun bir yürüyüşe çıkmış-

tım ve yabancı balarılarının yaşadığı vadinin hemen üstündeki çocuk parkının kenarındaki bir bankta oturup dinleniyordum. Bank soğuktu. Bir ağaç gövdesinin etrafını saran o eski metal banklardan biriydi bu ve orada otururken, ağacın gövdesi metal bankın genişliğine erişince ne olacak diye düşünmeye başladım. Bank ona yol verir miydi? Hiç sanmam. Daha önce ağaç gövdelerine sarınmış çok fazla metal yapı ve dikenli tel görmüş-tüm ve ağaçlar hayatta kalabilmişti ancak bu ağacın metal bir bank tarafından boğulmayı atlatabileceğinden emin değildim. Umarım, diye düşündüm, birisi bu yaklaşan felaketi fark eder ve bankı kaldırır, böylece ağaç da zarar görmemiş olur.

Bankın yere sabitlenip sabitlenmediğini görmek için yere baktım ve o anda arıları gördüm. Başta bir ya da iki tanesini fark etmiştim. Sonra düzinelerce olduklarını gördüm. Bazıları çok ufaktı, ne olduklarını çözemeyeceğim kadar hızlı hareket ediyorlardı; diğerleri görece daha büyüktü ve yerde bulunan, her biri yaklaşık üç milimetre çapındaki küçük tekil deliklerden çıkıyor ya da o deliklere giriyorlardı. Deliklerin büyük bir kısmı bankın etrafındaki toprağa açılmıştı. Zemin yıllar boyunca bankta oturmak isteyen insanların ayakları altında sıkıştırılmıştı. Bazı delikler de küçük köstebek yuvaları gibi yeni kazılmış toprakla çevrelenmişti.

Büyükçe arılardan birinin bir şeyler aradığını fark ettim, belki de kendi oyuğunu arıyordu. Yukarı uçup havada çember çiziyor, sonra aşağı yere inip kuru yapraklar ve dal parçaları arasında kaza kaza yolunu bulmaya çalışıyor, sonra aynı şeyleri tekrar ediyordu. Gözlerimi ona dikmiştim. Ayağımın arının yolunu tıkama ihtimalini fark etmem uzun zaman aldı. Anladığım gibi ayağa kalktım ve çok büyük dikkatle, arıların üzerine basmadan tekrar çimenlik alana ilerledim.

Haklıydım. Arının oyuğunun girişi olan yeri kapatıyordu ayağım. Daha da kötüsü, ayaklarımla toprağı sıkıştırmıştım ve

şimdi de bu zavallı yaratık girişi bulmakta zorlanıyordu. Başarılı başarmaz toprağın içine giriverdi ve kayboldu. Çoğu arı oyuklarından içeri ve dışarı o kadar hızlı uçuyorlardı ki onları şöyle esaslı bir şekilde inceleyemiyordum, ancak bir tanesi oyuğuna uçmadan önce bir an kuru bir yaprağın üzerinde durdu, ben de ona daha iyi bakabildim. Bu arı kesinlikle dişi bir arıydı. Arka bacaklarında parlak sarı polen taşıyordu ve yalnızca dişi arılar polen taşır. Ama bu balarılarının ya da yabanarılarının arka bacaklarında taşıdıkları sıkı sıkı doldurulmuş pürüzsüz polen toplarına benzemiyordu. Bunlar daha parça parçaydı ve arının bacaklarının büyük bir kısmının üzerine dağılmıştı. İlginç.

O sıralarda yalnız arıların varlığından yeni haberdar olmuş-tum. Duvarcı arı veya yaprak delen arıyı bahçeme çekebilme ümidiyle verandamın arka duvarına arı yuvalarını daha bir önceki hafta yerleştirmiştım. Yabanarıları dışında yerde yaşayan arılar hakkında pek bir şey okumamıştım ama bu arıların yerdeki deliklerine girip çıkmalarını izlerken, onların yalnız arı cinsleri olabileceklerini fark ettim.

Eve gidip öğle yemeği yemeden ve kaydettiğim bazı referansları okumadan önce, bu madenci arıları yarım saat kadar daha izledim. Görünüşlerinden (sık siyah tüyler ve göğüslerinde koyu turuncu-kızıl tüyler) ve onları şubatta bulmuş olmamdan dolayı, isimlerini bulmam çok kolay oldu. Bunlar Clarke madenci arılarıydı (*Andrena clarkella*), Britanya ve İrlanda'da en erken ortaya çıkan yalnız arılar.

Oyuklarına taşıdıklarını gördüğüm polen de söğüt poleni-ydi ve arılar yuvalarının besin tedarikini bununla yapıyordu. Toprağın üzerinde vızıldayan ama oyuklara girmeyen küçük arılar erkek arılardı. *Andrena* arılarının iğnesinin insan vücuduna giremeyecek kadar zayıf olduğunu öğrendim. Yani parktaki madenci arılar orada oynayan çocuklar için hiçbir tehlike teşkil etmiyordu.

O öğleden sonra aynı yere, arıların davranışına dair yeni öğrendiğim bilgilerle döndüğümde ortalıkta yoktular. Sonradan öğrendim ki bu arıları ya gündüz ya da öğlen saatlerinde görebilirdim. Çünkü güneş orayı terk edip, yaşam alanları gölgeye girince uçmayı bırakıyorlardı. Malvern'den ayrılana dek bu arıları gözlemlemeyi sürdürdüm. Tıpkı aşağıdaki vadideki eski meşe ağacında yaşayan balarılarını gözlemlediğim gibi. Benim bahar müjdecilerim oldular ve her yıl uyandıkları tarihi not ediyordum. En erkeni 21 Şubat 2011'di.

Balarıları ve yabancılarının mahsullerin ve çiçekli bitkilerin tozlayıcıları olarak oynadıkları rolden zaten bahsetmiştim; yalnız arılar da en az onlar kadar önemlidir. Sosyal arılar gibi onlar da polen toplayarak çocuklarını beslerler ama poleni yuvalarına taşıyış biçimleri çok farklıdır.

Balarıları ve yabancıları poleni polen sepetlerinde taşır ve tükürük ile nemlendirerek düzgün ve güvenli bir şekilde sıkıştırıldıklarından emin olurlar. Sonuç olarak yolda eser miktar polen kaybederler. Nektar ile karışınca, polen ölü hale gelir ve filizlenmez, yine de bazıları arı eve dönmeden önce baş verebilir. Bu arıların ziyaret ettiği çiçeklerin de tozlaşma için tek şansı arıların tüylü vücutlarına tutunan polenlerdir.

Aksine, yalnız arıların polen sepetleri yoktur ve o kadar da titiz değildirler. Poleni geriye bitki ile taşıyan birkaç türün dışında, yalnız arıların büyük bir çoğunluğu poleni *scopa* adı verilen, bacakları, yanları, karınlarının altında ve bazı türlerde vücutlarının başka kısımlarında bulunan sert ve dallanmış tüylerden oluşan uzuvla toplarlar. Çoğu dişi yalnız arı poleni scopalarında düzensiz bir şekilde, bastırıp sıkıştırmadan ya da nektar veya tükürük ile nemlendirmeden tutarlar. Bu da polen tanelerinin arının ziyaret ettiği diğer çiçeklerde düşmesini ve dolayısıyla tozlaşmanın gerçekleşmesini daha mümkün kılar.

Buna ek olarak, çoğu yalnız arı balarıları ve yabanarıları kadar çok polen taşıyamazlar, bu yüzden de çiçeklerle yuvaları arasında daha çok gidip gelmeleri gerekir. Bu fazladan toplayıcılık seyahatleri de daha fazla çiçeğin tozlaşması anlamına gelir. Polen toplamanın bu dağınık yöntemi, poleni karnının altında biriktiren tek bir Kırmızı Duvarcı arının tek bir balarısına göre tozlaşmada yüz kat daha etkili olmasını sağlayan faktörlerden biridir. (Kırmızı Duvarcı arılar özellikle elma mahsulünün önemli tozlayıcılarındandır.) Yani, gördüğünüz üzere, yalnız arılar tozlaşmanın isimsiz kahramanlarıdır.

Yalnız arılar her şekil ve boyutta olabilirler. Örneğin yalnızca iki milimetrelik Kuzey Amerika arısı *Perdita minima* da dişileri otuz sekiz milimetreye kadar uzayabilen ve altmış dört milimetrelik kanat genişliğine sahip olabilen, dünyanın en büyük arısı, Endonezya kökenli *Megachile pluto* da yalnız arılardır.

Görünüşleri de ciddi oranda değişiklik gösterir. Bazı yalnız arılar kabarık tüylüdür, bazıları pürüzsüzdür, bazıları yuvarlak, bazıları ince, bazıları çizgili, bazıları puanlı. Kırmızı parlak göğsü ile *Specodes monilicornis* cinsi arıdan parlak menekşe rengi kanatlarından adını alan devasa Menekşe Odun arısına kadar gökkuşağının her rengine arılar vardır. Çok az insanın fark ettiği siyah-gri arılar ve eşekarılarına benzeyen sarı siyah çizgili arılar vardır; tropik bölgelerdeyse, elmas renkli orkide arıları ve parlak metalik ter arıları bulunur. Öyle parlak ve renklidirler ki fotoğraflarını ilk gördüğünüzde photoshop'lanmış olduklarını düşünürsünüz.

Yuva yapma davranışlarındaki çeşitlilik de aynı şekilde hayret vericidir. Yalnız arılar kabaca iki gruba ayrılabilir: Yuvalarını yerin altında yapanlar (genelde *madenci* ya da *yere yuva yapan arılar* olarak da bilinir) ve yerin üstünde, bazen de altındaki, oyuklara yuva yapanlar (*havai* ya da *oyuğa yuva yapan arılar*

olarak bilinir). Çoğu, Clarke Madenci arıları gibi, ilk gruba girerler. Her cinsin kazma, yuvaya besin tedarik etme, yuvayı kapama ve koruma yöntemleri büyük ölçüde değişiklik gösterir.

Yere yuva yapan türler kendi yuvalarını kazacak güce ve fizyolojik araçlara sahip olacak şekilde evrimleşirken – “madenci” arısı adı da buradan gelir – oyuğa yuva yapan cinsler mevcut olan delikler, tüneller ve diğer oyukları kullanır. Oyukta yaşayanlardan bir kısmı, örneğin *Xylocopa* ve *Ceratina* gibi odun arıları, ölü oduna ya da boş bitki saplarına oyuk açma konusunda ustalaşmıştır. Bazılarıysa, örneğin çiçek arıları, yumuşak sığa ve kili kazabilirler.

Ancak oyuğa yuva yapan cinslerin çoğu yuvalarının ana yapısı doğal mı yoksa insan yapımı mı umursamazlar, bu yüzden de onlara yaşayacak bir yer sunmak için üretilmiş arı evlerinde yuva yapmaktan da mutlu olurlar. Bahçe hortumları, rüzgâr çanları, anahtar delikleri ve sulama kaplarının ağızları gibi boşluklarda da yuva yaptıklarını görmek olasıdır. Bu arılar doğanın en oportünist varlıklarıdır.

Bir yalnız arının tercih ettiği yuva neresi olursa olsun, ister bir havai boşluk ya da yer altında bir tünel, yaşam döngüleri üç aşığı beş yukarı aynıdır. Bir ya da iki istisna dışında (her zaman istisnalar vardır) erkek yalnız arılar doğum yuvalarından dişilerden önce uyanır ve dişilerin uyanmasını beklerken, yuva bölgesinde takılır ya da dişilerin toplayıcılık yapacağı çiçekli bitkileri gözlerler. Çiftleşmeden sonra her bir dişi gidip kendi yuvasını kurar. Erkek bu süreçte başka bir role sahip değildir. Bu arıları kendi çocukları için yemek ve barınak sağlamak sorumluluğundaki yalnız anneler gibi düşünebilirsiniz – ama bundan biraz daha komplikedir durum.

Var olan tünel ve boşluklardan faydalanan havai fırsatçıların aksine, yere yuva yapan yalnız arılar yumurtlamayı düşünme-

den önce sıfırdan kendi yuvalarını inşa etmek zorundadırlar. Bu yıllar evvel, benim ilk Clarke Madenci arımın yaptığı şeydi.

Farklı türler farklı yerlere yuva yaparlar. Clarke Madenci arısı gibi bazıları parklarda ya da yürünmüş yollarda bulunan düz ve sıkışmış toprağa tünellerini kazmayı tercih ederler. Diğerleriye çiçek tarhları, çimenlikler, yarlar, yamaçlar, kumullar ve hatta dere yataklarına yuva kazarlar – yuvanın konumu yeterince güneşliyse ve toprak yeterince kuruyorsa, her yer ev olabilir. Eğer yere yuva yapan arılar için bahçenizde bir alan yaratmak istiyorsanız, kısa çimenli alanlar bırakmaya gayret gösterin. En iyisi, yeriniz varsa, sıkıştırılmış bir toprak parçasını güneşli, güneşe bakan bir pozisyonda, sunduğunuz muazzam kaynakları bulup tadını çıkaracakları yabancı çiçek bahçesinden uzak olmayacak bir şekilde, tutarak bir *arı seti* yapabilirsiniz.

Hangi konumu seçerse seçsin, bir madenci arı inşa sürecine önce ağızyla sonra da bacakları ve vücuduyla toprağa tünel açarak başlar. Bu tüneli açtıktan sonra birkaç tane de yanıl tüneller açar, bu tünellerin her biri ana tünele bağlıdır. Her yanıl tünelin sonunda tamamen gelişmiş bir yetişkin arının sığabileceği büyüklükte bir yumurta odası bulunur.

İşte bu kısım çok zekicedir. Yeraltında inşa edilen her yuvanın su baskını riski ile karşı karşıya olduğu açıktır. Hiç yoktan yuva nemlenebilir. Ama yere yuva kuran arılar herhangi bir su problemini nadiren tünelin en derin noktasında bulunan yuva odalarının yanlarını mantar önleyici salgılarla sıvayarak çözer. Türden türe değişiklik gösterse de, bu salgılar ya tükürük ya da karın bezlerinden salgılanır.

Madenci arıların biri birine benzemez. Tıpkı arının vücut boyutu, görünüşü, uçuş zamanları ve besin tercihleri gibi, yuva mimarileri de farklıdır. Bazıları bir ila beş santimetre yeraltında sığ tüneller kazarken, diğerleri çok daha derin kazarlar. Tünelin

derinliği kısmen toprak cinsine bağlıdır; örneğin çok kuru toprağa yuva kuran arılar daha derin tüneller kazarlar. Britanya ve İrlanda'da, yalnız arıların yarım metre kadar derine inebildikleri biliniyor ancak Kuzey Amerika'da kazılan yuvaların iki buçuk metreye kadar indiği de oluyor. Genelde bir çocuğun tırnağından daha büyük olmayan bir arı için bu oldukça etkileyici.

Yapısal olarak madenci arılar oldukça basit bir tasarımı takip ederler. Bu tasarımda ana tünel dikey olarak aşığı iner (ya da yata-
y olarak yüzeyin hemen altındadır), sonrasında da bir ya da iki yöne dallanır, her dalın ucunda da yuva odaları bulunur. Diğer-
leriye labirentleri andırır. Arıların beni şaşırtmasına alışkınım, ancak madenci arı tünellerinin eski ansiklopedilerde gördüğüm bazı diyagramları beni öylesine şaşırttı ki! Böylesine küçük bir şeyin böylesine ince bir şey inşa edebilmesine hayret ediyorum.

Tasarım ne olursa olsun, yuva odasının su geçirmez olduğuna ikna olur olmaz dişi yalnız arı yuvaya polen, bazen biraz nektarla karışmış polen temin etmek için yola koyulur. Bu poleni pek çok toplayıcılık yolculuğu sonucunda elde eder. Çoğu arı nektarlarını hangi çiçekten aldıklarını çok önemsemez. Ancak iş polen seçmeye gelince biraz daha titiz olduklarını söyleyebiliriz. Hatta, Clarke Madenci arısı gibi bazı arılar polen için yalnızca bir bitkiyi ziyaret edecek kadar ince bir zevke sahiptir – onlar için bu bitki, söğüttür.

Çocuklarını besleyecek yeterli besine sahip olduğunda dişi yalnız arı her bir odaya tek bir yumurta yumurtlar ve elinde ne varsa onunla odaları kapatır. Sıklıkla bu materyaller toprak ya da kum olur. Bu süreci yirmi kadar yumurta çıkarana kadar sürdürür. Tüm yumurtalarını bitirdiğinde, dört ila sekiz hafta arasında bir süredir uçmaktadır. Artık yorgundur, işi de bitmiştir ve ölü.

Yuvanın içinde, yumurtalar çatlar ve larvalar ortaya çıkar. Bu larvalar bir sonraki evre olan *pupa* evresine geçmeden önce

annelerinin bıraktığı besinle beslenirler. Pupa evresinde larvalar metamorfoz geçirirler ve sonunda muhteşem bir şekilde yetişkin arılara dönüşürler. Britanya ve İrlanda'daki yere yuva yapan yalnız arı türlerinin çoğu pupa evresi sonrasında odalarında kalarak, bir sonraki bahar ya da yaza kadar kış uykusuna dalarlar, sonrasında da tüm döngüyü yeniden başlatmak için uyanırlar ve çiftleşirler. Daha geç uçan türler ise kışı tamamen büyümüş bir larva olarak geçirirler ve yalnızca uyanmadan hemen önce pupa evresine girerler. Bazıları hayatlarının on bir ayını toprak altında geçirirler ancak Sarı ayaklı Madenci arı (*A. flavipes*) gibileri bir yılda iki nesil üretebilir.

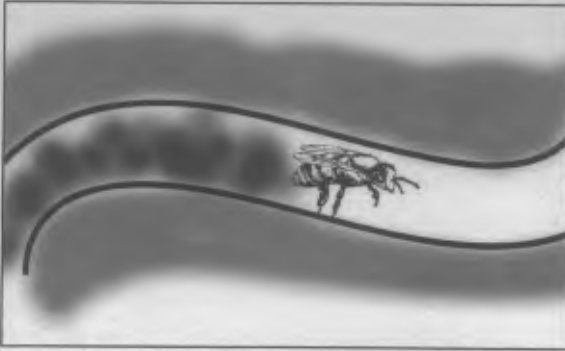
Oyuğa yuva kuran arıların yaşam döngüsü de madencilerle aynı sayılabilir. Ancak, bu arılar yuvalarını yerin üstündeki oyuklara yaptıkları için, ana girişi ya da her bir yumurta hücresini kapatmak için yuvalarının içinde kazılmış toprak ya da kum bulunmaz. Bu yüzden de yuvalarını havadan ve düşmandan koruyacak materyali toplamaları gerekir. Bazı türler çamur, kum, reçine, küçük taşlar ya da yaprak kalıntılarını çevreden toplarlar. Bu da onlara isimlerini verir: "Duvarcı" arılar. Diğerleri, "yaprak delen" arılar, kesilmiş yaprak ya da çiçek taçlarını kullanırlar. Kullanılan malzemeye bakarak hangi cinsin yuva yaptığını anlayabilirsiniz.

Oyuğa yuva yapan cinsleri bahçenize çekmek kolaydır ve uğraştığınıza da değer. Yalnızca sonsuz bir eğlence sağlamakla kalmaz, yerel arı popülasyonlarını sürdürmeye de katkı sunarlar. Tıpkı arı-dostu polen ve nektar zengini bitki ekmek gibi. Gerçekten de, daha fazla insan yerel tozlayıcıları desteklemekle ilgilendikçe, bahçe malzemeleri satan yerler bazı tohumları ve bitkileri "tozlayıcı dostu" diye etiketlemeye ve böcek "otelleri" ve yalnız arı yuvaları satmaya başladı. Bir yandan bu şahane bir biçimde olumluyken, bu sözde tozlayıcı

dostu bitkilerin birçoğu arılara zararlı böcek ilaçları verilmiş toprakta yetiştirilmiştir. Eğer arıların zarar görmeden bahçenizi ziyaret etmesini istiyorsanız, almadan önce bitkilerinizin menşeyini kontrol etmek isteyebilirsiniz. Daha da iyisi, onları kendiniz yetiştirebilirsiniz.

Hazır arı yuvaları da fiyat ve tasarım açısından büyük değişiklik göstermektedir. Bazıları çok basittir (bir tahta parçasına delikler açılmıştır mesela), bazılarıysa çok sofistikedir. Yıllar içinde, pek çok farklı ticari yuva denedim, pek çoğunu da kendim yaptım. Hangilerinin arıları daha çok çektiğini görmek enteresan bir deneyimdi. Doğal materyallerden yapılmış olanların en popüler olacağını düşünmüştüm ama durum böyle değildi. Örneğin, insan yapımı arı otellerine sık sık gelen arılardan biri Kırmızı Duvarcı arı, oyulmuş böğürtlen, Himalaya balsamı ve başka bitki dallarından oluşan bir balya ile kâğıt ve karton tüplerden oluşan bir ev arasından ikinciyi tercih etmişti – en azından, benim bahçemde böyle oldu.

Maalesef son yıllarda, arılara yardım etmek şöyle dursun, insanların –ben de dahil– kullandığı bazı hazır yuvaların yarıdan çok zararı olduğu ortaya çıktı. Eğer düzenli kontrol edilmezlerse, bu arı otelleri arı mezarlıklarına dönüşebiliyor.

Bu rahatsız edici mefhum ile ilgili daha çok şey öğrenmek için, yıllardır bahçesinde arı yuvaları ile deneyler yapan arkadaşım Ron Rock ile bağlantıya geçtim. Ron Yabanası Koruma Vakfı'nın gönüllülerinden biri ancak, zaten insan yapımı yuvalarda vakit geçiren Megachilidae familyasındakiler –duvarcı arılar ve yaprak delen arılar– başta olmak üzere yalnız arılara karşı da bir tutkusu var. Ron bir süredir kendi yuvalarını yapıyor ve her yıl arılar için optimum koşulları sağlayacak şekilde uyumlu hale getiriyor. Arıları kötü havalardan korumak için üstü kapalı bir ahşap çerçeveden ve kâğıt ile kaplı, on beş santimetre kadar uzun ve takılıp çıkarılabilir bambu ve karton tüplerden oluşan bir tasarım ortaya çıkardı. Bu yıl, dediğine göre, sekiz yüze yakın tüp dolmuş, çoğu da Kırmızı Duvarcı arılarınmış. Her tüpte bir ila on üç koza olduğunu düşünürsek, bu epey fazla yalnız arı eder.

Amacı parazitlerin işini zorlaştırıp, arıların ve kutulara bakan insanların işlerini kolaylaştırmak. Burada bakmak kelimesini kullandım, ama arılarla ilgilenmekten bahsederken Ron *idare etmek* kelimesini tercih ettiğini söylüyor – *onlarla* çalışmak ve *onlara* göz kulak olmak, yani davranışlarını kontrol etmek suretiyle doğaya hükmetmek değil. Semantik üzerine biraz konuştuk ve arıların bizimle eş olduğu konusunda anlaştık.

Ron'un arı idaresini nasıl tanımladığıyla ilgileniyorum. Duvara bir arı oteli kondurup işin kalanını doğaya bırakmak yeterli mi? “Tek kelimeyle, hayır” diyor. “Eğer arıları bahçenizdeki yuvaya çekmek için çaba sarf ederseniz, artık o arılarla ilgilenme görevine sahipsinizdir. İyi niyetli çabanızın istemsiz olarak uğraşmak zorunda olduklarından daha fazla problem çıkarmasını istemezsiniz.”

Bu çok endişe verici. Bu yüzden de hazır arı yuvalarının arılar için işi *daha da* zorlaştırıp zorlaştırmadığını soruyorum.

“İlk olarak, oldukça görünürler ve yakındaki arıların dikkatini çekerler hem de yüksek oranda. Bu yabancı ortamdakinden daha yoğun bir popülasyon demektir, bu sebeple de daha fazla parazit ve avcıyı da peşinde getirebilir” diye açıklıyor Ron. Buradaki en büyük tehlikeler Houdini sinekleri, Dikkuyruk arıları ve ağaçkakanlardır. “Houdini sinekleri, aslında *kleptoparazitlerdir*. Kırmızı Duvarcı arı yuvalarının etrafında vakit geçirirler ve habersiz dişiler polen ya da çamur toplamaya çıkınca, içeri sışırlar ve yumurtalarını arı yumurtalarının yanına, dişiler odayı kapamadan önce yerleştirirler. Houdini sineği kurtçukları ortaya çıkınca, arılar için bırakılmış besini yerler ve arılar aç kalır” diyor Ron.

Arı yuvasına bakarken bazı parazit ve avcıları uzak tutmak neredeyse imkânsızdır ama görünüşe göre iyi hijyen ve idare ile onları makul bir seviyede tutmak ve problemleri minimize etmek mümkün. Ron her yuva sezonu sonunda kutularından kozaları çıkartıyor ve parazitlendiyse atıyor. Küflenmiş olanları da temizliyor. Bunu yaparak, sağlıklı kozalara daha yüksek hayatta kalma şansı sağlıyor.

Yalnız arı hazır yuvalarını bahçenize koymanız gerçekten de *iyi bir fikir*. Yerel duvarcı arı ve yaprak delen arı popülasyonlarını artırıyor, saatler süren eğlence sağlıyor ve bu arılar çok uysal oldukları için, çocuklar için de son derece güvenliler. Ancak, bir ya da daha fazla yuva koymaya karar vererseniz, yapması ya da alması en iyi ve bakması en kolay hangisi araştırmanızı öneririm. Ayrıca, arıların toplayıcılık yapması için yeterli çiçekli bitkiniz olduğundan emin olun. Eğer çekmeyi umduğunuz arılar Kırmızı Duvarcı arılarsa, yakında nemli bir çamur birikintisi olmasına da dikkat edin. Yakında su akıntısı ya da nehir filan yoksa, bahçenizde çamur birikintisi yapabilirsiniz.

Özellikle yuvalarını kurar ve besinle doldururken onları gördüğümde, yalnız arıların gündelik yaşamlarını izlemekten büyük keyif alıyorum. Bahçede pek çok öğleni dişi yaprak delen arısını tembel tembel izlerken geçirdim. Arı gecese fası, itüzümü, morsalkım ve başka güllerden tam daire ya da yarım daire parçalar alıp onları kıvrır, dürer ve yuvasını taşır. Orada, titiz bir biçimde bu yaprak parçalarını dizer ve yuvasını kapatır. Kesme süreci yalnızca dakikalar sürer ancak dizme ve kapatma çok daha uzun sürer. Bir yalnız arı âşığı için, hayat daha da heyecanlı olamaz. Elbette, salyangoz kabuğu arısıyla tanışıncaya dek.

Malvern'den ayrılıp Dorset'e gelmeden hemen önce ilk salyangoz kabuğu arıma, *Osmia spinulosa*, denk geldim. Malvern Hills tarafındaki küçük veranda bahçemdeki engerekotundan polen topluyordu ancak ziyareti öylesine kısıydı ki yanımda fotoğraf makinem olmasaydı ne olduğunu asla keşfedemezdim. O sıralarda, bahçemi ziyaret eden neredeyse her şeyin fotoğrafını çekiyordum. Laptopumda "Bahçe Ziyaretçileri" isimli bir klasöre iki, dört, altı ve sekiz bacaklı canlılara ait binlerce görüntüyü yüklemiştim bile.

Bu ziyaretçilerin pek çoğu sonsuza dek tanımlanmadan kalacak ama bu arının fotoğrafını yakınlaştırdığımda, görünüşünden *Osmia* cinsine ait olacağını düşündüm – bir duvarcı arı yani. Benim bildiğim duvarcı arılardan biri değildi ve benim arı oteline takılan düzenli müşterilerden de değildi. Belki de kaydettiğim arılar listesine yeni bir tane daha ekleyecektim.

Aniden, bu arının cinsi hakkında Arılar, Eşekarıları ve Karıncalar Kayıt Cemiyeti (AEKKC) tarafından yayınlanan online fotoğraf galerisinde saatlerimi harcamadan önce yorum yapabildiğimi fark ettim. Genelde araştırmam görsel bir eşleşme bulmadan biter ve ben de fotoğrafımı Twitter'da yayınlayıp

arının cinsini bilen birini arardım. Arı tanıma yetilerimin bir üst seviyeye çıktığını görmek hoşuma gitti. Yalnız arıları tanımlamaktaki berbat geçmişim düşünülürse, bu arının cinsini tek başıma tahmin etmiş olabilmem kutlamaya değerdi.

O yıl verandama koyduğum arı yuvalarını kullanan *Osmia* cinslerini gözlemlene şansı elde etmiştim. Büyülenmiş bir biçimde, küçük çamur topları ya da çiğnenmiş yaprak kalıntılarını taşırlarken izlerdim onları. Yuva tüpleri içinde ne yaptıklarını göremiyordum ama çamur ve yaprak kalıntısı kullanırken ve içerideki işleri bittiğinde girişleri tıkayıp kaparken gösterdikleri detaycılık beni büyülüyordu.

Bazen, polen yüklerini boşalttıktan sonra, çıkışa sürünürler, arkalarını dönerler ve geri geri yuvaya girerlerdi. Ne yaptıklarını anlamam bayağı uzun sürdü, ama anladığımda, çok belli olduğunu da fark ettim. Yumurtluyorlardı. Diğer zamanlarda, yuvaya karınları o kadar fazla sarı-turuncu polenle dolu biçimde gelirlerdi ki uçmayı nasıl başardıklarını merak ederdim.

Yeni *Osmia* arının yuvasını nerede yaptığını bulmak için etrafıma bakındım. Benim hazır yuvalarımı kullanmıyordu, evimin duvarındaki bazı kiremitler arasında ortaya çıkan deliklerle de ilgilenmiyordu. Bir ipucuna ihtiyacım vardı. Her türün farklı yuva tercihleri olduğu için, ne tür bir *Osmia* olduğunu bilseydim, araştırmamı daraltabilirdim.

Hangi cins olduğunu kestirmek görece kolaydı çünkü mavigr gözleri vardı. Çoğu yalnız arı cinslerini mikroskop olmadan ayırt etmek imkânsızdır, ama bu sefer şanslıyım. Bu arı *O. spinulosa* yani Omurgalı Duvarcı arıydı. Bu cinsin yuva davranışlarını araştırdım ve heyecandan yerimde duramıyordum. Omurgalı Duvarcı arı, görünüşe göre, yuvasını terk edilmiş salyangoz kabuklarına yapıyordu.

Osmia cinsinin davranışları beni zaten çok etkilemişti ama yuvalarını salyangoz kabuklarına yapan kuzenlerini keşfetmek benim için büyük bir aydınlanma olmuştu.

Bahçemde gördüğüm Omurgalı Duvarcı arı Britanya ve İrlanda'da salyangoz kabuğuna yuva yapan üç cinsten biriydi. Diğer ikisiyse, Altın püsküllü Duvarcı arı (*O. aurulenta*) ve Kırmızı kuyruklu Duvarcı arı (*O. bicolor*) idi. Bu arıların her biri boş salyangoz kabuklarını yuvaya dönüştürürken kendilerine özgü dokunuşlara sahiptiler.

Omurgalı Duvarcı arı küçük-orta boy kabukları tercih ederdi. Bunlar genelde çeşitli koru salyangozları olurdu. Uygun bir kabuk seçtikten sonra, dişi polenleri kabuğun en derinine depolar ve ilk yumurtasını yumurtlardı. Bu odayı ezilmiş yapraklarla bir duvar yaparak kapatır ve süreci iki ve bazen de üçüncü bir yumurta bırakarak tekrar ederdi. Bu süreç lineer bir şekilde, sanki kıvrımlı bir tüpü doldurur gibi yapıldı. Seçtiği yapraklarda da seçiciydi, yuvasını hazırlarken beşparmakotu ve kurtpençesi gibi bitkileri seçerdi.

Yumurtlama bittikten ve en dış oda da kapatıldıktan sonra, kabuğun girişini yaprak posasında yapılmış bir tıpa ile kapardı. En sonunda da, çocuklarına, avcılara ve kötü havaya karşı bir koruma sağlamak için, kabuğun altına sürünür ve kapatılmış giriş tam olarak yere bakacak şekle gelene kadar bacaklarıyla manevra yapardı.

Uygun kabukların bulunup bulunmamasına göre, Omurgalı Duvarcı arı on-on bir haftalık uçuş süresi boyunca yirmiye kadar yumurta bırakabilir. *Osmia* cinslerinin çoğunda rastlanmayan bir şekilde, yuvaları tamamladıktan en geç dört hafta kadar sonra, dişi arı kabuklara döner ve gerekirse girişteki duvarı tamir ederdi.

Altın püsküllü Duvarcı arı –göğsü ve karnı üzerinde altın renkli çok güzel tüyleri olduğu için böyle adlandırılır– sahil

kenarı yaşam alanlarını tercih eder. Yumurtalarını orta-büyük boyutlu kabuklara bırakır, güneşin beyazlaştırdığı kabukları tercih eder. Beyaz yüzeyleri güneşin ısını yansıtır ve kabukların içindeki sıcaklığın artarak gelişen larvalar için ölümcül olmasını engeller. Eğer yeterince beyazlamış bir kuru salyangozu kabuğu bulursa, içine üç ila beş yumurta bırakacaktır. Daha büyük kabuklarda, Roma salyangozunda örneğin, on yumurta kadar bırakabilir.

Altın püsküllü Duvarcı arı Omurgalı Duvarcı arıya benzer şekilde yuva inşa eder, her yumurta için bir oda kurar ve odaları yaprak posası ile ayırır. Tüm alanı kullandığında, girişe yönelir. İçeriden çalışarak kendi geçebileceği bir delik kalana kadar devam eder. Sonra da dışarı çıkarak duvarı tamamlar.

Omurgalı Duvarcı arının tersine Altın püsküllü Duvarcı kabuğunu olduğu yerde bırakır. Giriş, kapandığında ne yöne bakıyorsa öyle kalır, onun yönünü değiştirmez. Ancak bunun sebebi umursamazlık ya da dikkatsizlik değildir. Yavrularını korumak için başka yöntemleri vardır. Kabuk girişi tıklandıktan sonra, sürekli gidip gelerek kabuğa daha fazla yaprak taşır. Sonra kabuğun yüzeyini posayı hazırlamak için bir palet gibi kullanır, bitirdiğinde sanki kabuğu parlak yeşil pesto damlacıklarıyla donatmış gibi gözükür. Bu potansiyel avcılardan belirgin beyaz kabuğu korumak için kamuflaj görevi görür ve diğer dişilere kabuğun çoktan kullanıldığını da söyler. Bu küçük arıya hayranlık duyuyorum.

Yine de, Omurgalı Duvarcı ve Altın püsküllü Duvarcı arılarının yuva davranışları Kırmızı kuyruklu Duvarcı arı ile kıyaslandığında biraz hafif kalır. Bu arı güzel olduğu kadar zekidir de. Elbette tüm arılar güzeldir ama bu arı kendini epey bir gösteriyor. Siyah gözleri, kafası ve göğsü ve koyu turuncu-kırmızı karın tüyleri ile bu yerinde isimlendirilmiş arı sanki simsiyah-

miş da ayaklarının alt kısımlarını ve karnını renklendirecek şekilde bir boya kutusuna düşmüş gibidir. Ancak, arının güzelliğinden çok yuva davranışı onu eşsiz yapar.

Kırmızı kuyruklu Duvarcı arı orta boy salyangoz kabuklarını seçer ve başlangıçta, diğer iki salyangoz kabuğuna yuva yapan kuzeni gibi başlar işe. Ancak, seçtiği kabuğa dört beş yumurta bırakıp her yumurtanın odasını yaprak posası ile ayırdıktan sonra, Kırmızı kuyruklu Duvarcı arı büyüyen larvalarını korumak için olağanüstü önlemler alır.

İlk olarak kabuğun içinde kalan kısımları yoğun bir şekilde küçük taş, kırık yumuşakça kabukları, toprak ve kireç karışımı ile doldurarak güçlendirir. Bunları bazen taşır bazen de sürükleyerek yuvaya getirir. Kabuğun içinde kesinlikle bir boşluk kalmadığında, girişi yaprak posası ile kapatır. Yeni nesil bir sonraki baharda yetişkin arılar olarak uyandığında tüm bu kalıntıları kazarak dışarı nasıl çıkıyor bilmiyorum. Yine de, bir parazit ya da avcının kıymetli yavrularına ulaşması için neredeyse hiç yol yok.

Sonra, kabuğu girişi yere bakacak şekilde konumlandırır. Bu beni şaşırtmıyor çünkü diğer salyangoz kabuğuna yuva yapan arılar, Omurgalı Duvarcı arısı da dahil olmak üzere bunu yapar. Bundan sonra yaptığıysa ağzımı açık bırakıyor.

Birkaç saat içinde, bu arı sebatla yüze kadar kuru ot ve dal parçasını arar, bulur, çenesiyle yakalayıp tek tek yuvaya taşır. Bu ot ve dalların büyüklükleri değişir, bazen kendinin dört katı büyüklükte malzeme taşıdığı da olur. Yuvasına geri uçarken, sanki süpürgede uçan minicik bir cadı gibi görünür. Bu beni büyülüyor, hatta efsunluyor.

Yuvaya geldiğinde, her bir ot ve dal parçasını dikkatle kabuğun yanlarına koyarak koruyucu bir çadır yapar. Bittiğinde kabuk görünmez olur. Maalesef, bu güzel çadır ilk rüzgâr geldiğinde uçup gider.

Kırmızı kuyruklu Duvarcı arılar, şu anda yaşadığım Shaftesbury’de yaşar ve yuva yapar. Karahindiba, söğüt, yersarmaşığı gibi bitkilerde toplayıcılık yaparken onları izledim, yuva yapım sürecinde küçük süpürgelerinde uçuşlarını takip ettim ve hatta bitmiş bir yuva bile keşfettim. Henüz yuva inşasına tanıklık etmiş değilim. Belki bir dolu orta büyüklükte ve boş salyangoz kabuğu toplar ve onları rasgele ekilmiş çileklerin (odalarını kapatmak için kullanmayı sevdiği yaprakları olan) arasına, bahçemizin köşelerine onları saklarsam ve eğer toplayıcılık yapmayı en sevdiği çiçekleri (Steven Falk’un *Büyük Britanya ve İrlanda Arıları Saha Rehberi*’ne göre keçi söğüdü, karadiken ve alıç ile karahindiba, menekşe, yersarmaşığı, burçak ve sarı çiçekli gazal boynuzu gibi yerden biten çiçekler) ekersem, o zaman belki, yani tüm bunları yapınca, bu iki renkli güzel arı bizim bahçemizde kendini gösterir. Bunu umut ediyorum.

Kırmızı kuyruklu Duvarcı arıya bayılıyorum. Beni heyecan ve merak ile dolduruyor ve doğal dünyaya dair sevdiğim her şeyi bünyesinde barındırıyor. Tartışmasız, dünyada en sevdiğim arı o.

3. BÖLÜM

İSİM DEDIĞİN NEDİR Kİ?

Dünyayı geçtim, Britanya ve İrlanda'da yaşayan farklı arı cinslerinin sayısını öğrendiğimde şoke olmuştum. Denk geldiğim bu güzel ve çeşitli dünya hakkında daha çok şey öğrenmek istiyordum. Başlamak için heyecanlıydım, bir arkadaşımдан Charles D. Michener'in *Dünyanın Arıları* kitabını ödünç aldım, ama isimleri taramaya başladığımda, şaşkına dönmüştüm. *Lasioglossum calceatum* ve *Anthophora quadrimaculata* gibi isimler entomologlar ve diğer bilim insanları için anlamlı olabilirdi ama o zaman, benim için olmadığını düşünmüştüm.

Türlerin isimlerini söylemek ya da çıktıkları Latince ve Yunanca kelimelerin anlamlarını anlamaktaki başarısızlığım, beni biraz rahatsız etmişti.

Bir süre zor isimleri görmezden geldim ve düşe kalka mutlu bir şekilde hayatıma devam ettim. Bahçemdeki arıların fotoğraflarını çektim ve onları İngilizcedeki isimleri ile bilgisayarımı klasörlere ayırdım. İlk klasörlerim, eğer yanlış hatırlamıyorsam, şu arıları içeriyordu: Solgun Madenci arılar, erkek ve dişi; devasa bir polen yükü taşıyan Toprak yabanarısı; sarı ısırgan çiçeğine kafasını gömmüş bir Tarakçı yabanarısı; Tüylü ayaklı

Çiçek arıları, iki cinsiyetten de bolca; bir balarısı; yaprak delen arılar (farklı cinsleri olduğunu o zaman bilmesem de, en az iki cinsten); bir yalnız göçebe arı, çok yakışıklıydı; karahindibadan bir şeyler toplayan oldukça büyük bir Kırmızı kuyruklu yabanarısı kraliçesi; çiftleşen iki Kırmızı Duvarcı arı; dişi bir Kahverengi Madenci arı ve bir Yün Tarakçı arısı (hem de verandamda bir dağ çayına doğru uçarken çektiğim bir erkek arı).

Bu arıların her birini büyük zahmetle yabanarıları için temel tanımlama tablolarını kullanarak ve daha az görülen ya da tanımlaması zor olan yalnız arılar için de AEKKC web sitesinde bulunan şahane kataloğu (söylemem gerekir ki aslında arıları tespit etmek için hazırlanmamıştı) kullanarak tespit etmiştim.

“Zahmetle” diyorum çünkü her bir arıyı tespit etmek büyük bir zahmetti. AEKKC fotoğraf galerisi 270 kadar arı cinsinin fotoğrafını içeriyordu. Her cins için erkek, dişi ve varyeteler ile kraliçe, erkek ve işçi yabanarılarının da fotoğraflarının olduğu birkaç fotoğraf oluyordu. Bu yüzden benim araştırmam hem zaman hem de sabır gerektiriyordu. Tek bir arıyı tespit etmenin tüm günümü aldığını bilirim. Bazı cinsler için görsel bir eşleşme buluyordum ama gündelik ismi olmuyordu, bu yüzden de anlamadığımı ve genelde de telaffuz edemediğim bilimsel adları kullanıyordum.

Canım sıkkın biçimde, bu böceklerin kimliklerini keşfetmeyi çok arzulasam da, sahip olduğum zaman çok kısıtlıydı. O zamanlar, bir doğa hayır kurumu yönetiyordum. Büyük Yeşil Fikir isimli bu harekette arkadaşlarımla birlikte, eğer istersek, gelirimiz ne olursa olsun, “daha yeşil” bir yaşam tarzına sahip olabileceğimizi göstermeye çalışıyorduk. Bu hareketi 2006 BBC Two programı “Yeşil Olmak Kolay Değil’e” artık eski kocam olan Richard ve çocuklarımız James ve Charlotte ile çıktıktan

hemen sonra başlatmıştık. İlk programın yayınından sonra, insanlardan daha yeşil bir yaşam için organik besin ve rüzgâr türbini alabilecek orta sınıf ya da zengin aileler için bunun kolay olduğunu ama diğerleri için olmadığını söyleyen binlerce e-posta almıştık.

Tanıdığım “en yeşil” insanlar hep mütevazı gelirlerle yaşayan insanlar oldukları için, bu yanlış düşünceyi ortadan kaldırmamanın bir yolunu bulmak istiyordum. Bir grup gönüllü ile tüm ülkede okulları ve belediyeleri ziyaret ettim, iki katlı bir otobüsle dolaştık ve bu otobüsün geri dönüştürülmüş bitkisel yağ ile çalışmasına karar vermiştik. Bu otobüs, güneş enerjisiyle çalışan bir sinema, eğitim videoları ve geri dönüşüm ile kompost yapımından doğal cilt bakımı ve ev temizlik ürünleri yapmaya kadar pek çok günlük aksiyon üzerine konuşmalar yaptığımız bir atölye alanı ile donatılmıştı. Ayrıca atık yönetimi, petrol üretiminin artması, ormansızlaşma ve iklim değişikliği gibi “büyük” doğa sorunları üzerine de konuşmalar düzenliyorduk.

İşte tam bu dönemde ben de arılar ve sayılarının azalması üzerine kısa konuşmalar yapmaya başlamıştım. Başta, arıların sayılarının azalmasının koloni çöküş sendromu gibi sebepleri üzerine arıların kendilerinden daha çok konuşuyordum. Ancak sonradan insanların bu büyüleyici böcekler hakkında birazcık daha fazla şey öğrenirlerse, onlar için harekete geçme ihtimallerinin artacağını fark ettim. İstedikim kadar gerçekler ve sayılardan bahsedeyim, yiyecekler süpermarket raflarında daha ucuz bir fiyata dururken, böcek ilaçları, parazitler, patojenler ve kötü toplayıcılık üzerine vereceğim bir konuşmanın toptan bilinci ya da davranışı değiştirmesi mümkün değildi.

Ben de insanlara arıların insan besin mahsullerinin tozlayıcıları ve bunun ekonomiye parasal değeri olarak ne kadar

önemli olduklarını anlatmaktansa bahçemden ve çeşitli arı cinslerinin çeşitliliği, davranışları ve yaşam döngüleri üzerine topladığım fotoğraflar paylaşmaya başladım. Ümidim arıları dinleyicilere sevdirmek ve bahçelerine polen ve nektar yönünden zengin bitkiler ekmeleri, çimenliklerindeki karahindibalar, bırakmaları ve yaşam döngüleri o yıl sonuna gelene kadar kompost yığınlarının altında yuvalayan yabanarısı kolonisine izin vermeleri konusunda onları motive etmektir. Daha da iyisi, içlerinden birinin açık alanlarda daha fazla arı-dostu pratikler edinmeleri için belediyesine başvurması ya da daha fazla tozlayıcı dostu zirai pratikleri desteklemesi için milletvekiline çağrı yapması olurdu.

Fotoğraflarıma göz gezdirdim ve etkileyip büyüleme ihtimali en yüksek olduklarını düşündüklerimi seçtim; ustaca kestiği yaprağı yuvasına taşıyan yaprak delen arı, uçuşa geçmiş olması bir mucize gibi görünen polenle dolu Toprak yabanarısı. Bu görselleri en az onlar kadar büyüleyici arı davranış hikâyeleriyle birleştirdim. Tüylü ayaklı Çiçek arılarının renkli karakterinden bahsetmek insanları gülümsetecekti. Ve biliyordum ki, kraliçe arının yapraklarını uçma kaslarından ayırdığını, o kasları titreterek yuvasında yumurtalarını sıcak tuttuğunu anlattığımda, dinleyicilerim arılara başka gözle bakacaktı.

Her şeyin ötesinde, konuşmalarımın asıl vurgusunun *akıldan kalbe* yönlenmesini, insanların içinde bulunan zayıf ve yardıma muhtaç şeyi koruma güdüsüne seslenmesini ve önem verdikleri bir şey için mücadele etmelerini istiyordum. Arılar hakkında bir şeyler öğrettiğim insanların odayı arıları *severek* ya da en azından onlar hakkında daha fazla şey öğrenmek isteyerek terk etmelerini istiyordum.

Konuşmalarımla kalbe daha çok seslenmeyi denerken, arıların gündelik isimlerini kullanırken dinleyiciyi daha kolay

etkilediğimi fark ettim. Tamam, kadifemsi Kırmızı kuyruklu yabancıların karahindibalarımın polen ve nektar toplayışlarını, tilki renkli Kahverengi Madenci arıların çimenliğimde yuva kuruşlarını ve enerjik Yün Tarakçı arılarının dağ çaylarında dolanışlarını ballandıra ballandıra anlatabiliyordum ama St. Ann's Well yakınındaki eski bir duvarda bulduğum minik metalik yeşil arılara ne demeliydi? Ya da Waitrose ve araba parkı arasındaki belediye çiçek tarhında yuva kuran çizgili karınlı yere yuva yapan arılara? Bu türlerin hiçbirinin gündelik isimleri yoktu, bu yüzden de fotoğraflarını göstermek ya da onlardan bahsetmek istiyorsam, bilimsel isimlerini öğrenmeliydim.

İnternette bir arıya gündelik adıyla baktığımda, aramalarımın her zaman başarıya ulaşmadığının da farkına varıyordum. İyi araştırılmış, Toprak yabancıları ya da yalnız Kırmızı Duvarcı arı gibi türler hakkında bilgi bulmak kolaydı ama bu arıların bilimsel adını ya da adlandırmalarını kullanarak daha derin araştırmalar yapmaya çalıştığımda her şey başka oluyordu. Yunanca ve Latince anlamlarıyla birlikte, “esas” isimleriyle bu arıları tanımamın zamanı gelmişti. Bir tanesi ile bir deneme yaptım. “Merhaba, *Bombus terrestris*” dedim sesli sesli. *Bombus* kelimesinin sesinden hoşlanmış ve *terrestris* kelimesinin muhtemelen toprakla ilgili olduğunu düşünmüştüm. Şimdilik iyi gidiyordum. Ama daha fazlasını nasıl öğrenebilirdim?

Bu sorunun cevabı seksen dört yaşında bile halen Latince öğretmekte olan anneme danışmaktı. Beni çalıştırmak onun çok hoşuna gidecekti. Gerçekten de, bu konuda ortaokul seviyesinin ötesine geçmem gerektiğini sonunda kabul etmemden büyük zevk almıştı. Ancak, annemi tanıyordum, eğitimimin nasıl gideceği belliydi. On beş yaşımdan sonra arkamda bı-

rakmaktan çok memnun olduğum ad ve fiil çekimleri dünyasına beni sokmakta ısrar edecekti. Hatta beni çarşamba ve cuma öğlenleri kendi evinde düzenlediği Latince derslerine katılmaya ikna etmeye bile çalıştı. Ama bu olmayacaktı. Dili öğrenmekle ilgilenmiyordum. Tek istediğim arıların isimlerini öğrenmekti.

Çaresizce ihtiyaç duyduğum şey yeni başlayanlar için uygun bir resimli arı kılavuzuydu, ancak öyle bir şey (o zamanlar) mevcut değildi. Ayrıca biyoloji, entomoloji ya da diğer “olojilerden” mezun arkadaşlarım da pek yoktu. Yani bana yardım edebilecek kimsem yoktu. Bunu zor yoldan, kendi kendime, sıfırdan yapmalıydım.

Arama motoruma “arılar” kelimesini girerek başladım. Wikipedia arıları “karıncalar, ağaçkesenler ve eşekarılarının da içinde bulunduğu büyük Hymenoptera böcek takımının üyeleri” olarak tanımlar. Eğer benim gibi siz de pek bir bilim geçmişine sahip değilseniz, normal hayatınızda “Hymenoptera” kelimesine pek rastlamamışsınızdır. Eski Yunancada “zar” anlamına gelen *hymen* ile “kanat” anlamına gelen *pteron* kelimelerinden oluşur ve tüm arı cinslerinin dahil olduğu *taksonomik takıma* işaret eder. Yani annemle yaptığım Latince dersleri de bazı yerlerde yetersiz kalıyordu. Yalnızca bana Yunancada yardımcı olamadığı için değil, benim taksonomiye daha iyi kavramam gerektiği için de.

Biyolojik taksonomi bilim insanlarının tüm doğal organizmaları tanımlamak, isimlendirmek ve sınıflandırmak için kullandıkları sistemdir. “Taksonomi” terimi de iki Eski Yunanca kökten gelmektedir – *taxis* yani “düzenleme” ve *nomos* yani “yöntem”, “gelenek” ya da “yasa”. Yani taksonomi bir düzenleme yöntemidir. İnsanlar bir şeyleri düzenlemeyi, sıralamayı, gruplamayı ve organize etmeyi severler – bazen kelimenin tam anla-

mıyla kutularla yaparlar bunu, bazen de sanal olarak bilgisayar dosyalarıyla. İyi bir dosyalama sistemi nerede bulacağımızı bildiğimizde objeleri ya da bilgiyi bulmayı çok daha kolaylaştırarak kaostan düzen yaratır. Bilgiyi diğerleri ile paylaşmamızı da kolaylaştırır. Orada olmamız gerekmez, birini doğru çekmece ve dosyaya yönlendirebiliriz.

Başka sınıflandırma yöntemlerinin aksine, biyolojik taksonomi yalnızca görünüşlerinin benzerliğinden çok biyolojik olarak “ilişkili” olan organizmaları gruplandırmak için tasarlanmıştır. Mantiğini kavradığınızda, mutfak dolaplarınızı organize etmekten daha korkunç olmadığını göreceksiniz. Mutfak dolaplarını organize etmenin kuralları yoktur. Yiyeceklerinizi nasıl isterseniz –son kullanma tarihi, kullanım sıklığı, gıda türü– düzenleyebilir, tenekeleri ve cam kavanozları, hamur işi malzemelerini, kahvaltılık gevrekler ile çay ve kahveyi beraber kullandıklarını düşünerek gruplayabilirsiniz. Genelde insanlar dolaplarını içgüdüsel olarak organize eder, neyin birbiriyle aynı grupta olacağını yerleştirmeden hemen önce kararlaştırır ve bazen de dolabın önünde duran güzel kutulu papatya çayını nadiren kullandıklarını fark ederek organizasyonu değiştirirler.

Biyolojik taksonomi bu mutfak dolabı örneğinden gruplamalarının esnek değil zorunlu olması yönüyle ayrılır – gerçi bazı organizmalar bilim insanları başka organizmalarla nasıl ilişkili olduklarına dair yeni keşifler yaptıkça yer değiştirebilir. Her yaşam formu bir dizi kademeye yerleştirilir, en yüksek seviyede, üst âlem bulunur. Bu da üç kategoriye ayrılır, bakteriler, areka (hücrelerinin çekirdeği olmayan tek hücreli organizmalar) ve ökaryot (geriye kalan her şey, insanlar da dahil). Bu kademeyi, âlem, şube, sınıf, takım, familya/aile, cins ve tür takip eder.

Organizmaları sınıflandırmak için kullanılan kademeler yeni sayılsa da, biyolojik taksonomi kavramı yeni değildir. Doğabilimcilerin iki bin yıldır organizmaları kaydetme ve tanımlama yöntemlerini şekillendiren Aristo'nun sınıflandırma sistemine dayanır. Ama günümüz sınıflandırma sisteminin temelleri bulgularını kataloglamak ve organize etmek için uğraşırken “türün” biyolojik olarak ne anlama geldiğini tanımlayan ilk insan olan İngiliz doğabilimci John Ray tarafından on yedinci yüzyılda atıldı – kendi türünden diğerleriyle kıyaslandığında bir bireysel organizmada ne gibi farklılıklar gözükürse gözüksün, o organizma o türün “tohumundan” gelişmiştir ve ona herhangi bir başkasından çok daha yakındır.

Bir yüz yıl kadar sonra Ray'in sınıflandırma sistemi, bitki ve hayvanlardan model numuneler toplayıp onları koruma altına alan ve her birine özel bir isim veren İsveçli botanikçi Carl Linnaeus tarafından geliştirildi. Bir numune kütüphanesine sahip olmak doğabilimcilerin türü ayırt etmek için gerekli şeyleri tanımlamasına katkı sundu. Bugün tüm dünyada kullanılan türleri adlandırmaya dair hiyerarşik sistemi de Linnaeus oluşturmuştu. Bugün çok daha sofistike olan sistemi *Linnaeus taksonomisi* olarak bilinir ve çalışmalarının büyük bir kısmını Latin veya Latinize Yunanca ile yazmış, organizmaları da bu dillerle isimlendirmiştir. Şöyle meşhur bir söz vardır: “*Deus craevit, Linnaeus disposuit*” – “Tanrı yarattı; Linnaeus düzene koydu.”

Linnaeus sisteminin en önemli veçhelerinden birisi yaşayan her organizmanın, sınıflandırıldıktan sonra, *iki isimli adlandırma* ile isimlendirilmesidir. Bu da bağlı bulunduğu en düşük iki kademeye yani cins ve türe işaret eder.

İki Arı Türünün Linnaeus Sınıflandırması

Tür İsmi	<i>Bombus terrestris</i>	<i>Andrena fulva</i>
Üst âlem	Ökaryot Hayvanlar Eklembacaklılar Böcekler Zarakanatlılar (Arılar, eşekarıları, karıncalar ve ağaçkesenler)	
Âlem		
Şube		
Sınıf		
Takım		
Familya	Sosyal ve bazı yalnız arılar (Yalnız yere yuva yapan arılar)	
Cins	Yabanarıları (Madenci arılar)	
Tür	“Toprak” (“Kırmızımsı-sarı” ya da “Kahverengi”)	
Gündelik adı	Toprak yabanarısı (Kahverengi Madenci arı)	

Tür ismi hem cinsin hem de türün ismini barındırır, yani *iki isimlidir* ve her zaman eşsizdir. İsmi'nin ikinci kısmı, yani *tür niteleyicisi*, farklı cinslerde türleri tanımlamak için kullanılabilir. Aslında birbirinden çok farklı iki türün aynı tür niteleyicisine sahip olması nadir değildir. Kahverengi Madenci arısı, *Andrena fulva*, tür niteleyicisini kahverengi örümcek orkidesi, *Calladenia fulva* ile paylaşır. Renkleri dışında hiçbir ortak noktaları yoktur, bunun da ne kadar yakın olduklarıyla ilgisi yoktur. Eğer iki tür aynı cinsle sahipse –mesela arılar *A. fulva* ve *A. cineraria* gibi– o zaman yakın akraba olduklarını anlarız. *A. cineraria* Küllü Madenci arısıdır, tıpkı *A. fulva* gibi, o da bir madenci arıdır.

İki isimli adlandırmanın ne kadar iyi çalıştığını anlamaya ve onları daha kendimden emin kullanmaya başladıktan kısa bir süre sonra arkadaşım Stuart Roberts bana komik bir hikâye anlattı. “Ders verdiğim çocuklara eskiden Linnaeus sisteminin bizimkinden daha faydalı olduğunu söyledim” dedi Stuart. “Çünkü futbol fanları ‘Yalnızca bir tane David Beckham var’ dediklerinde aslında hatalılar, çünkü birden fazla olma ihtimali çok yüksek. Ama ‘Yalnızca bir tane *Bombus magnus* var’ diye tezahürat etseler haklı olurlardı!”

Benim biyolojik taksonomi ve iki isimli adlandırma kavrayışım hâlâ tam gelişmemiş olsa da, bu gezegeni paylaştığımız bitki ve hayvanlara dair ilginç içgörüler kazandım. Örneğin labrador ve kanişin çiftleşip kızılgerdan ve karatavuğun neden çiftleşemediğini anlamamı sağladı. Bilimsel bir bilgi birikimi olanlar için bu çok bariz olabilir ama benim için değildi. Şimdi aynı türe mensup hayvanların çiftleşebilirken (tüm köpekler aynı türdür), farklı türden hayvanlar için bu nadirdir ve yavru- ları ya hayatta kalmaz ya da kısır olurlar. At ve zebra ya da aslan ile kaplan çiftleşmeleri gibi istisnalar nadirdir ve genelde yalnızca kafes esareti koşullarında gerçekleşir.

Ayrıca bahçemizdeki hangi kuş türlerinin akraba olduğunu, ne kadar yakın akraba olduklarını, yalnızca bilimsel isimlerine bakarak anlamak benim için ufuk açıcı olmuştu. İspinoz familyasını, Fringillidae'yi ele alalım. Bu familyaya mensup kuşları belirlemek kolaydır çünkü her biri –şakrakkuşu, yeşil ispinoz, sarıasma kuşu, dağ ispinozu ve karabaşlı iskete gibi– üçgen ve güçlü bir gagaya sahiptir. Ancak bu kuşların her biri aynı familyaya ait olsalar da aynı cinsten değildirler. Tür isimlerine bakmadan önce sarıasma kuşunun (*Fringilla coelebs*) dağ ispinozuna (*F. montifringilla*) şakrakkuşundan (*Pyrrhula pyrrhula*) daha yakın olduğunu tahmin edemezdim.

Yeni edindiğim biyolojik taksonomi bilgisi arıları da daha düzenli –ve çok daha hızlı– biçimde tanımlamamı sağladı. AEKKC türler foto galerisinde benzerlerini bulmak için link üzerine link tıklamak yerine, *Britanya Arıları: İngiliz Arılarına Bir Giriş* kitaplarını indirip çalışmaya başladım. Büyük bir sebat ile baştan sonra A harfindeki *Andrenidae*'den başlayarak çalıştım. Ancak, hiçbir mentorum olmadığı için, her türle ilgili detaylar arasında kayboldum ve *Melittidae*'nin *M'sine* varamadım. Kendimi tüm altı arı familyası hakkında bilgilerle yormaktansa zaten biraz bildiğim cinsler üzerine odaklanacaktım: *Bombus* (yabanarıları), *Andrena*, *Colletes* ve *Melitta* (yalnız madenci arılar), *Megachile* (yalnız yaprak delen arılar) ve *Osmia* (yalnız duvarcı arılar). Bu çok daha yapılabilirdi.

Bu türlerin boyutları, menzilleri ve toplayıcılık tercihleri, yuva alışkanlıkları, fiziksel karakteristikleri gibi pek çok şeyi okudum. Sonra “sahaya” indim –bu genelde bahçeye çıkmam demek olur– ve hatırladıklarımla gördüklerimi eşleştirmeye çalıştım. Ama sonuçta beyne de ancak bir yere kadar bilgi alınabiliyor. Doğru tanımlamaları yapıp yapmadığımdan emin değildim. Daha fazla deneyime sahip biriyle kontrol etmem gerekiyordu. Eğer yanlış yönde ilerliyorsam, beni düzeltebilirlerdi.

Bu sıralarda Twitter'a girdim, diğer arı severlerle buluşmayı umuyordum. Bu platform sayesinde tanıştığım uzman ya da amatör doğa severlerden aldığım ve almaya devam ettiğim yardım olmadan arılar hakkındaki bilgimin bu kadar gelişmesi olanaksızdı.

İlk girişimlerim genelde tek bir fotoğraf koyup üzgün bir şekilde "Bu arıyı tanımlamakta bana yardımcı olabilir misiniz lütfen?" yazmaktan ibaretti. Sonra naif bir biçimde nazik bir entomolog ya da belki de evrenin, bana cevap vermesini bekledim. Maalesef Twitter'ın nasıl çalıştığına dair hiçbir fikrim yoktu ve bana hesabı açan arkadaşım ve beni anneleri olduğum için takip eden çocuklarım dışında kimse tweetlerimi görmüyordu.

Twitter'ın "takip etmek" ve "takip edilmek" üzerine olduğunu fark ettiğimde her şey hızla iyileşti. "Arı" kelimesini sık sık kullanan insanları aramayı ve onları "takip etmeyi" öğrendim. Hatta bazıları da beni takip etti. Twitter'daki "doğal yaşam" arkadaş çevrem genişledi ve 2011 yılında küçük grubumuz takıldığımızda bize yardım eden birkaç uzmanı bile içeriyordu. Her biri bizi destekledi ve düzeltti ancak hiçbiri Tunbridge Wells'ten entomolog ve müze küratörü Ian Beavis kadar sabırla ve nazik biçimde yapmamıştır bunu.

Twitter'da öğrendiklerim yerel arı türleri hakkında bir şeyler öğrenme yaklaşımımı değiştirdi. Balık hafızamla tutabildiğim kadar arının ismi ve özelliklerini aklımda tutmaya çalışıyordum. Ne zaman tanımadığım bir türe denk gelsem onu farklı açılardan fotoğraflar ve fotoğrafları bilgisayarıma yükler ve bir eşleşme için internet ve kitapları karıştırırdım.

Bazı arı türleri insanlara birbirinin aynı gibi görünebilir ve ancak bir mikroskop altında tanımlanabilir; onları tanımlamak için arıları öldürmeye hazır değildim. Ben bir böcek sevdalısıyım entomolog değilim, bu yüzden bu canlıları ekolojideki de-

gişikliği anlamak için korunan numuneleri araştırmak zorunda olan bilim insanlarının aksine sırf meraktan öldürmüş olacaktım. Peki ne yapabilirdim? Hiçbir şey işe yaramadığında –genelde durum buydu– fotoğraflarımı Twitter’a yükler ve yardım isterdim. Halen de bunu yapıyorum.

Sonuç olarak pek çok şey öğrendim – tevazu da dahil. Çok canlı bir şekilde hatırlıyorum, bir gün evimin arkasındaki karahindibaları kontrol etmek için durmuştum. Orada hep dururdum. Neredeyse öğlen olmuştu ve karahindibalar açılmış, benim gibi insanları mutluluktan havalara uçuran ve (çoğu) bahçıvan ile belediyeyi çim biçme makinesi ve yabancı ot ilaçlarına yönlendiren altın sarısı bir parlaklık yayıyordu. Karahindibalar arılar ve süprüntü sinekleriyle kaplıydı. Her zaman öyledirler.

Birkaç tane Kırmızı kuyruklu ve yarım düzine kadar da Tarakçı yabanasısı fark ettim. Bazı ufak yalnız arılar –*Lasioglossum*, diye düşünmüştüm– ve bacaklarıyla yanları tamamen polenle kaplı büyükçe bir dişi madenci arı da vardı. Parlak siyah bir karnı ve muazzam sarılıkta bir göğsü vardı. Bu arıların çoğunu daha önce de görmüştüm ama *bu* kimdi? İçeri koşup kameramı getirdim.

Arı uçup gitmeden karahindiba bahçesine dönerim diye düşünmüştüm. Arılar bu bitkilerin üzerindeyken fotoğraflarını çekmek genelde çok kolaydır. Çünkü çiçekler *top çiçekliydi*, yani tek bir çiçekmiş gibi gözükken pek çok ufak çiçekten oluşuyordu. Yani nektarı emdikten sonra gidip başka bir çiçeğe konmaktansa arı genelde karahindibanın etrafında dolanır, her bir çiçekçiğin içine dilini sokuverirdi. İyi bir evrimsel ekonomiydi bu, hem zaman hem de enerjiden tasarruf sağlıyordu. Heyecan verici yeni arım uçmadan önce bir düzine fotoğrafını çektim.

İçeriye gidip fotoğrafları yükledim ve kestim. Parlak karnından ve arka ayaklarındaki tüylerde polenlerin toplanış şeklin-

den bir tür madenci arısı olduğunu söyleyebilirdim bu yüzden doğrudan AEKKC kılavuzunun *Andrena* bölümüne gidip onu aramaya başladım. Görsellerin üzerinden üç kez geçtim ama eşleşme bulamamıştım. Eğer göğsündeki tüyler turuncu olsaydı, birkaç adayım vardı, ama bunun tüyleri parlak sarıydı. Şaşkına dönmüştüm. Britanya ve İrlanda'da yeni bir arı mı keşfettim diye merak etmeye başlamıştım. Bundan cesaretle en iyi fotoğraflarımı Twitter'a "Bunun kim olduğunu bilen var mı? Yeni bir tür olabilir mi?" yazarak koydum.

Güvendiğim entomolog dostlarımdan hiçbiri online değildi ama doğal hayat çevremden birkaç dostum benim adıma heyecanlanmıştı. Akşamın geç saatlerinde Twitter'ı on dakikada bir kontrol ediyordum ama hâlâ uzmanlardan yanıt yoktu. Parlak siyah karınlı ve parlak sarı göğüs tüylü dev arıları hayal ederek yatmaya gittim.

Uyanır uyanmaz bilgisayarımı açtım ve Twitter bildirimlerime göz attım. Güvenilir bir kaynaktan bir cevap vardı! "Brigit" diyordu. "Bu bir Küllü Madenci arı, polenle kaplanmış ama." Oh. Utandığımı söylesem az gelirdi. Böylesine açık bir şeyi nasıl atlamış olabilirdim?

Ama bu harika bir dersti. Yeni bir arı keşfetmeye öylesine odaklanmıştım ki yılın hangi zamanı olduğu, etraftaki yaşam alanı ve bölgedeki diğer bitkiler gibi gözümün önünde bulunan ipuçlarına yeterince ilgi göstermemiştim. Eğer ilk olarak "Bu zamanda bu konumda hangi arıları bulmayı beklerim?" sorusunu sorarsanız araştırmamızı daraltmanız çok daha kolay olur. Küllü Madenci arıları karahindibaları çok sevdiği, böyle yaşam alanlarında yuva yaptığı, parlak siyah karınlı olduğu ve yılın bu döneminde uçuşa geçtikleri için, bu verilere dayanarak bakmam gereken ilk arılardı.

Öğrenmeyi sevdiğimi anlamış olabilirsiniz. Hiçbir şeyi kaçırmamak için öğretmenin her dediğine kulak kesilen çocuk

bendim. Ders kitaplarımızı baştan sona okur ve kelimesi kelimesine içeriklerini sanki bir oyunun repliklerini ezberler gibi ezberlerdim. Özellikle öğretmenlerimiz ders kitaplarından uzaklaştığında bu hoşuma giderdi ve bize anlattıkları her türlü ekstra bilgiyi yazabilmek için elimin altında hep bir defter tutardım. Çünkü bu ufak bilgi kırıntılarının notumu yükseltebileceğine inanırdım.

On ya da on bir yaşındayken sabah beşte kalkıp yaz sınavlarından önceki haftalarda yurdun banyosunda derslerimi tekrar ederdim. Çok iyi notlar almak istiyordum, kısmen annemi ve öğretmenlerimi mutlu etmek için ama özellikle de bir konuda hiçbir şey bilmeyerek başladığınız ve *bir şeyler* bilmenizle sonuçlanan o süreçten keyif aldığım için. Karşılığını da aldım. Sınavlarda çok başarılı oldum. Yine de aslında ezbere öğreniyordum, kitaplarda yazanları her yılın sonunda yineliyordum. Bırakın bunların gerçek hayatta ne işime yarayacağını, bana öğretilen malzemeyi sorguladığımı ya da bunların ne anlama geldiğini merak ettiğimi bile hatırlamıyorum. Dönüp baktığımda bu bana ilginç geliyor çünkü sınıfın dışına çıktığımda her şeyi sorgular, neden ve peki ya şöyle olsaydı sorularıyla annemin dikkatini dağıtırdım.

Tüm çalışmalarına rağmen hiçbir yükseköğretime başlamadım ve liseden sonra okulu bıraktım. Belki de bu yüzden benim “eğitimli” olmanın ne olduğuna dair görece Viktoryen görüşüm birkaç yıl önce Twitter’da yaşadığım bir başka olaya kadar değişmedi.

Şubat ayıydı ve hava şaşırtıcı derecede sıcak ve güzeldi. Ben de öğlenleri çalıştığım, Great Malvern’deki Greenlink isimli organik kafeye gitmek için kullandığım West Malvern Yolu yerine tepelerden yürümeye karar vermiştim. Dışarı çıkmadan önce fotoğraf makinemi çantama koydum. Çünkü erken uyanmış bir kraliçe yabanarısı görme ihtimalim olabilirdi.

Tepelerde hiç yabanasısı yoktu ama şehre doğru yaklaştıkça yol kenarlarındaki kartopu çiçeklerinden vızıltıların yükseldiğini fark ettim. Bu bir tür erkek yalnız arıydı. Çok heyecanlanmışım çünkü daha yılın çok başlarındaydık. Arı pek aktif değildi ve ben de işe gitmeden önce birkaç fotoğrafını çekmeyi başardım.

O akşam eve döndüğümde her zaman yaptığım şeyi yaptım. Fotoğrafları bilgisayarıma yükledim, kestim ve benzeri türler için AEKKC kılavuzuna baktım. Bir *Andrena* türü olabileceğini düşünüyordum ama başka hiçbir fikrim yoktu. Fotoğrafların üzerinden geçtikten sonra yakın bir eşleşme buldum, *A. nitida*. Ancak AEKKC bu arının geç bahara kadar çıkmadığını söylüyordu. Çekinerek fotoğrafı Twitter'a yükledim ve takipçilerimden onay istedim. Twitter arkadaşım, yalnız arılar hakkında benden çok daha fazla şey bilen Jane Adams da benimle aynı düşündü. Yine de, Ian Beavis'in gelip bizim tespitimizi doğrulamasını bekledik.

Doğruladı da. Ama Ian bizi şaşırtmıştı da. Bize bu spesifik *A. nitida*'nın "stylopslandığını" söyledi.

Stylopslanmak mı? Bu da ne demekti böyle? Ian dikkatimizi arının kuyruk tarafındaki karınsal parçalardan ikisinin arısındaki düzleşmiş, kurtçukvari çıkıntılara celp etti. Başta göremedim, bunun üzerine Jane benim fotoğrafımı daha da yakınlaştırıp kırmızı ile bu çıkıntıları yuvarlak içine aldı. "Bu, yetişkin bir dişi *Stylops*" diye açıkladı Ian. Öğk, diye geçirdim içimden.

O akşam sonradan Ian on dokuzuncu yüzyıldan kalma bir kitapta bulduğu yetişkin erkek *Stylops* sineğinin bir çizimini paylaştı. *Stylops* larvaları yuva için polen toplayan yetişkin dişi arının üzerinde yolculuk eder. *Stylops* larvaları arı larvasının içine tünel kazar ve parazit olarak içlerinde yaşar. Tamamen büyüdüklerinde, büyük şiş gözleri ve sopa şekilli bodur ön kanatları ile erkek *Stylops* dişi ile çiftleşmek için yetişkin konak arının vücudundan çıkar. Dişi yetişkinler kanatsızdır ve konağın bedenine bağlıdır. Kafaları karından dışarı çıkar, böylece erkekler onları bulabilir. Yumurtaları da arı konağın içinde çatlar ve larvaların yeni bir konak evi bekleyeceği bir çiçeğe taşınır.

Doğa güzel olduğu kadar maharetlidir de –ama insan merkezci bir bakışla– bazen acımasız da olabilir.

Midemin kaldırdığı kadarını okuduktan sonra uyumaya gittim. Gecenin bir yarısı kâbus ile uyandım. Bu kâbusta ben de styloplanmıştım. Korkunçtu. Işığı açtım, kendime sıcak bir şeyler yaptım ve 1979 yapımı *Yaratık* filminin yapımcılarının canavarlarını bu yaratığın yaşam döngüsünden alıp almadıklarını düşünerek yatakta oturmaya başladım. İşte o anda birden bir ampul yandı kafamda.

“Nasil oldu da, uçan bir arının bulanık fotoğrafındaki karın bölümleri arasında bulunan minnacık ve neredeyse görünmez çıkıntıyı Ian fark edebildi?” diye düşündüm. Bana orada bir çıkıntı olduğunu söyledikten sonra bile onu görmekte sorun yaşamıştım.

Ertesi gün ona sordum. Ian bu arıların mart ya da nisandan önce uçuşa geçmediklerini, ama styloplanan arıların genelde daha erken uyandığını açıkladı. Bunun sebebi *Stylops* larvalarının yağ stoklarını yemesi ve arıyı aç bırakmasıydı. Mevsimi düşününce karın bölgeleri arasında dişi stylopsun çıkıntılarını aramıştı çünkü erken uyanmasının sebebinin bu olacağını dü-

şünmüştü. “*Dâhice!*” diye düşündüm. “*Ian bir dedektif!*” Elbette Ian kendini böyle görmeyecekti. Bir entomologdu o ve entomologlar, tıpkı tüm bilim insanları gibi, bir hipotezi destekleyecek ya da yanlışlayacak kanıtları arardı.

Bir anda, 1960’larda bana öğretilen korkunç biçimde dar görüşlü Viktoryen ezberci eğitimi terk etmiş, artık hiçbir işe yaramayan alet edevatın gittiği o yere sonsuza dek sürmüştüm. Onun yerine eğitmek ve eğitmeye dair yeni ve büyüleyici bir kavrayışı getirmiştım.

Yükseköğrenim almadığım için konular hakkında daha derin araştırma yapmam ya da ezberlediğim bilgileri kitapların ya da sınavların ötesinde bir uygulamaya koymam benden hiç beklenmedi. Bundan böyle, yaratıcı ve yenilikçi düşünmeyi, ilgimi çeken konu hakkında sorgulayıcı, meraklı ve heyecanlı olmayı kendime düstur edineceğim.

“Çalışmak” kelimesi benim için yepyeni bir anlam kazanmıştı.

4. BÖLÜM

ÇOCUKLAR ŞEHRE DÖNDÜ

Çocuklar şehre döndü! Kokulu rotalarına koyulmadan önce çiçek açan frenksoğanlarından ılık ve tatlı nektarı vücutlarına dolduran sakallı erkeklerden oluşan yağmacı bir çeteyi Diana'nın sebze bahçesinde gördüm. Bunlar erkek yabanarılarıydı – daha kesin konuşmak gerekirse, Erken yabanarısı olarak bilinen *Bombus pratorum*.

İsmi de doğası da erken olan bu türün kraliçeleri sezonun başındaki yuva kurma yarışına diğer yabanarısı türlerinden haftalar bazen de aylar önce başlarlar. Kış uykusundan daha erken uyanan –Toprak yabanarısı gibi– türler olabilir ancak ilk erkekleri ve kraliçeleri üreten neredeyse her zaman Erken yabanarıları olur. Hatırlayacağınız üzere yuvaları, çoğu yabanarısından daha kısa ömürlü olarak diğer cinslerin on sekiz haftasına karşın on dört hafta sürer.

Britanya ve İrlanda'nın en küçük yabanarıları olmakla kalmazlar, yuvaları en yoğun zamanda bile elli bireye sahip olacak kadar ufaktır.

Birkaç haftadır erkek yabanarılarını bekliyordum o yüzden de geldiklerine çok mutlu oldum. Ortaya çıkmalarının beni neden bu kadar mutlu ettiğini bilmiyorum. Son birkaç aydır arısız

kaldığım da yok; daha mayısın başı ama bilgisayarım çoktan bu baharda gördüğüm yabancıları ve yalnız arıların fotoğraflarıyla dolu. Sebebi ne olursa olsun bu küçük erkek yabancılarını frenksoğanları üzerinde görmek beni heyecanla dolduruyor. Beni kimsenin görmemesi çok iyi çünkü Diana'nın bahçesinde kendi başıma niçin dans ettiğimi anlatmam zor olurdu. Twitter'daki arı dostlarım anlardı. Yılın bu günlerinde ilk erkek yabancılarının fotoğraflarını bekleyerek Twitter hesaplarımızı takip ediyoruz. *Rekabetçi* bir şekilde değil, anlarsınız ya – ama yine de yılın ilk erkek yabancılarını ben görürsem çok mutlu olduğumu da itiraf etmeliyim.

Frenksoğanlarının üzerinde bu erkekleri görmekten böyle sine mesut olmamın sebebi yeni kraliçelerin gelip çiftleşmelerin başlayacağını bilmem olabilir mi? *Üreten* cinslerin –kraliçe ve erkeklerin– ortaya çıkması koloninin yaşam döngüsünün sonuna işaret eder. Koloninin başarılı olduğuna dair en önemli işaretler bunlardır.

Bu final aşamaya gelmeden önce yabancılarının karşılaştığı bir dolu zorluğun farkındayım. Başarmış olmaları küçük bir mucize. Yeni kraliçelerin doğdukları yuvayı bırakmalarından itibaren pek çok zorluk atlatılmalı. Önce çiftleşmeliler ve uygun bir kış uykusu yeri seçmeliler. Kışı atlatmalılar, baharda uyanıklarında yeterli besin bulmalılar, güvenli bir yuva kurmalılar (hepsi dişi), işçi orduları kurmalılar ve sonra, ancak o zaman, çocuk kraliçelerini ve erkeklerini üretilip onların çiftleşmesi ve döngüyü yeniden başlatmalarını sağlayabilirler. Her adımda koloni başarısız olabilir. Bu yüzden de bir yuvanın başarılı olduğuna dair her türlü işaret büyük bir kutlamayı hak ediyor. En azından ufak bir dansı.

Erken “yaban-çocuklarından” biri frenksoğanlarının hemen altındaki yatağın kenarına dinlenmeye geldi. Antenlerini te-

mizlerken onu izliyordum ama şu anda sessiz, erken yaz güneşi altında hoşça vakit geçirip dolandıktan sonra hak ettiği şekilde dinleniyor. Benim orada olmam onu hiç rahatsız etmiyor, bu yüzden ben de elimi ona uzatıp avcuma tırmanması için onu davet ediyorum, böylece ona yakından bakabilirim. Yavaşça geliyor, ayakları elimi gıdıklıyor. Beni sokmayacağını biliyorum. Erkek arıların iğnesi olmaz.

Erken erkek yabanarım çok tatlı. Yuvarlak, top gibi ve dişilerine nazaran biraz pejmürde. Erken kraliçeler ve işçiler gibi onun da mat turuncu renkli bir kuyruğu, karnının altında siyah bir bandı ve onun üzerinde de kalın sarı bir bandı var. Dişi işçi arılarda bu sarı bant genelde olmaz ya da çok belirsizdir, ancak benim arım erkek, sarı bandı parlak, taze ve daha limon rengi. Göğsü siyah ve başka bir kalın ve parlak sarı tüy bandı var, tıpkı küçük bir aslan yelesi gibi. Eğer dişi bir yabanarısı olsaydım, kesin biraz âşık olurdum, ancak yüzünü bana döndüğünde, içimdeki dişi yabanarısının dizlerinin bağı çözülüyor çünkü sarı Chaplin benzeri bıyıklarını görüyor. Bu yakışıklı ve zarif yaban-çocuğun bir bıyığı da var.

Yabanarılarını tespit etmek sandığınızdan birazcık daha zor. Britanya ve İrlanda'da yalnızca yirmi dört çeşit olsalar da, hâlâ çok fazla varyasyonları var. Hem de sadece türler arasında değil, türler içinde de. Bahçenizi ziyaret eden daha sık görülen türlere dair her şeyi öğrendiğinizi düşündüğünüz anda, birden işçilerin kraliçelerinin küçük versiyonları olmayabileceğini; erkeklerin bazen işçiler ve kraliçeden tamamen farklı görünüşe sahip olabileceğini ve her birinin farklı formları, renkleri, şekil bozuklukları ve alttürleri olduğunu fark ediyorsunuz. Sanki bu yeterince kafa karıştırıcı değilmiş gibi, arıların renkleri de parlak yaz güneşi altında toplayıcılık yaptıkları her hafta solmaya başlar.

Neyse ki erkek yabanarılarının tanımlamalarını görece kolay yapacak birkaç öne çıkan özelliği mevcut. En açık olanı yüzlerindeki tüyler, Erken yabanarısının küçük yakışıklı bıyığı gibi. Ancak erkeklerle dişiler arasında başka fiziksel farklılıklar da var (biyologlar buna *eşey ayrılığı* diyorlar). Kraliçe ve işçi yabanarılarının arka ayaklarında, genelde –ama her zaman değil– polenle dolu olan, parlak, düz ve pürüzsüz, uzun tüyle bezeli polen sepetleri, *corbiculae* vardır. Erkek yabanarıları ise asla polen toplamaz, o yüzden polen sepetine ihtiyaçları yoktur. Bacakları daha yuvarlak ve tüylüdür, parlak değil mattır. Dişilerin sırtları V şeklindedir (en dar kısmında iğnenin çıktığı yer bulunur), ancak erkeklerin uçları daha küttür. Son olarak, bunu kontrol etmek için büyütece ihtiyacınız olsa da, erkek yabanarılarının antenlerinde ek bir bölüm vardır, bu da dişilerin anteninden daha uzun olmasını sağlar.

Cinsiyetlerin arasındaki fiziksel farklılıkların yanı sıra, davranış farklılıkları da mevcuttur. En önemlisi erkeklerin koloninin refahına katkıda bulunmak için hiçbir şey yapmamasıdır. Hayattaki tek amaçları çiftleşmektir. Belki de bu yüzden yuvanın rahatı ve sıcaklığını bırakmaya hazır olduktan sonra geri nadiren alınırlar. İşçiler tüm hayatlarını “çalışarak” –besin toplayarak, yavruları besleyerek, yuvayı temizleyip koruyarak– geçirirken, erkekler yaşamlarını dolaşarak ve randevu merkezlerine koku bırakarak, nektar yiyerek, yine dolanarak ve çiftleşecek bir kraliçe bulmayı umarak geçirir.

Gidecekleri bir evleri olmadıkları için erkek arılar gece geç saatlerde ya da sabah erken saatlerde çiçeklerin içinde ya da altında uyurken bulunabilirler. Bu çocuklar hayatın tadını çıkarıyormuş gibi görünebilir ama şöyle düşünün, hava soğuk ve yağışlıyken, kız kardeşleriniz sıcak ve rahat yuvaya giderken dışarıda kaldırımda yatmak ne kadar zordur. Daha da kötüsü, pek az erkek yabanarısı –yedide biri– çiftleşmeyi başarır.

İlginç biçimde, hayattaki tek amaçları yeni balarısı kraliçeleriyle çiftleşmek olan erkek balarılar, istedikleri gibi kovanlara girip çıkabilir. Erkek yabanarılarının aksine, erkek balarılar kendileri için besin toplayamazlar, o yüzden dişi işçiler tarafından bakılır ve beslenirler. Yine, onlarınki de kolay bir yaşam gibi görünebilir, ama balarısı erkeği olmanın kötü yanı, elbette kraliçeyle çiftleşebilme şansına erişmiş azınlık için, çiftleşmenin ancak birkaç saniye sürmesidir – bu karşılaşma havada, kraliçenin çiftleşme uçuşu sırasında gerçekleşir. Bundan sonra cinsel organları ve karın dokuları sürecin bir parçası olarak bedeninden vahşice kopar, yani korkunç bir ölüm. Kaybedenler için de telafi armağanları yoktur. Çiftleşme sezonu sona erip de erkek popülasyonu görevini icra edince, kalanlar dişi işçiler tarafından kovandan atılır. Kendilerine bakamadıkları için de soğuk ya da açlıktan ölürlər.

Peki ya yalnız arılar? Bir iki istisna dışında erkek yalnız arılar yuva odalarından dişilerden bir hafta kadar önce çıkarlar ve birkaç haftayı toplayıcılık ve yuva alanları ya da popüler çiçek kaynaklarında dişileri arayarak geçirirler. Tahmin edebileceğiniz üzere, dünyadaki yirmi bin kadar farklı yalnız arı cinsi ile (bazıları diğerlerinden daha az “yalnız” olsa da), flört ve çiftleşme davranışları ciddi oranda farklılık gösterir ve bilim insanlarının bu konuda keşfedeceği daha pek çok şey var.

Genelleme yapmak gerekirse, doğum yuvalarından yaklaşıp aynı zamanda uyanan pek çok dişinin bulunduğu yoğun yuvaların olduğu yerlerde, erkekler dişilerin uyanmasını yuva girişlerinde bekleyerek üreme başarısını artırırılar – buna *yuva bekçiliği* denir. Sonra, her bir dişi uyandığında, ciddi oranda rekabetçi “çiftleşme toplanları” oluşturan pek çok erkek tarafından etrafı sarılır. Bundan sonraki hercümerçte erkeklerden biri dişilerden birine denk gelir ve çiftleşir. Bu davranışı farklı tür yere yuva yapan arı türlerinde pek çok kez gözlemlemiş olsam da,

aynı erkeklerin gidip başka dişilerle de çiftleşip çiftleşmediğini keşfedemedim.

Yün Tarakçı arıları gibi yuvaları daha geniş alana dağılmış yalnız arı cinslerinde, toplu uyanma yoktur ve yuva bekçiliği evrimsel olarak anlamlı değildir. Böyle türlerin erkekleri daha çok dişilerin en çok toplayıcılık yaptığı kaynakların etrafında bekler ve şansının yaver gitmesini umar.

Genel olarak, bölgedeki tüm dişi yalnız arılar çiftleştikten sonra, erkeklerin yuva ya da besin kaynakları etrafında dolanmalarına gerek kalmaz. Kısa hayatlarının kalanını sabahları nektar için akşamları uyuyarak geçirirler. Genelde kendi başlarına, duvar oyukları ya da çiçek içlerinde kalırlar ancak bazen gruplar kurarak ağızlarıyla bitki saplarına ya da tohum başlarına tutunarak sabah güneşinin yeniden uçabilecekleri kadar onları ısıtmalarını beklerler.

Hiçbir türden erkek arı kışı atlatamaz. Çiftleşmeye dair gerekleri düşünürsek, erkek arı olsaydım, balarısı yerine yalnız arı ya da yabanarısı olmayı isterdim. Belki de Diana'nın bahçesindeki dostum gibi tatlı bir Erken yabanarısı.

Birkaç hafta boyunca merakla Erken yabanarısı erkeklerinin frenksoğanına meyilli dişi işçilerle birlikte toplayıcılık yapışlarını izledim. Erkekler bu kısır işçilere en ufak bir ilgi bile göstermiyorlardı. Ben de gözlerimi dört açarak kraliçenin gelmesini ummaya başladım, belki çiftleşmelerine tanıklık edebilirdim. Yabanarısı çiftleşme davranışlarını çalışmış olanlara frenksoğanı nöbetim biraz naif gelebilir, ancak ben de acemi değilim; daha önce bu yükseklikteki çiçeklerde bu türün çiftleştiğini görmüştüm. Buna ek olarak, bugün izlediğim erkekler ulvi bir amaçla farklı frenksoğanları arasında gidip geliyor gibi gözüküyorlar ancak sanki nektar toplamıyorlar. Diana'nın bahçesindeki sebzeliğin bir randevu alanı olacağına dair oldukça iyimserim.

Farklı yabancıları türleri farklı çiftleşme stratejileri kullanır. Yalnız Sarmaşık arıları gibi bazıları belirli yuvaların etrafında toplanarak yuva bekçiliği yapar ve yeni kraliçelerle uyanır uyanmaz çiftleşmeyi umar. Başkaları da *tüneme* denen bir yöntemi uygular. Geçen bir dışının (ya da uçan herhangi bir şeyin) üzerine atlamak için sabit bir nesneye tüneyerek beklerler. Diğerleri de “devriye” yöntemini kullanır. Bir koku rotasında ya da randevu alanında aşağı yukarı tüm gün dolaşır, kendi cinslerinin yeni kraliçelerini beklerler. Odun yabancıları dışında Britanya ve İrlanda’daki tüm erkek yabancıları devriye gezer.

Randevu alanı seçimleri de türden türe değişiklik gösterir. Kırmızı kuyruklu, Toprak, Beyaz kuyruklu yabancıları ağaç tepelerinde çiftleşirken Erken yabancıları genelde yerden bir metre kadar yüksekte çiftleşir – yani tam Diana’nın frenksoğanları uzunluğunda. University of Sussex’ten Dave Goulson ve çalışma arkadaşları, Tarakçı (*B. pascuorum*) ve Keçiyemişi yabancıları (*B. monticola*) gibi bazı türlerin erkeklerinin tepelerde bir araya geldiklerini gözlemlemişlerdir. Bu *tepecilik* adı verilen bir devriye biçimidir. Randevu alanı tercihlerinden bağımsız olarak devriye gezen tüm türlerin erkekleri zamanlarının büyük bir kısmını rotalarında dolaşmak ve kraliçeleri çekecek feromonlarla koku izleri bırakmakla geçirir.

İster ormanları, çitleri, tepeleri, isterse de frenksoğanı bahçelerini geziyor olsunlar, erkek yabancıları hayattaki amaçlarına öylesine odaklanmışlardır ki kahvaltıyı, ara öğünleri, öğle yemeğini, beş çayını ve akşam yemeğini unuttur. Kim onları suçlayabilir ki? Bir kraliçe için yedi erkek mücadele ediyor, nektar içmek için verilen kısa bir mola amaçlarını yerine getirip soylarını devam ettirmeden ölmeleri anlamına gelebilir. Çiftleşme yolculuğunda yorgun düşmüş erkek bir yabancıasına (ya da herhangi bir yorgun arıya) denk gelerseniz, onlara yarı yarıya su ve şekerden oluşan bir çözelti önererek canlanmasını

sağlayabilirsiniz. Sandığınızın aksine arıya beyaz şeker ve sudan oluşan bir çözelti vermek baldan daha güvenlidir. İnsanlar için her zaman güvenilir olsa da bal bir arı türünden diğerine hastalık bulaştıracak virüsleri ya da mantar sporlarını barındırıyor olabilir.

Keşke erkek yabancılarının devriye stratejilerini daha önceden öğrenmiş olsaydım. Malvern Hills’de yaşarken birkaç yıl üst üste Kırmızı kuyruklu yabancılarının West Malvern Road’un hemen üzerindeki tepenin yamacındaki ölü üvez ağacının üzerinde toplandıklarını fark etmiştim. Her yıl aynı ağaç parçasını seçiyorlardı. Şimdi, oranın bir randevu noktası olabileceğini ve erkeklerin koku bırakan feromonlarının türe özgü olduğunu ve yeni uyanan Kırmızı kuyruklu kraliçelerin onu duyup oraya gidebildiklerini bilmek beni heyecanlandırıyor.

Kraliçelerin erkekleri bulmak için ne kadar uzağa gidebildiklerini ve belirli bir alanda her tür için kaç tane randevu noktası olabileceğini merak ediyorum. Bu soruların cevaplarını aradım ama yabancı ekolojisinin diğer veçhelerine kıyasla, flört ve çiftleşme davranışları hakkında bilgi edinmenin daha zor olduğunu gördüm. Daha fazla şey öğrenmek istediğim bir konu da, yuvada çiftleşmenin var olup olmadığı. Şöyle diyelim, iş arı çiftleşmesine gelince “karışık” bir hal alıyor.

Yakın zamana kadar bilim insanlarının erkek arılara dişilere gösterdiklerinden daha az önem verdiğini hissediyorum. Erkek yabancılar hakkında daha fazla şey öğrenmeye çalıştığımda hep Laura Brodie’nin şahane web sitesi bumblebee.org ile karşılaşıyorum. Buradan, bazı erkek yabancılarının bıraktığı feromonların insanlar tarafından da duyulabileceğini öğrendim. Malvern Hills’te erkek Kırmızı kuyruklu yabancılarını izlerken bunu bilseydim, limon otuna benzeyen kokularını duymayı deneyebilirdim.

Her halükârda, erkek yabanarılarının devriyesine dair tüm işaretlere gözlerim açık. Diana'nın sebze bahçesindeki frenksoğanlarının etrafına doluşan Erken yabanarlarıyla da bu yüzden ilgileniyorum.

Frenksoğanlarına çok dikkat ettiğim için, iki, üç, hatta dört gün üst üste toprağın üzerinde giderek artan sayıda ölü Erken yabanarları fark ettim. Bedenlerini inceledim ama nasıl öldüklerine dair hiçbir ipucuna rastlayamadım. Parlak renkliydiler, kanatları mükemmel durumdaydı. Bu da bana yaşlılıktan ölmediklerini söylüyordu; yaşlı arıların renkleri solar ve pejmürde kanatları olur. Soğuk da değildi, donmuş da olamazlardı. Bu tam bir gizemdi.

Aynı anda, herhangi bir türden arının frenksoğanlarına gelmediğini fark ettim. Acaba Erken yabanarılarının ölümleri bu bitkiden kaynaklı olabilir miydi? Eğer frenksoğanları başka bir bahçede olsaydı, böcek ilacından şüphelenebilirdim ancak bu bahçenin bakımını Rob üstleniyordu, yani bu mümkün değildi.

Dördüncü gün, artık hiçbir arının etrafta olmadığını fark ettim. Ancak diğer bitkilerin üzerinde arılar dolanıyordu. Fakat yine bu gün, frenksoğanlarının etrafında yürürken tek bir Erken yabanarısı işçisine rastladım. Yakınına gittim ve hareket etmediğini gördüm. Ona nazıkçe dokunmadan önce bir süre izledim. Yere düştü, ölmüştü. Ama düşerken, düştüğü çiçekte bir hareket gözüme çarptı. Bu bir örümcekti. Beyaz bir örümcek. Tıpkı bir yengece benziyordu. Oh, şimdi anladım neler döndüğünü!

Bu bir yengeç örümceği (*Misumena vatia*) – korkusuz bir avcı, uğursuz bir pusucu ve kılık değiştirme ustası. Zavallı Erken yabanarılarının, bu korkunç düşman karşısında hiç şansları yoktu. Gizlilikle avlanır, bir çiçeğin üzerinde hareketsizce durur ve (olgun dişileri) bukalemun gibi çiçeklerin rengini ala-

rak nektardan beslenmek için çiçek tablasına gelen böcekleri bekler. İşte o anda örümcek saldırıya geçer, kurbanını sıkıştırır, dişlerini böceğin sırtına geçirir ve felç edici zehrini zerk eder. Bu örümcek için boyut belirleyici değildir, her türlü böceğe, yabbanaralarına, sineklere ve güvelere, isterse iki katı büyüklükte olsun, saldırırlar.

Yengeç örümceğinin bildiğimiz anlamda dişleri yoktur. Avlarını felç ettikten sonra, içlerini sıvılaştırır ve onu içerler, dış iskeletleri sağlam kalır. Yerde duran ölü arıların neden bu kadar mükemmel kaldığını da açıklıyor bu.

Frenksoğanları ile beslenen Erken yabbanaralarını korumak için örümceği bahçenin başka bir yerine taşımayı düşündüm ama sonradan yerinde bırakmaya karar verdim. Arıların bu bölgeye gelmekten sakınmayı öğrendikleri açıldı. Belki de ölen arılar bir tür feromon yayarak dostlarını uyarıyordu. Bilmiyorum ama sanırım müdahale etmek doğru olmaz. Yeni uyanacak olan kraliçeleri izlemeyi bıraktım. Doğayı kendi haline bırakma kararına rağmen, yengeç örümceklerini iş üstünde izlememeyi tercih ederim. Erkeklerin buralarda devriye gezdiğine de emin değilim. Eğer kaderimde bu bahar çiftleşme görmek varsa, göreceğim.

O öğlen, arazimizdeki fazelyada bir çift Erken yabbanarısının çiftleşmesini bana göstererek, evren çağırma cevap verdi. Bu çiftin ne zamandır çiftleştiğini bilme şansım yok ama onları ilk gördüğüm andan itibaren en az yirmi dakika daha kilitlenmiş şekilde kaldılar. Bu süreç boyunca kraliçe bir çiçekten diğerine kondu ve kendini besledi. Bu kraliçe için çok da zor bir şey değil çünkü erkek arı ona kıyasla çok ufak. Bazı yabbanarısı çeşitleri, özellikle de devasa kraliçeler üreten cinsler, kraliçenin üçte biri kadar erkekler üretir. Kraliçe ve erkek Erken yabbanaralarının boyut farkı o kadar da çok değildir.

Yabanarılarında sperm transferi çiftleşmenin ilk birkaç dakikasında olur ama erkek dişiye sonrasında uzun süre bağlı kalır. Yakın zamanlarda yapılan araştırmalar, dölleme sonrasında erkeğin, sertleştikten sonra kraliçenin üreme organını en azından birkaç gün kapayan bir “tıpa” koyduğunu, kendi genlerini bir sonraki nesle aktarma şansını artırdığını ortaya koyuyor. Erkeklerin kraliçelere oranını düşünersek, bu erkek yabanarısının bir daha çiftleşme şansı elde etmesi çok olası değil.

Henüz daha sezonun başı olduğu için, bu yeni çiftleşmiş Erken yabanarısı kraliçesi muhtemelen kendi yeni kolonisini kuracak, ama onun kolonisinden birkaç ay sonra çıkacak çocuk kraliçeler, çiftleştikten sonra muhtemelen doğrudan kış uykusuna yatacaklar. Bir yılda iki (bazen de üç) yaşam döngüsü tamamlayan Erken yabanarısı bir istisnadır. Britanya ve İrlanda'daki çoğu yabanarısı çeşidi her yıl yalnızca bir çiftleşme döngüsü tamamlar.

Hava ısındıkça diğer erkek yabanarılarını da görmeyi merakla bekliyorum. Bazı türlerde cinsiyetleri tespit etmekte zorlanıyorum – Tarakçı ve Odun yabanarısı erkekleri bana işçilerle aynıymış gibi geliyor. Ama Kırmızı kuyruklu ve Beyaz kuyruklu erkekleri bir kilometre öteden tanırım. Erken yabanarılarında olduğu gibi, onların erkekleri de kraliçeleri ve işçilerinden çok farklıdır.

Bir noktada erkek yabanarılarını tanımlama yetilerimi geliştirmeyi çok isterim, ancak şu an bana çocukların şehre döndüğünü söyleyen tüylü bacaklar, parlak sarı bantlar ve ufak bıyıkları aramaktan mutluyum.

5. BÖLÜM

YARAMAZ ARILAR

Arazimizin en üst sol köşesi, bizim bahçemiz ile arkasındaki kulübe bahçelerin sınırında, Rus karakafes otları vardır. Kendine saygısı olan hiçbir sebze bahçesi ufak bir karakafes ekili alanı olmadan yapılmamalıdır derim ben, ister Rus, ister yerli, ister melez olsun. Toprağı zenginleştiren, Rob'un domateslerine gübre olan, sağaltıcı merhemlerin ana malzemesi olan ve pek çok yabanasısı ve başka böceğe polen ve nektar kaynağı olan bu bitki bizim olmazsa olmaz bitkiler listemizin tepesinde yer alır.

Toprak zenginleştirici olarak karakafes otu yüksek oranda potasyum, kalya taşı ve azot içererek çoğu organik gübreden hatta dışkı gübre, kompost ve sıvı besleyici konsantrasyonlarından daha iyi performans gösterir. Aslına bakarsanız, bu bitki organik çiftçiler için öyle faydalıdır ki, organik bahçeciliğin babası, artık Organik Bahçe olarak bilinen Henry Doubleday Araştırma Derneği'nin kurucusu Lawrence Hills 1958'de derneğe Rus karakafesini (*Symphytum x uplandicum*) Britanya'ya tanıştırmakla maruf on dokuzuncu yüzyıl Quaker çiftçisinin adını vermiştir. "Maruf" diyorum ama birazcık daha araştırma yaparsanız, bu bitkinin Çariçe II. Katerina'nın baş bahçıvanı olan Joseph Busch tarafından bir önceki yüzyılın sonunda

İngiltere'ye getirildiğini öğrenebilirsiniz. Busch Rus karakafesinin büyük bir hayranıydı, onu St. Petersburg Sarayı'nın bahçelerine süs bitkisi olarak ekerdi, ama sağaltıcı özelliklerinden dolayı ona âşık olmuş ve köklerini memleketine göndermişti. Görünüşe göre, ilk denemelerinde Henry Doubleday'ın kullandığı karakafes kökleri de St. Petersburg Sarayı'nın bahçelerinden alınmıştı. Kimin sayesinde olursa olsun, Rus karakafes bitkisini bizimle tanıştıran ve onu meşhur eden Joseph Busch, Henry Doubleday ve Lawrence Hills'i selamlıyorum.

Seramızın arkasında, karakafes bahçemizin hemen altında tam olarak kapanan kapağı ile büyük mavi bir fıçı var. Rob burada karakafes çayı yapar. "Karakafes çayı" çok güzel ve besleyici geliyor kulağa ve gerçekten de öyle, ama insanlar için değil, bitkiler için.

Bu şahane demlemeyi yapmanın birkaç farklı yolu mevcut. Doğru oranda yaprak ve suyu ölçüp bir tarifi takip ederek yapılabilir ya da Rob ve benim gibi, arada sırada karakafesi doğrayıp, yaprakları büyük mavi bir fıçıya atabilir ve fıçıyı suyla doldurabilirsiniz. Bizim gibi siz de eldiven takın çünkü saplar elinize batabilir ve cildinizi rahatsız edebilir. Sonra, biz bu karışımı üç dört hafta demlemeye bırakırız. Artık domateslerimizin köklerini besleyecek sıvı gıdamız vardır.

Bu gıdayı büyük bir kapta yaptığımız için, elimizdeki sıvı yeterince seyrek oluyor, o yüzden doğrudan kullanabiliyoruz. Ancak, eğer daha fazla yaprak ve daha az su kullanırsanız, yapraklar çürüdükten sonra yoğun ve siyah bir sıvı elde edersiniz. Bunu bitki köklerine dökmeden önce seyreltmeniz gerekir; diğer türlü, çok yoğun olur ve zararı yararından çok olur. ("Tam olarak kapanan bir kapak" çok önemli, çünkü yapraklar çürümeye başladığında "karakafes çayı" korkunç kokar.) Karakafesinizle sıvı besin yapmak için zamanınız, yeriniz ya da niyetiniz

yoksa, kestiğiniz yaprakları bitkilerinizin dibine yayabilir ve kompost “aktifleştirici” olarak kompostunuza koyabilirsiniz.

Karakafes sağıltıcı bir ot olarak iki bin yıldan uzun bir süredir yetiştirilir. Botanik adı *Symphytum* Yunancada “birlikte büyüme” anlamına gelen *syphyto* kelimesinden gelir, İngilizce adı “comfrey” ise Latince “bir araya getirmek ya da iyileştirmek” anlamındaki *confirmare* kelimesinden gelmektedir. Hem Romalılar hem de Yunanlılar bu bitkiye büyük önem verirler, kanamayı durdurmak, yaraları sağıltmak ya da kırık kemikleri iyileştirmek için kullanırlardı. İngilizcede knitbone ya da brui-sewort olarak bilinmesi de bu yüzdendir.¹

Bitkiler için besleyici sağlayan ve insan yaralarını sağıltan bir bitki olmanın yanı sıra, karakafes otu ayrıca pek çok böcek için şahane bir nektar ve polen kaynağıdır. AgriLand projesi tarafından gerçekleştirilen ve Birleşik Krallık Böcek Tozlayıcılar Girişimi tarafından fonlanan bir araştırmaya göre, çiçek başına günlük şeker üretimi açısından en fazla nektar sağlayan on bitkiden biridir.

Neyse ki, hem tozlayıcılar hem de bahçıvanlar için, bu bitkiyi keserek çiçeklenme dönemini uzatabilirsiniz. *Centaurea* ve *Nepeta* gibi ilk çiçeklenmeyi kestikten sonra ikinci çiçeklenme gösteren başka bitkiler de vardır ama karakafes otunu en az üç ya da dört defa kesebilirsiniz ve Mayıs başından ilk sonbahar donuna kadar çiçeklenmeyi sürdürebilir.

Eğer bu bitki hoşunuza gittiyse ama bahçenizde bir metrelik Rus karakafesleri için ayıracak bir yeriniz yoksa, cüce varyetelerinden birini yetiştirmeyi deneyebilirsiniz. Cüce karakafes büyük varyetelere göre daha erken çiçeklenir ve bu da geç bahar arıları için harikadır. Ciğerotu çiçeklenme sezonu sona erdiğin-

¹ Kemik bağlayıcı ya da yara iyileştirici gibi anlamlara gelen kelimelerle niteleniyor. (ç.n.)

de Tüylü ayaklı Çiçek arısının (*Anthophora plumipes*) cüce karakafesten beslenmeye başladığını fark etmişim.

Varyetesi ne olursa olsun bu bitkinin çiçekleri küçük tüp şeklindeki çanları hatırlatır. Çok uçlu sapların ucundan bir küme gibi sarkarlar, tek tek ve sırayla açarlar ve kıvrık sap ya-vaşça açılır ve dikleşir. Yabani karakafes çiçekleri genelde krem-si sarı-beyaz ya da pembemsi mor olurlar, ama bu tür çapraz döllenir ve arazimizdeki Rus karakafesi –iki yabani türün doğal bir melezidir– farklı tonlarda pembe, mavi, mor ve kırmızı çiçekler açar.

Mayıs ortası-sonu gibi çiçekleri açınca bu bitkiyi ilk ziyaret eden arılar Tüylü ayaklı Çiçek arıları, Erken yabanarıları (*Bombus pratorum*) ve Toprak yabanarılarıydı (*B. terrestris*). Diğer türler de yakında onları takip edecek. Birkaç hafta içinde karakafes bahçemiz arazimizde bulunan yedi yabanarısı türünün her biri, balarıları, süprüntü sinekleri ve eşekarılarının nazık vızıltıları ile yankılanacak.

Bu bitkinin çektiği farklı tür tozlayıcı böceklerin sayısını ilk fark ettiğimde hem şaşırmışım hem de aklım karışmıştı. Malvernde yaşıyordum ve her daim arılarla kaplı bahçe yolunun sonunda cüce karakafes yetiştiriyordum. Daha neler yaptıklarını değil, hangi arının hangi arı olduğunu anlamakla meşguldüm, ama onları fotoğraflarken, bir şeylerin farklı olduğunun ayırdına vardım. Tek bir bitki üzerinde hiç bu kadar fazla çeşit arı ziyaretçisi görmemişim.

Karakafesin çan benzeri çiçekleri uzun ve derindir, taçyaprakları birleşiktir, yani çiçeğe girmek zordur. Tüylü ayaklı Çiçek arısının zengin nektarı toplamak için taca, yani *corolla* girebileceğini anlamışım. Çünkü uzun bir dili vardı. Aynı şekilde Tarakçı yabanarıları (*B. pascuorum*) ve Bahçe yabanarıları (*B. hortorum*) da – ki bu sonuncusu tamamen açıldığında on beş

milimetreye kadar varabilen uzunlukta, Britanya ve İrlanda'daki tüm arılardan daha uzun bir dilli arıdır. Peki ya devasa Toprak ve Beyaz kuyruklu (*B. lucorum*) yabanarıları neden karakafesimde sıraya girmişti? Bu iki tür de kısa dillere sahipti. Böylesi derin bir tacı olan bir çiçeğin içindeki nektara ulaşmaları mümkün olamazdı. O zaman burada ne yapıyorlardı?

Bugün, Shaftesbury'deki arazimizde, farklı dil uzunluğuna sahip arıların uzun taçlı bitkilerin etrafında dolaşmasına şaşırmıyorum. Bu öğlen karakafesimizin etrafında sayabileceğimden çok yabanarısı vardı. Toprak, Erken, Tarakçı ve Odun yabanarılarını görebiliyordum. Balarılar, Kırmızı Duvarcı arılar ve birkaç tür de eşekarısı. Tüm böcekler içinden yalnızca Tarakçı yabanarıları ve bazı Erken yabanarıları bekleyeceğiniz şekilde nektara ulaşıyordu – yani, çiçeğin açıklığından. Diğerleri çiçeklerin dışına konuyor, tamamen yanlış bir doğrultuda, açıklıktan uzağa ve tablaya, çiçeğin sapa bağlandığı yere doğru gidiyordu. Ama bu böcekler yollarını kaybetmemişlerdi; nereye gittiklerini ve ne yaptıklarını çok iyi biliyorlardı. Hem de hiç kibar olmayan bir şekilde davranıyorlardı.

Çoğu bitki ve tozlayıcılarının arasında binlerce yıldır var olan mutualist ilişkiyi hiçe sayarak, bu böcekler kurallarla alay ediyor, bu şahane tedarikçinin bonkörlüğünü istismar ediyorlar ve tek bir tane polen bile vermeden şekerli nektarı, en nadide sıvı hazinesini yağmıyorlardı. Bedava öğle yemeği diye bir şey yoktur derler ancak Tarakçı yabanarıları elleri vicdanında çiçeklere kapılarından girerken, diğerleri, üzümlük söylemeliyim ki, yasaları çiğniyorlardı. Kısacası, hırsızlık yapıyorlardı.

Çiçek soygunu ya da *nektar çalmak*, karakafes gibi daha çok hedeflenen bazı bitkilerde sık görülen bir olaydır. Hasekiküpeşi çiçeklerinizde ya da hezaren, yüksükotu, hanımeli, aslanağzı ya da taze fasulyelerinizde hiç ufak delikler gördünüz mü? Bu

delikler kısa dilli aç yabanarıları tarafından açılmıştır. Doğanın niyet ettiği açıklık yoluyla bu çiçeklerin sunduğu nektar hediyelerine ulaşamayan arılar bitkinin ganimetine konmanın başka bir yolunu bulmuşlardır.

Farklı tozlayıcılara hizmet etmesi için bir bahçe kurarken, evrimin farklı böceklerle verdiği farklı yetilere ve dil uzunluklarına uyacak şekilde bir dizi çiçek çeşidi –bazıları çan ve huni, bazıları da kubbe ve çanak şeklinde– seçmek büyük önem taşır. Bahçelerimizi ne kadar farklı çeşit ile donatırsak donatalım, bazı yabanarıları meşru yollardan ulaşamayacakları çiçeklere zorla girme dürtülerine karşı koyamazlar. Bu hırsız arılar nektar salgılayan yapıların bulunduğu çiçek tablasındaki dokuda bir delik açarlar ve kısa dillerini doğrudan oraya uzatırlar. Nektara bu şekilde ulaşarak çiçeğin tepecik ve başçık kısımlarını pas geçerler ve tozlaşma gerçekleşmez.

Taç duvarı aşıldığında sayısız böcek çeşidi –yabanarıları, balarıları, eşekarıları ve süprüntü sinekleri– hepsi beslenmek için bu yöntemi kullanabilirler. Bahçıvanlarla konuştuklarımdan anladığım kadarıyla, her tür böceğin çiçeğe kendi deliklerini açarak girdiği varsayılır ancak çoğu fırsatçı “ikincil” hırsızlardır. Yani, yağmacılar. Birincil suçlular –deliği açma suçunu işleyenler– Toprak ve Beyaz kuyruklu yabanarılarıdır, ikisinin de hırsızlıktan adı çıkmıştır.

On sekizinci yüzyıl Alman doğabilimcisi, tozlaşma ekolojisi biliminin kurucularından biri olan Christian Konrad Sprengel bu arıları “çiçeğe zulmetmek” ile suçlar. Sert sözler, Herr Sprengel! Bu arılar gerçekten *yaramazlık* yapıyorlar mı? Peki soydukları bu çiçekler onların yüzünden tehlikeye açık hale geliyor mu?

Bitki açısından ilk bakışta bu kesinlikle bir kaybet-kaybet durumu gibi gözüküyor. Bitkinin nektar üretmesi ciddi bir enerji gerektiriyor. Hem nektar üretiminin tek amacının tozla-

yıcı böcekleri ödüllendirmek olduğunu da unutmayalım; bitki bu tatlı hediye ile hiçbir şey yapmaz. O zaman, eğer nektarını hırsızlara kaptırdıysa ziyaretleri tozlaşmaya yol açabilecek meşru ziyaretçilerini nasıl ödüllendirecek bu bitki? Tozlaşma, dölleme ve tohum açmayı gerçekleştirerek meşru ziyaretçileri nasıl çekecek? Bir şekilde yapar, çünkü diğer türlü her bir çiçeği soyulmuş bu karakafes gibi bitkiler hayatta kalmayı sürdürmezdi. Daha derinlikli biçimde incelediğimde, nektar hırsızlığının çiçekteki tozlaşma oranını artırdığını çünkü meşru ziyaretçilerin nektara ulaşmak için daha derine uzandıklarını ve bunun da tepeciğe dokunma ihtimalini artırdığını öğrendim.

Arıların her zaman çiçeğe meşru girişlerinden girmediğini öğrendiğimden beri başka bir çiçek soygunu cinsi de keşfettim. Buna *tabla işi* deniyordu. Bu yöntemde arı taçyapraklar arasına girerek nektarı çalıyordu. Balarılar bunu çok yapıyordu. Bu tür hırsızlık taçyaprakların yapışık olmadığı zamanlar işe yarıyordu ancak genelde bitkinin üreme organlarını pas geçmelerine sebep oluyordu.

Uzun taçları olan bazı bitkilerin neden hedef olduğunu bazılarınsa hırsızların dikkatinden nasıl kaçtığını merak ediyorum. Bazı bitkileri kurban olmaya yatkın ya da kolay hedef olarak gösteren, çiçekle ilgili bir şey mi vardı? Nektar hırsızları meşru tozlayıcıların davranışını değiştiriyor muydu? Toplayıcılık yapan arılar soyulmuş ve soyulmamış çiçekleri ayırt edebiliyor mu? Bahçemizde, arazimizde, Kuzey Dorset'in çitleri ve patikalarında ve daha da uzaklarda birincil ve ikincil hırsızları izleyerek, onların takip ettikleri izlekleri keşfetmeye çalışarak uzun ve mutlu zamanlar geçirdim. Maalesef gözlemlerim bana daha fazla soru ve pek az cevap olarak döndü. Bu şaşırtıcı değil; bu alanda araştırma yapan bilim insanlarından okuduklarıma göre öğrenecek daha pek çok şey vardı.

Gözlemlerimin odağı soyulduklarına düzenli olarak tanıklık ettiğim bitkilerdi: Karakafes, pembe karanfil ve Rob'un baklalarıyla taze fasulyeleri. Bu bitkiler birbirlerine hiç benzermiyordu, yani kendilerini soyulmaya açık eden hiçbir "tipik" bitki şekli ya da yapısı yoktu. Shaftesbury'deki evimize yakın bulunan karakafes ve pembe karanfillerin bolluğunu düşününce, birincil ve ikincil hırsızları çekmekten dolayı hiçbir sorun yaşamadıklarını görüyordum.

Tahminim meşru yoldan nektara ulaşmak isteyen halen yeterince böcek olduğuydu, en azından bitkilerin nektar soyguncularından aldığı zararı karşılayacak kadar çok. Ayrıca, arazimizdeki Rus karakafesini ziyaret eden soyguncuları izlerken Rob'un söylediği gibi, belki de çiçeklerden *nektarı* toplayan arılara çok fazla odaklanıyordum. Elbette bitkinin çiçeklerini polen toplamak için ziyaret eden arılar da vardı. Tozlaşmanın bu ziyaretler sırasında gerçekleşmesi daha olasıydı.

Ayrıca, söz konusu karakafes ise, bu bitki kökleri yoluyla kendini klonlayabilir ya da klonlanabilirdi. Teknik olarak bu, üremek için tozlaşmaya ihtiyaç duymadığı anlamına gelir. Ancak, klonlama uzun vadede çok sürdürülebilir bir üreme yöntemi değildir çünkü çapraz tozlaşmadan gelen genetik çeşitliliğin faydaları bunda yoktur. Yine de, karakafes kendini klonlayabildiği için, nektar hırsızlığının bu bitkinin tozlaşması ve döllenmesinde ne derece etki yarattığını söyleyemiyorum.

Arıları savunmak gerekirse, karakafesi bitkinin çiçeklenme döneminin başında soymaya başladıklarında, yörede kısa dilli böcekler için uygun çiçekli bitkilerin sayısı genelde az olur. Bu azlık arıların da hırsızlığa tıpkı insanlar veya diğer hayvanlar gibi, açken itilip itilmediklerini düşünmeye sevk etti beni. Eğer öyleyse, doğada katı bir yönetim olmaması çok mutluluk verici, böylece arılar açken kuralları ceza çekmeden kırabilir.

Suç dünyasına onları ne itmiş olursa olsun, nektara kolay yoldan ulaştıktan sonra yakınlarda kısa dilleri için daha uygun çiçekli bitkiler olsa bile geri dönüş yoktur; uzun taçlı bu çiçeklerin nektar ganimetleri baştan çıkarıcıdır. Hırsızlar soymaya devam eder ve diğer toplayıcılar da onların açtığı delikten bitkiye ulaşmanın yollarını izleyerek öğrenir.

Yaşadığımız yerde çitler ve patikalarda bol bol yetişen pembe karanfilin girişinden nektar toplayan pek çok kelebek türünü ve bahçe yabanarılarını izledim ve yaz sonu sonbahar başı gibi tohum topladığımda, tohum vermemiş bir bitkiye pek nadir rastladım. Bu pembe karanfiller hırsızlar tarafından hasara uğratılmamıştı.

Şimdiye kadar her şey yolunda. Ancak Rob'un baklaları ve taze fasulyeleri farklı bir konu.

Arazimizden gözlemlediğim kadarıyla, hırsızlar bir delik açtı mı yalnızca uzun dilli Bahçe yabanarısı (*B. hortorum*) fasulye çiçeklerine meşru girişten girmeye devam ediyor. Bahçe yabanarılarının yerel popülasyonu genelde Tarakçı yabanarısından küçük olduğu için, Rob'un fasulyelerinin nektar hırsızlığının etkisini hissettiğini söylemek mümkün.

Arazimizde bitki yetiştirdiğimiz için yalnızca nektar çalan arılar değil, sümüklüböcekler, salyangozlar, serçeler, güvercinler, fareler, tırtıllar ve pek çok başka şey ile mücadele etmek zorundayız, bu yüzden ticari tarım yapanların, tüm gelirlerinin mahsulün tozlaşması ve hasat edilebilir olmasına bağlı olanların nektar hırsızları çiçeklerine girdiğinde öfkelenmesini anlayabiliyorum. Ancak kendinizi organik bahçeciliğe verdiyseniz ve aklınızın bir köşesinde hep yaban hayatı varsa, kimyasal böcek kontrolü olmadan da çiçeklerinizi korumanın yolları vardır. Rob'un fasulyelerini nektar hırsızlarından korumak için yakına fazelya ekerek onları uzaklaştırmayı denedik.

Fazelya da karakafes gibi arazide kesinlikle yetiştirilmesi gereken bitkilerden biridir. Her türlü faydalı kısa ve orta uzunlukta dile sahip böcekleri çekme yetisinin yanı sıra, azot bağlayıcıdır yani toprağı zenginleştirir. Ancak, bir sorun vardır. Arıları ve diğer böcekleri öyle çeker ki yalnızca bakla ve fasulyeleri değil normalde ziyaret edecekleri diğer bitkileri de görmezden gelebilirler. Bu sebeple, fasulyelerden hırsızları çekecek kadar fazla ama diğer meyve ve sebzelerimizi görmezden gelemeyecekleri kadar az fazelya ektik. Bunun için bir reçete takip etmiyoruz; ne kadar alanımız olduğuna göre yıldan yıla değişiyor. Günün sonunda, ne isterseniz onu ekersiniz ve arılarla diğer böcekler de ne isterse onu ziyaret ederler.

Tozlaşma ekolojisi karşına çıkan en ilginç alanlardan biri ve eğer bilim insanı olsaydım bu alan en çok çalışmak isteyeceğim alan olurdu. Ancak, arıları izleyip onlardan bir şeyler öğrenmekten de gayet mutlu olduğumu itiraf etmeliyim. Ve stylopslanmış *Andrena nitida* ile karşılaşmamdan beri şunu söyleyebilirim ki tüm sorularıma cevapların verilmesini tercih *etmiyorum*. Bilimsel makaleler ve arı kılavuzlarından bilgi parçaları toplamaktan hoşlansam da gizemi de seviyorum –bir arıya özgün bir davranışı fark etmek ve onu açıklayan ipuçlarını aramak; ama daha da çok, sihri severim– bilimin sınırlarının ötesinde kalan şeyleri.

Tahminde bulunabilir, öne sürebilir, teoriler çıkarabiliriz ama sonuçta bizler arı değiliz. İnsanlar ne kadar zeki olurlarsa olsunlar, muhtemelen asla öğrenemeyeceğimiz pek çok arı davranışı var.

6. BÖLÜM

BAŞ AŞAĞI KUŞ

“Yaş sadece bir sayıdır” derler. Dizlerim buna katılmıyor. En azından hâlâ çalışıyorlar ve bunun için müteşekkirim. Düz olmayan bir yerde yürürsem ya da bir tepeye tırmanırsam şikâyet ediyorlar ve yanımda bir sopa olmadan dik bir yokuştan inerssem tepki gösteriyorlar ama bu da yaş alma sürecinin doğal bir parçası. Bu ufak detaylara rağmen hâlâ kırdâ saatlerce istediğim gibi yürüyebiliyorum. İstediğim yerde ve istediğim zamanda yürüyememek fikri bana korkunç geliyor.

Eğer geçtiğimiz günlerde annemin tamamen bağımsız ve kendine yeter bir durumdan bir bastona, sonra yürütece ve tekerlekli sandalyeye, oradan da huzurevine ve sonunda da yatağa mahkûm kalışına tanıklık etmeseydim, hareket edebiliyor oluşumun ne kadar değerli olduğunu bu kadar fark edemeyebilirdim. Annemin olağanüstü kabullenici doğasından ötürü, o bu yolculuğu hiç şikâyet etmeden gerçekleştirdi. Aynısını ben yapabilir miyim bilmiyorum.

Annem Isabel’in pek çok problemi vardı. Hareket sorunlarına ek olarak omurga kireçlenmesi ve devamlı öksürmesine sebep olan ciğer zayıflatıcı bir sendrom olan akciğer fibrozisi vardı. Ayrıca demans hastasıydı ve bir sonraki gün onu nasıl

bulacağımızı asla bilemezdik. Annem çok zeki bir kadındı ve tüm hastalıklarının toplamından daha çok demansını dert ediyordu. Onu aklını kaybetmekten daha fazla korkutan bir şey yoktu. Neyse ki bizi ve arkadaşlarını tanıyamadığı hiç olmadı.

Ben iyi bir hemşire değildim. Olmak isterdim, ama olamadığım için de kendime çok yüklenirdim. Annemi eve getirip kendim bakmak yerine hayatının son birkaç ayında tüm ihtiyaçlarını, kişisel ve tıbbi ihtiyaçlarını karşılamaları için başkalarına güvendiğim için –benden daha yetkin kişiler de olsalar– halen daha geceleri pişmanlıkla uykusuz kalırım. Tek tesellim yapabildiğim en iyisini yapmış olmak. Başka biri için belki en iyisi bu olmazdı ama benim için buydu.

İşimin (ve bu kitabı yazmanın) dışında, gün içinde saatlerimi onun için mücadele ederek, yaşamını kolaylaştırmaya çalışarak geçirdim. İlk olarak yaptığım yemek yediğinden emin olmaktı. Annemin kendine özgü bir damak zevki vardı ve ona huzurevinde verilen yemekleri pek az yerdı. Ben de, yiyip sevebileceği şeyleri bulana dek farklı malzemelerle deneyler yaptım. Katı yemek yiyemeyecek duruma geldiğinde çorbalar, smoothie'ler, limonlu jöleler yaptım; bunları da yutamayacak duruma geldiğinde, ona lolipop gibi bir çubuğun ucuna takılmış küçük pembe bir süngere damlatılmış limon çayı ve kahve verdik. Böylece yutamayan birinin sıvı almasını nasıl sağladığınızı öğrenmiş oldum.

Ayrıca kendimi annemin huzurevi odasının bir ev gibi gözükmesini sağlamaya adanmıştım. Odayı aile fotoğrafları, en sevdiği biblolar, resimler, süsler ve pek çok kitapla doldurdum. Daha aktif günlerinde çiçek tanzimi ile uğraştı, çok sevdiği için odasını aydınlatacak yeni toplanmış çiçekler getirirdik. İsimlerini ve Rob ile benim onları yetiştirip yetiştirmediğimizi sorardı. Genelde de Rob'un çiçekleri olurdu. Ben odayı güzelleştirirken Rob onunla çiçekler hakkında konuşurdu.

Rob ile zaman geçirmeye bayılırdı. “Çok nazik bir adam” derdi Rob bizi yalnız bırakınca. “Birbirinizi bulduğunuz için o kadar mutluyum ki.” Teyzem Anne’den duyduğuma göre hayatının son günlerindeki en büyük mutluluğu benim aşkı yeniden bulmam, yalnız kalmayacak olmamış. Benim yalnız kalmam onu çok mutsuz ediyordu.

Onun yalnız olması da beni endişelendiriyordu. Haberleri ve dedikoduları her gün Anne’le yaptığı telefon görüşmelerinden alıyordu ve arkadaşları onu sık sık ziyaret ediyordu, ancak ailesini görmek kadar hiçbir şey onu neşelendirmiyordu. Eminim ki huzurevlerinde ya da kendi başlarına yaşayan tüm insanlar için de bu böyledir. Erkek kardeşlerim Peter, David, Patrick ve ben olabildiğince sık ziyaret ettik. İki erkek kardeşim Avustralya ve Dubai’de yaşadığı için onların ziyaretleri çok daha özel oluyordu.

Annemle devamlı birlikte olamadığım için ve bazen onu günlerce ziyaret edemediğim için, boşlukları doldurmaları için tatlı ve nazik arkadaşların uğramalarını ayarladım. Ona reiki tedavisi yaptılar, ayaklarına masaj uyguladılar, konuştular, dinlediler, elini tuttular. Erkek kardeşlerim geldiğinde, *The Times*’ın bulmacasında anneme yardım ettiler – tıpkı evdeyken de yaptıkları gibi. Perşembeleri yakındaki Sedghehill’de oturan Diyakoz Michael onu ziyaret etti. Ona Komünyon’unu getirdi ve onunla dua etti.

Sağlığı kötüye gittikçe annem kendini daha da izole etti, güvendiği biri onu dışarı çıkarmayı önermedikçe –ki giderek güçsüzleştiği için bu da oldukça zor oluyordu– kahve ya da öğle yemeği için odasından ayrılmayı hep reddetti. Yine perşembeleri, huzurevine geçmeden önce anneme yardım eden Joanna ziyaret ederdi. Joanna onun giyinmesine ve makyaj yapmasına yardım eder sonra da onu tekerlekli sandalyeyle kasabaya götür-

rürdü. Annemin güçsüzlüğünün yanı sıra, Joanna ile beraberken onu gördüğünüzde ne kadar kötü olduğunu anlayamazdınız – parlak zümrüt yeşili keçe mantosu ve 1980’lerde kendine ördüğü alacalı Kaffe Fassett eşarpları içinde çok havalıydı. Ve gülerdi, her daim gülerdi.

Bu geziler onu yormaya başladığında, etrafta onu ziyaret edecek kimse yokken onun zihnini meşgul edecek ve eğlendirecek bir şeyler aramaya başladım. TV veya radyo ilgisini çekmiyordu ya da haber okumak. En sevdiği kitapları almayı bile bırakmıştı. Bu beni her zamankinden daha çok üzdü çünkü çok sıkı bir okurdu. Başka bir şey olmalıydı ama ne?

Bir kuşyemi istasyonu kurma fikri kuş yemleme istasyonlarını yaşlı ve engelli insanların pencerelerine koyan ve bir dizi gönüllünün onları düzenli olarak doldurmasını sağlayan Shropshire Wildlife Trust projesini okuduktan sonra aklıma geldi. Annem ve babam (halen sağken) kulübe bahçelerinde kuşları beslemeyi, eski bir çit direğinin üzerine çiviledikleri kare bir tahta parçasından oluşan kuş masalarını ekmek kırıntıları, pastırma kabukları ve benzeri şeylerle doldurmayı severlerdi. Sanıyorum çoğunu fareler yerdı ama kuşlar da gelirdi. Ebeveynlerime “kuş gözlemci” diyemem ama onlar da ziyaretçi kuşları izlemeyi severlerdi.

Anneme bu fikri çitlatıp evimizdeki yem istasyonlarını tüm kuşların ziyaret ettiğini söyledim ve onun huzurevindeki penceresinin dışına da bir tane koymayı önerdim. Hemen kabul etti bu teklifi. Ben de çok güzel gözüken bir yem istasyonu sipariş ettim; dört tane asılı yemleyici ve iki küçük tabaktan oluşuyordu bu istasyon. Sonra oradaki pet shop’tan tohumlar, yemişler ve yağ topları içeren bir dizi yem aldım.

İstasyon bir sonraki gün geldi ve Rob onu hemen penceresinin dışına kurdu. Yeşil ağaçlar ve çalı çitin hemen karşısına,

utangaç bahçe kuşlarını da çekecek bir konuma yerleştirdi. Odasındaki mobilyaları boynunu yormadan sandalyesinden görebileceği şekilde ayarladık ve sonra oturup kuşların gelmesini bekledik. Gelmediler. Bu biraz kaynamayan bir kettle izlemek gibiydi, sonra Rob ve ben eve gidip annemi yeni yem istasyonunu –pardon, “kuş masası”– daha iyi görebileceği şekilde sandalyede fazladan yastıklarla bıraktık. Annem “yemleyici” ya da “yem istasyonu” gibi terimleri kabullenemiyordu, hem neden kabullensindi ki? “Kuş masası” işte.

Biz ayrılırken kuşların geldiklerinde onu mutlu edeceklerinden emindim. Oh, hem de nasıl ettiler. Kapıdan içeri girer girmez telefonumuz çaldı. “Benim canım, ilk misafirimizin geldiğini haber vermek için aradım –bence bir kızılgerdan bu. Şimdi onu izliyorum.” Kuşun davranışlarını anlatırken on dinledim. Kuş masasının üzerine tünemişti, henüz bir şey yemiyordu ama kontrol ediyordu etrafını.

Annem öylesine mutluydu ki! Yalnızca kızılgerdan geldiği için değil ona bir isim koyabildiği için de. Telefonda vedalaştık ve yarım saat sonra yine çaldı. “Bu o kadar hoşuma gidiyor ki!” dedi bana. On dakika sonra yine aradı. “Sanırım onu korkuttum.” Bu sefer mutsuzdu.

‘Eminim ki geri gelir’ dedim ve gerçekten de, birkaç saat sonra, akşam yemeğine oturmak üzereyken telefonumuz çaldı. “Geri döndü, ama diğer kuşları kovalıyor” dedi. “Tam bir otoriter!”

Kuş masası başarıya ulaşmıştı – bizim için karmaşık bir duyuydu, çünkü milyonlarca kez fazla telefon görüşmesi yapmıştık ama annem için hayatta yeni bir sayfa ve katkısız mutluluk kaynağıydı. Noel için ona *RSPB Britanya Kuşları El Kitabı*’nı hediye ettik ve erkek kardeşim ona bir dürbün aldı. Odasında yeni ziyaretçilerini izleyerek, hangilerinin elkitabında olduğu-

na bakarak ve dürbünü nasıl kullanacağını defalarca açıklayarak saatlerce oturduk. Bildiğimiz kadarıyla biz orada yokken ne kitabı ne de dürbünü eline almıştı, çünkü bize devamlı “Bir dürbünüm ya da kitabım olsa bu kuşları tanımlamakta bana yardımcı olabilir” diyordu. “İyi ki getirmişim o zaman yanımda” derdim ben de.

Kızılgerdanlar dışında, annemin diğer bahçe kuşlarının adını unuttuğu ortaya çıktı, benim ciddiye almadığım ama onun her zaman hatırladığı kuşlar. Beni arar, gözlükleri (takmayı hep unuturdu) ve dürbünü (duyma cihazının ve diğer cihazların şarjı ile karıştırdı) olmadan görebildiği kadarıyla ziyaretçilerini tarif ederdi.

Söylediği kadarıyla mavi baştankara ve büyük baştankara ile uzun kuyruklu baştankara ve uzak durmak istediği bazı “pek gürültücü kuşlar” ziyaretine geliyordu. “Hepsi kendince güzel” diyordu. “Puantiyeli göğüsleri ve parlak yeşil tüyleriyle. Ama benim için çok açgözlüler. Aslında, tam bir baş belasılar. Daha da kötüsü diğer kuşların gelmelerini de engelliyorlar.” *Sığırcık* diye düşündük, böylece huzurun baş düşmanı kızılgerdan olmayacaktı.

Sonra saka kuşları geldi ve ah, bu küçük güzel kuşlar nasıl da etkilediler annemi. Devamlı bize onları anlatıyor canlı renklerini gördüğünde bayılıyordu; kanatlarında sarı parçalar ve komik kırmızı suratları. Gördüğü her kuş kadar güzel olduklarını düşünmüştü. “Fabergé mücevherleri gibi” demişti. Kuş kitabını onun için saka sayfasında açık bırakmıştık, böylece onlar hakkında bilgileri okuyabilecek ve isimlerini hatırlayabilecekti. Kitabı baktığını hiç sanmıyorum. Bana üzerinde bir saka kuşu olan bir kart almamı istedi. Kartı kardeşi Anne’e gönderdi ve gururla kuş masasını en çok ziyaret eden kuşun bu olduğunu yazdı.

Hâlâ işimizin bitmediği bir kuş vardı, annem onu yarım yamalak tarif etmişti. “Baş aşağı kuş” diyordu ona. Diğer kuşlar ikili üçlü gruplarla masaya gelirken, annem bu kuştan yalnızca bir tane görmüştü ve sık sık da gelmiyordu. Baş aşağı olduğu için, annemin sürekli ısrar ettiği gibi, onu tasvir etmeyi başaramıyordu. Ne yediğini de söyleyemiyordu çünkü farklı yemliklerde farklı gıdaların olduğu fikrini tam anlamamıştı. Biz kuşun adını bulamayınca biraz canı sıkıldı, doğal olarak bizim de. Baş aşağı kuşun onun uydurduğu bir şey olduğunu düşünmeye başladık.

Ta ki biz de oradayken ziyarete gelene dek. Küçük, toparlak, kestane-pembe göğüslü ve üst tarafı çelik mavisi olan bu kuş annemin penceresinin karşısındaki ağaçtan yemişlerin olduğu yemliğe uçtu. Orada, diğer kuşlar gibi yemliğin yanında dik tünemek yerine teli bacağı ile yakaladı, kuyruğu yukarıda ve yüzü aşağıda olacak şekilde uzun ince gagasından yemliğin dibinden yemişleri yemeye başladı. Daha önce bu gizemi nasıl çözememiştik? Bir sıvacı kuşuydu bu. Baş aşağı kuş sıvacı kuşuydu. Onu gördüğümüzde bizim için çok açık olmuştu bu. Kuyrukları tepede, başları aşağıda toplayıcılık yapmaları ile bilinir sıvacı kuşları. *Baş aşağı*. Annemin kuş ziyaretçilerinin ona hayatının son aylarında tahmin edebileceğimden veya umduğumdan çok daha fazla neşe getirdiğini söylesem abartmış olmam. Tüm kalbimle Shropshire Wildlife Trust’ın yaşlı ve engelli insanların pencerelerinin dışına kuş yemlikleri koyma fikrini destekliyorum. RSPB’nin hiç üye olmamış insanlardan beklenmedik bağışlar aldığını duydum. Eskiden insanların pek çok başka dava varken *kuşları* neden seçtiklerini düşünürdüm ama şimdi anlıyorum.

Annemin sağlığı iyice kötüleştiğinde ve zamanının büyük kısmını uyuyarak geçirmeye başladığında, Anne ile yaptığı gündelik telefon konuşmaları ve erkek kardeşlerimle yaptığı

Skype görüşmeleri ona zor gelmeye başladı. Rob ve ben ziyaretlerimizin sıklığını ve süresini uzatmaya başladık. Ama bu ziyaretler bana koyuyordu. Onu öyle oracıkta kırık bir serçe gibi, kırılğan ve çaresiz ama yine de gülümseyerek yatarken görmek bana dayanılmaz geliyordu. Hayatımda hiç böyle bir mutsuzluk hissetmemiştim ve umarım bir daha asla hissetmem. “Seni ne kadar sevdiğimi biliyorsun değil mi?” dedim her uyanışında, belki bir şansım daha olmaz diye düşünerek. “Elbette biliyorum ve ben de seni seviyorum” derdi. Bildiğini varsayarak, annemi sevdiğimi söylemek için bu kadar geç kalmasaydım keşke. Ama hepimizin pişmanlıkları var, bu olmasaydı bir başkası olacaktı.

Sona doğru, uyanık olduğu zamanlarda, ona korkup korkmadığını sordum. Başını iki yana salladı, gülümsedi ve “Hayır” diye fısıldadı, sesinde benim için olduğunu bildiğim, her şeyin yolunda olduğunu, neyin geldiğini bildiğini ve kesinlikle korkmadığını bana aktarmak için bir incelik ve sakinlik vardı. Ölümden korkmuyordu. Eminim ki annem inancından dolayı korkmuyordu. Ben dindar biri değilim ama sonuna kadar ısrarcı olduğu inancına tanıklık etmek mucizeviydi. Beni hem minnettar etti hem de kıskandırdı. İnançlarından aldığı güç ve huzur ufacak bedeninden odayı dolduracak kadar yayılıyordu, sanki elimi uzatsam dokunabilecektim.

Yatağını terk edemeyecek kadar zayıf ve kırılğan olduğunda, annemin odasındaki mobilyaları yeniden düzenledik. Başını bile oynatamayacak durumdaydı, biz de yatağını odanın ortasına koyduk, hiç başını döndürmeden bakabilecek ve ağaçları görebilecekti. Yılın başında oturup beraber “Hayat Sonu Planı”nı yazdık. Böyle planlar ölümcül hasta olanlar ya da huzurevlerinde yaşayan hastalar arasında yaygındır. Hâlâ yapabiliyorken insanlara nasıl ölmek istediğinizi söyleyebilme şansı tanırırlar, belki zaman yaklaştıkça dileklerinizi söyleyemeyebilirsiniz diye. Annemin Hayat Sonu Planı’nı yazarken bana bilinçli olduğu

sürece, eğer büyük bir sorun olmayacaksa, ağaçları görmek istediğini söylemişti.

Günler uzuyordu ve ağaçlarla çalı çitler tamamen yaprak doluydu. Annemi dışarıya çıkaramıyorduk, biz de dışarıyı içeri getirdik. Odayı kiraz çiçeği, bahar çiçekleri ve yeşillikle doldurduk, onu iyice sarıp sarmaladık ve odanın veranda kapılarını sonuna kadar açtık ve yatağını kapıya kadar iterek tüm muhteşemliği ile mayıs ayını görüp hissetmesini sağladık.

Bu ölmeden yalnızca üç gün önceydi tabii biz bunu bilmiyorduk. Kapıları açtığımız gün odasının karşısındaki ağaçtan bir güvercin uçup verandaya kondu. Kendini oraya yerleştirdi ve diğer kuşların yemediği tohumları yiyerek sonuna kadar bizimle kaldı. Odanın içine de girdi birkaç kez, annemi güldürdü bu ve halısına bir tüy düşürdü. Tüyü alıp annemin eline verdim. Kardeşim Peter Skype ile aradığında ona güvercini anlattım ve annemin tüyü göstermesini istedim. Kaldırıp göstermeyi başardı ve Peter nereden geldiğini sorduğunda, “Bir melek galiba” diye cevap verdi.

Annemin ağaçları görme isteğini yerine getirmiş olsak da, annemi çançiçeklerini ölmeden önce bir kez daha görmeye götüremediğim için çok üzgünüm. 10 Mayıs’ta öldü, tam da çançiçeklerinin en güzel olduğu zaman. Ama onları kaçırdı.

Mayıs annemin en sevdiği aydı. “Mayıs gelmeden kaldırma hiçbir bezi” derdi. “Bez” dediği de kalın kış kıyafetleriydi, ama mayıs kelimesi aydan ziyade alıcı referans veriyordu ya da “mayıs” çiçeğine. Ağaçların ve çalı çitlerin yeşillenme hızına, neredeyse her gün fışkırmak üzere olan bir tomurcuktan birden yeşillere bürünmüş hale gelmelerine hayret etti. Bu ayı ve getirdiği değişiklikleri seviyordu. Bu değişiklikler o kadar hızlıydı ki daha bir gün önce kahverengi ve sarı bir diken ve dal kütlesi olduğuna yemin edebileceğiniz çalının içini yapraktan göremezdiniz.

Yeşillerle beraber maviler de gelir. Yedi sekiz yaşlarımdayken bir ya da iki yıl Malvern’de yaşadık ve bir pazar öğleden sonrası, öğle yemeğinden sonra, annemin isteğiyle babam bizi eski Volvo’suna doldurdu ve tepelerin batı yamaçlarında yetişen muazzam mavi çançiçeklerini görmeye götürdü. İnsanların kasabalar ve şehirlerden akın akın kaçtıkları yerlere gelmelerine şaşırmamalı; sarhoş edici, yoğun, karşı koyulamazlar. Kaderin cilvesine bakın ki, benim çocuklarım ilkokuldayken ve sonra kırklı yaşlarımin sonunda ben de Malvern’e geri döndüm. İkinci gelişimde West Malvern’deki küçük evimin ön penceresi çocukken ailemle ziyaret ettiğim çançiçeği tarhına bakıyordu. İçten içe bu tepelerin beni çektiğini biliyordum.

Çançiçeklerinden sonra bahar çiçekleri gelir – kiraz, yaban elması, alıç. Taçyapraklarını bu yıl görmek kaldırımlarında kiraz ve yaban elması ağaçları olan bir sokakta yaşadığım zamanları hatırlattı bana. O sokaktaki çiçekler pembeydi, beyaz değildi. Annemin bu çiçekleri tarif edişinden, daha beş yaşımda, alfabedeki harfler kadar çok pembe tonu olabileceğini ve bu tonların isimlerinin ağız sulandırıcı kadar tatlı olabileceğini öğrendim. En uçucu renkler olan kızarmış mercan ve pembe limonatadan, karpuz, ahududu ve güle ve oradan da annemin favorisi olan canlı koyu fuşyaya kadar.

Evimizde pek çok pembe vardı. Genelde yemek odasıındaydı bunlar; perdeler, mumlar, annemin yakut cam koleksiyonu. Pembe annemin giymeyi en sevdiği renkti de. Gardırobundaki kıyafetlerin en azından yarısı bir şekilde pembe tonuydu. Hayatının son yıllarında her gün giydiği ayakkabılar bile pembeydi – parlak fuşya pembesi tabii. İyi de taşırdı onları. Ufak tefek annemi kilometreler öteden tanıyabilirdiniz.

Ama çiçeklerin ömrü kısadır. Göz açıp kapayıncaya kadar geçer.

Erken açan çiçekler şimdiden dökülmeye başladılar ve çan-çiçekleri de yakında dökülecek eğreltiotlarının içinde kaybolup gidecekler. Kaybolmadan önce onları görmeliyim. İşte böylece, annemin ölümünden haftalar sonra, Kuzey Dorset çalı çitleri ve patikalarında kendime bir avuntu arıyorum. Kilometrelerce yürüyorum. Çünkü yapabiliyorum. Daracık patikaları bir aşağı bir yukarı tepiyor, kendimi bahara teslim ediyorum.

İlk başta alabildiklerim yalnızca yeşiller. O kadar çok var ki; koyu, açık, lime, ot, mavi, sarı, yumuşak, sert, puanlı, alaca, karanlık. Çançiçekleri ve mayıs çiçeklerini görmeye gitmiş olsam da tüm bu yeşillerin ötesine geçemiyorum. Belki de çiçekleri görmekten çekiniyorum, onların neşesinin üzüntümü bastırmasından korkuyorum.

Ama yavaş yavaş sakinleşiyorum ve renkler devreye giriyor. İlkönce frenkmaydanozu ve sarmısakotu ve çalı çitin üzerinde, mayıs çiçeği. Sonrasında kuş otu – uzun, sarkık saplarda güzel beyaz yıldızlar gibi duruyor pembe karanfil ve son döngüye girmiş ama hâlâ eskisi gibi olan çançiçekleri ile aşık atıyor. Onları görebildiğim için mutluyum, bir oh çekiyorum. Annem hakkındaki düşüncelerimi bir kenara henüz bırakabilecek durumda değilim ama en azından çançiçeklerinin gitmelerine izin verebilirim. Bir sonraki yıl yeniden gelecekler.

Son olarak da sarıyı selamlıyorum; düğünçiçeği, karanfil otu, meme otu, basurotu ve ısırgan. Parlak sarı renkteler ve öylesine neşeliler!

Moralim yerine geliyor ve sesler ile hareketlerin de farkına varmaya başlıyorum. Tanıdık bir yabancıısı vızıltısı –muhtemelen bir Tarakçı– dikkatimi aşağıdaki bitki örtüsüne çekiyor. Büyük ballıbabadan yiyecek topluyor. Elbette toplar, bu Tarakçı yabancılarının en sevdiği ot. Çiçeğin içine yalnızca kıvılcımlı renkli arkası gözükene dek girerken eğilip onu izliyorum. Kendilerini

büyük ballıbababa çiçeğinin içine sokmaya çalışan yüzlerce Tarakçı yabancı izlemiştir ama yine de sıkılmadım. Tanıdık olanda, bize “her şey yolunda” diyende ilginç bir rahatlatıcılık var. Arının bu küçük alanda başka çiçekleri ziyaret etmesini umarak bekliyorum. Ama meğerse eve gitmek üzereymiş, çalının üzerinden tereddüt etmeden uçup gidiyor. Nereye gittiğini kesinlikle biliyor.

Tekrar doğruluyor ve etrafa bakıyorum. Güneş batışa geçmiş ve ben de planladığımdan daha uzağa gelmişim. Bu patika French Mill ve Melbury’ye doğru güneye ilerleyerek Shaftesbury’nin dışına gidiyor. Şu an iyice daraldı, güneş ışığını engelleyen koyu gri yeşillikler var iki yanında. Bir tünel. Ama uzun sürmüyor ve yeniden açık kıra çıkıyorum.

Tünelin öte ucundaki çalı çitler yabani ve bakımsız, ağaçlar kollarını bacaklarını iyice esnetmiş, bir çalı çitte kök salmış bir ağaç ne kadar yapabilirse tabii. Ağaçların birinin gövdesindeki bir hareket dikkatimi celp ediyor. İlk başta gövdeden aşağı inen bir sincap sanıyorum ama sonra kestane-turuncu altını, mavi-gri sırtını ve gagasını fark ediyorum.

Bu bir kuş. Bir baş aşağı kuş.

7. BÖLÜM

DERE BOYUNDAKİ KABİN

21 Mayıs. Gece 4.35. Dün gece Ashbury, Oxfordshire'daki bir bahçenin tepesindeki minik sazdan kabinde uyudum ve yöresel gündoğumu korosuna uyandım – ya da onlar tarafından uyandırıldım. Kabin yarı yabani bir alanda olgun ağaçların altına kondurulmuş ve kuşları daha iyi duyabilmek için kapıyı açtığımda bahçenin hemen altında, eskiden bir suteresi yatağı olan yerde akan derenin sesini fark ediyorum yavaş yavaş. Uyanmak istemeyeceğim kadar erken, ama ne güzel bir başlangıç.

Kuşların aksine dere uyumamış ve onun da söyleyecek bir şarkısı var. Derelerin şarkısını nasıl anlatsam? Aynı anda hem kompleks hem de basitliğin güzelliğine sahip; “anın içinde” hem de sürekli hareket halinde; sanki hiç bitmeyen bir karnaval alayı gibi, nerede, ne zaman ve nasıl duyduğunuza ya da kafanızı ne yöne çevirdiğinize göre ya tüm yolculuğu duyabilir ya da kaçıp gitmeden bir anlığına yakalayabilirsiniz. Bana bir seyyahın şarkısıymış gibi geliyor. Bu anlamlı mı? Emin değilim ama bu fikri daha etraflıca düşünmeyi istiyorum.

Kapıyı ardına dek açıyorum. Kuş seslerinde geçici bir durgunluk var, bu yüzden de akıntının şarkısına odaklanabiliyorum. Bir şeyler düşmüş olmalı çünkü gecenin sessizliği ve sa-

kinliğinde yankılanan, suyun kayaların üzerinden hareketinin sesini duyuyorum. Yatıştırıcı, hatta meditatif bir ses bu. Birkaç dakika öylece oturuyor, akıntının sesine odaklanıyorum ve ondan ayrılıyorum. Eğer bu sesi şimdi kaydetsem, sonra ileriki bir tarihte kaydetsem, aradaki farkı ayırt edebilir miyim diye düşünüyorum. Gecenin köründe günün ortasındakiyle aynı sesi mi duyarım? Kış ve yazın peki? Yağmur, rüzgârın hızı ve yönüyle birlikte elbette bir fark yaratır. Tıpkı keman sayısı farklı olan ya da başka bir kondüktör tarafından yönetilen bir orkestranın aynı parçayı farklı tat ve tını ile çalması gibi. Derenin şarkısı da yılın bu vakti ağaçlardaki yapraklar tarafından yumuşatılıyor. Ancak ağaçların çıplak olduğu kış ortasında ses daha az filtrelenir. Sesin çok daha farklı duyulacağına eminim.

Gece uyuyup sabah hareketli suyun dinamizmi ve sesine uyanabileceğim bir yerde yaşamak için her şeyi verirdim. Dalgaların fırtınada kayalara vurmasıyla ortaya çıkan dinamik güçlerini ve yüksekten havuzlara dalış yapan şelalelerin neredeyse elle tutulabilecek yaşam enerjilerini çok seviyorum. Sırtımı bir kayaya dayamış, gözlerimi kapamış otururken, bir tepenin kenarındaki kaynağından sızan suyu dinlemekten de eşit derecede mutlu olurum. Bunu çok sık yaptım, bu yüzden gözlerimi bile kapamadan Malvern Hills'teki kaynakların seslerini hayal edebiliyorum. Gözlerimi kapadığımdaysa ses daha da canlı hale geliyor. Bir şeyi daha iyi "duyabilmek" için gözlerimizi kapamamız ve bir sesin hafızasının böylece zenginleştirilebilmesi çok ilginç.

Doğanın seslerinin büyüleyici dünyası üzerine düşünürken, kısa bir süre önce rüzgâr üzerine izlediğim kısa bir belgeseli hatırladım. Film kuş gözlemcisi ve BBC radyo yapımcısı Tim Dee'yi The Wash Körfezi ve halicinin güney kısmındaki açık ve engin bataklık boyunca yürüyerek "saf" rüzgârın yakalanması güç sesini ele geçirmek için çıktığı yolculuğu takip ediyordu.

Program bana öyle iyi gelmişti ki. Ana Akım TV'deki çoğu şeyin aksine, tamamen açık bir programdı; ne enerjik bir sunucu, ne bağırta çağırta, ne gürültü; sadece bir adam, Wash'un bataklıklarında yürüyor ve rüzgârın sesini takip ediyordu. Dış sesin durduğu ve böylece sizin de sessizliğe tanıklık edebildiğiniz kısımlar vardı. Büyüleyici bir şekilde güzeldi. Nefesimi tutarak Tim'in arada bir söylediği her kelimeyi ve o kelimelerin arasındaki uzun boşlukları dikkatle dinliyordum. Sanattaki negatif alanların duyuşsal bir karşılığı varsa, bu oydu.

Hülyalardan etrafımı saran ses çemberine geri döndüm. Kuş seslerini dinlerken onları hemen tanıdım; dün sabahki- nin aynısıydı. Aynı kuşlar, aynı ağaçlarda günün aynı saatinde şarkı söylüyorlardı. Dikkatle dinledim, bir tanesini ayrıştırdım kafamda, sonra bir diğerini daha, ta ki her birine teker teker odaklanabilecek duruma gelene kadar. Sanki bir senfonide tek bir enstrümana ya da dört sesli bir armoni söyleyen koroda bir kişiye odaklanmak gibi. Kızılgerdan ve karatavuk dışında bu korodaki seslerden hiçbirini adlandıramıyorum. Kuşların biri ya da ikisiyle beraber şarkı söylemeye çalışarak onları ezberlemeyi deniyorum. Belki böylece akşam eve döndüğümde onları internette bulabilirim.

Ne olmadıklarını biliyorum en azından. İspinoz ya da söğütbülbülü değiller (bu ikisinin sesini bazen karıştırırım), saka kuşu, yeşil ispinoz, öter ardıc, serçe, sığırcık ya da guguk kuşu da değiller. Bu kuşlardan herhangi biri gündoğumu korosunda yer alır mı ki? Açıkçası bilmediğimi itiraf etmeye utanıyorum. Oğlum bana birkaç yıl evvelki doğum günüm için CD'leriyle birlikte *Collins Kuş Sesleri & Ötüşleri* kitabını almıştı ama onları doğru düzgün dinlemeye vakit bulamadım. Kuş sesi tanıma yetilerim hâlâ başlangıç seviyesinde.

Yine de, bildiğim kuş seslerini dinlemekten keyif alıyorum. Bir kuşu şakımasından tanıdığımda birinin yabancı bir dil ko-

nuştüğünü duyup ne söylediklerini anladığım anda yaşadığım deneyimin aynısını yaşıyorum; bir bağ kurmanın başlangıcı bu. Elbette, kuşlar onları tanıdığımı ne anlıyor ne de umursuyor ama ben biliyorum ve bir şekilde o bilme anı ciddi bir aidiyet duygusu uyandırıyor. Her şeyin ötesinde ihtiyaç duyduğum şey bu aidiyet duygusu, sanki zamanı durduracak kadar derinlikli bir huzur hissini beraberinde getiriyor çünkü. Gündelik hayatın dertleri ve tasalarına hiçbir ilgim ya da ihtiyacım kalmıyor.

Bu aidiyet hisleri muhtemelen atalarımızda hep bulunuyordu ve bugün bu kadar nadir olması bir kayıptır. Ancak modern dünyanın tüm gürültüsünü düşünürsek doğayı duymakta zorlanmamızın şaşırtıcı olmadığı da aşikâr. Tek duysal deneyimi diğer canlıların çıkarttığı (kendisi de dahil) ve su, rüzgâr ve yağmur sesleri olan birinin yabancı ve uyumsuz seslerle dolu yirmi birinci yüzyıl Londra ya da New York'una ışınlanmasının nasıl bir şey olacağını hayal edebilir misiniz?

Hayal etmesi bile imkânsız. Böyle bir senaryoya en yakın şey vatanlarından sürülmüş insanlar hakkında öğrendiğimiz şeylerdir. Mesela *The Good Lie* filminde anlatıldığı gibi Kenya'daki bir Sudan mülteci kampından Kansas City'ye gitmek zorunda kalan dört kardeşin hikâyesi. Kafalarının ne kadar karışık olduğunu, büyüdüikleri yerden çok farklı bu yabancı ortama alışmayı ne denli zor bulduklarını hissedebilirsiniz.

Büyük büyük ebeveynlerimiz de eğer on dokuzuncu yüzyıldan yirmi birinci yüzyıla ışınlansalardı kendilerini benzeri bir şaşkınlıkta bulurlardı. Eski nesillerin, hatta çok geriye gitmeden, nasıl yaşadığına bakarsak, bugün sahip olduğumuz modern kolaylıklar ve lüksler olmadan nasıl hayatta kaldıklarını hayal etmekte zorlanırız. Ben de dahil birçoğumuz o günlere geri dönmek için her şeyi yapmaya hazırdır; diğerleriye dünyaları verseler geçmişe dönmek istemezler. Hayatlarımızı daha da rahat bir hale sokan teknolojik gelişmeler olmadan yaşamayı

deneyelim demiyorum, ancak hayatımız bu gelişmelerle öylesine doldu ki acaba doğa için hiç yer ya da zaman kalmadı mı diye düşünmeden edemiyorum. Belki de bir dereceye kadar hepimiz farklı bir tür yerinden edilmeden mustaribiz.

DNA hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyorum ama sanıyorum ki insan ruhu, uzak atalarımızınkinden pek de farklı olmayacak şekilde doğal bir ortamda yaşayıp gelişmeye “programlanmış”tır. Eğer durum buysa, DNA’mız son iki üç yüzyılda insanlar olarak hep beraber geliştirdiğimiz ve yine hep beraber maruz kaldığımız hızlı değişimlere adapte olacak zamana sahip olmamış olabilir. Sonuç olarak, birazcık dengesiziz.

Moralimiz düşük ya da depresifken bahsettiğimiz koyu ve boş delikler, çikolata, abur cubur, alkol, uyuşturucu ve hızlı yaşam ile doldurmaya çalıştığımız uçurumlar, belki tüm bu boşluklar doğal dünyada bol bol bulunan görüntü, koku ve seslerin hayatımızdaki eksikliğinden başka bir şey değildir. Bilmiyorum. Ama *bildiğim* şey şu ki, ne zaman dışarı çıkıp güneşi yanaklarımda, yağmuru ellerimde ya da rüzgârı saçlarımda hissetsem, daha da *canlı* hissediyorum. Bunlar klişe laflar, biliyorum, ancak duygu da bu kadar basit ve zaruri bir şey.

Elementleri deneyimlemek bütün hissetmemi sağlıyor. Bir çayırdaki uzun çimlerin arasında sırtüstü uzanmak; ormanda dolaşırken durup yaşlı bir ağacın kabuğuna dokunmak ya da ayakkabılarımı çıkarıp ayak parmaklarımı kuma batırmak ve denize dalmak da. Güneş, yağmur, rüzgâr ve toprak beni canlı hissettiriyor.

Eşim Rob gibi, işi ya da hayatı dışarıda çalışmayı gerektirecek kadar şanslı olanlarımız, klimalı ya da merkezi ısıtmalı binalarda çalışıp yaşayan bizlere göre dünyanın ritimleri ve doğal seslerine odaklanmak konusunda daha şanslılar. Rob hayatının büyük bir kısmında tamzamanlı bahçıvandı, bu yüzden

uçuş biçimlerinden kuşları tanıyabiliyor olması beni şaşırtmıyor. Yıllar boyunca kuşların geliş gidişlerini gözlemlemişti ve bu yüzden de hangi göçmen kuşun ne zaman geldiğini, nereye yuva yaptığını ve yavrularının ne zaman tüylendiğini biliyordu. Ayrıca buralı baştankara ve ispinozların günün hangi vaktinde kendi koyduğu yemliklere geldiğini de bilirdi. Tüm bu bilgiyi bir tür ozmos basıncı mantığıyla öğrenmişti, yani özellikle bunları öğrenmek için çalışmamış tıpkı çocuklar gibi etrafında olanların bilgisi onun içine işlemişti.

Kuşlar ve davranışları hakkında tıpkı Rob gibi doğal bir bilgiye sahip olmak isterdim ama bu zaman alır ve tıpkı arkadaşlık kurmak gibi, aceleye getirilemez. Kuşları gözlemlemeyi hayatlarında iş ve tutku haline getirmiş olan ve bu sayede tek bir bakışta, sadece genel görünüşünden, kuş sürüleri arasındaki tek bir kuşun Amerika'dan ya da Baltık'tan gelen nadir ve heyecan verici bir göçmen kuş olduğunu söyleyebilenlere hayranım. Ben bir martıyı diğerinden bile ayırt edemiyorum, ama yavaş yavaş öğreniyorum.

Şimdilik, çeşitli arıların seslerini tanımaktan keyif alıyorum. Çıkarttığı vızıltıdan bir arı türünü tanımak pek kolay değil, tıpkı kuşların ötüşü ya da şakıması gibi, ama bazı türler diğerlerine göre ayırt edilebilir. Çiçek arısı türü örneğin, çok tiz ve hummalı bir vızıltıya sahiptir. Cırlak Tarakçı yabanarıları (uçarken çıkardıkları cırlak sestten dolayı böyle adlandırılmışlardır) ise sesleri kadar görünüşleri ile de tanınabilir. Arazide oturup gözlerimi kapayarak ziyaretçilerimiz süprüntü sinekleri mi yoksa arılar mı diye, eğer arıysalar da kraliçe mi yoksa işçi mi diye tahmin etmek için vızıltılarını dinlerim. Kraliçeler işçilerden daha büyüktür ve vızıltıları da daha derindir.

Bazen etrafımdaki vızıltı birden tizleşiverince düşüncelerden kopuveriyorum. Bu bana yabanarısı ziyaretçilerimizden birinin domateslerimizi bulduğunu söylüyor.

Domatesler, pek çok başka çiçekli bitki ile birlikte, nektar değil yalnızca polen üretirler ve bu polen de *porisid* başçık adı verilen tüp şeklinde bir başçık içinde ulaşması neredeyse imkânsız bir biçimde gizlidir. Porisid başçıkta bulunan polen yalnızca vızıltı tozlaşması yani *selenleme* sanatının ustası olan arılar tarafından çıkarılabilir. Balarılar ve çoğu yalnız arı türü (marangoz arılar ve birkaç başka tür hariç) bu bitkilerden poleni nasıl alacaklarını bilmezler. Yabanarıları ise yapılacak şeyi çok iyi bilirler. Bir yabanarısı çiçeğe konduğunda bacaklarıyla porisid başçıkları tutar, uçma kaslarını sanki ısınırken ya da yumurtlarkenki gibi kasar ve normal kanat çırpışın iki katı hızda titretir. Bu polenin başçığın ucundan fışkırmasını sağlar ve arıyı faydalı, zengin protein tozu ile kaplar.

Selenleme esnasında arıların çıkardığı ses çok farklıdır, bana dişçi matkabının tiz sesini hatırlatır. Nazik vızıltıları kadar rahatlatıcı değildir ama ne anlama geldiğini bildiğinizde harikuladedir.

Görünüşe göre yalnızca insanlar ve kulağı olan yaratıklar arıların ve diğer vızıldayan böceklerin sesini duymaz. Gecese-fası bitkisi üzerine yapılan yeni araştırmalar bu bitkilerin de arı vızıltısına cevap verdiğini göstermektedir. Yakında bir arının

sesini duymalarından sonraki birkaç dakikada, bitkinin ürettiği nektardaki şeker konsantrasyonu yüzde 20 civarında artar. İnanılmaz bir biçimde, çiçekler rüzgâr gibi alakasız sesleri de filtreleyebilmektedir. Benim seramdaki bitkilere Mozart dinletmemi de haklı çıkarıyor bu.

Çiçek tablasında işlerini yaparlarken vızıldayan arıların sesleri bana çok rahatlatıcı geliyor. Arı sokmasından korkan insanlar bile yaz ile ilişkilendirdikleri sesler arasında “arı vızıltısını” koyarlar.

Bir yaşam alanında kuşlar, arılar ve diğer canlılar tarafından çıkarılan seslerin toplamına *biyofoni* adı verilir. Ama biyofoni insanların duyduğu üç ses toplamından yalnızca biridir. Diğerleri şelaleler, rüzgâr ve yağmur gibi biyolojik kaynaklı olmayan seslerin toplamı olan *jeofoni* ve insanların ürettiği sesler –ormandaki elektrikli testere seslerinden enstrümantal müzik ve trafik gürültüsüne kadar her şey– toplamı olan *antrofoni*. Bu üçü bir araya gelerek, evde ya da işte oturuyor olalım ya da en yakın insan yerleşiminden kilometreler ötede yürüyor olalım, maruz kaldığımız tüm işitsel algıların karmaşık etkileşimi olan *ses manzaramızı* oluşturur.

Ashbury'deki dere boyundaki kabinde uyandığımda duyduğum sesler hep “yabani” seslerdi; biyofoni ve jeofoni sesleri. Kuş sesleri beni öyle bir uyandırdı ki bilincimde duyabildiğim tek sesler ilk başta onlardı. İyice ayılıp etrafımın farkına vardığımda farklı kuşların cıvıltısını ayırt edebildim. Kabinin arkasında, bitki örtüsünün altında hızla yürüyen küçük bir canlının sesini duydum. Sonra da etrafı kaplayan mekân seslerini dinlemeye başladım. Kayaların üzerinden geçen akıntı, ağaçların yapraklarını yalayan rüzgâr.

Bu sesler bir mekânın *arka plan sesleridir*. Eğer bir köyün ortasında bir odada kalsaydım, trafik sesleri ya da otoparkta

arabalarının kapılarını açıp kapayan insanların sesleriyle uyardırılacaktım. Aslında küçük kabinime pek de uzak olmayan bir yerden bir yol geçiyordu. Ancak böyle antropofonik sesleri filtreleme konusunda epey yol kat etmiştim. Malvern Hills'te yaşıırken elektrikli testere seslerini bile duymamayı başarabiliyordum. Onları sevmiyordum çünkü aklıma ağaçların kesilmesini getiriyorlardı, ben de onları engelledim ve tarlakuşu seslerine odaklandım.

Ses manzarası yalnızca güzel ve asil olmakla kalmaz, ayrıca bizim için tehlikeli olacak biçimde göz ardı ettiğimiz, ekosistemimizdeki dramatik değişikliklere de işaret eder. Çığır açan kitabı *Silent Spring*'de, Rachel Carson böcek ilaçlarının tehlikeleri ile kuşlara ve diğer yaban hayatına nasıl bir tehdit oluşturduğu hakkında bizi uyarıyordu: "ABD'de giderek artan alanlarda, bahar artık kuşların gelişi ile müjdelenmiyor ve sabahın erken saatleri eskiden olduğu gibi kuş cıvıltıları ile dolmuyor."

Carson o zamanın devrimci yeni böcek ilacı olan ama 50'ler ve 60'larda kuş popülasyonlarının düşmesinin baş sorumlusu olan DDT'nin tehlikeleri hakkında da uyarılarda bulunmuştu. DDT 1972 yılında ABD'de yasaklandı ancak tarihin tekerrüründen korkuyorum ve "Sonbahar öğlenleri eskiden olduğu gibi arıların nazik vızıltıları ile dolmuyor" diyeceğimiz bir zamana çok hızla yaklaşıyoruz.

Bu sefer suçlu başka bir "devrimci" böcek ilacı grubu: Neonikotinoidler (kısaca "neonikler"). İlk kez 1990'larda piyasaya sürüldü ve şu anda dünyada en çok kullanılan böcek ilaçları. 140'tan fazla mahsul –soya, mısır, buğday, pamuk, bakliyatlar, patatesler, şekerpancarı, ayçiçeği, kolza ve keten– neoniklerle ilaçlanıyor.

Neonikler böceklerin merkezi sinir sistemine saldırarak felç ve ölüm getirmek üzere tasarlanmış nörotoksinlerdir. Yaprak-

biti, fidanbiti, beyazsinek, Colorado patates böceği ve termitler gibi zirai zararlıları hedef almak için tasarlanmıştır ama son yirmi yılda arılar başta olmak üzere diğer böceklerle verdikleri zarar yıkıcı olmuştur.

Eskiden böcek ilaçlarını “görebiliyorduk” çünkü mahsullerin üzerine sıkılırlardı ve bu kimyasalları yıkayıp temizleyebildik. Bazıları bitki yapraklarına sıkılsa bile, neonikler genelde tohum ve soğan ya da toprak ilaçlaması olarak uygulanır. Sistemiklerdir yani kimyasallar bitki gelişirken tümüne –kök, yapraklar, meyveler, polen ve nektar– işler.

Eski böcek ilaçları reaktif olarak uygulanırdı yani bölgede bir böceğe rastlanırsa uygulanır ve çoğu arazide ilaçlama yapılmazdı. Örneğin, Besin Güvenliği Merkezi’ne göre, ABD’deki mısırın yalnızca yüzde 30’u ilaçlanıyordu. Ama söz konusu neonikler olunca, ilaç tedbir amaçlı uygulanıyor. Yani ABD mısırının yüzde 80 ila 100’ü hedef böceğin olası saldırısına karşı tedbir olarak ilaçlı tohum ile ya da ilaçlı topraktan yetiştiriliyor. Bu gelecek aralık ayında göğüs enfeksiyonu olan birine maruz kalma ihtimalinize karşı yıl boyu antibiyotik almaya benziyor.

İronik olarak, neonikler arılar ve doğa için “daha güvenli” olması için tasarlanmıştı. Belirli böcekleri kimyasal olarak hedef alarak mahsulleri spreylemekten daha verimli olacağı ve mahsullerin devamlı spreylemeye maruz kalmaması dolayısıyla doğa dostu olacağına inanılıyordu. Maalesef, öldürücü olmayan zehirlilikleri tarlalarda kullanılmadan önce test edilmedi.

Neonikler suda çözünabildikleri için toprakta yıllarca kalabilirler. Tohumlara uygulananın yalnızca yüzde beşi emiliyor. Kalan yüzde 95 ise toprağa akıyor ve suda çözünabildiği için yeraltı suyuna oradan da yakındaki akıntılara ve su yollarına karışıyor. Neonikler ayrıca kirlenmiş topraktan da emiliyor – yalnızca işlenmiş toprakta yıllar boyunca yetişen mahsuller

tarafından değil, ayrıca pek çoğu ironik biçimde tozlayıcıları desteklemesi için ekilmiş ya da büyümelerine izin verilmiş, tarla kenarlarında yetişen yabancı çiçekler tarafından da. Tarla kenarları ve su yollarının neonikle ilaçlanması istenmemiştir ama ilaç oralara ulaştı ve sonuç olarak arılar, güveler, kelebekler, süprüntü sinekleri ve suda yaşayan omurgasız hayvanlar da dahil bir dizi organizma devamlı olarak bu ilaca maruz kaldı. Bu böceklerin sayılarının azalması böcek yiyen yarasalar, amfibiler ve kuşlar için besin zincirinde sıkıntılara yol açarak çok daha büyük etkiler doğurabiliyor.

Neoniklerin etkileri ilk anlaşılmaya başlandığında, insanların endişeleri balarılarına odaklanıyordu. Koloni çöküş sendromu zamanlarıydı ve neonikler temel sorumlulardan biri olarak görülüyordu. Ancak yıllardır yabanarıları ve diğer omurgasız canlıların da etkilendiği ortada. Bu böcek ilaçları 2000’lerde verilen güvencelere rağmen “arılar için güvenli” *değil*, sebebi de şu: Arılar yavrularını beslemek için polen ya da nektar toplarlarken ne kendileri ne de larvaları nörotoksin etkilerden kaçabiliyor.

Son on yılda toplanan bilimsel kanıtlar neoniklerin arılarda yön bulma sistemlerine müdahale, toplayıcılık davranışlarını ve iletişim yetilerini bozma, bağışıklık sistemini düşürme ve çoğalma başarılarını azaltma gibi pek çok kronik semptoma yol açtığını gösterdi. Yakın zamanda yapılan araştırmalar da yalnız arıların yuvalarında bulunan neonikotinoid kalıntılarının daha az yumurta hücresi üretmekle ilişkili olabileceğini ortaya koyuyor.

Bazı vakalarda, arılar ve başka canlılar neonik ilaçla ilaçlanmış tohumların ekilmesi sırasında ortaya çıkan mekanik arızalar sebebiyle zehirleniyor. 2008’de, ilaçlanmış mısır tohumlarına düzgün bir biçimde yapışmamış neonik yüklü toz, delme

makineleri tarafından salıverildiğinde Almanya'da milyonlarca balarısı ölmüştü. Benzeri bir vaka birkaç yıl sonrasında ABD'nin orta batısında oldu.

Bu vakalar yeterince endişe verici değilmiş gibi, araştırmacılar neoniklerin kuşları da zehirlediğini keşfetti. Ekimden sonra yerde kalan yalnızca beş tane neonik kaplı mısır tohumu bile çil keklik büyüklüğündeki bir kuşun yemesi durumunda ölümcül olabiliyor. Bu böcek ilaçlarını üretenler tarafından bunların arılar ve çevre için zararsız olduğunu duyuyoruz; tıpkı 1960'larda DDT'nin insanlar için zararsız olduğunu duyduğumuz gibi. O nörotoksin böcek ilaçları kim bilir başka neleri etkiledi?

Neoniklerin yaban hayatı üzerindeki ölümcül ve ölümcül olmayan etkileri üzerine endişelere cevaben, 2018 yılında AB en çok kullanılan üç neonik ilacın -clothianidin, imidacloprid ve thiamethoxam- mahsuller ve çayırlarda kullanımını yasakladı. Ancak diğer neonikler ve yeni nesil sistemik böcek ilaçlarına ve saksı bitkilerindeki toprağın yasaklanmış olanlar da dahil tüm neoniklerle ilaçlanmasına halen izin veriliyor.

Bilimsel kanıt ve tavsiyelere rağmen AB üyesi devletler bir böcek ilacının onaylanmasından önce balarılar ve yabanarılar üzerindeki ölümcül olmayan ve uzun vadeli toksik etkilerini araştıran testlerin yapılmasını halen zorunlu kılmıyor. Böcek ilacı risk ölçümü için mevzuat sistemi değişene dek, tarihi ondan hiçbir şey öğrenmeden tekrerrür etmek zorundayız.

Gezeganimiz Dünya'daki yaşam, böcekler, omurgasızlar ve diğer küçük yaratıklar tarafından payandalanır. Ancak bu yaratıklar milyarlarla ifade edilen sayılarla ölüyorlar. Bunun sebebi yalnızca neonikler de değil. Böceklerin maruz kalması sonucunda toplamlarından daha büyük zarara sebebiyet veren böcek ilaçları, mantar ilaçları ve yabani ot ilaçlarından oluşan toksik kokteyller de buna katkı sunuyor. Hayatın devamlılığı

için muhtaç olduğumuz su ve toprak ile hayvanlar ve bitkilerin devamlı ve ayırım gözetmeksizin zehirlenmesi oldukça tehlikeli. Bu yüzden benim açımdan, neonikotonoidler ve diğer böcek ilaçlarının yasaklanması için verilen mücadele diğer bütün çevresel mücadeleler kadar önemli.

Tohumlar, bitkiler ve topraklar neonik ve diğer böcek ilaçlarıyla ilaçlanmazsa temel mahsullerin başarısız olacağına inanlar var. Ben ne çiftçiyim ne de bilim insanı, evet, ama bu gezegeni beraber paylaştığımız bitki ve hayvanları çok önemseyen insanlardan biriyim. Eğer neonikler yasaklınırsa kolza tohumlarının ürün vermeyeceği konusunda çıkarılan yaygara haklı bile olsa, alternatif de –yani mahsulleri tozlaştıracak tozlayıcıların kalmaması– kabul edilebilir değil. Gerçekten de, bunu düşünmesi bile zor. Bunun yerine dünyayı beslemenin daha sürdürülebilir yollarını araştırmalıyız. Buna böcek ilaçlarını tedbiren kullanmadan mahsul yetiştirmekle başlayabiliriz. Küçük çaplı organik çiftçilikte ufak bir artış ile başlayabiliriz. Çözüm ne olursa olsun, problemin tüm bilim insanları, politikacılar, yetiştiriciler ve tüketiciler tarafından sahiplenilmesi ve irdelenmesi gerekiyor – hem de acilen.

1960’larda çocukken, A1 yolunu alıp Yorkshire’a büyükanemi görmeye giderdik. Babamın devamlı ön camı temizlemek için durduğunu hatırlıyorum. Çünkü cam ölü sineklerle doluyordu ve silecekler bunları temizleyemeyecek hale geliyordu. Sonra yol boyunca çiftçilerin tarladaki pulluklarını takip eden kuş sürülerini izlediğimi hatırlıyorum. Şimdi geriye bakınca anlıyorum ki pulluğun ortaya çıkardığı, toprağın hemen altında yaşayan solucan ve diğer organizmalardan besleniyorlardı.

Land’s End’den John O’Groats’a giden yolda pek az böcek camımıza yapışıyor ve traktörleri takip eden kuş sürüleri pek görmüyorum, çünkü toprakta neredeyse hiç hayat kalmadı.

Böcekler dirençlidir. Dünyada beş kitlesel yok oluşu atlatıldılar. Ancak popülasyonlardaki felaket düşüşler ve türler ile familyaların yok oluşu farklı. Bunlar meteorlar ya da buz devirlerinden dolayı olmuyor. Bunların sebebi biziz.

Yaklaşık 60 yıl önce, DDT'nin korkunç etkilerini Rachel Carson ve dünyayı değiştiren kitabından öğrendik. Doğal dünyanın ses manzarasının bize ne söylediğini dinlemek –ve gerçekten de duymak– hiç bu kadar önemli olmamıştı.

8. BÖLÜM

GUGUK, GUGUK

Hepimiz guguk kuşunu biliyoruz değil mi? Yumurtalarını diğer kuşların yuvalarına yaparak diğer türlerin onları yetiştirmelerini sağlar. Bir guguk kuşu bir sezonda on iki ila yirmi arası yumurtlar ve bunların her birini farklı bir yuvaya, genelde de kendisini yetiştirmiş kuş türünün yuvalarına bırakır. Hayatımda yalnızca bir kez yetişkin bir guguk kuşu gördüm. Kuzey İrlanda'da bir telgraf direğinde oturuyordu ve ilk gördüğümde onun bir atmaca olduğuna emindim. Sonra kafamızın üzerinden uçtu ve tüyleri puanlı değil çizgiliydi. Daha önce zavallı üvey ebeveynlerince beslenen guguk kuşu yavrularının resimlerini görmüştüm. Guguk kuşu yavrusu ebeveynlerin *kendi* yavrularına kıyasla öyle büyüktü ki, guguk kuşu yavrusu yuvaya ancak sığıyordu. Hatta genelde yuvadan büyük oluyorlardı.

Guguk kuşunu bu uyanıklığından dolayı affediyoruz tabii ki. Çünkü Afrika'dan geldiğinde sıcak günler ve güneş ışığı sözüyle baharın haberciliğini yapar. Tatlı ama habersiz dağ bül-bülü, incirkuşu ve saz kamışçınının yuvasına girmesi, yumurtalardan birisini kendi yumurtası ile değiştirmesi ve yumurtalar çıktığında yavrusunun üvey kardeşlerinin elinde ne varsa gasp etmesi ve yorgun üvey ebeveynlerin yuvaya getirdiği her şeye el

koymasının hiçbir önemi yok. Hayır, bizim için önemli olan tek şey yılın ilk (erkek) guguk kuşunu duyduğumuzda dünyada her şeyin yolunda olduğunu anlamamızdır.

Guguk arılarını sevmek ise pek kolay değildir.

“Guguk arısı” terimi aynı isimli kuş gibi yumurtalarını başka arıların yuvalarına bırakan bir dizi farklı arıya verilen isimdir. Hepsi kuluçka parazitleridir, yani *kleptoparazit*. Tıpkı yabanarısı ve yalnız arı yaşam döngülerinin farklı olması gibi, farklı gugukların yaşam döngüleri de değişiklik gösterir.

Guguk arıları Britanya ve İrlanda’daki 270 yalnız arı cinsinin 80 tanesi kadarını oluşturur. Genelde her biri belirli bir konak arı türü ile ilişkilendirilir ancak bazı durumlarda birden fazla konak arı türüne de sahip olabilirler. Her arının guguklardan endişelenmesi gerekmez. Örneğin Britanya’da Altın Kamış arıları (*Macropis europaea*) için bilinen guguk yoktur. Öte yandan, pek az yere yuva yapan *Andrena* türü guguklanmaktan *kurtulabilir*. Yere yuva yapan madenci arıların gugukları *göçebe* olarak bilinen tiptedir.

Böyle bir göçebe konak arı arayarak yuva alanlarını tararken görülebilir. Bir yuva keşfetti mi, dişi göçebe arı dışarıda, yuvanın çalışan sahibinin polen toplamaya gitmesini bekler, sonra içeri sızar ve yumurtalarını yuvaya bırakır. Üreme hayatı boyunca yumurtalarını birkaç konağın yuvasına bırakacaktır. Göçebenin yumurtaları çatladığında, ya uzun altçene kemiklerini kullanarak konak arının larvalarını yok eder ya da öyle çok polen yer ki larvalar açlıktan ölür. İki türlü de, ister doğrudan ister dolaylı yoldan olsun, konak arı larvalarının guguk arısı tarafından müdahale edilmiş bir yuvada hiçbir şansları yoktur.

Bazı göçebe türlerinin neden belli başlı konaklarla ilişkili olduklarını hep merak etmiştim. Görünüşe göre bu sorunun cevabı guguk arısı türünün özelleşmiş olmasında yatıyor. Yani

larlarının gelişmesi için konak larvanın ihtiyaç duyduğu miktar ve türde polene ihtiyaç duyuyor. Aslına bakarsanız, göçebe arılar ve diğer guguk arıları konakları ile birlikte evrimleşmişlerdir ve bu yüzden de polen toplama uzuvları yoktur. Bu noktada, konakları olmadan hayatta kalmaları imkânsızdır. Guguk arısı türleri konaklarına nazaran çok daha nadir görülürler.

Yere yuva yapan yalnız arı (*Andrena* türü) hakkında araştırma yaparken, yuvanın konumuna ya da yuva toplamalarına dikkatimi çeken ilk şey göçebe guguk arılarının varlığıdır. Çünkü yere yuva yapan arıların yuvalarına yumurta bırakan guguk arılarını fark etmek kolaydır. Genelde sarı ve siyah, parlak renkli ancak kırmızı noktaları da olan ve nadir tüyleri ile arılardan çok eşekarılarına benzeyen türlerdir. Guguk arıları açık alanda konağın yuvasının içine girmek için bir fırsat beklerken çok uzun süre kalırlar, bu parlak renk de onları avcılardan korur çünkü eşekarısı oldukları izlenimini yaratır. Dikkatimi celp eden yalnızca renkleri değil, davranışlarıdır da. Yere yakın bir şekilde gidip gelerek uygun yuvalar ararlar.

Açıkçası bu göçebe guguk arılarını birbirinden ayırmayı imkânsız bulduğumu söyleyebilirim.

Shaftesbury Abbey'den aşağı Tanyard Lane'e, oradan da St. James'e uzanan Stoney Patikası'nın altında bir dizi garaj vardır. Bu garajların kenarında "Arı Duvarı" olarak da bilinen Shaftesbury diyoritinden çok eski bir duvar vardır. Her bahar bu duvar canlanır çünkü sakinleri, çok sayıda Tüylü ayaklı Çiçek arısı teker teker kış uykularından uyanır. Turuncu renkli Tüylü ayaklı Çiçek erkekleri ilk ortaya çıkar. Bu genelde martın ortası ile sonu gibi olur (iklim değişikliği ile gelen ısınmadan ötürü bazen daha erken çıktıkları da olur). Bir iki hafta sonra ise tamamen siyah dişiler ortaya çıkar. Çiftleşme gerçekleşir, polen toplanır ve dişiler duvarın içinde yeni yuvalar kurmaya, her odayı

yeterince polenle doldurup, oraya bir yumurta bırakıp, odayı kapatmadan önce tekil odaları sıva ile oluşturmaya başlar.

Bu güzel küçük arıları takdir eder ve tek istedikleri yumurta bırakıp polen toplamakken yuva yapan dişilerin erkeklere nasıl katlandıklarına hayret ederken insan türünden Shaftesbury sakinleriyle birlikte Arı Duvarı'ndaki hareketi izlemeyi çok severim.

Bu sabah yağmur yağdı ve perşembe pazarına Tanyard Lane üzerinden giderken duvardaki çatlaklardan birinde saklanan bıyıklı erkeği gördüm. Nazıkçe eğilip ona daha yakından baktım. Pervasız bakışlı sarı maskeli yüzüyle çok yakışıklıydı. Tüylü ayaklı Çiçek arıları nadiren dururlar, o yüzden onu izlemek büyük bir şanstı. Sonra birden güneş çıktı ve Arı Duvarı vızıldamaya başladı. Dönüp çatlağa baktığımda arımın gittiğini gördüm. Şimdi onun yerine dişiler yakındaki karakafesten, şeb-boydan ve ciğerotundan polen getiriyorlar.

Yuva girişini bulamamış bir dişi izlerken başka bir arı görüyorum, başka bir çiçek arısının yuvasının girişinin üzerinde şüpheli biçimde duruyor. Bu sinsi görünümlü karakteri ilk kez görüyor olmalıyım. Neredeyse siyah denecek kadar koyu gri, karnında gümüşümsü beyaz noktaları ve bacaklarında kremi beyaz tüyler var.

Tüylü ayaklı Çiçek arılarının da gugukları var mı? Bilmiyorum ama eğer *varsa* bu arının o guguk arısı olduğuna dair şüphelerim var. Bir fotoğraf çekip pazara gidiyor, oradan da eve dönüp kimliğini bulmayı umuyorum.

Evde, Steven Falk'un *Büyük Britanya ve İrlanda Arıları Saha Rehberi*'ne başvuruyor ve bilinmeyen arımın tıpkı tahmin ettiğim gibi Tüylü ayaklı Çiçek arısının kleptoparaziti olduğunu görüyorum – Yas arısı (*Melecta albifrons*). Ancak, gördüğüm arının erkek mi dişi mi olduğunu anlayamıyorum çünkü bir-

birlerine çok benziyorlar. Konağının yuva girişinde beklediğine göre dişi olmalı.

Görünüşe göre bu guguk arısı “nadiren ve tahmin edilemez şekillerde ortaya çıkar”, bu yüzden Shaftesbury’de onu keşfetmiş olmaktan dolayı çok mutluyum. Yoksa değil miyim? Sonuçta ne yapacağını biliyorum ve davranışını onaylamakta zorluk çekiyorum. Bir kuluçka paraziti o. Kendi larvalarına hayat vermek için konak türünün –sevgili Tüylü ayaklı Çiçek arımın– larvalarını öldürecek ve böylece var olarak üreyecek. Sonuçta bir katil o. Doğaya yaptığım yolculuklarda kendimi durdurup bir adım geriye çekilmeyi ve insanları yargılar gibi yabancı varlıkları yargılamamayı kendime ilk telkin edişim değil bu. Yas arısından çok daha fazla Tüylü ayaklı Çiçek arısı var etrafta. Bu düşünce ile kleptoparazite karşı bırakınız yapşınlar tavrı takınmaya karar verdim.

Mayıs ayının ortalarına doğru Arı Duvarı hâlâ çok canlı. Dişilerin hepsi çiftleşmiş ve yuvalarını yapmakla meşgul, erkek Tüylü ayaklı Çiçek arıları etrafta görünmüyor. Muhtemelen hepsi öldü. Ancak dişi arılar ve gugukları haziran başına kadar uçmayı sürdürüyor. Yas arılarının duvarın karşısındaki bahçede yetişen yeşil öküzdilinin etrafında bulunduklarını fark ediyorum. Belki de Shaftesbury’nin bu kısmında sağlıklı bir popülasyonlarının olmasının sebebi de budur. Kim bilir...

Haziran ortasında Arı Duvarı sessiz. Duvarın derinlerinde yüzlerce gelişmekte olan arı var. Acaba kaçta kaçı guguk arıları, diye merak ediyorum.

Tıpkı guguk yalnız arılarının her birinin belirli bir konak arı ile ilişkili olması gibi guguk yabancıları da belirli yabancılarla türleri ile ilişkilidir. Vestal guguk arısı Toprak yabancıasının yuvasını ele geçirirken Orman guguk arısı Erken yabancıasının

yuvasını ele geçirir. Britanya ve İrlanda'da yalnızca altı tür guguk yabanarısı vardır.

Temmuz sonuna yaklaşırken, Kırmızı kuyruklu yabanarıları (*Bombus lapidarius*) için bu yılın çok iyi bir yıl olduğunu söylemeliyim. Geçen sene neredeyse hiç görmedim ama şu anda kasabada pek çok aktif yuva olmalı çünkü diğer yabanarılardan daha çok onları görüyorum. Yuvaları demek ki başarılı oldu çünkü bazı kraliçeler ve erkekler çoktan uykudan uyandı bile. Bu beni öylesine mutlu ediyor ki! Ayrıca bu yıl beş tane Kırmızı kuyruklu Guguk arısı (*B. rupestris*) gördüm. Onları ayırt etmeyi öğrendiğimden bu yana gördüklerimin toplamından daha fazla.

Dişi Kırmızı kuyruklu Guguk arısı harikadır. Britanya ve İrlanda'daki en büyük guguk arısıdır ve tüm yabanarıları arasında en uzun ortalama kanat genişliğine sahiptir. İsimlerinden de anlaşılacağı gibi konak kraliçelerine, Kırmızı kuyruklu yabanarılarna epey benzerler ve ikisini ayırt etmenin çok zor olacağını tahmin edebilirsiniz, ama aslında değildir. Bu arıda bir şey vardır, tutumunda, hatta vızıldayışında (Chinook helikopteri ile kızgın bir dev eşekarası kraliçesi arasında bir sestir bu), size ben *Bombus rupestris*'im diyen bir şey. *Korkun; çok korkun*. Eğer ben Kırmızı kuyruklu yabanarısı kraliçesi olsam korkardım. Gerçekten de korkardım.

Mayıs ayının sonuna doğru beş tane Kırmızı kuyruklu Guguk yabanarısı gördüm. Üçünü St. James Park'taki karahindibaların üzerinde aynı gün, diğerlerini de bir hafta kadar sonra kentin öte yakasında gördüm. Guguk yabanarıları bana her zaman ya uyumak üzere ya da yeni uyanmışlar gibi gözükürler. Asla aceleleri yoktur bu yüzden de onları gördüğünüzde eve gidip, su kaynatıp, çay yapıp, fotoğraf makinenizi ve karalama defterinizi alacak vaktiniz hâlâ vardır. Geri döndüğünüzde de

onları hâlâ aynı yerde, hatta aynı çiçeğin üzerinde bulursunuz. Bunlar da istisna değildi. St. James Park'ta gördüğüm üçünden ikisi yirmi dakika sonra da oradaydılar. Karahindibaların parlak altın sarısıyla birlikte her zamankinden daha etkileyici gözükerek bana poz verdiler. Tıpkı yuvasını ele geçirmeyi deneyeceği arı gibi, Kırmızı kuyruklu Guguk yabanarısının da kafası, göğsü ve karnı simsiyah ve kuyruğu parlak kırmızıdır. Kanatlarıysa konak türüne göre çok daha koyu renklidir. İlk başta siyahımsı kahverengi gözükürler, ama güneş ışığı üstlerine düştü mü bu arının kanatları koyu ama parlak mavi ve morlarla ışıldar.

Uyuşuk davranışları ve (genelde) koyu kanatları dışında altı guguk yabanarısı ile hakiki yabanarıları arasında en dikkat çeken fark guguk arısının polen sepeti olmayışıdır. Yalnız guguk arıları gibi, bu arılar da tamamen diğer arıların kendi evlatlarını yetiştirmesine muhtaçtırlar. Bu yüzden de polen toplayıcı uzuvlara ihtiyaçları yoktur.

Guguk yabanarılarının hakiki yabanarılarından daha az tüyü vardır. Hatta vücutlarının bazı kısımlarında tüy o kadar azdır ki sanki vücutlarını bir zırh gibi kaplayan siyah, sert ve geçilmesi imkânsız üst derilerini görebilirsiniz. Diğer omurgasızlar gibi arıların da iç organları kitinden oluşan bir *dış iskelet* ile korunur. Parlak, siyah kitin zırhın dış kısmı, tüylerinin arasından görülen üst deri *epiderm* olarak da bilinir. Guguk yabanarılarında bu kabuk benzeri dış yapı hakiki yabanarılarından daha kalındır – iğnelere direnç göstermede daha da iyidir.

Guguk ve hakiki yabanarıları arasındaki iki başka fizyolojik fark da gugukların bir kavga esnasında daha zor yaralanabilir ve daha ürkütücü olma zorunluluklarından ileri gelir. İlk olarak, hakiki yabanarıları yuvalarda kullanacakları balmumunu salgıladıkları karın bölmeleri arası boşluklara sahiptir. Ancak dişi guguklarda bu yoktur. İkincil olarak guguk dişilerinin güç-

l  altçene kemikleri ve daha eğimli iğneleri vardır. Bu adaptasyonların toplamı dişi guguk yabanarısını düşmanlarının korkulu rüyası haline getirir. Kavgaya tutuştuklarında kaybedenin karşı taraf olması yüksek ihtimaldir.

Guguk yabanarıları konak cinslerinden daha geç kış uykusundan uyanır. Enerji seviyelerini yükseltmek ve yumurtalıklarını geliştirmek için beslendikten sonra, yumurtlamaya hazırdırlar ve bu aşamada  imenlik alanları ve diğer arazileri mevcut konak yuvalarını bulmak için gezmeye başlarlar. Guguk yabanarılarının, yuva ile  i ek tarhları arasında yolculuk ederken işçi arıların istemeden bıraktığı koku izleriyle talihsiz konak arıların yuvalarını bulmak için antenlerini kullandıklarına inanılır.

şeytani zek ya sahip guguk arımız uygun bir yuva bulunca, içeri sızmadan önce girişte biraz takılır. Bu aşamada, koloni onu püskürtmeye çalışır. Eğer fark edilmediyse, guguk sessizce yuvanın bir köşesine geçer ve hamle yapmak ve mevcut kraliçeyi gasp etmek için doğru anı beklerken konağının kokusunu edinir. Zamanı geldiğinde guguk yabanarısı hakiki kraliçeye saldırır ve öldürür ya da ona boyun eğdirir. Bu saldırı nadi-ren karşılıksız kalır ve çoğu işçi kraliçelerini korumak pahasına hayatlarını kaybeder. Eğer guguk arısı muzaffer olursa yuvayı hızlıca tarar ve mevcut yumurta ya da genç larvaları öldürür ve kendi yumurtalarını bırakır. Eski kraliçenin işçilerinin agresif davranışı ve feromonlar yardımıyla kendisine hizmet etmelerini sağlar.

Bazı dişi guguk yabanarıları konağın yuvasını ele geçirmeyi denemeden “ziyaretçi” gibi gelip giderler. Bir bahçe ateşinden zar zor kurtulan bir Erken yabanarısı yuvasında bunu kendim de g zlemlemiştim. Bir arkadaşım bahçedeki molozu yakmak için bir ateş yakmıştı. O anda yaprakların altında hummalı bir

vızıltı duydu. Neyse ki büyük bir zarar olmadan ateşi söndürdü ama yabanarıları sonraki birkaç günü ortada açık kalmış yuvalarından kalanları tamir etmekle geçirdi. Onları çalışırken izledim. Kuru yaprakları ve küçük dalları yuvalarını örtmek için sürüklüyorlardı. Bu tamir sürecini izlerken dev bir dişi guguk arısının yakına konduğunu gördüm.

Yuvanın içine kafasına göre girip çıkıyor, bazen Erken yabanarısı kraliçesinin yanından geçiveriyordu ve ne kraliçe ne de işçileri onu umursuyor gibiydi. Belki de evlerini tamir etmekle çok meşguldüler, ama guguk arısı da tehdit gibi gözüküyordu. İlginç bir şekilde, bu genelde Toprak yabanarısının yuvasını ele geçiren bir Vestal Guguk yabanarısıydı. Erken yabanarısı yuvasında ne yapıyordu bilmiyordum. Görünüşe göre bu davranış sık rastlanan bir davranışmış ve yuvayı bedava bir oda gibi kullanıyormuş.

Guguk yabanarılarının kendi işçileri yoktur o yüzden evlatlarını yetiştirmek için koloninin mevcut işçilerine muhtaçtırlar. Saldırının zamanı da bu yüzden hayati önem taşır çünkü konak koloninin ulaştığı aşama önemlidir. Eğer yuvada çok az işçi varsa guguk arısına karşı çıkan da az olacaktır, ama kraliçeyi bu aşamada öldürürse kendi kuluçkalarına bakacak yeterince işçi üretemeyecektir. Öte yandan, eğer daha fazla işçinin üretilmesini beklerse, saldırdığında çok işçi olacaktır ve kraliçelerini savunurken bu işçilere karşı kaybetme riski artacaktır. Guguk yabanarısının başarısı kesinlikle garanti değildir.

Eğer guguk hakiki kraliçeyi tahtından etmeyi başarırsa, yuvanın kendi işçilerini üretmesi imkânsıza yakındır. İstisnalar elbette vardır. Bazen hakiki kraliçe ve guguk bir şekilde beraber yaşamayı başarır ve hakiki kraliçenin işçileri iki kuluçkayı da yetiştirir. Ancak anladığım kadarıyla bu nadirdir. Çoğu durumda guguk, yeni hükümdar olarak, ölmüş ya da yenilmiş

kraliçeden daha fazla yumurta bırakma kapasitesine sahiptir. Bu guguk yumurtaları çatlayınca, larvalar koloninin işçileri tarafından beslenir ve bakılır. Gugukların yavruları arasında erkekler ve dişiler olsa da işçi sınıfı ve “kraliçe” bulunmaz.

Genelde dişiden daha çok erkek guguk vardır ve erkekler çiçek başlarında bir arada bulunabilir. Peygamberçiçekleri, *Knautia* ve dededenlerinde böyle grupları görmüştüm – tıpkı St. James Park’taki dişi guguk yabancıları gibi, onlar da çok uyuşuk ve bu yüzden de gözlemlemesi kolaydı.

Çiftleştikten sonra döllenmiş dişiler kış uykusuna yatar. Erkekler kış gelmeden ölür. Ertesi bahar dişi guguk yabancıları kış uykularından kalkar ve tüm yaşam döngüsünü başlatmaya hazırdırlar.

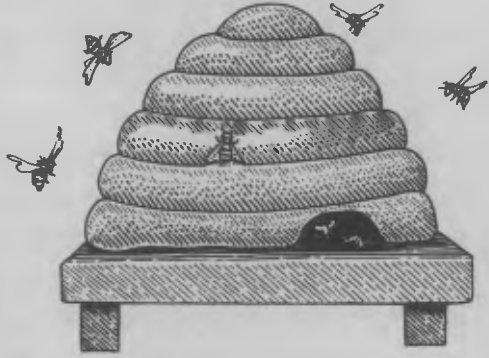
Birkaç yıl öncesine dek, yabancıları hakkında bildiğim her şeyi bir iki cümlede özetleyebilirdim ama şu an burada size “konak kraliçelerden”, “kleptoparazitlerden” ve “karın bölümlerinin arasından salgılanan balmumundan” bahsediyorum. Arıların sayılarındaki azalışa dair bir endişe olarak başlayan bu ilgi tüm vaktimi verdiğim bir tutkuya dönüştü. Öyle ki bana yabancı dille yazılmış gelen bilimsel makaleleri, arı evriminin bu veçhesini daha iyi anlayabilmek için okumaya çalışıyorum.

Guguk arılarının bihaber konaklarına nasıl davrandıklarını öğrendiğimde onlar hakkında pek de iyi şeyler düşünmediğimi itiraf etmeliyim. Görünüşe göre yalnız da değildim. F. W. L. Sladen’ın 1912’de yayımlanan *The Humble-Bee* isimli kitabında, guguk yabancıları hakkında verilen özet de gayet tek taraflıdır:

(Kraliçenin) gaddar işinin başarısını garanti altına almak için yaptıkları yalnızca bir cinayet sanığı değil ayrıca bu suçu kendisi ve gelecekteki çocukları için en uygun zamanda işleyerek öksüz bırakacağı çocukları da gönüllü köleleri yapmayı da

bilen biri tarafından zekice tasarlanmış ve uygulanmış kurnazca bir plana benzer.

Ancak, eğer guguk arıların konak arılarının var oluşuna bir tehdit oluşturup oluşturmadıklarını sorarsanız, her şeyi hesaba kattığımızda, oluşturmadıklarını söylerim. Daha önce gördüklerimden daha fazla Kırmızı kuyruklu Guguk yabanarısını gördüğüm yılın konak arıları olan Kırmızı kuyruklu yabanarılarını da bolca gördüğüm bir yıl olması tesadüf değil. Sağlıklı bir konak popülasyonu olmadan, guguk popülasyonu da –ister sağlıklı ister sağlıksız– olmaz. Konaklarının soyunu getirmek guguk arılarının isteği değildir, çünkü onlar olmadan hayatta kalamazlar. Eğer bir arı türü yok olma eşiğindeyse, guguk arısının ani artışı onların sonunu getirebilir belki. Ama diğer türlü, doğa kendi haline bırakıldığında dengeyi sağlamanın ve sürdürmenin yolunu hep bulur.

9. BÖLÜM

İĞNELER VE OĞULLAR

Baharın sonundan yazın ortasına dek, posta kutum, cep telefonum ve sosyal medya sayfalarım oğul vermiş arı kolonileri hakkında tavsiye isteyenlerle dolup taşar. Rob arıcı olduğu için “oğul” kelimesini gördüğümde ilk düşündüğüm şey bir balarısı kraliçesinin binlerce sadık işçi arısı ile küme halinde kovanını yeni koloni kuracak uygun bir yer bulmak için terk etmesi sürecidir.

Eğer tavsiye isteyen kişi bir balarısı kümesi gördüyse, yerel arıcılık derneği ile görüşmelerini öneririm. Çünkü onlar genelde bir küme toplayıcı gönderirler. Ancak, eğer soruyu soran bizim buradan biriye, genelde Rob arı kıyafeti ve eski bir hasır çamaşır sepetiyle arabaya atlar, arıları yakalayıp onları eve getirmeye çalışır. Arıcılar bir balarısı kümesini alıp yeniden iskân etmekten aldıkları zevki başka hiçbir şeyden almazlar ve eğer evde fazladan bir kovanımız yoksa bu kümeyi Rob’dan almaktan mutlu olacak başka arıcılar da yakınımızda hep vardır.

Arıları yakalamak için bir tür kap almak gereklidir; tıpkı eve giderken kabı düzgün bir şekilde kapatacak bir kapak almak gibi. Acemiler için tavsiye edilse de aslında arı kıyafeti giymek o kadar da gerekli değildir. Bazı arıcılar kendilerini asla korumadan arıcı-

lık yaparlar; Doğal Arıcılık Vakfı'nın başkanı harika insan Heidi Herrmann'ın bir yaz ortası kümesini yakaladığı, elleriyle onları hasır bir kovana topladığı sonra da boş bir kovana onları boşalttığı bir videosu var – hepsini yaz kıyafetleri giyerken yapıyor. Bu ciddi bir inanç ve güven gerektirir ve herkes için uygun değildir. Heidi'nin videosundaki oğul bahçesindeki kovanların birindendi yani arılar ve Heidi birbirlerini tanıyordu.

Heidi arıların yanındayken her zaman böyle rahat olmamıştı. Gerçekten de, arı sokması korkusu yirmi yıl önce arıcılığa başladığında üstesinden gelmesi gereken ilk şey olmuştu. Buna yavaş yavaş yaklaşmayı seçti. Önce koruyucu giysiden maske ve eldiveni çıkardı, sonrasında hiç koruma olmadan bir kovana açabiliyordu. Heidi o anı “bir tür birliktelik” olarak niteliyor.

Rob özellikle de kökeni bilinmeyen arılarla ilgilenirken kıyafet giymeyi tercih ediyor.

Oğul vermiş balarılarının sokma ihtimali her zamankinden daha azdır. Çünkü kovandan ayrılmadan önce çok fazla bal yerler, bu yüzden uysaldırlar. Ayrıca o kadar doludurlar ve bal mideleri öylesine şiştir ki iğne batırmak için karnını kıvrması kolay değildir.

Bazı oğulları toplaması diğerlerinden daha kolaydır, hafifçe süpürüp sallayıp bir kutuya aktarabilirsiniz. Eğer oğul güvercinlikte ya da döşeme tahtası altında yeni kalıcı evlerini yapmaya karar verdiyse, merdiven gibi ya da tornavida gibi başka araçlara da ihtiyacınız olabilir.

Rob'un yaşadığı en zorlu toplama bir oğul değildi. Sutton Waldron belediye binasının iç ve dış duvarları arasına kurulan yabani bir koloniydi. Belediye meclisi bölgedeki arıcılara sormuştu ama kimse bu işi üstlenmemişti. Muhtemelen binanın dış ahşap duvarının tamamen çıkması gerektiği için uğraşmak istememişlerdi. Bu çok zaman alacak bir işti ve –koloninin ha-

yatta kalması için en önemli şey olan– kraliçeyi yakalamanın da garantisi yoktu. İşçiler giderek artan sayılarda gelip gidiyorlardı ve alan toplu aktiviteler için (mesela anne çocuk etkinlikleri) kullanıldığı için eğer arıları çıkaramazlarsa öldürmek zorunda kalacaklardı. Rob son umut olarak devreye girdi.

Rob bu tip meydan okumalara bayılır, bu yüzden dört hafta boyunca yavaş yavaş, titizlikle ve büyük bir incelikle dış duvarı söktü, bir dizi kirişe yayılarak çatıya kadar uzanan devasa petek ortaya çıkmış oldu böylece. Koloni uzun bir zamandır burada yaşıyor olmalıydı ve öylesine büyümüştü ki artık duvarın içine sığmıyordu – bu yüzden de insanlar giderek artan bir şekilde arılardan şikâyetçi oluyorlardı.

Rob hemen koloninin anca iki parça halinde taşınacak kadar büyük olduğunu hesapladı. Çalışırken binanın iki yanına brandalar gerdi çünkü hava sıcak olsa da nemliydi de, bu yüzden Rob'un çalıştığı zamanlar dışında da peteğin korunması gerekiyordu. Bir cumartesi öğleni, fırtına ve yağmur uyarılarının ardından, Rob ulaşabildiği arıları oradan taşımaya ve içlerinde kraliçe olmasını ummaya karar verdi. Oralılardan birinin de yardımıyla peteğin görünen kısmını kesti ve kuluçka hücreleri ve binlerce işçi arı ile birlikte bir karton kutuya aldı.

Peteği kesmeye başladığında arıların peteklerini mekânın dış kaplamalarını iç kaplamalara bağlayan çivilerin etrafına kurduklarını anladı. Çivilere bağlı olmayan kısımlar kutuya düşerken, Rob kraliçenin çatıya kadar uzanan sıkıca bir araya gelmiş bir grup arının arasında olabileceğini fark etti.

Rob kolay kolay pes etmez. Zamana karşı bu yarışta uzun, ince bir kutu yapıp çatının altında kalan peteğin etrafına sıkıştırıp onu bir gece orada bıraktı. Kraliçe ve yakalayamadığı diğer işçilerin buraya ineceğini ümit ediyordu. Halen mekânın bir duvarına bağlıydı ama artık bu kutunun içindeydi de.

Ertesi akşam geç saatte geldik. Rob kutunun içindeki peteği duvardan ayıracaktı. Bu kurtarma operasyonunun son kısmı – hem de ne operasyon– sicim gibi yağmurun altında gerçekleşti. Gece yarısından biraz önce eve yorgun ama muzaffer bir şekilde, arabanın arkasındaki iki kutuya doldurulmuş bal petekleri ve on binlerce arı ile döndük.

Eve geldiğimizde, Rob kutuların içindekileri boş bir peteğe boşaltıp kapağını kapattı. Ertesi gün geride kalanları toplamaya gidene kadar kurtarma operasyonunun başarıya ulaşmış olduğunu anlayamayacaktık. Geri döndüğümüzde Rob bir kümelenmeye benzeyen hiçbir şey görmedi neyse ki; yalnızca bir avuç kafası karışmış, yolunu şaşırmış arı vardı. Ne büyük rahatlık. Kraliçeyi ve neredeyse tüm işçi kolonisini, peteklerinin büyük bir kısmıyla tam zamanında toplamayı başarmış gibiydi. Beklenen fırtına da o öğleden sonra geldi.

Üç yıl geçti ve bu mucizevi şekilde kurtulan kolonimize Belediye Binası Arıları diyoruz. Yeni evlerine çok iyi uyum gösterdiler, en az iki oğul verdiler ve kalbimizde özel bir yere sahipler.

Ancak oğul mevsimindeki tüm kümelenmeler balarısı oğulları değildir. Eğer bir kuş yuvasının girişinde ya da birinin çatısının saçağı altında arı kümelenmesinden bahsediliyorsa ve eğer küme *binlerle* değil *onlarla* ifade edilebiliyorsa onların Odun yabanarıları olduklarını söyleyebilirim.

Odun yabanarıları (*B. hypnorum*) mahallenin yeni delikanlıları. Avrupa anakarasında ve Asya'nın bazı bölümlerinde sık görülen bu türün Britanya ve İrlanda'ya ilk kez nasıl geldiği tam bilinmiyor. Kuzey Avrupa'dan Manş üzerinden rüzgârla savruldukları ya da ithal edilen bitkilerin toprağında kış uykusuna yatmış kraliçelerinin geldikleri düşünülüyor.

Sonuçta 2001 yılında New Forest'ta çıkmalarından bu yana hızla yayıldılar.

Öyle başarılı ve hızlı yayıldılar ki şu an İskoçya'nın kuzeyinden İrlanda Denizi'ne dek uzanıyorlar. İlerlemeleri AEKKC tarafından izleniyor ve şu ana dek yerel türlerimizi etkilemiş durumda değiller. Bu yüzden de istilacı tür olarak değerlendirilmiyorlar. Gerçi kutularına dadanmayı çok sevdikleri için mavi baştankaralar bu konuya katılmayabilir. Özellikle de kolonisini başlatmak için bir yer arayan Odun yabanarısı kraliçesi tarafından yuvasını yaparken yuvadan kovulanlar.

Odun yabanarısının başarısı, hem de diğer türler zorluklar çekerken, muhtemelen yuva yapmaktaki eşsiz yaklaşımına dayanır. Çoğu yabanarısı yere yakın yerlerde yuva yapar. Bunlar terk edilmiş kemirgen yuvaları, kompost yığınlarının altı ya da ot toprakları olabilir, ama Odun yabanarıları içi boşalmış ağaçları ve kuş yuvalarını –özellikle de öncesinde bir kuşun yuvaladıklarını– tercih eder. Biz ulus olarak kuş severiz ve kendine saygısı olan hiçbir yaban hayatı bahçıvanı da bahçesine kuş yuvası koymadan edemez, bu yüzden de bu fırsatçı tür için bahçemizde her zaman uygun yuva yerleri bulunur.

Bu alışılmışın dışında yuva yerleri için diğer arılarla rekabete giriştikleri de söylenemez. O zaman Odun yabanarılarının neden bu kadar başarılı oldukları da bir muamma değildir. Aslında, konu sadece sevdikleri kuş yuvaları değil; bu tür düzenli olarak ev saçaklarında ve çamaşır kurutucusu açıklıkları ve posta kutuları gibi insan yapımı boşluklarda da yuva yaparlar. Kolayca bulunan bu konumların tek dezavantajı Odun yabanarılarını balmumu güve tırtılına karşı savunmasız bırakmasıdır.

Odun yabanarıları genelde göz hizasının üzerinde yuva yaptıkları için onları bulup izlememiz kolaydır. Birkaç yıl evvel, bir Odun yabanarısı kraliçesinin yuvasını, önceden büyük baştan-

kara ailesine ev sahipliği yapmış, Diana'nın bahçesindeki eski bir topun içine yapışını izlemiş ve büyülenmişim. Aynı yaz, Sedghehill'deki Berrybrook Farm'a yakın bir yerde çiftçilik yapan David sulu harç tankerinin yanındaki eski fare yuvasına yuva kurmuş bir arı kolonisi göstermişti.

İnanılmaz bir biçimde, koloninin üç aylık döngüsü boyunca, David haftada en az iki kez tankeri tarlaya sürmeye devam etmiş, her seferinde tarla yolunun tam karşısındaki arazi kapısının içinde tam olarak aynı yere akşamları park etmişti. Polen ve nektarla dolu işçi arıların toplayıcılık gezilerinden dönüp evlerinin geçici bir süre için kaybolduğunu görmeleri kafa karıştırıcı olmuş olmalı!

Bu koloninin hikâyesine dair en sevdiğim şey, tankeri traktörüne bağlarken arıları rahatsız ettiği için David'i bir ya da iki kere sokmuş olsalar da, arıları kapı dışarı etmeyi hiç düşünmemiş olması. Keşke David gibi başkaları da böyle bir "yaşa ve yaşat" tarzına sahip olsa.

Yuva konum seçimleriyle ortaya çıkan açık ipuçlarının yanı sıra, Odun yabanarıları, üç renkli bir bayrak gibi, kızıl göğüs, siyah karın ve bembeyaz bir kuyruktan oluşan karakteristik renkleriyle görsel olarak da tanınması en kolay yabanarılardan. Kızıl göğsü sanki vücudunun ortası tüysüzmüş gibi bir izlenim yaratır. Bazı yabanarısı türlerinin aksine, bu türün kraliçesi, işçileri ve erkekleri birbirinden çok farklı değildir, bu yüzden de onları ayırt etmek zordur. Yalnız kraliçeler diğerlerinden daha büyüktür.

Tanınmaları kolay demiş olsam da Odun yabanarılarının pek çok farklı şekle girdiğini de söylemem lazım. Bazıları tamamen siyah, bazılarıysa siyah ve beyaz kuyruklu olabilir. Bu sene arazimizdeki bir aynısefanın içinde uyuyan tamamen siyah bir erkek buldum mesela. Aslında, erkek olduğunu sandım, iyice

bakmak için elime tırmanmasını sağladım. Ama fotoğrafını Twitter’da paylaşp da Steven Falk’tan bunun bir dişi olduğunu duyunca hatamı fark ettim. Eğer bunu o zaman fark etmiş ol- saydım, çok daha heyecanlı olurdum.

Üzerlerinde toplayıcılık yapan kısa dilli türleri görmüş ol- sam da aynısefa genellikle Odun yabancılarıyla ilişkilendirilen bir tür değıldir. Odun yabancıları genelde böğürtlen, ahududu ve dağ muşmulası gibi Rosaceae familyasından çiçeklere ilgi gösterir. Ayrıca, süpürgeotu, kar üzümü ve *Cerinth*e gibi aşağı sarkan çiçekleri de severler. Bizim arazimizde en çok sevdikleri bitki ise karakafes otudur.

Eğer benimle temasa geçmelerine sebep olan oğul bir Odun yabancıısı kolonisiyse, benimle temasa geçen kişiyi arı- ları yalnız bırakması için ikna etmeye çalışırım. Koloninin bir “oğul” gördüğünüzü söyleyebileceğiniz bir aşamaya gelmesi için, yuvanın en azından birkaç aydır yapılmış olması gerekir. Aktivitedeki ani artış koloninin yeni yavru kraliçeler üretti- ği ve bir tür koku ya da feromon salgılayarak, bu yeni ortaya çıkmış kraliçelerin kilometrelerce öteden bile tüm erkekleri çektiği anlamına gelir. Genelde başka kolonilerin erkekleri yuvanın etrafında toplanır, delice girişte dans eder ve birbirle- rine çarparak genç kraliçelerin uyanmasını bekler ve dünyaya bir oğul izlenimi verir.

Bu çiftleşme öncesi aşamanın uzun sürmeyeceğini bilmek önemlidir – birkaç gün ya da en fazla bir hafta. Eğer hayatlarına müdahale edilmezse ve ilaçlanmazlarsa, yavru kraliçeler kısa sürede yuvayı terk eder. Onlar terk edince, bekleyen erkekler de onların üzerine gelir ve çiftleşme gerçekleşir. Britanya ve İrlanda’da, diğer yabancıları gibi kraliçelerin gelip onları bul- masını bir “randevu istasyonunda” beklemek yerine bu taktiği uygulayan tek erkek Odun yabancıısıdır.

Odun yabanarılarının bu taktiği ağaç kovukları ve benzeri yerlerde yuva yapma alışkanlıklarından *ötürü* mü geliştirdiklerini merak ediyorum. Yerin altında bazen beş metre uzunluğunda tünellerde yuva yapan yabanarıları feromonları ile dış dünyayı ayırt eden onca topraktan *ötürü* çok daha fazla zorluk yaşıyor olmalılar. Belki de Odun yabanarısı kraliçeleri diğer yabanarılara göre daha güçlü feromonlar salgılıyorlardır. Britanya ve İrlanda'daki diğer yabanarısı türlerinin aksine, Odun yabanarısı kraliçesi *çokeşlidir*, yani birden fazla kez çiftleşebilir. Ayrıca Britanya'daki tüm yabanarılarının daha kısa çiftleşme süresine sahiptirler.

Çiftleşme bitince, tıpkı diğer yabanarıları gibi yeni Odun yabanarısı kraliçeleri nektar depolar ve sonraki bahara kadar kış uykusuna yatar. Kalan işçileri ve dans edip sıçrayan erkeklerle birlikte eski kraliçe birkaç haftadan daha uzun süre hayatta kalamaz. Yani bir Odun yabanarısı "oğluna" rastladığınızda, en ilginç canlılardan birine yaşam döngülerini tamamlamak için ev sunmuş olduğunuz için keyfinize bakabilir ve bunu kutlayabilirsiniz.

Son bir uyarı yapmadan geçmeyeyim. Odun yabanarılarının bu son yuva döngüsünde dişi muhafız arılar teyakkuzdadırlar ve yeni kraliçeleri korumakta –yalnızca potansiyel avcılardan değil, koloniyi bırakıp çiftleşmeye hazır olmadan önce istenmeyen erkek ilgisinden de– normalden biraz fazla savunmacı (hatta bazen de saldırgan) olabilirler. Benim tavsiyem erkekler dışarıda dans ederken Odun yabanarısı yuvalarından uzak durmanız yönünde.

Bunu geçmişin acı tecrübeleri ile söylüyorum. Bir keresinde, Worcestershire'daki Severn Nehri'nin kenarındaki yaşlı bir gürgen ağacının oyduğunda yuva yapmış aktif bir Odun yabanarısı kolonisine denk gelmiştim. İngiltere'de ortaya çıkışları-

nın hemen sonrasındaydı ve onları bulmuş olmak çok heyecan vericiydi. Anı yakalamak için dans eden erkekleri çektiğim bir video yaptım. “Bu bir Odun yabanarısı yuvası” diye başladım. “Gördüğünüz üzere, bu arılar saldırgan değildir. Benim burada bulunmama asla aldırıyorlar.” İşte tam bu noktada, gelen bir işçi kafama çarptı ve saçıma takıldı.

Utanarak söylüyorum ki çok kötü yönettim bu durumu, kafamı salladım ve olay çıkardım. Bu da muhafız arıların dikkatini çekti tabii. Onlar da hızla bana vızıldayarak gelirken ben de koşabildiğim kadar hızla yuvadan uzağa koştum. Yine de beni takip ettiler ve sol kulağımdan iki kere soktular; rugby oyuncularının gurur duyacağı karnabahar gibi şişmiş bir kulağım oldu. Ama o güne geri dönüp baktığımda, o yabanarıları tarafından sokulmayı hak ettiğimi hissediyorum. Yuvaları ve yaşam döngülerine daha fazla saygı göstermeliydim ve gelip giden işçilerin yolları üzerinde durduğumun farkında olmalıydım. Muhafız arılar sadece işlerini yapıyor, saçımda takılı kalınca tehlike sinyalleri göndermiş olması muhtemel kız kardeşlerini koruyordu. Eğer o kadar şapşalca davranmış olmasaydım, sokulmazdım da. Söylemeye gerek bile yok, o videoyu YouTube’a yüklemedim.

Bir arı provoke olmadan sizi çok nadiren sokar. Gerçekten de çoğu arı cinsi sizi sok(a)maz. Yabanarıları genelde oldukça barışçıl ve nazik canlılardır. Evet, dişilerin iğnesi vardır ama yalnızca mecbur kalırlarsa kullanırlar; gidip insanları sokmaktan daha önemli işleri vardır. Normalde yabanarısının üzerine oturmanız, saklandığı bir bota ayağınızı sokmanız, yuvasını rahatsız etmeniz lazım ki sizi sokmak zorunda kalsın – o zaman bile bu bir savunma eylemidir.

Arıların soktuktan sonra öldüklerine inanılır. Bu dişî balarıları için doğrudur ama yabanarıları için değil. Yabanarılarının

iğneleri topluiğneye benzer ve deriyi deldikten sonra kolayca geri çekilebilir. Eğer bir yabanarısı sizin varlığınıza tehdit olarak algılsa, kibarca sizin çok yakın olduğunuzu ve uzaklaşmanızı istediğini belirtir. Yabanarıları bunu orta bacaklarından birini havaya kaldırarak, sanki size el sallayarak yaparlar.

Eğer uzaklaşırsanız, arı rahatlar ve bacaklarını indirir. Eğer daha da yaklaşırsanız arı bundan mutsuz olur ve havaya bir bacağına daha kaldırır. Eğer, bu uyarıya rağmen, yine de daha yakına giderseniz, iki ayağını birden paralel şekilde kaldırır ve sırtını dönerek size iğnesini gösterir. Bu davranış, *poz*, nadiren sokulmanızla sonlanır – aslında enerjisinin düşük olduğu, uçup gidemediği ve sizin alanından en kısa sürede gitmenizi istediği anlamına gelir. Erkek yabanarıları da aynı şekilde poz verirler ama iğneleri olmadığı için bu bir blöftür.

Balarısı işçilerinin bal depoları ya da kraliçelerinin tehdit altında olduklarını hissettiklerinde kullandıkları iğneleri vardır. Eğer hayatlarını tehdit ettiğinizi –örneğin üstlerine basar ya da oturursanız– düşünürlerse de iğnelerini kullanmayı deneyebilirler. Yabanarısının aksine balarısı işçisinin iğnesi çengellidir ve battıktan sonra cildinizin altında kalır. Sokma alanından uzaklaşmaya çalışırken iğnesi ve bağırsakları kopar, yani iğneye zarar vermeden arıyı vücudunuzdan hızla ayıramazsanız, talihsiz arı ölecektir. Balarısı kraliçeleri defalarca sokabilir ama neredeyse tüm hayatlarını kovanda geçirdikleri için onlarla karşılaşma ihtimaliniz pek azdır. Erkek balarılarının da diğer tüm erkek arılar gibi iğnesi yoktur.

Balarısı kolonilerinin çok uysaldan oldukça hırçına uzanan farklı mizaçlara sahip olduğunu söylemek gerek. Elbette bu genetiğin sonucu, bazı melezlerle uğraşmak uzman arıcılar için bile zordur. İşin iyi yanıysa kovanlarına yakın olan kimseyi sokmazlar o yüzden bahçeyle uğraşırken ya da doğada yürürken sokul-

mak endişesi taşımanıza gerek yok. Ama balarısı sokmasına karşı alerjiniz varsa yanınızda her zaman bir EpiPen taşımalısınız.

Yalnız arılardan bazılarında, bazı *Andrena* cinsleri de dahil olmak üzere, iğne zaman içinde gereksiz hale gelmiştir. İğnesi olan türler de bunu nadiren kullanır ve çoğunun iğnesi o kadar zayıftır ki insan derisini bile delezmez. Birkaç tane istisna vardır. Britanya ve İrlanda'daki en küçük yere yuva yapan yalnız arı türleri, *Lasioglossum* ve *Halictus* cinsleri, insan derisini delebi-
lecek tam kapasite iğnelere sahiptir ve sokmaları da sert etki yaratır.

Eğer bahçenize arı kutuları koyar ya da kamusal bir alanda denk gelerseniz, bu ufak arıların onların içinde yuva yaptığını göremezsiniz çünkü kutular oyuğa yuva yapan duvarcı ya da yaprak delen arıları daha çok çeker. Bir duvarcı ya da yaprak delen arının soktuğu duyulmamış şey değilse de, arılara sert davranmadığınız sürece bu neredeyse olanaksızdır.

Gezegnimizdeki diğer yabani arıların büyük bir kısmı iğneye bile sahip değildir. Genelde tropik ve subtropik bölgelerde yaşayan Meliponini oymağında beş yüz tür vardır. Bu “iğnesiz arılar” yüksek derecede sosyal toplumlar kurarlar. Kraliçeleri, erkek ve işçi arıları vardır ve Avrupa balarıları gibi polen toplayıp bal depolarlar.

Arıcılar için anlamlı olacak seviyede bal toplayan yalnızca birkaç iğnesiz arı vardır. Ancak koruyacak bal depoları olduğu için, doğanın onları da balarıları ve yabanarıları gibi iğneyle donatacaklarını düşünürsünüz. İğnenin yokluğu bu arıları ısır-
maya yönlendirir. Yüksek sayıda bir araya geldiklerinde bazı avcılarını caydırabilirler de hepsine bunu yapamazlar. Bazı iğnesiz arı türleri daha büyük ısıarak davetsiz misafirlerden kovarı koruyan, koloninin kalanından daha büyük dişi işçi arılardan oluşan bir “asker arı” sınıfı üretmiştir.

Sokulmanızın çok düşük bir ihtimal olduğunu düşünürsek çok fazla insan gerektiğinden daha dikkatlidir arılara karşı. Bu korku –yalnızca arılara değil, uçan tüm böceklerle ve hatta dörtten fazla ayağı olan her şeye– dünyanın bazı kısımlarında, özellikle de kıra nazaran çok daha az böceklerle karşılaşılan kentsel alanlarda sık gözükmemektedir.

Bu korku, *böcek korkusu* ya da *entomofobi* olarak da bilinir ve her yönüyle akıldışıdır (eğer tabii arı sokması ya da böcek ısırığına alerjiniz yoksa, o zaman tamamen akılcıdır). Yine de bu korkulara sahip olan insanlara kızmıyorum, dünyadaki her şeye olan sevgim bir yana, benim de arı sokması korkum olduğunu söylemem gerek. Saçıma bir Odun yabanarısı takıldığında nasıl davrandığımı hatırlayın. Bu korku nereden geliyor hiçbir fikrim yok. Arı ve eşekarısı sokmalarına karşı çok alerjik olan annemden bana geçmiş olabilir ya da belki de daha önce birkaç kez sokulmuş biri olarak yeniden sokulmak istemiyordum.

İlginç bir şekilde birkaç yıl önce Blandford sineği (*Simulium posticatum*) denilen bir şey tarafından ısırıldım ve onu bacağımda gördüğümü ve beni ısırıldığını hatırlıyorum, ama alt tarafı bir *sinek* diye önemsememiştim. Görünüşü bana acı ya da rahatsızlık verecek gibi değildi o yüzden de korkmamıştım. Beni ne kadar hasta edeceğini bilmiyordum. Eğer bir sinek tarafından ısırılmanın yüksek ateş, grip belirtileri ve bira fıçısı büyüklüğünde bir bacak anlamına geleceğini bilseydim, dillere destan bir biçimde kaçardım. Beni sokan böceklerle karşı dikkatli kılan kafamda yol açacakları acı ile kurduğum ilişki. Arı ya da eşekarısı tarafından sokulmak o kadar da acıtmıyor, kaşıntıları da sivrisinek kaşıntısından fazla değil. O zaman niye bu kadar mesele ediliyor?

Çoğu insan böceklerin hepsinden iğrenerek büyür. Arı kovanına ya da dev eşekarısı yuvasından sokulmak korkusuyla

uzak durmayı anlayabilirim ve bazı insanların ciddi fobileri olduğunu, örneğin örümcekler ya da güvelere karşı, biliyorum ama sürünen, kayan, kaçışan, kanat çırpın ya da vızıldayan her şeyi devamlı ezme güdüsünü algılayamıyorum.

Bu davranış –böceği öldürmek– genelde ev içinde oluyor, yani böcekleri doğal ortamlarında kabul ediyoruz ama inşa ettiğimiz iç mekânlarda edemiyoruz. Bu da böceklerin kirli ve hastalık taşıyıcı olarak bize öğretilmesiyle ilgili olabilir. Bilmiyorum, ama keşke daha çok insan bu içgüdü ve alışkanlıkları bastırabilse ve Berrybrook Farm'daki David gibi *yaşa ve yaşat* zihniyetini geliştirebilse. En azından onları öldürmek yerine kavanozlarda yakalayıp dışarıya bırakmayı değerlendirin, böylece yaşam döngülerini tamamlayabilir ve ekosistemimize katkı sunabilirler.

10. BÖLÜM

ARI OLMAK YA DA ARI OLMAMAK

Güneş parlıyor ve küçük veranda bahçemiz uçan böceklerle capcanlı ve karmakarışık sesleri öylesine gürültülü ki yan bahçede çalışan ot biçme makinesini bastırıyor. Cennetteyim –her duyum çalışıyor, gözlerim her yöne kayarak tüm görüntüyü içeri almaya çalışıyor– ama ayrıca araftayım da, neyi izlemeyi, nereye bakmayı seçmem gerektiğini bilemiyorum. Görecek öylesine çok şey var ki.

Tanıdıkları hemen fark ettim ve onları izlemenin keyfini çıkardım. Tarakçı arıları cüce karakafesimizin son birkaç çiçeği üzerinde çalışıyor (yakın zamanda onu budamalıyım ki yeniden çiçek versin). Kırmızı kuyruklu yabanarıları frenksoğanları üzerinde, Toprak yabanarıları taşlıgımızın derinliğinde kraliçenin bu bahar kurduğu yuvaya polen taşıyorlar. Bu yılın ilk Willughby Yaprak delen arıları da Sue’nun teneke kulübesinin kenarlarında yetişen gecesevasından kopardıkları yaprakları yuvalarına taşıyorlar.

Dikkatim o kadar dağılmıştı ki bir saatten fazla zaman önce yaptığım limon otu çayı buz gibi olmuştu. Bu kadar uzun süre dışarıda kalmayı planlamamıştım. Bir yudum aldım ve soğukken de sıcak olduğu kadar güzel olduğunu keşfettim. Yetiştir-

mesi çok kolay bir ot ve kuruttuktan sonra tadını diğer otlardan daha uzun süre koruyor. Sonrası için kendime yapıp buzdolabına atabilirim. Ya da mürver çiçeği ve naneyle yapıldığı gibi bir likör yapabilirim.

İçeri girip çalışmaya başlamam gerek bir an önce. Ama kendimi bahçede daha az tanıdığım, arı olmayan böceklerle kaptırıyorum. Kapının oradaki civanperçemi üzerinde metalik bronz kokarca böceği (*Troilus luridus*) var. Onları geçen seneden hatırlıyorum. Limon yeşili yaprak kalıntıları numarası yapan bir zarkanat (*Chrysopidae*) da mevcut. Zarif bir gündüz güvesi nenenin etrafında uçuşuyor ve ben de onun bir nane güvesi olup olmadığını merak ediyorum. Kafama kaydediyorum ki böyle bir şey var mı bakabileyim. Bu böceklerin her biri aşırı güzel ve dikkatimi hak ediyor. Ama gözlerim bir çift süprüntü sineğine takılıyor. Beni onlara bakmaya iten şey her şeyden önce davranışları.

Bitki kabı olarak kullandığımız eski paslı el arabasına Rob'un ektiği papatyalardan dişi olan yiyecek toplarken, erkek olan onu birazcık yukarıdan, çiçekten çiçeğe takip ediyor. Sanki onu izliyor gibi. Bu bir tür flört olmalı. Hipnotize edici.

Dünyada süprüntü sineği familyasından (*Syrphidae*) altı bin tür bulunuyor, bunların 280 tanesi Britanya ve İrlanda'da görülmüş. İlginç bir şekilde bu sayı İngiltere'deki arı çeşitlerinin sayısı ile aynı, gerçi arılar yakında süprüntü sineklerini geçecek çünkü son yüzyılda çok daha fazla arı türü ortaya çıkıyor. Kendimden emin bir biçimde, Alan Stubbs ve Steven Falk'un *İngiliz Süprüntü Sinekleri: Resimli Bir Tanımlama Kılavuzu* kitabı olmadan tanımlayabileceğim süprüntü sinekleri var ve bu da, gururla söylüyorum ki, onlardan biri. Bu uçuşan dansçılar Tembel (Drone) sinekleri (*Eristalis tenax*); böyle adlandırılmalarının sebebi balarısı erkeklerine (drone) benziyor olmaları. Ve hikâye burada başlıyor.

Eğer aslanlar hakkında bir haber okuyacak olsaydınız ama haberin yanındaki fotoğraf bir kaplan fotoğrafı olsaydı, fark eder miydiniz? Bence ederdiniz ve bu karışıklık merakınızı uyandırırdı. Hatta belki hatayı editöre bildiren bir mektup bile yazardınız.

Peki bu haber arılar hakkında olsaydı ve fotoğrafta bir süprüntü sineği olsaydı? Entomolog ya da böcek meraklısı değilseniz, muhtemelen fark etmezsiniz. Görünüşe göre internet ve basılı medya süprüntü sineği fotoğrafları ile resimlendirilmiş, arılar hakkında harika, iyi araştırılmış ve çok ilginç makalelerle dolu. Yerel yabancı arılar hakkında yazılmış en iyi bilinen referans kitaplarından, Christopher O'Toole ve Anthony Raw'un *Bees of the World* isimli kitabının yeni baskılarından birinin, kapağında bir *sinek* var. Yazarlar bu inanılmaz bilgi verici kitapları kitapçılara bu kapakla geldiğinde dehşete düşmüş olmalılar.

Böyle bir hata nasıl yapılmış olabilir? Süprüntü sinekleri türleri cidden bizi arı oldukları konusunda kandırabilir mi? Eğer öyleyse de bunu neden yapıyor olabilirler? Peki biz sıradan insanlar tek bir bakışta standart bir arı ile büyük, tüylü bir süprüntü sineği arasındaki farkı nasıl anlayabiliriz?

Birkaç yıl önce halen daha Malvern'de yaşarken bahçemdeki yabancılarından bazılarının aslında yabancıları olmadıklarını fark ettim. Mutfak pencereden dışarıya bakarken çiçeklerden besin toplayan ve tıpkı bir Kırmızı kuyruklu yabancılarına (*Bombus lapidarius*) benzeyen bir şey gördüm. Ama onda alışılmadık bir şey vardı, tam neydi bilemiyordum. Dışarı çıktım, fotoğrafını çektim ve yakından bakabilmek için bilgisayarıma yükledim.

Şu işe bak, bu bir yabancıları değildi. Uzaktan fark etmesi zor olsa da, şu anda bu böceğin Kırmızı kuyruklumdan birkaç yönden farklılaştığını görebiliyordum. Bir kere bunun neredeyse kafasının üstünde bir araya gelen büyük ve çok belirgin "sinek"

gözleri vardı. Yabanarılarının oval gözleri vardır ve kafalarının iki yanında bulunurlar. Ayrıca bu böceğin anteni kısa, tıknaz ve tüylüydü. Yabanarısı antenleri uzun ve zariftir ve birbirlerinden uzaktadırlar. Daha yakın bakınca, bu böceğin tüm arı türlerinin sahip olduğu “eşekarısı benzeri” bele sahip olmadığını gördüm. Hem de yabanarıları gibi iki değil bir çift kanada sahipti.

Çok ilgimi çekmişti bu. Uzaktan bu canlı tıpkı Kırmızı kuyruklu yabanarısı gibi görünüyor ve hareket ediyordu, ama kesinlikle başka bir şeydi. Biraz araştırma yapmam gerekti ama sonuçta bu böceğin kimliğini buldum. Yabanarısı süprüntü sineği olarak da bilinen *Volucella bombylans* isimli bir böcekti bu. Arı taklidi yapan bir sinek. Ne maharet.

Yabanarısı süprüntü sineği bir taklitçidir. *Taklit kamuflajdan* farklıdır. Bir başkasını taklit eden bir organizma diğer türün davranışı ya da görünüşünden bir fayda sağlamayı hedeflerken kamuflaj olan bir organizma genelde çevreye uyum sağlayarak görünmesini güçlendirecek, çeşitli renk ve dokuları tüyleri, kabuğu, derisi ya da dış kabuğunda barındıracak şekilde evrimleşmiştir. Kamuflajlı canlılar saklanmaya çalışır. Taklitçiler ise görülmeye – ama olmadıkları bir şey olarak.

Bahçemdeki süprüntü sinekleri *Batesçi taklit* adı verilen özel bir taklit oyunu oynuyorlar. Bu, *zararlı* bir türün görünüş ve uyarı sinyallerini *zararsız* bir türün taklit edebilecek şekilde evrimleşmesidir. Çoğu süprüntü sineği arılar ya da eşekarılarının renk veya davranışlarını taklit edecek şekilde evrimleşmiştir. Bunu kuş ve diğer avcılara kolay yem olmamak için kurnazca bir biçimde yaparlar. Bazı süprüntü sinekleri diğerlerinden daha ikna edicidir – en azından bizi ikna ederler. Ama insanlar süprüntü sineklerinin kaygısının kaynağı değildir. Böcek ya da değil, canlıları yakalayıp yiyen insanlar onları yemeden önce inceleyecek zamana genelde sahiptirler.

Kuşlar ise hızlı karar vermek zorundadırlar, özellikle de yiyeceklerinin kanadı varsa. Yemek ya da yememek... Genelde düşünce zaman dardır bu yüzden de en güvenli strateji sokma ihtimali olan bir böceğe benzeyen şeylerden kaçınmaktır. Bu da harika olmasa da süprüntü sineklerinin taklitlerini açıklar. Biz insanlar onları arı sanmasak da böcekler ve diğer avcılardan her şeye rağmen bir koruma sağlar.

Süprüntü sineği taklidi diye bir şey olduğunu öğrenir öğrenmez bahçemde onları aramaya ve kafamdan onlara taklit ettikleri arı ya da eşekarılarına ne kadar benzediklerine göre on üzerinden puan vermeye başladım. Bazıları taklit ettikleri *modele* çok benziyordu. Leke kanatlı süprüntü sineği (*Leucozona lucorum*), örneğin, bir yabancıasına şekil ve boyut olarak pek az benziyor, göğsünün ortasında dikkat çekici bir fildişi-beyaz bandı var. Diğerlerine kıyasla oldukça zayıf bir taklitçi, o yüzden puanım 3. Balarılarını taklit eden Tembel sinek (*E. tenax*) daha etkileyici – bu türe puanım 7 sanırım. Kızıl renkli güzel Tarakçı arısı taklitçisine (*Sericomyia superbiens*) bir 8; ve Dev eşekarısı süprüntü sineğine de (*V. zonaria*) 9 veriyorum. Dev eşekarısı süprüntü sineğine de 8 verecektim ama sonrasında bu süprüntü sineklerinin uçarken taklit etme yeteneğinin ne kadar etkileyici olduğu hakkında Steven Falk ile konuştum. Puanlarını 9'a yükseltmeye ikna oldum. Sonuçta uçarlarken onların bir dev eşekarısı olmadıklarını söyleyemem.

Diğerlerinden epey ötede duran ise kesinlikle Yabancıası süprüntü sineği (*V. bombylans*) olmalı. İlk kez penceremin dışında gördüğümde beni kesinlikle kandırmıştı. Hâlâ ilk bakışta kandırır. Uzun tüyleri ve olağanüstü yabancıası renkleri ve işaretleleri ile bu tür Batesçi taklidin harika bir örneğidir. İnanılmaz bir biçimde, her biri belirli bir yabancıasını taklit eden bir dizi farklı forma ya da *varyanta* evrilmiştir. Britanya ve İrlanda'da bulunması en olası iki varyete var. Kırmızı kuyruklu yabancıasına

benzeyen *bombylans* ve kalın sarı bantları ve bembeyaz kuyruğu ile Beyaz kuyruklu yabanarısı ve Bahçe yabanarısını andıran var. *plumata*'dır. Bu yabanarısı taklitçilerine on üzerinden on veriyorum. Kesinlikle kılık değiştirme ustaları onlar. Fotoğraf editörlerinin onları arılarla karıştırmasına şaşırmmamak lazım. (Yine de, profesyonellik gereği, bir stok imajı alıp kitaba basmadan önce bir bilim insanına görseli teyit ettirmenin sağduyulu olan şey olduğunu söylemeliyim.)

Başka arı taklitçileri de var elbette. En sevdiklerimden biri Büyük arı sineği (*Bombylius major*). Büyük arı sineği, hepsi çok iyi arı taklitçileri olan Britanya ve İrlanda'daki dört *Bombylius* arı sineği türünden biridir. Arı sinekleri genelde sağda solda dolaşma tarzları, yere genelde yakın olmaları ve uzun dev dillerini çuhaçiçeği ve yavşanotu gibi çiçeklerden nektar toplamak için kullanışlarından tanınır. Dinlenirlerken de kanatları onları ele verir. Arılar kanatlarını vücutlarının gerisine kıvrarak dinlenirlerken, arı sinekleri iki yana kırk beş derece kıvrarak koyarlar, eğer hatırlarsanız, tıpkı eski Concorde uçaklar gibi yani.

Arı sinekleri çok tatlı gözüdürler, tıpkı ufak oyuncak ayılar gibi, ancak görünüşleri yumurtalarını, zeki bir biçimde ufak çakılla kaplıdır, yere yuva yapan yalnız arıların yuvalarına koyma yöntemlerine ters düşer. Yumurtaları çatlayınca arı sineği larvaları zavallı bihaber arının larvalarıyla beslenir. Ayrıca, dişi Yabanarısı süprüntü sineği de yumurtalarını aynı şekilde yabanarısı ve eşekarısı yuvalarına bırakır. Onun larvaları önce yuvadaki kalıntılarla sonra da larvalarla beslenir.

Açık ara en güzel arı taklitçileriyse, buralarda nadir bulunan Dar çizgili arı atmaca güvesi (*Hemaris tityu*) ve Geniş çizgili arı atmaca güvesidir (*H. fuciformis*). Bu zarif canlıların kürk-lü, bantlı yabanarısı benzeri vücutları ve sopa benzeri antenleri vardır, ancak en nefes kesici özellikleri ince damarları ve türlere

adını veren dar siyah ya da geniş kıvıllı kahve çizgileri dışında tamamen şeffaf olan kanatlarıdır.

Diğer atmaca güveleri gibi, bu arı taklitçileri de çiçeklerden nektar toplarken ufak sinekkuşları gibi hareket ederler. Bu arı atmaca güvelerinin ikisini de canlı görmedim ama sonsuz iyimserliğimizle Rob ve ben bahçeye en sevdikleri besinleri ettik. Kelebek Koruma'ya göre, bu besinler mayasız otu, çayır karanfili, yabani hanımeli, misk çiçeği ve kumotu. Asla bilemezsin!

Evde evrak işleri yerde ve masada tüm yemek odasını ele geçirmiş bir şekilde yükseliyor. Benim ilgime muhtaçlar, ancak kendimi bahçeden koparamıyorum. Keşke, bininci kez diliyorum bunu, omurgasız canlıların harikulade yaşamını daha gençken keşfetseydim, çünkü şu anda, kaçırdığım her şeyi telafi etmek için yeterince zaman yok. Ama bir çift arı taklitçisi süprüntü sineğinin papatyalarımızın etrafında flörtleşmesinin verdiği zevk ne kitabımın yazılmasına yardımcı olacak ne de belgelerimi dosyalayacak.

Çoğu bitki için sinekler birincil tozlayıcılardır ve dünyanın mahsul üretimi için önemli bir rol oynarlar. Çoğu arılar kadar tüylü olmasalar da, büyük süprüntü sineklerinin bazıları çok tüylüdür, bu da onları efektif polen taşıyıcıları yapar. Sinekler kötü hava koşullarında da aktif olabilirken yabanarıları dışındaki arılar sorunlar yaşar. Sinekler hava soğuk, yağmurlu ve kapalıyken çiçekli bitkileri ziyaret ederken görebileceğiniz tek böcek türüdür. Ormanlıklar ve tuzlalar gibi nemli ve karanlık alanlarda arılardan daha çok bulunurlar. Ayrıca Arktik ve Alp koşullarında da yaşarlar. Bu da böyle yaşam alanlarında büyüyen bitkilerin çoğunun arılardan çok sinekler tarafından tozlaştırıldığı anlamına gelir. Eğer çikolata hoşunuza gidiyorsa, kendini dölleme yetisinden yoksun kakao ağacının tozlaşma için tamamen ufak tatarcığa muhtaç olduğunu bilmek ilginizi

ekebilir. Ufak tatarcık olmadan çikolata da olmaz. Eğer kakao ağaçları İskoçya'da yetişiyor olsaydı ne gibi sorunlar çıkardı düşünsenize!

Yeni araştırmalar sayesinde arı olmayan böceklerin rolü de yavaş yavaş da olsa tanınmaya başlıyor. Ancak, hâlâ bilmediğimiz çok şey var ve dünyada bilim insanlarının çalışamayacağı kadar iekli bitki ve ziyaretçisi olduğu için bazı tozlayıcıların diğerlerine göre ne kadar efektif olduklarını asla ğrenemeyebiliriz. Sonuç olarak, gezegenimiz Dünya'nın olağanüstü, çeşitli ekosistemini sürdürmek için tüm bu tozlayıcı canlıları korumalıyız. Biyoçeşitliliği korumak hayati nlem taşır.

11. BÖLÜM

BÜYÜK SARI YABANARISININ PEŞİNDE, KISIM 1

Doğa belgesellerini izlemeyi severim. Tıpkı milyonlarca izleyici gibi, ben de egzotik ve çok çeşitli yaban hayatı ve onların çekildiği dramatik ortama hayran kalırım. Ancak dünyadaki yağmur ormanları, çöller ve okyanusların tüm şahaneliği ve göz alıcılığı bir yana, ben hâlâ kendimi Britanya ve İrlanda'nın yaban hayatı ve yabani doğal yaşam alanlarına kendimi daha çok kaptırıyorum. Evimiz dediğimiz bu adaların bozkırları, dağları, bataklıkları, ormanları, nehirleri, gölleri ve kıyıları hakkında hâlâ bilmediğim o kadar çok şey var ki nereden başlasam bilemiyorum.

Hemen kapımızın dışındaki yaban hayatını daha fazla görebilsek, duyabilsek ve anlayabilsek muhteşem olmaz mıydı? Eğer yere uzanıp topraktaki yaşamı izleyecek, kadim ormanlarda, çayırlarda, bataklıklarda, fundalıklarda yürüyecek, kendimizi bu bambaşka peyzajlara kaptıracak, enerjilerini alacak ve kelimenin tam anlamıyla, diğer insan olmayan canlılarla *karşılaşacak* zaman yaratabilsek yaşamlarımızın ne kadar da zenginleşeceğini düşünün.

Dorset'teki arazimde yaşayan ve çoğuyla da hâlâ tanışıp kaynaşmadığım bitkiler ve hayvanlardan asla sıkılmayacağım. Bugünlerde zamanımı olabildiğince dikkatli biçimde kullanı-

yorum. Çünkü bahçedeki kuşları ve böcekleri inceleyecek daha fazla vaktim olsun istiyorum. Yine de Shaftesbury'nin diyorit duvarlarında yetişen liken ve yosunların ve evimizle aramız arasında yürürken yol kenarlarında yetişen yabancı çiçeklerin fotoğrafını çekmeye gereğinden fazla zaman ayırıyorum.

Bazen, mart ve nisan gibi, Rob ve ben kahvaltıdan önce dışarı çıkar ve boks yapan yaban tavşanlarını ararız. Bir saatten kısa bir sürede on bir tane yaban tavşanı gördüğümüz birkaç favori yerimiz var ama onların "boks yaptığını" göreceğim günün hayalini kuruyorum. Elbette o gün gelecek, gelmesi gerektiği zaman. Mayıs ayında ise, Sixpenny Handley köyünün yakınında, Wiltshire'daki sınırın hemen ötesinde bulunan bir RSPB doğal koruma alanı olan Garston Wood'daki gündeğümü korosunu yakalamayı denemek için daha da erken kalkarız. "Denemek" diyorum çünkü yaban tavşanları ve kukumav kuşları ile yol üzerinde gördüğümüz tüm yaban hayatı hemen dikkatimizi dağıtır bu yüzden de kuşların ötüşünün en güzel kısmını kaçıırız. Hatta bazen tümünü kaçırdığımız da olur.

Tüm bu karşılaşmalara bayılıyorum ama geçtiğimiz günlerde Kuzey Dorset'teki evimizin etrafında görmeyi ancak hayal edebileceğim hazinelere ev sahipliği yaptığını bildiğim, Britanya ve İrlanda'nın uzak kısımlarını ziyaret etmek isteğini hissetmeye başladım. Mesela hiç dağ tavşanı, ağaç sansarı ya da kulaklı orman baykuşu görmedim. Ayrıca çocukken topladığım Brooke Bond çay kartlarında gördüğümden beri gözlerimle görmek istediğim bazı kelebekler de -Kırlangıç kuyruk, Sarı bantlı kadife ve Mor imparator- var.

Sonra kaydetmek istediğim arı türleri var. Mesela güzellikleri ile meşhur Teke arısı (*Eucera longicornis*) ve Keçiyemişi yabanarısı (*Bombus monticola*) ile bacaklarındaki polen toplama uzvu ile sanki potur giyiyormuş gibi gözüken Pantolon arısı

(*Dasypoda hirtipes*) gibi. Listemin en tepesindeyse, birkaç yıl evvel Barra Adası'na yaptığım kısa bir seyahatte, çok ufak bir an için gördüğüm ama tekrar görmeyi çok istediğim bir arı var – *B. distinguendus* ya da bilinen adıyla Büyük Sarı yabanarısı.

Bu “seçkin” yabanarısı İngiltere’de hiçbir yerde bulunamıyor. Kendini adanmış gözlemciler tarafından iletilen veri sayesinde Büyük Sarı yabanarısının yaşam alanının eskiye nazaran ne kadar küçüldüğünü görebilmek mümkün. Eskiden Büyük Britanya’nın her yerinde bulunabilirken, son yüzyılda yoğun tarımın getirdiği değişiklikler sonucunda bu alanın yüzde 80’ini kaybetmiş durumda. Arı İngiltere ve Galler’den tamamen kaybolmuş durumda ve şu anda popülasyonları kuzey ve batı İskoçya, İrlanda’nın batı sahili, Orkney, Coll ve Tiree ile Outer Hebrides adaları gibi çiçek yönünden zengin ve pek az çiftlik olan yerlerde mevcut.

Outer Hebrides Adaları. Neden olmasın? Barra’ya ikimiz de âşık olmuştuk ve Rob her zaman Lewis ve Harris adalarını ziyaret etmek istemişti.

Oldukça çekici gözüксе de Outer Hebrides Dorset’ten epey uzaktır. Eğer bu yolculuğu yeniden yapmaya karar verirsek, bunun hızlı hızlı çok yeri göreceğimiz bir şey olmasını istemeyiz. Evden uzak zaman geçirmek de aslında tam ihtiyacımız olan şey olabilir. Benim için annemin hastalığı ve ölümünün üzüntüsünden uzaklaşabileceğim bir değişiklik, Rob için de, geçtiğimiz yıl düşüp sakatladığı için tamzamanlı bahçıvan olarak çalışmayı sürdüremediği bacağına dinlendirmek için bir fırsat. Rob’un annesi de geçtiğimiz yıl ölmüştü, yani, son yıllar bizi fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak çok yordu. Zamanın en iyi ilaç olduğunu söylerler ve ben de kendimizi doğaya bıraktığımız birkaç aydan daha iyi bir iyileşme yolu biliyorum.

Haziran ayının ortasında, annemi toprağa verdikten birkaç

hafta sonra, Rob ve ben fotoğraf makinelerimizi, dürbünlerimizi, yağmurluklarımızı, bisikletlerimizi, güneş kremlerimizi, böcek ilaçlarımızı, haritalarımızı, Britanya ve İrlanda'nın doğal yaşamı ve bitki örtüsü hakkında rehberlerimizi aldık ve karavanımızla kuzeye Outer Hebrides'e doğru yola çıktık. Planımız tüm yazı Atlantik kıyısındaki bu adaları keşfederek geçirmektir. Ama ikimiz de oradayken, Büyük Sarı yabanaralarına denk gelmeyi umuyorduk.

Seyahatimiz daha iyi bir zamanda olamazdı, çünkü yalnızca Britanya ve İrlanda'nın kuzeybatısında bulunan nadir ve güzel doğal yaşam alanı *machair*'in çiçeklenmesine denk geliyordu. Machair Büyük Sarı yabanarısının doğal yaşam alanıydı. Machair mayıstan ağustos'a kadar çiçeklense de, geç uyanan arılar oldukları için mayıs sonu haziran başına kadar Büyük Sarıları görmemiz zordu ve ağustosun ortalarına kadar da onları fazla miktarda göremezdiniz. Eğer şansımız yaver giderse, kış uykusundan yeni uyanmış kraliçeleri, haziran işçilerini ve eğer paramız bitmezse de, ağustosun yeni nesil kraliçeleri ve erkeklerini görebilecek kadar uzun kalabilecektik.

Sonradan gördük ki, yolculuğumuz, yolda karşılaştığımız tüm yaratıklar ve bitkilerle, varacağımız yer kadar unutulmaz oldu.

Hafta sonunda en kuzeydeki ada Lewis ve Harris'e varmayı ümit ederek perşembe günü Dorset'ten ayrıldık. Sonrası için hiçbir net planımız yoktu, bildiğimiz tek şey güneye Barra Adası'na doğru ilerleyecek, yürüyecek, bisiklete binecek ve Hebrides havasında cesurca güneşlenecektik. Ama planlar değiştirmek için yapılıp ve yola çıkmamızın üzerinden kırk sekiz saat bile geçmemişti ki kendimizi Ullapool'daki arazide değil, İskoçya'nın Caledonian ormanlarının kıyısındaki küçük bir gölde bulduk.

Ertesi gün 10.30'da Ullapool'dan Stornaway'e giden feribotu yakalamamız gerekiyordu ancak "hava koşulları kötüydü". Deniz beni tutardı ve "sütliman" dedikleri denizlerde bile gemilerin batmasından endişe ederdim, bu yüzden de "hava koşullarının kötü" olması beni korkutuyordu. Tesadüfen, radyoda hava durumunu dinledikten hemen sonra, dünyaca ünlü bir balık kartalı üreme alanı olan RSPB Loch Garten'dan çok da uzak olmadığımızı söyleyen bir tabela gördük. Yaklaşan fırtınadan kaçarken en harika yırtıcı kuşlardan birini görmek umuduyla planda bir değişiklik yapmayı teklif etmem için harika bir bahaneydi bu.

Balık kartalı (*Pandion haliaetus*) eskiden tüm Avrupa'da bulunurdu ancak devamlı avlandıkları ve taksidermi ve kuş yumurtası toplayıcılığının Viktoryen dönemde moda olması sebebiyle 1916 yılında İskoçya'da soyları tükendi. Ancak 1954'te bir çift İskandinav kökenli olduğuna inanılan kuş İskoçya'ya döndü ve yuva kurdu. 1959'dan beri, balık kartalı Loch Garten'da başarılı bir şekilde üreyor. RSPB bu kuşları yuvalarını hedef alan ve yağmalayan modern yumurta hırsızları gibi tehditlerden korumak için "Balık Kartalı Operasyonu"nu başlattı. Koruyucular, gönüllüler ve toprak sahiplerinin yorulmak bilmeyen gayretleri olmasaydı balık kartalları bu kadar başarılı olamazlardı.

Balık kartalı görmek fikri ile heyecanlanmış bir şekilde ziyaretçi merkezinin kapanmasına yakın vardık ve karavanı otoparkta bırakıverdik. Fotoğraf makinemi ve bir şişe Avon Skin So Soft -İskoç tatarcıklarına karşı etkili tek şey- aldım ve hemen içeri hareket ettim.

Çoğu gönüllü olan çalışanlar çok yardımcıydılar ve bize korumaya alanındaki yaban hayatı anlatmaya çok istekliydim. Dikkatimizi gözlemeyenin pencerelerinin dışındaki yemliklerdeki üç karabaşlı isketeye çektiler; ispinoz ve büyük orman ağaçkakanı da vardı ama utangaç olduğu için yakınına bir çift güver-

cin konunca uçuverdi. Balık kartalı yuvası binanın iki anındaki pencerelerden uzakta gözükiyordu. Kullanmamız için dürbünleri ve monoskoplari da vardı. Merkezin canlı video akışında yuvayı görmek çok daha kolaydı ama dürbünle baktığımda daha bağlanmış hissediyordum. Yan yana üç yumurta görüyordum ama yetişkinden eser yoktu.

Ziyaretçi merkezinin içindeki gönüllüler bu yıl, üst üste ikinci kez, EJ isimli yirmi yaşındaki dişinin yavru yetiştiremediğini söylediler. On beş yıldır burada kuluçkaya yatıyordu ve o süreçte yirmi beş tane yavruyu başarıyla yetiştirmişti. Ancak, yeni eşi George ona bu yıl yeterince balık getiremedi ve o da yumurtalarını bırakıp kendisi yemek aramak zorunda kaldı. Bu yaptığı onun öyle kolay kolay yapacağı bir şey de değilmiş, çünkü geçen yıl tamamen karın altında kalmış olmasına rağmen kuluçkasından ayrılmamış. George, görünüşe göre genç ve deneyimsiz – EJ’in bir önceki eşi Odin’in aksine, çünkü onunla son dokuz yılda on yedi tane yavru yetiştirmişler.

Çalışanlar durumdan dolayı epey üzgünler, ancak önceki yıl olana kıyasla bu sene olanları defalarca tercih edeceklerini söylüyorlar. O zaman, yumurtalar çatladıktan birkaç gün sonra babaları Odin rakip bir erkek tarafından kovalanmış ve yavruların hepsi açlıktan ölmüştü. Çalışanların bunu canlı bir şekilde ekrandan izlemiş olmaları çok üzücü olmalıydı. Onlara yavruları neden beslemediklerini sormak istedim ama kendimi tuttum çünkü doğal yaşamı korumak isteyenlerin böyle durumlarda müdahale etmek yerine doğanın kendi yolunu bulmasını tercih ettiklerini biliyordum.

Merkez kapanınca karavanımıza döndük. Rüzgâr şiddetleniyordu, biz de yolun dışındaki bir açıklığa sığındık. Manzara harikaydı. Yalnız bir keçi söğüdü (*Salix caprea*) solumuzda duruyordu; yaşlı bir İskoçya çamı (*Pinus sylvestris*) sağdaki gölün kenarına kadar uzanıyor, dağları öyle eğiliyordu ki neredeyse

suya değiyordu. Ağaçların arasında ve doğrudan karşımızda ancak iki metre genişliğinde ve on beş metre uzunluğunda dar bir sahil vardı. Gölün öte yakasında ve arkamızda, göz alabil-
diğince çok çam ağacı mevcuttu. Son buzul çağının sonunda İskoçya'yı boydan boya kaplayan Caledonian Ormanı'ndan ge-
riye kalan en büyük parçaydı burası, Abernethy Ormanı.

Küçükçe bir kuş sağdan uçuyor, hop diye suyun kenarına konuyor ve uzun karanlık çamlardan yaşlı söğütlere doğru sa-
hil boyunca yol alıyor. Beslenmeye gelmiş. Burası bu yönden zengin olmalı, keçi söğüdüne varır varmaz plajın uzak ucunda-
ki çamlığa geri uçuyor ve her şeye tekrar başlıyor. Yol boyunca gidip gelirken arka tarafı kalkıp iniyor.

Bana kuyruksallayan kuşunu anımsatıyor ama kuyruğu daha kısa. Hem bacakları da bedenine göre çok daha uzun. Şimdi dikkat kesiliyorum, "hıçkırır" gibi kalkıp iniyor, kuyruk-
sallayanların böyle yaptığını hiç sanmam. Bu kuşu daha önce gördüm ve ismini hatırlayabilmem gerekiyor ama yapamıyo-
rum. "Batakçulluğu" diyor Rob bana.

Keşke kuşları daha iyi tanısam ve onca değerli yılı boşa harca-
mamış olsam. Ama kendime bir çekidüzen veriyorum, hayat kısa ve pişmanlıklara zaman yok. Keşke şöyle olsaydı demeyi kendime yasaklıyorum ve şimdi buraya dönüyorum. Dışarıda hava çok çe-
tin ve Kuzey İskoçya'da bir gölün kenarında, İskoç çamları ve için-
de yaşadıkları yaban hayat tarafından çevrili bir şekilde oturuyor ve eski ama rahat karavanımız sayesinde en kötüsünden korun-
uyoruz. Dışarıda bir yerde, görülmeyen ama bizi gözetleyen, kızıl sincaplar, ağaç sansarları, susamurları, tepeli baştankaralar ve balık kartalları var. İçinde bulunduğum durumdan müteşekkik bir bi-
çimde, burada olmamı sağladığı için evrene teşekkür ediyorum.

Ertesi sabah uyandığımızda, yolculuğumuza devam et-
meden önce bir yürüyüş yapmaya zamanımız var. Karavanın

etrafındaki adam dünkü fırtınadan sonra iyice çamurlu, bu yüzden gölden uzağa ormanın içine doğru yürümeye karar veriyoruz. Çamurluluğu ve erişilemezliği sayesinde Caledonian Ormanı'nın bu kısmı, Garten Gölü çevresi, halen ayakta. Eğer erişmesi kolay olsaydı, burası da insanlar tarafından mahvedilirdi.

İskoç çamları ormanın en büyük ve en uzun yaşayan ağaçları. Yedi yüz yıla kadar yaşayabiliyorlar ve tüm yaban hayatı ekosisteminin bel bağladığı önemli bir *kilit taşı* tür. Bugün altında yürüdüğümüz bu büyüleyici ağaçların büyük bir kısmının etrafta kurtlar ve kunduzların dolandığı dönemde de buralarda olduğunu düşünmek inanılmaz bir şey. Yıllar önce on bir bin kilometrekare büyüklüğünde olan bu kadim orman vaşak, yabandomuzu ve ayıya da ev sahipliği yapıyordu.

Britanya ve İrlanda'da böyle yırtıcılar kalmadı ama her an her şey olabilir. Geleceğin bize ne göstereceğini bilmemiz mümkün değil, hele ki yeniden yabanlaştırma projelerinin tartışıldığı zamanlarda... Trees for Life isimli İskoç koruma derneği sayesinde antik Caledonian Ormanı ve barındırdığı yaban hayatı yavaşça ama kesin olarak hayata döndürülüyor. Dünyanın dört bir yanından gönüllüler ve korumacıların yardımıyla, dernek huş, titrek kavak, söğüt, meşe ve mürver ile birlikte İskoç çamları da dahil olmak üzere bir milyonun üzerinde ağaç dikti ve birkaç yüz bin ağaç da yakın gelecekte doğal biçimde yeniden hayata dönecek.

Trees for Life'a göre İskoç çamları birkaç yan dal ile uzun ve düz gövdeli büyümeden geniş ve çok gövdeli yayılmacı büyüme dek farklı büyüme formlarına sahip olması ile diğer kozalaklı ağaçlardan ayrılır. Birbirlerine yaklaşarak büyürlerse –yani buradakiler gibi– dallar ya da yapraklar sadece tepelerinde bulunur. Bu yüzden de yürürken sadece gövdeler var

etrafımızda. Kabukları kalın ve birazcık çatlamış. Altlarda gri-kahverengi arası bir renge sahipler ama yukarı doğru turuncu-kahverengi bir hal alıyorlar. Sabahın ilk ışıkları altında turuncu harika gözüküyor.

Devrilmiş bir ağaca tırmanıyoruz, karışmış kökleri içinde büyüdüğü boş kraterin içinden parende atarak çıkıyor sanki. Kökleri küçük kuş ve memelilerin saklanıp yuva yapabileceği kuytu ve çatlaklarla dolu. Ağaç gövdesinde reçine bol. Bu da diğerlerinden daha zor bozulacağı anlamına gelir. Yumuşak ve delik deşik gövde yosun, ciğerotu ve likenlerle kaplanmış – sayılamayacak kadar çok olduğunu gördüğüm böcekler için bir hazine yani. Kesin olarak ölmüş ama hâlâ ayakta olan ağaçlar da var. Daha yeni bir radyo programında bu ağaçların öldükten sonra yüz yıla kadar ayakta durabildiklerini öğrendim. İster devrilmiş ister ayakta olsun, tüm ağaçlar öldüklerinde yaşarken olduğundan daha çok türe ev sahipliği eder.

Tam gitmek üzereyken devrilmiş ağacın dibinde yetişen çalı bitkilerini görüyorum. Mumsu küçük yaprakları ve çan şeklinde ufak beyaz çiçek kümeleri var. Acaba kırmızı yabanmersini mi? Yabani çiçek kitabını karavanda bıraktık, o yüzden bu çiçeklerin ve hiç çıkaramadığım trampet şekilli sarı çiçekleri ve uzun ince yaprakları olan başka bir bitkinin fotoğrafını çekiyorum. Kuzeye doğru yolculuğumuza devam ettikçe karşılaşacağımız pek çok yeni bitkiden ilki bunlar. Daha da fazlasını görmek için sabırsızlanıyorum. Ormanın derinliklerine doğru yürüyoruz ve ne kadar aydınlık olduğunu görünce şaşkına dönüyorum. Dönüp geriye baktığımda, toprak üstünde bitki örtüsünün olmayışı suyun kenarına ve gölün ötesine kadar görüş alanı sağlıyor bana.

Ayaklarımızın altındaki yer oldukça kumlu ve çam yaprakları, kırık dallar ve çam kozalakları ile dolu. Ceplerimizi ko-

zalaklarla dolduruyoruz. Kamp ateşi yakacağımız zaman işe yarıyor – elbette burada değil, adalara vardığımızda büyük, boş bir plajda örneğin. Üstümüzü kaplayan yaprakları ve dalları izliyoruz belki kıpırdayan bir şey görürüz diye. Belki bir ağaç sansarı, bir kızıl sincap ya da bir grup tepeli baştankara veya İskoç ispinozu. Eğer yukarıda bir şey varsa, bize göstermiyor kendini; Caledonian Ormanı sırlarını kendine saklıyor bugün. Belki başka zaman.

Karavana dönerken yürüyüş yapan birine rastlıyoruz. Bize yolun ilerisinde bir kızıl sincap yemliği olduğunu ve gidersek onlardan birini görmemizin neredeyse kesin olduğunu söylüyor. Bu reddedemeyeceğim bir teklif. Elbette ormanın ortasında bir ağacın üstünde bu güzel ve ikonik canlıları görmekle aynı şey değil, ama hiç görmemekten daha iyi.

Yemlikte kızıl sincaplardan iki tanesini görüyoruz; hem çok tatlılar hem de beklediğim üzere kızılılar. Bu iki tip insanlardan korkmuyor ve yakınlaşmamıza izin veriyorlar; bir tanesi gayet cesur bizim orada olmamızı umursamıyor ve yemliğin hemen üstündeki bir dalda bir süre oturuyor. Kamer elimde, onu lens-ten izliyorum.

Arka ayakları dalın üzerine yayılmış, on küçük sivri tırnağı ile dalı tutuyor. Ön ayakları ise –*yoksa patileri mi demeliyim*– bir yemişi tutuyor. Yemişi kemirirken başı hafif öne eğilmiş ve kuyruğu da boynuna kadar uzanan kıvrım ve biçimi takip ediyor. Siyah boncuk gözleri ve kulaklarının tepesinde krem rengi püskülleri var – sanki bir hikâyeden fırlamış gibi. Hayatta kalmaları için özel koruma önlemlerine ihtiyaç duyması beni çok üzüyor.

Kızıl sincapların koruma statüsü konusunda üzgün olsam da bu canlıyla herhangi bir tür “bağ” kurmadığımın farkındayım. Onu yalnızca gözlemliyorum, tıpkı bir hayvanat bahçesin-

de gibi. Onu doğal ortamında görmek deneyimi daha kişisel kılıyor ama sonuçta yemlikte yemin bulunmasının yarattığı kolaylık sayesinde kısmen de olsa evcilleşmiş olmasından yararlanıyorum. Bana pek de “yabani” bir karşılaşma gibi gelmiyor.

Acaba yabani bir hayvanla ne seviyede bir karşılaşma sadece bir “karşılaşma” olmaktan çıkar ve beklenmedik ama anlık bir buluşmaya dönüşür? Evimizdeki yemliğe gelen kuşları düşünüyorum. Bazıları, özellikle de kızılgerdan, karatavuk ve uzun kuyruklu baştankara, bize güvenmeye başladıkları için daha evcil hale geldiler ve bu güven beni etkiliyor.

Diğerleri, mesela ağaçkakanlar ve şakrakkuşları, halen yabaniler. Daha uzun süren, kalıcı bir bağı yabani yaratıklarla kurmak isterdim. Böyle bir şeyin olması için yabani ve uzak yerlerde nazikçe onlarla beraber yaşayan insanların onların doğal ortamlarının bir parçası olarak görülmeleri gerekir. Tıpkı solucanlar için toprağı kazan kuşların yanında rahatça ot kemiren tavşanlar gibi. Bu durumlarda türler arasında bir iletişim ya da etkileşim olmasa da güven ve kabullenmişlik vardır.

Karadaki son gecemizi Ullapool limanının üzerindeki bir konaklama tesisinde geçiriyoruz. Ullapool’u seviyoruz. Hâlâ bir aradalık hissini koruyan, çok fazla giriş çıkışın olduğu, yeni ile eskinin karıştığı bir buluşma mekânı gibi geliyor. Buralılar öyle düşünmez muhtemelen ama çok fazla turist olmasına rağmen bir turist kasabası gibi hissettirmiyor.

Güneş parlıyor ve harcamamız gereken birkaç saat daha var, biz de deniz kenarında kahve içip limonlu polenta keki yiyoruz. Rob eski tarz bir hırdavatçıda kaybediyor kendini; hemen yanında ben de harika bir bağımsız kitapçı bulup John Lister-Kaye’in *Gods of the Morning: A Bird’s Eye View of a Highland Year* kitabını alıyorum.

Sonunda feribota binme vakti geldi. Hektor Fırtınası gelip geçti ve Outer Hebrides'e yolculuğumuz başlamak üzere.

Feribot yolculuğu yaklaşık üç saat sürüyor ve biz bu süreyi dev bir grup sümsük kuşunun (*Morus*) avlanmak için dalmasını izleyerek güvertede geçirdik. Rob bunu daha önce defalarca görmüştü ama ben görmemiştim ve tüm bu gösteriyi –ki gerçek bir gösteriydi– heyecan verici bulmuştum. Sümsük kuşları denizin çok yukarısında büyük bir kalabalık halinde çember çizerek balık arıyorlar. İnanılmaz bir görüşleri olmalı. Teknenin kenarından baktığımda çalkantılı gri su yüzeyinin altını asla göremiyorum; sümsük kuşları ise balık görüyor.

Görüşlerinde bir hedef belirince inişe geçiyorlar ve suya girmeden birkaç milisaniye önce kanatlarını bedenlerine iyice yapıştırarak canlı torpidolara dönüşüyor ve saatte yüz kilometre kadar bir hızla dalıyorlar. Su yüzeyini delmelerindeki zamanlama ve kesinlik baş döndürücü. Tıpkı dalışta boyunlarını kırmamaları ya da suyun altı veya üstünde birbirlerine asla çarpmamaları gibi. Olağanüstü bir mekânsal farkındalığa sahip olmalılar. Sümsük kuşlarının suya çarptıklarındaki etkiyi azaltmak için boyun kasları ve gagalarının altında süngerimsi bir kemik doku geliştirdiklerini okumuştum.

Sümsük kuşları suyun altındayken, gökyüzünden başladıkları dalışta toparladıkları moment onları suyun beş metre derinine kadar götürebilir ve o noktadan sonra da tıpkı havada yaptıkları gibi kanatlarını kullanarak suyun altında yüzmeye ya da “uçmaya” başlarlar. Yakaladıkları balığı genelde daha suyun altındayken yutarlar. Bu da iri martılar (ya da buralarda bilindiği üzere “korsan martılar”) tarafından rahatsız edilme ihtimallerini azaltır.

Onları suçlamıyorum. Tüm bu çileyi yakaladıkları balığı yağmacı, zorba bir kuşa kaptırmak istemezler. Yalnız bu

kuşların hava akrobasi yetileri öylesine gelişmiştir ki havada başka bir kuşun gagasından balık çalmayı başarırlar ve hiçbir zaman kendileri avlanmazlar. İlginç bir şekilde sümsük kuşunun İngilizcesi olan “gannet” eski İngilizcede “güçlü ya da erkeksi” anlamına gelen *ganot* kelimesinden gelir. Bu kelimenin şu andaki açgözlü yiyici anlamında aşağılayıcı kullanımından çok daha anlamlı geliyor bu bana. O insanlara korsan martı demeliyiz asıl.

Sümsük kuşlarının çok belirgin görünüşleri vardır. Karada biraz hırpani ama güzeldirler ama havada son derece harikadirlar. Suratları biraz asık, yüz ifadeleri biraz umursamaz görünür; gözleri ve gagaları ise sanki yüzlerine takılmış ve etraflarına siyah kalem çekilmiş gibidir. Bana biraz hastalarından hastalık kapmamak için kuru çiçekler, otlar ve baharatlarla doldurulmuş gaga benzeri maskeler takan ortaçağ veba doktorlarını hatırlatırlar. Yaklaşık iki metrelik kanat genişlikleriyle sümsük kuşları Britanya'nın en büyük deniz kuşlarıdır. Otuz yıldan fazla yaşayabildiklerini, ilk kez dört ya da beş yaşındayken çiftleştiklerini ve hayatları boyunca aynı eşle kaldıklarını ve sayıları 150 bini bulan büyüklükteki kolonilerde yaşadıklarını okumuştum.

Birkaç yıl önce haberlere çıkan Nigel isimli sümsük kuşu aklıma geldi. Nigel 2013 yılında sümsük kuşu seslerini takip ederek Yeni Zelanda'nın Kuzey Adası'nın açıklarındaki küçük Mana Adası'na varmıştı. Maalesef duyduğu o sesler gerçek kuşlardan gelmiyordu; bir koloninin gelip oraya yerleşmesi için adanın doğu yamaçlarına seksen tane sarı gagalı ve siyah uçlu kanatlı beton model ile yerleştirilmiş güneş enerjili hoparlörlerden geliyordu. Ancak yalnızca Nigel geldi.

Nigel beton kuşlardan birini eşi olarak seçti ve adada yaşayıp çalışan koruma görevlisi Chris Bell'in söylediğine göre eşi için yosun ve çubuklardan bir yuva inşa etti. Soğuk beton tüy-

lerini okşadı ve onunla “yıllar yıllar yıllar boyu” konuştu. Nigel eşine sadık biçimde 2018’in başlarındaki ölümüne dek orada kaldı. Hem de üç tane gerçek sümsük kuşunun Mana Adası’na varışından birkaç hafta sonra. Nigel yeni gelenlerle arkadaş olmayı beceremedi, onun yerine beton kolonisini tercih etti. Bell Nigel’in zamansız ölümüne çok üzülmüştü ancak sümsük kuşlarının türlerinin daha önce yuva yaptığı yerlerde yuva yapmayı sevmesinden dolayı adadaki varlığının diğer kuşları çekmekte önemli bir rol oynadığına inanılıyor. “Ölmüş olması çok üzücü” diyor Bell gazetecilere. “Ama boşu boşuna değildi.”

Kesin daha fazla sümsük kuşu göreceğiz diyor Rob. Outer Hebrides’te oldukça fazla var. Ben de sırtımı uzakta noktalara dönmüşen gürültücü ve torpido benzeri kuşlara dönüp büyük bir heyecanla ileriye, varacağımız liman olan Stornaway’e bakıyorum.

Bu geziyi planlarken “maceramızın” adalara vardığımızda başlayacağını düşünmüştüm. Ancak tüm seyahat bir maceraya dönüşmüştü ve sümsük kuşlarıyla sarılı olduğumuz bu gemi yolculuğu da bu maceranın en önemli parçalarından biriydi. Özellikle de deniz kuşlarına hayran olan Rob için. Rob’u tanıdıkça onun kuşlara olan ilgisini paylaşmaya başlamam ve onun da benim yabani arılara olan ilgimi paylaşması harika bir şey. Bu ortak ilgi alanları yaşamımızı daha anlamlı ve eğlenceli kılıyor.

İnmeye hazırlanırken büyük bir heves duyuyorum. Ancak yaşayacağımız maceraları annemle paylaşamayacağım için de biraz hüznülyüm. Bunları duysa bayılırdı. Umarım bu hüznün Outer Hebrides’in mucizevi yaban hayatı ve nereye istersek oraya gideceğimiz birkaç aylık bu plansızlık ile biraz da olsa sağalar.

12. BÖLÜM

BÜYÜK SARI YABANARISININ PEŞİNDE, KISIM 2

Lewis'e vardığımızda hava oldukça kapalı ve Stornaway'den ayrılırken ilk düşündüğüm şey buranın gördüğüm tüm yerler arasında en kasvetli ve çorak yer olduğu. Kilometreler boyunca tek gördüğümüz boş araziler ve açık gökyüzü. Ama bu manzara gözüktüğü kadar boş değil.

Gözüme ilk çalınan şey pamukotu; kaçırmayı da çok kolay değil yumuşak, beyaz pamuk püskülleri uzun saz benzeri saplarından sarkıyor ve rüzgârla salınıyor. Bu bitkiye bayılıyorum, ıslak ve su emmişken bile. Çimler de var elbette ve süngerimsi bataklık yosunları ve suyun yüzeyi kahverengi. Daha yakından bakarsanız, bu bataklığın özelliği olan dar hendek ve oluklarda bitotu yığınları ve bataklık zambaklarını görebilirsiniz. Bitotu pembedir ve bodur yaprakları ile kısa saplarda çiçekleri vardır. Bataklık zambağı bitotundan daha uzundur ama pamukotundan kısadır. Kırmızı tomurcukları açıldığında güzel sarı yıldız biçimli çiçeklere dönüşür. Bu çiçeklerin ne denli kırılğan olduklarına şaşıyorum. Göründüklerinden daha sağlam olmaları çünkü böyle bir arazide ciddi oranda sağlam ve dayanıklı olmak gerekiyor, yoksa hayatta kalamazsınız.

Bu unsurlara, turbanın asidik ve sulak koşullarına adapte olmuş bir başka bitki grubu ise güneş gülü (*Drosera* türleri). Bu bitkiyi ya da bir benzerini hiç görmedim ve benim ilgimi çekiyor. Güneş gülleri küçüktür ve yere çok yakın büyür, bu yüzden güzelliklerini takdir edebilmek için onlara büyüteçle bakmanız gerekir. Köklerden büyüyen yaprakları sarımsı yeşildir ve bana basık başparmakları hatırlatır. Sanırım bunlar “dikdörtgen yapraklı” güneş gülleri (*D. intermedia*). Her yaprağın kenarında, sanki duyurga gibi kısa, dikenimsi tüyler vardır ve her tüyün ucunda güneşte parlayan çiyimsi bir damla bulunur – adı da buradan gelir. Bu bitki etoburdur ve tüylerden salınan yapışkan madde gelip tadına bakmak isteyen bihaber böcekler için ölümcül bir tuzaktır. Bu bitkilerin bir kısmı yaprakların çok üstünde duran uzun düz saplarının ucunda küçük beyaz çiçeklere sahiptir. Sanırım çiçeklerin yapışkan salgıdan uzakta olması gerekiyor çünkü tozlaşmaya ihtiyacınız varsa böcekleri tuzağa düşürüp yemenin bir anlamı olmaz. Acaba hangi böcekler bu bitkiyi tozlaştırıyor? Etrafta hiç arı görmüyorum, belki de sineklerdir.

Her yerde, göz alabildiğine süpürgeotları var. Başta onların farkına varmadım çünkü çiçek açmamışlardı. Ama birden renklere bürünmeleri uzun sürmeyecek ve bunu yaptıklarında tüm bataklığı pembeye boyayacaklar. Lewis Adası Gaelik adlarından birini süpürgeotlarından alır – *Eilean an Fhraoich*, yani “Süpürgeotları Adası”.

Bu açık araziye tamamen farklı bir gözle görmeye başlıyorum. Çorak olmaktan çok uzak bu eşsiz yaşam alanı hayat dolu. Yalnızca çok çeşitli bir bitki ve omurgasız yaşamına ev sahipliği yapmıyor, ayrıca kum çulluğu altın yağmurkuşu ve kervan çulluğu gibi birçok kuşun çiftleşmesi için de uluslararası önem taşıyan bir yaşam alanı. Ayrıca mavi doğan ve kır baykuşu bu araziye avlanmak için ideal görüyor.

Daha da önemlisi böyle bataklık alanlar karbon tutmak için de hayati önem taşıyor. Lewis Adası'ndaki bu arazi gibi yaşam alanlarının korunması her zamankinden daha da önemli. İyi koşuldalarken, böyle bataklık alanları karbon yutakları olarak tüm diğer ekosistemlerden daha başarılı oluyor. Tüm dünya yüzeyinin yalnızca yüzde üçü böyle turbalık bataklık alanı ancak bu kadarı bile dünyadaki tüm ormanların iki katından fazla karbon depoluyor. Woodland Trust'a göre, eğer turba bataklıkları hasar görür ya da bozulursa, karbondioksit ve diğer sera gazlarını salmaya başlarlar. Dünyanın turba bataklıklarının yüzde bir buçuğunu kaybetmek bile tüm insanların bir yılda yaptığı karbon emisyonu kadar karbonun salınması demek. Eğer bahçeniz için turba bazlı kompost alıyorsanız belki de artık daha sürdürülebilir bir şeye geçmenin zamanı gelmiştir.

Bu bitkilerle tanışmaya öylesine dalmışım ki zamanın nasıl geçtiğini fark etmemişim. Park edecek bir yer bulmamız gerekiyordu, bu yüzden de bataklıkları ve turbalıkları bırakıp gecenin geri kalanını Port of Ness limanında geçirmek için ada-nın en kuzey ucuna hareket ettik. Bu gece körfezde avlanan bir sümsük kuşu sürüsü var. O kadar yakındalar ki dürbüne ihtiyacımız yok. Arkamızda fulmar kuşları yarlardaki eski tavşan yuvalarında dinleniyorlar. Bir denizkırılancığı gagasında bir kumbalığı ile rüzgâra karşı direnerek uçurumların ötesindeki uzun çimenliklerde bir yerde gizli duran yuvasına gitmeye çalışıyor. Sahil boş, rüzgâr yabani ve gece yarısında hâlâ gün ışığı var.

Port Ness'ten Stonehenge'in 2000 yıl öncesinde yapılmış Callanish Stones'tan da geçerek güneye yolculuk ediyoruz. Burada yaz gündönümünü kutluyoruz. Mevsim dönüşünü kutlamayı seviyorum ancak bu gündönümlerinin büyük bir parti için bahane görülmesine üzülüyorum. Karşı çıktığım şey parti değil, ancak etraflarında toplandıkları arazi ve antik anıtlara karşı saygı ve duyarlılık eksikliği. Hem de yılın en uzun günün-

de güneş bile daha çıkma fırsatı bulamadan her yeri çöplüğe çeviriyorlar. Neyse ki Callanish'te karşılaştığımız insanlar, taşlar ve üzerlerinde durdukları araziye çok önemsiyorlar ve güneşin doğuşunu hayatımda deneyimlediğim en soğuk ama açık ara en güzel ve büyüleyici yaz ortası şafağında izliyoruz.

Bu adalara geleli bir haftadan az oldu ama duyu organlarım bir saniye bile boş kalmamış, beynim gördüğü her şeyi, aldığı her bilgiyi zar zor işliyormuş gibi geliyor. Geldiğimizden beri bir doğa günlüğü tutuyorum ve kendimi şekerci dükkânında bir çocuk gibi hissetmeye başladım. Kaç farklı çiçekli bitkiyi defterime yazdığımı inanamıyorum – şu ana kadar en az otuz beş ve bunlar sadece benim tanıdıklarım. Diğerleriniyse ağustosta evimize döndüğümüzde fotoğraflarından tanımlamayı umuyorum.

Ayrıca çok fazla kuş gördük; sadece deniz kuşları ve balıkçıl kuşlar değil, kaya ve çayır incirkuşları, tarlakuşları ve kuyrukkakanlar da. Hatta kuyrukkakanlardan o kadar çok gördük ki dünya nüfusunun yarısı sanırım Lewis Adası'nda yaşıyor. Bu küçük eğlenceli kuşlara karşı bir sevgi beslemeye başladım. Diğerlerinden daha az utangaçlar, biz adanın dar patikalarında bisiklet biner ya da yürürken, etrafımızda uçup sekiyorlar, hem de çok yakınımıza kadar geliyorlar. Şekil ve boyut olarak kızılgerdanlara benziyorlar ama daha çarpıcılar. Erkeklerin mavigri kafaları ve sırtları, siyah kanatları, siyah yanakları, gözlerinin üzerinde beyaz çizgileri ve soluk turuncu göğüsleri ve boyunları var. Dişiler kahverengimsi ve benim için ayırt etmesi daha güç. Onları diğer türlerle karıştırıyorum.

Guguk kuşları, tarlakuşları, poyraz kuşları, denizserçeleri, kervan çullukları ve bir bildircin kılavuzu (*Crex crex*). Evet bir bildircin kılavuzu – hem de karavandan birkaç metre ötede.

Bitki örtüsünün içinde öylesine iyi gizlenmişti ki, tüm sabrımıza ve geçirdiğimiz huzursuz saatlere rağmen, onu görmeyi başaramadık. Çimlerin oynadığını bile görmedik ama devamlı çıkardığı sestten sürekli hareket halinde olduğunu anladık. Bu kuşlara boşu boşuna “ele geçmez” demiyorlar.

Gördüğümüz şeyler arasında en heyecan vericisi Callanish’i bıraktığımız sabah karşılaştığımız bir çift beyaz kuyruklu kartaldı (*Haliaeetus albicilla*). Bu kartallar denizde değil içerideydiler, karavana birkaç metre öteden pençeleriyle birbirlerini tutmuş dönerek bize doğru geliyorlardı. Bir noktada yere çarpacaklarını düşündük ama son anda ayrılıp havalandılar ve uzaklaştılar. Görüşten çıkana kadar onları dürbünle izledik. Bu kuşları ya da bana nasıl hissettirdiklerini ifade etmek için bir sıfat yok. Bu deneyimi asla unutmayacağım.

Ve hâlâ önümüzde iki koca ay var. Ne yapmamız gereken bir şey, ne yetiştirmemiz gereken bir iş var; adaların tüm bu görüntüleri, sesleri, kokuları ve enerjilerini emmekten başka hiçbir planımız yok. Outer Hebrides’i sonbahar, kış ve baharda deneyimlemek nasıl olurdu merak ediyorum. Belki bir gün onu da yaparız. Belki, yarın, machair kıyısında, dağlarla engin Atlantik Okyanusu arasında, terk edilmiş bir küçük çiftlik buluruz, karavanımızı park eder bu küçük arazinin bakımını üstleniriz. Asla burayı terk etmemiz gerekmez. Acaba bizim gibi burayı ziyaret eden kaç kişi aynı şeyi düşündü?

Böyle özlemlerin gün yüzüne çıkmasına niye sebep olur böyle yabancı yerler? Ayaklarımızın altında kumu hissetmek, denizde yüzmek, ağaçlara sarılmak, yıldızların altında dans etmek ve havayı tüm yüceliğiyle deneyimlemek için en yüksek dağların tepesine yürümek isteğimizin altında ilkel bir dürtü yatıyor. Ancak böyle yabancı doğaya herkes aynı şekilde tepki vermez. Böyle bir coşkunun gerçekleşmesi için, çoktan bilinçli

olarak açık yani kendinizi doğal dünyaya fiziksel ve duygusal olarak bağlamaya hazır veya istekli olmalısınız. Böyle hissetmeyenler şu anda deneyimlediğim duyulara ve keyfe karşı bir direnç geliştirmişlerdir. Belki korkuyorlardır. Belki geçici olarak sınırlarını ve kalkanlarını indirirlerse, o ilkel, elementler ve dünya ile bir olma çağrısına kendilerini açarlarsa asla geri gitmek istemeyebileceklerinden endişeleniyorlardır.

Korku komiktir. Bazen bildiğiniz en güçlü insanlar aslan ya da kaplan saldırısıyla karşılaşmaktansa (meşhur tabiriyle) “daha hassas kısımlarıyla bağlantı kurmaktan” çok daha fazla korkarlar. Eğer dünyanın politikacıları ve iş liderleri böylesi yabani alanlarda daha fazla zaman geçirseler, ayakkabılarını, çoraplarını, unvanlarını ve telefonlarını geride bırakarak kendilerini tamıyla doğaya bıraksalar takıntı haline getirdikleri “ekonomik büyümeden” daha büyük ve daha önemli bir şey olduğunun farkına varırlar mı diye düşünmeden edemiyorum. Doğaya bir fiyat biçemeyeceklerinin ve ekonomiyi ekolojinin önüne koymanın yalnızca sağgörüsüz değil aynı zamanda uzun vadede intihar anlamına da geleceğinin farkına varabilirler. Umarım.

Birkaç yıl önce Barra Adası'na yaptığımız kısa ziyaretten beri Rob ve ben geri dönmek istiyorduk. Buraya en on geldiğimizde Büyük Sarı yabanasını bir an için görmüştük ama zamanımız kısıtlıydı. Bu sefer onu iyice gözlemleme şansımız olmasını umuyoruz. Ayrıca, bu adaların sayıları azalan bir tür olan Yosun Tarakçı yabanasılarına (bazen “Hebrides yabanası” da denen İskoç adalarına özgü nadir bir formu da dahil olmak üzere) ve oldukça nadir görülen bir yalnız arı olan Kuzey Colletes arısına da (*Colletes floralis*) ev sahipliği yaptığını biliyoruz. Bu arılar böcekler, kuşlar, yabani çiçekler –ve benim– için bir cennet.

Lewis'ten Harris'e geçiyoruz ve manzara yine değişiyor. Harris Adası'nın etkileyici doğu yakası boyunca kıvrıla kıvrıla giden Golden Road'dan güneye doğru ilerliyoruz. Arazi oldukça olağanüstü, dağlar, تنها alanlar ve sayısız göller, nehir ağızları ve koylar. Nehir ağızları ve koylar arasındaki düz arazilerde, bir yığın parlak pembe çim karanfili var.

Doğa günlüğümü tutmakta zorlanıyorum. Bu peyzaj öylesine çeşitli, yabancı çiçek ve otlarla öylesine kaplı ki, her gün pek çok yeni manzaralara ve türlere ev sahipliği yapıyor ve şimdi batı yakasına geçince, manzara yeniden nefesimi kesiyor. Bu bizim için bir plaj tatili olmayacaktı tabii ancak bu saf beyaz kumlara ve gök mavisi sulara bakarken açık ağızla ve dört gözle oturmak dışında bir şey yapmak çok zor.

Büyüleyici. Sayabileceğimden çok çeşit yabancı çiçek burada, bu nadir ve kırılğan kıyı şeridinde yaşıyor ve çiçek açıyor. Machair içinde farklı ortamları barındırıyor –bazıları nemli, bazıları kuru, bazıları turbalı ama genelde kıyı ve kumlu– bu yüzden de ziyaret ettiğiniz yer ve zamana göre, göreceğiniz bitkiler değişiklik gösterir.

Eğer becerebilerseniz, sütotu, göz otu ve yabancı kekik ile birlikte yabancı orkidelerin açtığı; burçak ve yoncalardan oluşan bir bitki örtüsünün üstünde, çayır karanfili, pamukotu ve düğünçiçeklerinin rüzgârda uzun saplarını salladığı ve havanın yoğurtotunun tatlı ve nazik kokusu ile dolduğu, yabancı çiçek yönünden zengin bir manzara hayal edin. Aralarında yara otu, peygamberçiçeği, çançiçeği ve unutmabeni çiçekleri de büyür; bunların yanı sıra pek az bilinen ama isimleri ağız sulandırarak kadar lezzetli olan hapsirik otu, yüzükoyun mercanotu ve yüzergezer kurtpençesi de yetişir. Bu liste daha böyle devam eder.

Her bir çiçekle vakit geçirdikten sonra bir de onları renkleri ya da tonlarına göre düzenlemeyi deneyin. Machair doğası ma-

yıs ayında beyazdır, haziranda sarının tonlarına evrilir, pembe, kırmızı ve leylağa dönüşerek ağustos sonunda mavi ve morda son bulur. Bunun arka planına bir de beyaz kumu ve sürekli dönüşen denizi koyun ya da karaya doğru dönerseniz içinde her birinin keşfetmeyi bekleyen küçük adaları olan turbalı göllerin mavi-kahverengi sularıyla bezenmiş dağların kontrast manzarasını... Eğer bunlardan herhangi birini gözünüzün önüne getirebiliyorsanız, bu çarpıcı manzaraya dair bir fikriniz oluşuyor demektir. Eğer burayı ziyaret edecek kadar şanslı olursanız, bana güvenin, sizi hayal kırıklığına uğratmayacak.

Gaelik *machair* kelimesi “verimli ova” anlamına gelir ama deniz ve turbalıklar arasındaki bu eşsiz alanı yaratan bir arada yaşayan değişkenlerin bir bileşimidir. Bu bileşim ingin otlaklar; kökleri derinde bulunan marram otları ile bir arada kalan ve milyonlarca kabuk parçasıyla zenginleşen kum; kumu karaya taşıyan sert rüzgârların etkisi; yeteri miktarda yağmur ve en önemlisi de insanlar ve otlattıkları hayvanların katılımını içerir. “Bu özelliklerin doğru bir şekilde bir araya gelmesi öyle beklenmediktir ki machair yalnızca İskoçya’nın ve İrlanda’nın kuzeybatısında görülür” diyor İskoç Ulusal Mirası Dairesi.

Bin yıldan uzun süredir, küçük toprak sahipleri, dönemsel otlatma ve ekim nöbeti gibi geleneksel, düşük zararlı pratikleri kullanarak uzun dar machair şeritlerine baktılar. Ürünlerden kalanlar toprağa geri verildi ve bu da tohum bankalarını karıştırarak mahsullerin arasında yabancı çiçeklerin yetişmesine yol açtı. Toprağa gübre olarak sadece suyosunu verildi. Hiçbir yabancı ot ilacı kullanılmadığı için yabancı çiçekler büyüdü.

Yedi harika gün boyunca Rob ve ben batı Harris’in plajları ve machair alanlarını keşfedip içimize çektik ve burada, bir yoncalıkta, ilk Yosun Tarakçı yabanarımızı (*Bombus muscorum*) gördük. Büyük Sarı yabanarısı gibi, bu tür de son yüzyılda

tarımdaki değişiklikler ve muhtemelen iklim değişikliği sonucunda büyük kayıplar yaşamıştı ancak Outer Hebrides, Galler, İngiltere ve İskoçya'daki bazı kıyı bölgeleri gibi yerlerde görüldüğü için yine de Britanya ve İrlanda'da Büyük Sarı'dan daha çok bulunuyordu.

İlginç biçimde, Yosun Tarakçı yabancılarının çiçek tercihleri de Büyük Sarı'ya benziyordu. Bu da Büyük Sarı'nın yayılma alanının kuzeye sıkışırken Yosun Tarakçı yabancılarının Birleşik Krallığın güney kısmında da görülmesinin başka sebepleri olabileceği anlamına geliyor.

Harris'i büyük bir üzüntüyle terk ediyoruz, feribotu yakalamamız lazım, böylece ayrılır ayrılmaz fikrimizi kolayca değiştiremez ve geri gelebiliriz. Ama şu an gitme vakti, Berneray üzerinden Uist'e.

Kuzey Uist'in batı yakasındaki doğal yaşam koruma alanı RSPB Balranald'a vardığımızda temmuz başlarıydı. Planımız burada haftanın büyük bir kısmında park yapmak ve bisikletlerimizle çevreyi dolaşmaktı. Koruma alanı geniş kumlu sahilleri, kayalık kıyıları, bataklıkları, kum tepeleri ve machair ile ünlüydü. Burada pek çok deniz kuşu ve balıkçıl görmeyi ve eğer şanslıysak, bıldırcın kılavuzuna denk gelmeyi umuyorduk. Büyük Sarı yabancılarını bulmak için de yanıp tutuşuyordum. Ancak ilkönce eşyalarımız yerleştirip kamp kurmalıydık.

Karavanı toplarken, kamp alanının arkasındaki arazide böcek ağları ve kamera ekipmanı ile bir grup insanın olduğunu fark ettik. Üzerlerinde durdukları arazi ve etrafındaki araziler sarı çiçeklerle kaplıydı. Emin değildim ama bu burçak (*Anthyllis vulneraria*) olabilirdi. Büyük Sarı yabancıları da bu çiçekleri severdi. O insanların ne yaptığını merak ettim ve genelde yere baktıklarını fark ettim. Outer Hebrides'te yaban hayat tur-

ları organize edilirdi, ben de bu grubun da kelebek ya da yabanarısı aradığını tahmin ettim.

Onları izlerken sabırsızlandım. “Git!” dedi Rob. “Benim işim bitince gelirim. Kameranı da unutma.”

Karavanı, bisikletleri, eşya boşaltmayı ve Rob’u bıraktım, yarı yürür yarı koşar bir vaziyette ağları ve kameraları olan insanların terk etmeye başladıkları o alana yöneldim. Şans eseri Büyük Sarı yabanarısı görüp görmediklerini öğrenmek için onları yakalamak istiyordum. Neyse ki bana doğru yürüyorlardı. Ben de onları kamp alanının girişinde yakaladım. Artık görebiliyordum, ellerindeki ekipman bana onların TV ekibi olduğunu söylüyordu. İşte bu ümit vericiydi.

“Böldüğüm için kusura bakmayın” diye girdim söze. “Ama sizi şu arazinin üzerinde gördüm. Acaba Büyük Sarı yabanarılarını mı arıyordunuz?”

Cevap olumluydu. Aslında, BBC’nin hafta içi akşamları yayınlanan *The One Show* isimli programı için iki kısımlık özel bir bölüm yapıyor ve bu yüzden de Büyük Sarı yabanarılarını özel olarak arıyor ve kaydediyorlardı. Bir sonraki hafta Outer Hebrides’ten canlı yayın yapacaklardı. Dediklerine göre, tam şu anda burçakların üzerinde toplayıcılık yapan epey Büyük Sarı vardı.

Delice Rob’a el salladım ve yanıma çağırdım. Arıları kaçırmak istemiyordum, ama onun da onları bulduğumda yanımda olmasını istiyordum. Hatırladığım kadar güzel ve sarılar mı diye meraklıyordum.

TV ekibinin film çektiği yere dikkatli bir şekilde gittik. Burada hiçbir şey kalmamıştı, biz de gözlerimiz yerde arada bir durup dinleyerek burçak tarlasını köşe bucak gezdik. Yabanarıları bazen o kadar derin vızıldarlar ki varlıklarını size belli ederler ve gerçekten de, birkaç dakika içinde, bir tane duymuştum.

Odaklandım, kafamı çevirdim ki ona doğru daha iyi yönelebileyim. Birden, onu gördüm – güzel, saf Büyük Sarı yabanarısı kraliçesi. Adının (*B. distinguendus*) ifade ettiği kadar “güzideydi” gerçekten de.

Baştan ayağa kalın ve sık parlak koyu sarı bir mantoyla kaplıydı, yalnızca sırtının ortasından ve kanatlarının arasından tek bir siyah bant geçiyordu; alt tarafı ve bacakları tamamen siyahı. Bu kesinlikle kraliçelerin kraliçesiydi.

Güzide yabanarısı kraliçemin çok pes bir sesi vardı, onu çiçekten çiçeğe takip etmem bu yüzden kolaylaşmıştı. Uzun dili ile burçaktaki derin çiçek tablalarından nektar emebiliyordu ve arka ayaklarında polen taşıdığını şimdiden görebiliyordum. Bu yuva kurmaya başladığı ve ilk nesil için polen topladığı anlamına geliyordu.

Anakarada bazı yabanarısı türleri yuva döngülerinin sonuna gelmekteydi ama Büyük Sarılar kış uykusundan mayıs sonu haziran başına, en sevdikleri çiçekler çiçek açana kadar uyanmadıkları için, onlar geç başarlardı.

Çoğu başka yabanarısı türü gibi, Büyük Sarılar da kemirgen ve tavşanların terk ettiği yuvalarda yuva kurmayı tercih ederlerdi. Topak şeklindeki machair otlarının altında bunlardan gizli pek çok vardı. Ancak, bu doğal ortam yuvalama için mükemmel koşulları sunsa da, Yabanarısı Koruma Derneği'nin web sitesinde yuva yoğunluğunun “uygun yaşam alanının her bir kilometrekaresi için bir ya da ikiden daha fazla olmadığını” okudum. Ayrıca, bu tür diğer yabanarılarına kıyasla daha küçük koloniler üretiyordu. Yuvalama biyolojisini ve Britanya ile İrlanda'da uygun yaşama alanının eksikliğini düşünürsek, bu arıların ülkede neden az olduğunu anlamak hiç de zor değil.

Balranald'a gelişimizden hemen sonra bir Büyük Sarı yabanarısı bulmuş olmaktan dolayı çok mutluyum ve daha fazla

bulacağımıza dair iyimserliğimi koruyorum. Bu kesinlikle onların sevdiği bir ortam; başarıyla yaşam döngülerini bitirmek için ihtiyaç duydukları her şey var burada. Burçağın yanı sıra, sarı çiçekli gazal boynuzu ve kızıl yonca gibi favori besinleri de var ve yaz sonunda çiçeklendiğinde burçaklar, gazal boynuzları ve yoncalar bittikten sonra arıları besleyecek pek çok peygamberçiçeği de olacak.

Yabanarılarının yaşam döngüleri boyunca toplayıcılık yapabilecekleri uygun çiçeklerin olması hayati önem taşır ancak böyle yaşam alanları şimdi giderek azalıyor hem de birbirlerine uzak mesafedeler. Birleşik Krallık'ta yabani çiçek açısından zengin çayırlarımızın yüzde 98'ini İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana kaybettik ve bu kayıpların yanında yalnızca Büyük Sarı yabanarıları ve diğer yabani çiçek seven arı ve kelebek türlerinde değil, her biri yabani çiçek çayırları ve meralarında yuva yapmayı seven denizserçesi, tarlakuşu, kervan çulluğu ve bildiricin kılavuzu gibi yere yuva yapan kuşlarda da azalmalar yaşadık.

Gerçekten de, neredeyse tamamıyla burçakların üzerinde olmak üzere, daha fazla Büyük Sarı yabanarısı bulduk. Ancak Yosun Tarakçı yabanaralarına kıyasla, özellikle de havanın kapalı olduğu zamanlarda, sayıları çok az. Bu da yeniden bana sayılarının azalmasında başka faktörlerin etkisi olup olmadığını düşündürdü.

Bir dostumla gerçekleştirdiğim çevrimiçi bir sohbet biraz daha derinlemesine araştırmamı sağladı ve ben de Londra'daki Doğa Tarihi Müzesi'nden Dr. Paul Williams tarafından yazılmış bir makaleye ulaştım. Williams Büyük Sarı yabanarılarının diğer yabanarısı türlerine nazaran iklim değişikliklerine daha hassas olabileceğini öne sürüyor. Türün sayısının azalması söz konusu olunca, hiçbir şey görüldüğü kadar basit değildir. Çok farklı faktörler mevcuttur ve suçu tek birine atmak doğru ol-

maz. Tek bir faktörü suçlu ilan etmek, örneğin, böcek ilaçlarını ya da hastalık ve istilacı türleri, kolayca kaçmak olur, ancak gerçekte, sebepler karmaşıktır ve tek tek değil bir bütün olarak ele alınmalıdır.

Kuzey Uist'teki haftamız sonuna geldi. Görüp tanıdığım çiçekli bitkilerin sayısı yetmişe yaklaşıyor ve adadaki kuş gözlemlerimiz kır baykuşu, kaya kartalı ve hem dişi hem de erkek pek çok mavi doğanı kapsıyor. Outer Hebrides bu ve pek çok diğer yırtıcı için güvenli bölge, bunların çoğunu Dorset'te görmem mümkün değil.

Mavi doğanları gördüğüm için özellikle özel hissediyorum kendimi ve anakarada acımasızca avlandıklarını duymak beni çok üzüyor. Umarım bir gün hak ettikleri korumayı alırlar ve nüfusları yalnızca Outer Hebrides'in uzak adalarında değil tüm Britanya ve İrlanda'da artar.

En güzeli de tam biz ayrılmadan önceki gün, *iki* bıldırcın kılavuzunu görmemiz oldu. Sabah akşam yürürken çıkardıkları sesleri duysak da onları aramaktan tamamen vazgeçmiştik ve tam önümüzden acemice kanat çırparak havalandıklarını gördüğümüzde şaşkındık. Tüm araziyi boylu boyuna uçup uzaktaki çite konarak en azından bizim tarafımızdan bir daha görülmediler.

Ayrıldığımız sabah Rob haritaya bakıyordu. Haritalara bakmak hoşuna gidiyor. Eminim bundan; çünkü diğer türlü ziyaret ettiğimiz büyüleyici machair alanlarından bir kısmını kaçırdık.

“Bugün Baleshare'e gitmek ister misin?” diyor. “Görünüşe göre kuş gözlemi için ideal bir yermiş.”

“Neden olmasın?” diye cevap veriyorum.

Ve böylece, birkaç saat sonra bizi Kuzey Uist'in batı yakasından Baleshare gelgit adasına götüren geçiş yolunu aşıyoruz. Oldukça düz. Bir sahilin üzerine park ediyoruz ve karavanla geçerken gözüme takılan bir machair alanına doğru yol boyunca yürüyorum.

Tek bir yerde bu kadar çok farklı bitki cinsinin bir arada yettiğini hiç görmemiştim. Birbirleriyle rekabete girmeden bu kadar çok bitkinin bir arada hayatta kalmasının mümkün olacağını düşünmemiştim hiç. Bakmak için eğiliyorum ve ayaklarımın etrafındaki ufak alanda sarı sarmaşık, burçak, çayır karanfili, yara otu, göz otu, menekşe, kuzu dili, kırmızı yonca, beyaz yonca, kanarya otu, altın tabak çiçeği, yoğurtotu ve kaz otu gördüm – hem de bunlar yalnızca benim tanıyabildiklerim.

İki tür orkide de dahil olmak üzere başka çiçekli bitkiler ve isimlerini bilmediğim bir dizi farklı ot var. İşte buna yabani çiçek çayırı derim ben. Bir çift ufak mavi kelebek çayır karanfilinin üzerinde uçuşuyor; Yosun Tarakçı yabanarısı yara otundan polen topluyor ve hava yoğurtotunun kendine özgü kokusu ile dolu. Eğer Outer Hebrides'te geçirdiğimiz zamanı bana hatırlatması için tek bir anı tutabilecek olsaydım, o bu an olurdu.

Kendimi bu küçük cennet parçasından alıkoyup sahile gitmeyi başardığımda, Rob etrafta yoktu. Ben de kıyıda yürüyerek, yosun, deniz kabuğu ve sürüklenmiş odun parçaları topladım. Deniz camları ve komik görünümlü süngerler de buldum. Sahilde toplayıcılık yapmayı severim. Hep sevdim, hep seveceğim. Sahile yaptığımız aile seyahatlerinin fotoğraflarına baktığımda, benim hep baş aşağı kıyıda bir hazine ararken olduğunu görürsünüz.

Hâlâ Rob'dan eser yok, bu yüzden kumlu bir banka oturmak için sahilin yukarısına gidiyorum. Pek az yeşillik olan bir yer seçiyorum ama gidip oturduğumda tam oradan güneşlenen bir böcek havalanıyor, ben de tünediğim yeri değiştiriyorum. Bö-

cekler genelde aynı noktalara dönerler, bu yüzden de geri döndüğünde yerini kapmış olmak istemiyorum.

Denize bakıyorum ve havanın bugün iyi olmasından dolayı çok mutlu oluyorum. Birleşik Krallık'ta bir sıcak hava dalgası var ancak adalara geldiğimizden beri yalnızca birkaç gün yağmur yağmadı ve ben de sıcak tutan kazaklar, atkılar ve kulaklıklar takmadan (bu benim Rob değil; o kulaklık takmaz) yürüyüş yapıp bisiklete binebileceğimiz günler olacağını umuyorum. Soğuk, nemli ve rüzgârlı hava insanlar için iyidir ancak sinekler ve uçan böcekler için değil. Bugün dışarıda bu kadar çok olmalarına şaşmamalı. Onlar da güneşin keyfini çıkarıyor.

Rahatsız ettiğim böcek geri döndü. Uçup konarken göz ucuyla gördüm onu ancak dönüp baktığımda bulamadım. Bu da beni meraklandırdı, bu yüzden de eğilip alanı taradım. Buralarda bir yerde olmalıydı. Kayıp böceği aradığım için kumda delikleri fark ettim. Küçüktüler ve oldukça geniş bir alana bankın hem üstü hem de altına yayılmış bir sürü delik vardı.

Bu sandığım şey *olabilir miydi?* Göbeğimin üzerine eğiliyorum, bankın altındaki kayaların üzerine yatıp olabildiğince yakınlaşmaya çalışıyorum. Bunun bir yalnız arı yuva alanı olmasını o kadar istiyorum ki. Bu dileğimden hemen sonra ilk arıyı yuvasından çıkıp machair yönüne uçarken görüyorum. O ayrılırken bir diğeri konuyor, bacaklarındaki polen toplayıcı tüyler parlak sarı polen ile dolu. Şansıma inanamıyorum. Kuzey Colletes arılarının (*C. floralis*) yuvalarının olduğu bir yere denk geldim! Bu yalnız madenci arıyı seyahatimizin bir noktasında görmeyi umuyordum. Yalnızca burada, İskoçya'nın batı adalarında ve İrlanda'da bolca bulunuyor.

Rob dolaşıp dönene kadar arıların yuvalarından uçup geri dönmelerini izleyerek ve fotoğraflayarak mutlu bir yarım saat geçiriyorum ve sonra devam etmeye karar veriyoruz. Bugün

beklenmedik sürprizler yaptı bana ve daha yapacakları da var. Çünkü tam geçiş yoluna gelmeden önce güzel bir kır baykuşu tam önümüzden uçuyor ve yirmi metreden daha yakındaki bir çit direğine tünüyor. Kumullara doğru uçmadan önce orada en az yirmi dakika oturdu. Baleshore'a gelmeye karar verdiğimiz için öylesine mutluyum ki.

Benbecula ve Güney Uist (daha da fazla mavi doğan ve kır baykuşu görüyoruz) üzerinden aşağı doğru hareket ederken, machair renklerinin farkına varıyorum ve gerçekten de tüm peyzajın renkleri değişiyor, dönüşüyor. Artık sarı en belirgin renk değil. Burçak kayb oldu tıpkı kanarya otu, sarı sarmaşık ve yoğurtotu gibi. Onların yerine pembeler, morlar ve maviler geldi.

Temmuzun son haftasının başında yol kenarı banketler devedikeni ile dolu, peygamberçiçekleri açmış durumda ve her yer yoncayla kaplı. Şu ana kadar gördüğümüz tüm çiçekli bitkilerin arasından bu üçü –devedikeni, peygamberçiçeği ve yonca– en fazla sayıda ve çeşitte böceği çekiyor gibi görünüyor. Bir öğlen devedikeninin bol olduğu bir yerde duruyoruz ve düzinelerce farklı yabanarısı, kelebek, süprüntü sineği, yaprakarısı, böcek ve ismini bilmediğim pek çok sinek görüyoruz. İnsanların devedikenini sevmemesi ne acı. Tozlayıcılar için harika bir bitki.

Barra Adası'na vardığımız gün şans eseri bizim evliliğimizin birinci yıldönümüne denk geldi ve bunu kutlamak için başka hiçbir yerde olmak istemezdim. Barra, dediklerine göre, Outer Hebrides'in gözdesiydi ve uzun sahilleri, dağları, iç gölleri, kumulları ve machair ile gerçekten de çok şey vaat ediyor gibi gözüküyordu. Üç yıl önceki kısa ziyaretimizde bu adaya âşık olmuştuk ve bugün yeniden âşık oluyorduk.

Barra'nın en kuzeyindeki Eoligarry Yarımadası'nda kullanılmayan eski bir iskeleye park ettik ve sonraki günlerde etrafa

yaptığımız gezilerde bisikletlerimizi kullandık. Ancak adanın geri kalanını keşfetmeye koyulmadan önce Rob sahilin üzerindeki kumullara doğru giden patikada bir yürüyüş yapmamızı önerdi ve burada, iskelenin dibinde, Büyük Sarı yabanarılarını bulduk. Peygamberçiçeği ve kırmızı yonca üzerinde toplayıcılık yapıyorlardı. Beyaz kuyruklu yabanarısını da beyaz yoncanın üzerinde gördük. Ayrıca Bahçe yabanarısı ve Yosun Tarakçılar da vardı. Aslına bakarsanız, yabanarıları her yerdeydi.

Burası “Arı Vadisi” –ben böyle isim koydum. Haziran 2015’te tam burada ilk Büyük Sarı yabanarısı kraliçemizi gördük– eve dönen feribotumuzun ayrılmak üzere olduğunu söyleyen düdükle bu karşılaşma kısa kesilmişti.

Manzara o zamankine kıyasla oldukça farklı gözüküyor. Bugün her yer pembe ve mor; buraya son gelişimde vadi güneş gibi parlayan bir sarı renge bürünmüştü. Burçaklar, yoğurtotları ve gazal boynuzları... Yabanarıları da bir farklı bugün. Bunlar dişi işçiler, polen toplamakla meşguller. Ayrıca bazı erkekler de görüyoruz yani yeni kraliçeler de uyanacak demektir (daha uyanmadılarsa tabii).

Sonrasında Bahçe yabanarılarının (*B. hortorum*) oldukça aktif bir yuvasına denk geldik. Yağmur çiseliyordu ama girişteki dikenli ammophilanın üzerine oturup büyülenmiş bir şekilde uçan arıları izledim. Yuvanın girişine kamp kurmuş bir yabanarısı süprüntü sineği taklitçisini fark ettim. Renkleri tıpkı yabanarısı gibiydi. Arada bir yuvaya girip çıkmasını önemsemiyor gibi gözüküyorlardı. Sırılsıklam olmuştum ama çok mutluydum. Tam da günümün daha da güzel olamayacağını düşünmeye başlamıştım ki bir kervan çulluğunun sesini duydum.

Maceramız neredeyse bitmek üzereydi ve ertesi gün ayrılmak zorundaydık. Karavanda oturup gelgitin çekilmesini izledik ve bu adaları sonsuza dek kalbimde saklayacağımı biliyor-

dum. Dışarıda kervan çulluğu yine ötüyordu. Her şeyden öte özleyeceğim ses buydu; korkunç derecede güzel ve uhrevi, benim için bu adaların yabaniliğinin, ruhunun vücut bulmuş hali gibiydi. Kervan çulluğu sahile konuyor ve ben onu gözlerimle takip ediyorum. Neden sonra bir grup poyraz kuşu onu rahatsız ediyor ve havalanıyor yine. Burası yiyecek yönünde zengin, elbette geri dönecektir.

Poyraz kuşlarını da özleyeceğim, parlak turuncu Pinokyo gagaları ve komik, tiz sesleriyle ve onların yanında kızıl bacakları, yağmurcunları ve mavi doğanları da. Çok ilginç. Kendimi hiç kuş sever olarak görmemiştim ancak Outer Hebrides'te geçirdiğim zamanda en çok hoşuma giden şeyler arılar değil kuşlar olmuştu.

Bu düşüncelerimi Rob bölüyor, bana karavanın öte yanından kaş göz yapıyor. El işaretleriyle çok yavaş ve sessiz olmamı ifade ederek yanına çağırıyor beni. İskelenin hemen altındaki kayalıklara doğru başıyla işaret ediyor ve orada, deniz ile kıyı arasında, karavanın penceresinden on metreden az bir mesafede iki yetişkin bir yavru bataklıkçulluğu, bizim varlığımızdan bihaber biçimde oturuyorlar.

Bataklıkçulluğu çok utangaç, gizemli kuşlardır o yüzden böyle açıkta onları görmek çok alışılmadık bir durum. Yine de üzerinde beslendikleri yosunların arasında epey bir kamufle gözükyorlar. Toparлак görünüşlüler, kısa bacakları ve uzun düz gagaları var. Bu gagalarla kum ve yosun arasından salyangozları, kabukluları ve böcekleri topluyorlar. Bizi fark etmediklerine inanmıyorum.

Rob daha iyi görebilmem için yavaşça dürbünü uzatıyor bana. Gözlerimle onları süzerken nefesimi tutuyorum herhangi bir ani hareketim onları alarına geçirebilir. *İnanılmaz*. Onları *gerçekten* görebiliyorum. İlk fark ettiğim şey uzun ve ince gaga-

ları, sonra da karmaşık desenli tüylerini görüyorum. Genelde kahverengi ama sırtlarında beyaz çizgiler var. Eğer gözlerimi onlardan ayırırsam onları kaybedebilirim çünkü kayalar ve yosunun arasına karışmış durumdalar. Hakkı verilmemiş güzelliklerinden mest olmuş durumdayım.

Yaklaşık kırk dakika boyunca bataklıkluğunun beslenmesini, tüylerini yalamasını, dinlenmesini ve beslenmesini izliyoruz, sonra da havalanarak buz gibi olmuş yemeğimizle bizi baş başa bırakıyorlar. Ama böyle bir kuş gözlem deneyimi yaşadıktan sonra yemek kimin umurunda?

On sekizinci yüzyılın büyük Gaelik şairlerinden Iain Mac Fhearchair'in "Smeòrach Chlann Dòmhnail" şarkısında yazdığı gibi:

S I 'n tir sgiamhach tir a'machair

Tir nan dithean miogach daithe

An tir laireach aigeach mhartach

Tir an aigh gu brath nach gaisear

Güzel bir diyar bu machair diyarı

Gülümseyen renkli çiçekler diyarı

Kısrak ve aygır ve ineklerin diyarı

Asla boşa çıkmayacak iyi talihin diyarı

13. BÖLÜM

BOVEY HEATHFIELD'DA

Arılara olan ilgim arttıkça onları saran veya içinde bulundukları yaşam ağına onları bağlayan her şeye karşı farkındalığım da arttı. Asla bitmeyecek bir yolculuğa, dışarıya doğru genişleyen, ivme kazanan ve uçan, yüzen, yürüyen ya da sürünen tüm o harika yabani şeyleri kapsadıkça kontrol edilemeyecek bir hal alan bir yolculuğa çıkmışım gibi hissediyorum.

Kontrol benim elimde değil artık. Aksine, kendimden ve “arılar hakkında bir şeyler öğrenmek isteme” arzumdan daha büyük ve bilinmeyen bir güç tarafından sürükleniyorum ya da yönlendiriliyorum. Yolculuğumuz rotasını çizebilecek olsaydım, eminim ki bir örümcek ağına benzerdi. Her yeri, elimle tutmayı ya da gözümle görmeyi bırak, o ana dek hayal dahi etmediğim hazinelerle dolu bir yolculuk.

Gözüme çarpan bazı yabani şeylere diğerlerinden daha çok ilgi gösterirken buluyorum kendimi. Örneğin yaban tavşanlarını gördüğümde nefesim kesiliyor, tıpkı peçeli baykuşlar gibi. Bu iki hayvanla da karşılaşmam çok nadir olur o yüzden de bu her şeyi daha büyülü hale getiriyor. Ayrıca evimizin etrafındaki Dorset yollarında büyüyen yaban çiçeklerinin, yosunların ve likenlerin gündelik büyüüne de kapılıyor, bu yollar boyunca ağaçlar ve çalı

çitlerde görüş alanımdan uzakta tüneyen, şarkı söyleyen bilinmeyen kuşların şarkıları ve cıvıltılarına kanıyorum.

Her yıl çalı civanperçemi çiçek açarken yapraklarında yaşayan metalik kokarca böceklerini aramak zorunda hissederim kendimi. Havalı siyah yakaları ve düğmeleri ile uçamayan yeşil orman perilerinden kendi bronz renkli zırhlarını giymiş harika yetişkinlere dönüştükleri çeşitli larva aşamalarından geçerlerken bu küçük tatlı böcekleri izlemekten asla sıkılmam. Ve onları salıvermeden önce güve yakalayıcımızın çektiği güveleri tanıyıp isimlerini bulmak için gerekenden çok fazla vakit harcarım.

Fakat bu zamana kadar yollarımızın kesiştiği tüm arı olmayan türlerin dünyasına “Çok ilginç, belki bir gün bunun üzerine daha ayrıntılı çalışırım” demekten öte girmemeyi başarmıştım. Ancak bu geçtiğimiz hafta sonu John Walters’la birlikte Dartmoor’un dışındaki, Bovey Heathfield Doğal Koruma Merkezi’nde geçirdiğim bir öğleden sonra değişti.

John yaban hayatı ressamı; bu kitabın baş döndürücü illüstrasyonlarını da o yaptı. Doğrudan doğayı çizer, bu yüzden de portreleri böylesine canlı gözükür. Ama John yalnızca bir illüstratör değil – ayrıca bir entomolog ve hatta daha da fazlası, bir konuşmacı, yazar ve öğretmen; uzun kuyruklu baştankara gözlemcisi; böcek tanımlayıcı; nadir bulunan ve harika isimli Korunç Yere ağ dokuyan örümcek (*Nothophantes horridus*) araştırmacısıdır. John aynı zamanda dünyada Çalı Çömlekçi eşekarısı (*Eumenes coarctatus*) hakkında en çok şey bilen kişidir.

Eğer John’un Twitter postlarını hevesle takip etmiyor olsaydım, “çömlekçi eşekarılarını” asla duymamış, bu inanılmaz yaratıcı canlıları görebilme umuduyla Güney Devon’daki çallıklara seyahat etmemiş olurum.

Bovey Heathfield küçük pazar kasabası Bovey Tracey’ye yakın 240 dönümlük bir arazidir. Ocak 1646’da gerçekleşen Bovey

Heath Savaşı isimli önemli bir İngiliz İçsavaşı çarpışmasına ev sahipliği etmiş ve 1989'da Bilimsel Açıdan Özel Önele Sahip Alan (SSSI) ilan edilmiştir.

Ancak eskiden tüm Bovey Havzası'na yayılan ve dört bin dönüm büyüklüğünde olan bu değerli çalılık nadir bitki ve yaban hayatı için de bir sığınak olmuştur. Devon Yaban Hayatı Vakfı'na göre, bir zamanlar güneybatının bu kısmının çoğuna hâkim olan çalılıklardan geriye kalan en önemli örneklerden biridir. Şu an Bovey Heathfield'dan geriye kalanların bir vakıf tarafından sahiplenilip bakılması çok sevindirici.

Bu çalılık diyara John ile gitmeyi bir süredir deniyordum, ama hayat beni alıkoyuyordu. Neyse ki son anda gelecek hafta sonu için bir fırsat çıktı. Rob John'un çömlekçi eşekarılarını aramak için rotadan biraz sapabileceğimizi önerdiğinde oğlum ve ailesini Cornwall'da ziyaret etme planları yapıyorduk. Hava ılık ve güneşliydi –çömlekçi eşekarılarını görmek için idealdi yani– ve daha önemlisi, bu seyahati planladığımız zaman John da müsait olacaktı. Çalılığın kıyısında saat 2'de buluşmayı planladık.

Randevu konumumuza John'un verdiği tarifler benim kafamı karıştırdı biraz. "Mole Valley Farmers'ı geç ve dükkânların oradaki yaya geçidinden sonra sola dön. Sanayi sitesine doğru devam et ve yolun sonuna arabayı park et" demişti bize. *Sanayi sitesinin kenarında bir doğal yaşam alanı...* Böylesini beklemiyordum açıkçası. Kararlı bir şekilde cumartesi sabahı, öğle yemeğimizi, yürüyüş botlarımızı ve fotoğraf makinemizi yanımıza alarak yola çıktık ve birkaç saat sonra sanayi sitesine vardık.

Yolun sonuna kadar sürdük ve bize dendiği gibi arabayı bölgenin tarihsel önemine selam duran kral taraftarı isimleri olan Dragoon Close, Cavalier Road ve Fairfax Road sokaklarının keşişimine park ettik. İçsavaş hakkında okulda bize öğretilenleri

hatırlayamayacak kadar dikkatimi dağıtıyor etrafımdaki manzara. Uzun tel çitler, konteynerler, park etmiş kamyonlar, fast-food çöpleriyle kirletilmiş kaldırımlar.

Kırk yıl düşünsem böyle bir sanayi sitesi ile anayol arasında kalan böyle bir yerin nadir bitkiler ve yaban hayatı için bir sığınak olabileceği aklıma gelmezdi. Görünüşe aldanmamak ve bir yaban hayat alanını komşularıyla değerlendirmemek gerektiğini kanıtlayacaktı burası.

John geldiğinde öğle yemeğimizi yemiş botlarımızı giyiyorduk. Selamlaştık ve havanın çömlekçi eşekarısı aktivitesi için harika olduğunu konuştuk ve ben bir kez daha ne kadar heyecanlı olduğumu söyledim John'a. Büyük bir deponun kenarından bizi sanayi sitesinin dışına ve Çalılık Çömlekçi eşekarılarının harika dünyasının içine taşıyacak kapıya doğru John'u takip ettik.

Bovey Heathfield gibi ova çalılık alanları giderek azalıyor ve sakinleriyle birlikte yok olma tehlikesi yaşıyor. Bovey Heathfield çok kısa bir zamana kadar Dar kafalı karınca (*Formica exsecta*) da dahil olmak üzere en az altmış adet önemli, soyu tükenme tehlikesinde olan ya da korunmakta olan türe ev sahipliği ediyor. Bu odun karıncası oldukça nadirdir. İskoç dağlarında bol bulunduğu birkaç yer dışında, Birleşik Krallık'ta bulunduğu tek yer Chudleigh Knighton Çalılığı. John Buglife Derneği'ne bu karıncayı "yok olmaktan kurtarmak" konusunda yardımcı oluyor ve Bovey'ye bazı bitkileri yeniden getirmeye çalışıyor.

Çalılık ayrıca engerekler, çayır yılanları ve kertenkelelere; taş kuşu, sarı çinte ve ketenkuşu gibi yere yuva yapan kuşlara ve bazen de Dartford bülbüllerine ev sahipliği yapıyor. Bülbüller çok utangaçtır o yüzden onları görmek için epey şanslı olmanız gerekir. Kugelann Yer böceği (*Poecilus kugelanni*) ve Batak Çalısı cırcırböceği (*Metrioptera brachyptera*) gibi harika isimleri olan başka nadir böcekleri de burada bulabilirsiniz.

Bu gibi yaşam alanlarında bolca bulunan kıl çalı ve mor bozkır çimeni gibi asit seven otların yanı sıra ova çalılıkları genelde karaçalı ve süpürgeotu barındırır. Dış kapıdan içeri girerken fark ettiğim ilk şey renklerdi. Arkamızda kalan sanayi sitesinin donuk, gri ölü rengiyle nasıl da karşıtlık yaratıyordu.

Göz açıp kapayıncaya kadar, manzara tamamen değişmişti. Sanki bir dolaba girmiştik de Narnia'da yazın son günlerine varmıştık. Canlı bir sarı renge sahip karaçalı ile etrafımız sarılmıştı. Vanilya kokulu çiçekleri dikenli, koyu yeşil saplarının tepesinde salınıyordu. Bunlar süpürgeotlarının aynı derecede canlı ve daha az dikenli mor çiçekleri ile dikkat çekmek için yarışlıyordu. Sağda solda bitkilerin renklerinin arasından gri taşlar ve beyaz toprak çıkıyor, sanki yamalı bir kumaşa bakıyormuşsunuz gibi bir etki yaratıyordu. Karaçalı ve süpürgeotu bugünkü gibi tamamen çiçek açmış olurlarsa, harika ikililer oluyorlar. Yılın herhangi başka bir zamanı, bu renkler belki solmuş ya da kavrulmuş olabilirlerdi ancak ağustos ayında çalılıklar gözlere bayram ettiriyor.

Karaçalının beni gölgesinde bırakmasına alışkınım bu yüzden bu otların bu kadar büyüleyici gözükmesine şaşıyorum. Britanya ve İrlanda'da yaşayan tüm karaçalının aynı tür olduğunu düşünüyordum nedense. Hiç de öyle değilmiş. Ancak dizime kadar gelen ve Bovey Heathfield'da yetişen karaçalılar batı karaçalısıymış (*Ulex gallii*). Ocaktan hazirana kadar devamlı sonrasında da rasgele çiçek açan etkileyici Avrupa karaçalısının aksine, batı karaçalısı yalnızca geç yaz ve erken sonbaharda çiçek açar.

İnişli çıkışlı çalılıkta yolunu bulurken Rob ve ben John'u takip ediyoruz. Bazı yerlerde geniş, çok kullanılmış patikalar var ama biz genelde kısa otların olduğu alanlarda tek sıra halinde yürüyoruz. Karaçalı çok dikenli, iyi ki kot giymişim son anda.

Eminim Rob da minnettardır öyle yaptığına. John'un dediğine göre, Çalılık Çömlekçi eşekarılarının yuvalarını yapmak için kil topladıkları bilinen yerlerden birine gidiyoruz. Bovey Heathfield'da bu arı popülasyonunu sekiz yıldan, 2010'dan beri, takip ettiği için John'un bu tür ve davranışları hakkında bilmediği pek bir şey yok.

Yürürken John Bovey Heathfield'da yaşayıp üreyen başka canlılardan bahsediyor. Sekiz bacaklı ve parlak renkli bir eşekarısı gibi gözüken bir Eşekarısı örümceğini (*Argiope bruennichi*) gösteriyor. Karaçalıların üzerinde çömelıyorum, kot giydiğim için öylesine mutluyum ki. Ağa zarar vermeden yaklaşabileceğim kadar yaklaşıyorum ve bu harika canlıyı fotoğraflamaya koyuluyorum. Lensimi örümceğin gözlerine netliyorum, birden on yıl önce burada "Eşekarısı örümceği" diye bir tür olduğunu bilseydim buraya gelmekten vazgeçebileceğim fikri aklıma takılıyor. Ama şu an buradayım, Güney Devon'daki bir sanayi sitesinin kenarında, dikenli karaçalıların ortasına çömelmiş, bu örümceğe hayranlıkla bakıyorum.

Nasıl bir yer ama! Belki on dakikadır buradayız ve ben çoktan âşık oldum. Buraya çömlekçi eşekarılarını görmeye geldim, ancak John kafamı şu an her tür nadir ve egzotik görünümlü böceği, kelebeği, karıncayı ve buna inanamıyorum ama çobanaldatanı görme ihtimali ile doldurdu. *Burada çobanaldatanlar yaşıyor.* Hem de John nerede yuva yaptıklarını biliyor. Onları yuvalarında göreceğimizden değil, çünkü yuva sezonları bitmek üzere, ama çiftleştikleri yerde olmak bile ne kadar heyecan verici...

İçimde bir parçam tüm yaşamlarını doğal hayata daldırmış John gibi insanları çok kıskanıyor. Hayatımda eşsiz, yaban hayatı yönünden zengin yerler olduklarına hiç dikkat etmeden kim bilir kaç tane çalılıkta dolaştım. Onların kırılık değil de ça-

lılık olduklarını biliyor muydum? Hiç sanmam. Yine de, bununla barışığım, çünkü bir şeyleri bilmemenin iyi yanını görmeye başladım; yeni şeyler keşfetmenin olağanüstü eğlencesi. Ben (genelde) doğal hayatla bağ kurmak için hiçbir zaman geç olmadığı bilgisi ile mutluyum. Gözlerinizi, kalbinizi, zihninizi etrafınıza açarsanız, orada, burnunuzun dibinde kendini size göstermek için bekleyen canlıların hep orada olduğunu fark edersiniz.

John'un bizi götürdüğü "ocaklardan" ilkinе varıyoruz. Sarımsı kil barındıran küçük bir alan burası – düz, kuru ve mutfak lavabomdan daha büyük değil. Yanından geçsem dikkatimi çekmezdi. Güneş tepede ve hava çok güzel, yani eğer Çalılık Çömlekçi eşekarıları burayı kullanıyorlarsa, buraya gelip kil toplamaları an meselesi.

Beklerken, John bize çalılığın yakın tarihinden bahsetti. On beş yıl önce Devon Yaban Hayatı Vakfı burayı alana ve etrafını çitle çevirene dek, yasadışı çöp boşaltma ve off-road araba ve motosiklet sürüşleri için kullanılıyormuş. Ve şimdiden çobanaldatan çiftleşme alanına dönmüş. Restorasyon ve koruma projelerinin ne kadar başarılı olabildiğinin bir göstergesi bu.

On dakika kadar bekledik ama hiçbir arı gelmedi. John da başka bir ocağı keşfetmeyi önerdi. Bu yerdeki kil kırmızımsı renkteydi. Sebebini sorduğumda John eşekarılarını daha iyi gözlemleyebilmek için dışarıdan kil getirip yapay ocaklar inşa ettiğini anlattı. On dakika sonra yine hiçbir arı görememiştik ama bir çift flörtleşen Karamelek kelebeği (*Hipparchia semele*) gördük. Bu benim için ilkti – flörtleşmeleri değil, "Karamelek"leri

görüŖüm. FlörtleŖme süreci nefes kesiciydi. Erkeğin bir dizi kısa ve karmaŖık manevrasını içeriyordu. Erkek diŖinin seviyesine inip etrafında dönüyor, ön kanatlarını kaldırıp indirerek siyah gözlerini gösterip saklıyordu. Sonunda birbirlerine yüzlerini döndüler, antenleri dokunuyordu. DiŖi etkilenmiŖti. Erkek etrafında dönerek hareketlerini tekrar etti ve çiftleŖtiler.

AraŖtırmamıza bir saat daha devam ettik ve ocakları do-laŖtı. Çalılık-taki bir tek biz yoktük. Bir iki kiŖi köpeğini gezdiriyordu ve bizim gibi yaban hayatını görmeye gelen bir çiftle tanıştık. John'un arkadaŖlarıydılar, biz de durup fikir alıŖveriŖinde bulunduk. Biraz canımız sıkılmıŖtı çünkü biz devamlı onları kaçıırken, bu çift sürekli çömlekçi eŖekarlarına denk geliyordu.

Kil toplayan bir çömlekçi eŖekarısı görmemiz imkânsız gözükmeye baŖlayınca, John bizi erken uyanan diŖilerin sezon için inŖa ettikleri küçük kil yuva alanlarına götürdü. Bu kil yuvaların fotoğraflarını ve yine John tarafından yapılmıŖ resimlerini görmüş olsam da, canlı canlı görmek ellerimi çırpıp mutluluk çığlıkları atmak istenci yarattı bende. Kendimi tuttum ve daha çok yetiŖkinlerin yapacağı Ŗekilde kutladım bu karŖılaŖmayı. "Vay", "Aman Tanrım!" ve "Bir eŖekarısının bunları yapmış olduğuna inanamıyorum!"

Kil yuvalar süpürgeotlarının odunsu saplarına baėlanmıŖtı ve her biri eŖsizdi. Tümü de benzeri temel tasarımı takip ediyordu; tamamen yuvarlak ve sürahi Ŗeklindeydiler, tepelerinde bir açıklık vardı. Bazıları kısıydı, daha geniŖti ya da daha pürüzlüydü. Yuvaların renkleri de hangi ocaktan malzeme toplandığına göre deėiŖiyordu. Ŗeklini çok sevdiğim evimdeki bir Afrika çömleğini bana hatırlatıyorlardı. BirleŖik Krallık'taki bir sanayi sitesinin kıyısında böyle egzotik görünüşlü yuvalar yapma kabiliyetine sahip bir böceğin yaŖıyor olmasına ŖaŖşıyordum.

Dolana dolana, bir ölü ve çürümüş odun birikintisinin yanından geçerek ilk ocağa döndük. Otların arasında yarı gizliydi ve John bize çobanaldatanları burada ölü bir ağaç kütüğünün üzerine tünemiş şekilde sık sık gördüğünü anlattı. Ölü odun arka planında asla görünmeyecek şekilde kamufle olmuş, alaca, gri-kahverengi tüyleriyle onları ancak hayal edebiliyordum. Kütüğün bir parçası olmadıklarını görmek çok zor. Dakikalar sonra, çalılığın kenarından ağaçlara doğru saklanmak için uçan bir çobanaldatanı kendi gözlerimizle gördük. Bunu esaslı bir karşılaşma olarak sayamıyorum, çünkü tek gördüğüm şey kanat çırpışı ve çalılığın içinde kaybolan büyükçe bir kuşun arka tarafıydı. Ama kalbim küt küt attı yine de.

Güneş en yakıcı halinde şu an, bu yüzden ilk ocağa geri döndüğümüzde oturup dinlendik. Yeniden fotoğraf makine-mi açtım, lens kapağını çıkardım ve ayarları kontrol ettim. Sırf Çalılık Çömlekçi eşekarısı gelir diye. Saat neredeyse 5 olmuştu ve ben de Karamelek kelebekleri, Eşekarısı örümcekleri ve çobanaldatanı görmüş olmaktan mutluydum. Çömlekçi eşekarısını bugün görmesem de olurdu. O kadar açgözlü olmaya gerek yoktu.

John bize Çalılık Çömlekçi eşekarılarının eylül boyunca aktif olacaklarını ve hava koşullarına göre bunun ekimi bulabileceğini söyledi. Burayı yeniden ziyaret etmek için bir bahane bulmamız gerekecekti.

Rob ve ben yeniden gelme planlarını yaparken John dikkatimizi az önce kile, tam önümüzde konan Çalılık Çömlekçi eşekarısına çekti. Nefesimi tuttum. Oldukça çarpıcıydı; kapkara, parlak sarı çizgileri olan bir arıydı ve beklediğimden çok daha büyüktü. John bana dürbününü verdi. Arı yere yakın uçup ocak etrafında dolanıyor, arada bir duruyor ve kili inceleyip test ediyordu. John bu davranışın yuva yeri bulmuş bir bireyin karak-

teristiği olduğunu ve inşaat öncesinde ocağını ve su kaynağını kontrol ettiğini söyledi. İki ila üç ay süren yaşamı boyunca yalnızca bu ocağı ve tek bir su kaynağını kullanacaktı.

Bu eşekarısının oldukça belirgin bir şekli vardı. Çocuk partilerinde verdikleri kıvrımlı, sosis biçimde ama çeşitli yerlerinden kıvrılmış balonları hatırlatıyordu. Karnı sanki bir armut tanesi gibi, ince uzun belinden şişiyor, aşağı bakan sivri kuyruğuna doğru inceliyordu. Aynı aileden (*Eumenes*) olmalarına rağmen, bizim sıradan eşekarısına, *Vespula vulgaris*, pek az benziyordu.

Tam ocaktan kil alacağını düşündüğümüz anda eşekarımız fikrini değiştirdi. Tıpkı geldiği gibi birden gitti. Birazcık daha bekledik ama geri gelmedi.

Ertesi akşam John'dan o son ocakta iki tane eşekarısı olduğunu ve önceki gün gördüğümüzün –bizim eşekarısının– bir yuva inşa ettiğini söyleyen bir e-posta aldım. Hava inşaata devam edilemeyecek kadar soğuk olana dek onu takip etmeyi başarmıştı.

Birkaç gün sonra yine e-posta yolladı, bu sefer bitmiş yuvanın ve eşekarımızın yumurtladıktan sonra yuvasında kullanılmak üzere tırtılları taşıyışının fotoğraflarını da eklemişti. Aynı ocakta aktif en az üç tane çömlekçi eşekarısı vardı ve Eylül boyunca inşaatı sürdüreceklerdi. Ah, keşke yakında yaşıyor olsaydım.

Çalılık Çömlekçi eşekarısına dair gördüğüm azıcık şey bile beni büsbütün sarsmıştı. Tıpkı salyangoz kabuğu arıları gibi bu tür de beni büyülemişti. Çalılık Çömlekçi arıları hakkında daha fazla şey öğrenmek istiyordum; yuvalarını nasıl kuruyorlardı, yaşam döngüleri ve toplayıcılık tercihleri nasıldı, evlatları için nasıl tırtılları yakalamayı severlerdi? Hem daha bir çömlekçi

eşekarısının yuva inşa edişine denk gelmemiştim. Daha fazlasını bilmek istiyordum.

John'a bir e-posta yollayıp süreci bana anlatıp anlatamayacağını sordum. O da bana doğa günlüğündeki dişinin ocağı ve su kaynağını seçmesi ile başlayan ve tüm yuva yapma sürecini anlatan kısmı yolladı.

“Çalılığın üzerinde uçar ve devamlı durarak karaçalı, süpürgeotu ve ölü otların dallarını inceler. Yuvasını nereye kuracağına karar verince –ki burası ocaktan 1 ila 120 metre uzaklıktaki herhangi bir yer olabilir– sapları çenesi ile temizler ve tükürük ile ıslatır, sonrasında da gerekli olursa fazlalıklardan kurtarır” diye yazıyordu.

Temiz bir sayfayla ya da onun durumunda, temiz bir sapla başlıyor yani. Peki sonra ne oluyordu? “Bitki sapını hazırlayınca eşekarısı su kaynağına gidip birkaç damla su alarak ocağa taşır. Burada da çenesiyle kili kazımaya başlar” diye devam ediyordu John'un günlüğü. “Kuru kile su ekleyerek birkaç dakika içinde küçük bir çamur topu elde eder. Bu çamur topunu çenesi ile ön ayakları arasında inşaat alanına taşır. Bu süreç arada su da alarak on altı ila yirmi sekiz kere, yuva bitene kadar tekrar eder. Tüm süreç iki ila üç saat arası sürer, ancak hava koşulları kötüyse bu süreç birkaç güne de yayılabilir.”

Çömlekçi eşekarısının gösterdiği sebata hayran kaldım. Görünüşe göre hayranlığımızı yalnızca “çalışkan arılar” hak etmiyor.

John'un notları şöyle devam ediyor: “Yuvanın gövdesi ve girişi bitince, eşekarısı yumurtlamadan önce yakındaki bir karaçalıda dinlenir. Yumurta girişin içinde bir ipek ipliğinin üzerinde durur. Yumurtlamak iki dakika sürer. Yumurtladıktan sonra dişi eşekarısı tercihen Çamur ya da Atkestanesi güvelerinin tırtıllarını bulmak için çalılıkta arayışa çıkar. Bu güveler de karaçalı ve süpürgeotuyla beslenirler. Sekiz ila otuz sekiz tırtıl

yuvaya getirilir, genelde bir saat içinde tamamlanır bu süreç.” Otuz sekiz! Olamaz. Bu tırtıllar çok küçük olmalı ki tek bir yuvaya sığıyorlar. Neyse okumaya devam edeyim.

“Yuva dolduğunda eşekarıları bir ya da iki kil topu ile onu kapatır, sonra da bir sonraki yuvasını kurmak için yeni bir konum aramaya başlar. Genelde (özellikle de eylülde), ilkinin yanına bir tane daha yuva kurar ve aynı lokasyonda sekiz taneye kadar yuva bulunduğu görülmüştür. İki ila üç aylık yaşam döngüsünde, her dişi Çalılık Çömlekçi eşekarısı yirmi beş kadar yuva inşa edebilir” diye yazıyor John.

John mayıs ile haziran sonu arasında yumurtlanan yumurtaların sonbahardan önce yetişkin olarak uyandıklarını, erken temmuz ve sonrasında yumurtlananların ise kışladıktan sonra ertesi yıl uyandıklarını söylüyor.

John’a Çalılık Çömlekçi eşekarıları ve yuvaları hakkında yazdıklarını paylaştığı için teşekkür ediyorum ve sonraki baharda Bovey Heathfiled’a dönmeyi ne kadar istediğimi söylüyorum. Umarım, bize eşlik etmek için müsait olur.

14. BÖLÜM

AĞAÇLARA ÖVGÜ

Outer Hebrides Adaları'ndaki nemli ama harika yazımızdan henüz döndük eve. Bu adalar kalbimde özel bir yere sahip artık. Onları yabaniliği için seviyorum; yaban çiçekleri, yaban hayatı ve yabani manzaraları ve hepsinden önemlisi, yabani ve harika havası için. Ancak bir şeyden mahrumlar, bu mahrumiyet çok aşikâr ve bu şey de *ağaçlar*. Garip küçük fidanlık da dahil olmak üzere adalarda bazı ağaçlar var. Ancak gördüğümüz bu ağalar öyle az ve birbirinden uzak ki ilk haftalarda ne zaman ağaç görssek birbirimize “Bak, bir ağaç!” diye gösterir olmuştuk.

Yaz sonuna geldiğimizdeyse bu neredeyse ağaçsız coğrafyaya ilginç bir şekilde alışmıştık. Airid nam Ban isimli Güney Uist Adası'ndaki araziye denk gelene dek ağaçları ne kadar özlediğimi fark etmemişim bile. Otuz yıllık bir süreçte, tek bir kişi, Archie MacDonald ve ailesi yüz binin üzerinde ağaç içeren sık ve karışık bir ormanlık alan oluşturdular. Çınar, çam, meşe ve üvez ağacının da arasında bulunduğu pek çok ağaç dikerek Loch Eynort'a tepeden bakan yüksek kayalıklardan göl kenarına kadar uzanan aile arazisini tamamen doldurdular. Birden ağaçların içine dalı vermek, onları görmek, dokunmak, duymak ve varlıklarını yeniden hissetmek olağanüstüydü. Yine de,

hepsinden daha ilginç, bir çalığışunu duymak sonra da görmek olmuştu.

Çalığışları Britanya'nın en küçük kuşlarıdır. Bazı özel böceklerle beslenirler ve iğneyapraklı ağaçlarda yaşarlar. Bu ağaçlar da bu adada pek az bulunur. Bu ufak kuşun Bay MacDonald'ın fidanlığına nasıl vardığını tahmin dahi edemiyorum ancak adalarda daha da çok ağaç dikildikçe, bu kuş da daha uzak yerlere yolculuk edebilecek. Kim bilir belki tiz ötüşü bir gün bu adalarda tarlakuşu, kızkuşu ve kervan çulluğunun sesleri gibi sık duyulur...

Bu beklenmedik ve izole fidanlıktan geçmek bana dağlar ve bozkırın yabaniliğini, açık gökyüzünü ve büyük su birikintilerini sevsem de, en çok sevdiğim şeyin ağaç birliktelikleri, kuş cıvıltıları ve diğer sakinleri ile ormanların huzuru ve sakinliği olduğunu hatırlattı.

Ağaçların olmadığı bir dünya düşünemiyorum. Yaşayıp ziyaret ettiğim, sevdiğim her yeri düşünüyorum, hepsini ağaçlarla ilişkilendirmişim. Bazılarının ne olduğunu söyleyemem, özellikle de çocukluğumdan hatırladıklarımı, ancak gözlerimi kaparsam, şekillerini, renklerini ve dokularını sanki yanlarındaymışım gibi hatırlayabilirim. İnanılmaz bir biçimde bazı anılarımda o zaman farkında olmadığım ağaçlar bile vardır.

Bunları yazarken, sakin bir göledin kenarında, Suffolk'ta büyükannem ve büyükbabamın bahçesinde yetişen büyük bir ağacı hayal ediyorum. Kökleri yosunlu çatlaklar ve kuytularla doluydu ve oralarda periler yaşırdı; bu büyülü bir ağaçtı. Sonra North Yorkshire'daki Patrick Brompton köyünde bir barda-tesadüfen "Yeşil Ağaç" ismine sahip- diğer büyükannemin evinin dışındaki ağaç vardı. Çok eski bir çınar ağacıydı diye hatırlıyorum. Geçenlerde internette baktım, ağaç da bar da hâlâ orada, tam hatırladığım gibi.

Hatırladığım en eski anı, yalnızca dört yaşındayken, Ipplepen, Devon'da yaşadığımız evin dışındaki büyük çayırın ortasında yetişen ağaçtı. Devasaydı ve gövdesi arkasında saklanabileceğim kadar büyüktü ve dallarından birinden sarkan bir ipin ucunda eski bir lastik tekerlek vardı, benim salıncağımdı o.

En az kırk kere taşındığımı düşünürsek sayılamayacak kadar çok ağaçla yaşadım. Ciddi ciddi düşünecek olursam, hayatımı ağaçlarla haritalandırabilirim gibime geliyor.

Ne zaman bir ağaca sarılısam –ki bunu hep yaparım çünkü yaptıklarına karşı şükran ve takdirimi en içten göstermenin yolunun bu olduğunu düşünüyorum– onlardan aldığım enerjiyle güçlü hissederim kendimi. Bu enerji alışverişini kelimelere dökmek güç, ancak bir şekilde benim rasyonel zihnimin anlama kapasitesinin ötesindeki bir şey ile bağ kurduğumu hissediyorum. Aslında “desteklenmiş” hissediyorum ve gerçekten de öyleyim. Hem de hepimiz öyleyiz, ağaçlara olan borcumuzu ödememiz imkânsız. Ağaçlar gezegenin akciğerleridir ve onlar olmadan, bizim türümüzün hayatta kalması imkânsız.

Çoğumuz ağaçların atmosfere oksijen salıp karbondioksit aldığını bilir. Ayrıca yaprakları, sapları ve sürgünleri ile karbon monoksit, azot dioksit ve kükürt dioksit gibi diğer hava kirleticileri de hapsederler. Peki bunu anlayabileceğimiz şekilde nasıl sayılara dönebiliriz? Gezegende altmış binden fazla ağaç türü olduğunu düşünürsek, oksijen üreticisi ya da karbon emici olarak nasıl bir etkiye sahip olduklarını tahmin etmek imkânsız. Ancak, *New York Times*'a göre, dört dönümlük olgun meşe 2,7 arabanın ürettiği kadar karbondioksit emiyor. Dört dönüm on sekiz kişinin bir yılda tükettiği oksijeni üretmeye yetiyor. Bu çok fazla karbondioksit ve çok fazla oksijen demek.

Ama bir saniye, dört dönüm ekmeden ya da bahçenizi rasgele ağaçlarla doldurmadan önce, *hangi ağacı nereye ekeceğini-*

zi seçmeden önce değerlendirmeniz gereken bazı değişkenler vardır. Yerel iklim ve toprağınıza uygun ağaçları seçmek özellikle önemlidir. Eğer doğru ağaçları ektiğinizden emin olmak istiyorsanız, Woodland Vakfı Birleşik Krallık'ta hangi türleri nereye ekmeniz gerektiğine dair tavsiyeler veriyor. Benzeri kurumlar dünyanın her yerinde bulunabilir.

Karbon emiciler olarak hayati rollerine ek olarak ağaçlar insanların göremeyeceği kadar küçük omurgasız hayvanlardan dünyanın en büyük yırtıcı hayvanlarına kadar bir dolu yabani canlının ve sayısız bitkinin ihtiyaç duyduğu gölgeyi, yaşam alanını ve korumayı sunuyor. Yani, iklim değişimine karşı ağaç dikebileceğiniz gibi, yerel yaban hayatı için iyi olabilecek türleri de ekleyerek ağaçlarınızı pek çok işe birden koşabilirsiniz. Bu yüzden de bazı ağaçların çok daha fazla türe destek olabileceğini de hesaba katmanız gerekir.

Eğer bakmak istedikleriniz kuşlarsa, yaban elması, alıç ya da çobanpüskülü gibi yüksek miktarda meyve ve yemiş üreten ağaçları seçmelisiniz. Böcek yiyen kuşlar içinse büyük miktarda omurgasız hayvan barındıran meşe, dişbudak, söğüt ve huş ağaçları ekebilirsiniz.

Hava kalitesini iyileştirmek ve iklim değişikliğine karşı harekete geçmek için, acilen farklı tür ağaçların bir araya gelmesine ihtiyacımız var. Yani dünyadaki ağaçları korumaya devam ederken hem hızlı hem de yavaş büyüyen ağaçları ekmeliyiz. Bir ağaç ya da orman ne kadar yaşlıysa o kadar çok biyoçeşitliliğe ev sahipliği yapar. Bu özellikle ağaçların son yılları için geçerlidir, bu süreçte ağaçta yaşayan omurgasız hayvanlar ve faydalı mantarların sayısı katlanarak artar.

Ağaçlar bize ve bitkilere farklı şekillerde fayda sağlarlar. Hava ve toprak sıcaklıklarını düzenler; rüzgârın vereceği hasarı önlerler; toprak verimliliğini artırır ve toprağı dengeleyerek erozyon ve selleri önlerler.

Bize bahşedilen tüm bu armağanların yanı sıra bu asil devlerin cömertliğinden başka şekillerde de faydalanırız. Ağaçlarla zaman geçirmenin zihinsel ve fiziksel sağlığa derin faydaları olduğu bir süredir biliniyor. Japonların buna verdikleri bir ad bile var, “orman atmosferini çekmek” ya da “orman banyosu” anlamına gelen *Shinrin-yoku*.

Yaşayan bir ormanın gölgesi altında zaman geçirmek anlamına gelen orman banyosu pratiği Japonya’da 1980’lerin başında başladı ve halen daha stresi azaltmak ve rahatlamak için kullanılan popüler bir yöntem. Japon tıbbında önleyici sağlık ve iyileşme pratiklerinin temelinde bulunuyor. “Ağaçlara sarılmayı” bir tür sağlık hizmeti olarak görmek fikri size gülünç gelebilir ama ağaçlarla zaman geçirmek veya sadece onları pence-renizden görebiliyor olmak bilim insanlarının kanıtladığı üzere tansiyonu düşürüyor, uykuyu iyileştiriyor, bağışıklık sistemini güçlendiriyor ve hastalıklardan iyileşmeyi hızlandırıyor. Hatta daha da derine gidiyor.

Hiçbir beklenti olmaksızın hislerimizi doğaya açmak çevremizdeki dünya ile bağ kurmanın yeni yollarını bulmakta bize yardımcı olur. Bu süreci hızlandıramazsınız ya da zorla gerçekleştiremezsiniz, çünkü doğa bizim yapmasını istediğimiz şeyi talep ile yapmaz. Sıkı bir zaman aralığında bir şeyleri yapmaya çok alışmış ancak doğal yaşam ve ağaçlar, özellikle de yüzlerce yıldır etrafımızda olanlar insan hayatının zaman aralıklarına göre hareket etmezler; hele ki modern insanınkine göre hiç.

Yaşlı bir meşeye sırtınızı beş dakika dayayarak sizi iyileştirmesini ya da evrenin sırlarını sizinle paylaşmasını bekleyemezsiniz. Ancak eğer sabırlıysanız, kalbiniz ve zihniniz açıksa, derin bir dostluk, yeniden bağ kurma hissiyatı –yalnızca o ağaçla değil ama tüm gezegenle– deneyimleyebilirsiniz. Ben deneyimledim.

Geriye dönüp baktığımda, kendimi doğaya bırakmaktan fayda sağladığım pek çok anı hatırlayabiliyorum – ne “faydalanmak” ne de “bırakmak” o zaman için bilinçli tercihler olmasa da. Benim neslimin diğer üyeleri gibi, ben de çocukluğumu mutlu bir şekilde dışarıda oynayarak geçirdim; mağaralar yapılarak, saklambaç oynayarak, küçük kek kaplarında minyatür bahçeler inşa ederek, dere ve akıntılardan ufak balıklar ya da “hayvanat bahçemde” tutmak için bahçeden kelebekler, örümcekler ya da diğer böcekleri yakalayarak.

Hayvanat bahçem 1970’lerin başında Malvern Hill’de yaşadığımız evin arkasındaki müstemilatlardan birindeydi. Karanlık olurdu ve kömür kokardı ama böcekler burayı severdi. Kelebekleri, özellikle de Kızıl Amiral ve Tavus kelebeklerini, neredeyse hiç yemek yemek için kullanmadığımız yemek odasında saklardım. Zaten yemek yemek için kullanıyor olsaydık kelebekler beslensin diye dev kelebek çalılarını burada nasıl saklardım?

Sonra, en küçük kardeşim gerçek bir küvette yıkanabilecek kadar büyük olduğu için, annemiz bana dördümüzün de büyüyen kullandığı plastik bebek banyosunu vermişti. Ben de Marlvern Hills’teki eski ocak gölünden kurbağalar, larvaları ve sukeleleri toplayıp içine koyardım. Bunlar hep çok kıymetli anılar.

Doğal dünya tarafından desteklenişime dair en eski anım dokuz ile on iki yaşları arasına denk düşüyor. Ebeveynlerim Almanya’da yaşıyordu ve ben de Yorkshire’daki bir rahibe okuluna gönderilmiştim. Sürekli zorbalığa uğruyordum. Arkadaşlarım vardı ama genelde gündüzcüydüler ya da hafta içi okulda kalıyorlardı. Bu yüzden hafta sonları vakit geçirebileceğim ya da beni koruyabilecek kimsem yoktu. Hafta sonları oldukça korkunçtu.

Yine de, her şeye rağmen, pazar öğleden sonraları her zaman bir nefes aldırırdı bana. Öğle yemeği ve temizlik biter bit-

mez, hepimiz dışarıya uygun kıyafetleri giyer ve uzun bir yürüyüşe çıkardık. Swale Nehri kenarından yakındaki Richmond Kalesi'ne yürürken, rahibelerin o an canının ne istediğine göre bozkırlardan ya da Yorkshire Vadisi'nden geçerdik.

Ben her zaman yalnız yürür, sınıfın gerisinden gelirdim ama açıkça söylemeliyim ki asla kendimi yalnız *hissetmedim*. O yürüyüşlere bayılıyordum, hava ne olursa olsun, nereye gidersek gidelim. Rüzgârı, yağmuru, karı ve gün ışığını seviyordum; nehri, kayaları, ağaçları, yolları, otları ve gökyüzünü seviyordum. Onları öyle sadece sevmiyor, onların farkına da varıyordum.

Özellikle nehirden yukarı tırmanmak zorunda olduğumuz, botlarımızın kenarını kirletmeyecek kadar sığ olduğu yerlerden nehri geçtiğimiz ve büyük kayalara, dik yamaçlara tırmandığımız ve vadinin tepesindeki ovalara vardığımız yürüyüşleri severdim. Sanırım çağlayanlar da vardı ya da belki zihnim bana oyun oynuyor. Bir kâşif olduğumu hayal ederdim ve kaçma cesaretim olursa saklanabileceğim mağaraların konumlarını ezberlemiştim.

Hiç kaçmadım gerçi. Tam olarak nasıl oldu bilmiyorum ama ergenliğin başlarında her şey birden iyileşti, yani diğer kızlarla gruplar halinde yürümeye başlamıştım. İlginç bir şekilde, aynı zamanda benim gibi tamamen orada kalanlarla da yeni arkadaşlıklar geliştirmeye başladım ve etrafımın farkına varmayı bıraktım. Sanırım doğadan kopuş sürecim de böyle başladı. Uyumlu olmayı öylesine istiyordum ki, gerçekleştiğinde ve aniden ve mucizevi biçimde gerçekleşti, sanırım ben de doğaya kapıyı kapatarak cevap verdim buna. Yeni ve heyecanlı bir şey geldiğinde kapıyı kapattığınız eski sadık dostunuz gibi.

Bir on yıl kadar önce yirmi küsur yıllık evliliğim sona erene kadar bunları unutmuştum. Kendimi yine ormanlar ve tepelerde saatlerce ancak bu sefer hedefsizce yürürken buldum.

Hayatımın karanlık bir anıydı, mutsuzluk ve kafa karışıklığı hisleriyle kaplıydım, ancak yürüdükçe güç ve iç huzur buldum ve kendimi sakin hissetmeye başladım. İçeriye girdiğimdeyse ne güç ne huzurdan eser kalmıyordu ama bu bir tür yeni “öğrenme” sürecinin başlangıcıydı. Ayrıca, yürürken deneyimlediğim duyguların benimle kalmasına, beni dengelemesine veya köklemesine ikna etmeyi öğrenebileceğime dair bir inançtı da.

Bunu “nasıl” yapacağımı bulmam sandığımdan kolay oldu. Yavaş yavaş hayatın gerçeklerinden kaçmak için yürüdüğümü, bu yürüyüşleri anlık çözümler olarak kullandığımı fark ettim. Bunu çözünce, nasıl hissedersen hissedeyim her gün yürümeye başladım. Ufak bir değişiklikti ama yarattığı fark hayatımı değiştirdi ve beni baştan ayağa güçlendirdi. Yürüyüşlerimi hevesle beklemeye ve onları her şeyden daha çok sevmeye başlamıştım.

Daha önce bihaber olduğum sesler, görüntüler ve kokular duymaya başladım. Bazı yerlere ve bazı ağaçlara çekildiğimi fark ettim. Yağışsız günlerde ayakkabılarımı çıkarır ve tepenin kenarına, büyük yaşlı gümüş huş ağacının arkasına çıplak ayakla ve ellerim toprağa değecek şekilde yatardım. Bazen ağacın alçak bir dalına oturup ayaklarımı salları ve görünmez olduğumu hayal ederdim. Sonra bir gün, daha önce hiçbir ağaca sarılmamışken, kollarımı bu ağacın etrafına dolayıp ona sarıldım. Onun da bana sarıldığını tüm bedenimde hissettim.

“Ağaca sarılan” genelde çevre hakkında çok tutkulu olan, hippie gibi giyinen, terlikle dolaşan ve vegan ya da vejetaryen olanlar için küçümseyici biçimde söylenir. Eminim ki bunu bir iltifat olarak kullanmayanların kökeni hakkında hiçbir bilgisi yoktur. Aslına bakarsanız bu kavram 1730 yılına dayanıyor. Hinduizm’in Bishnoi koluna ait 294 erkek ve 69 kadın Jodhpur mihracasına yapılacak saray için kesilecek Khejri ağaçlarını korumaya karar verirler. Bu ilk ağaca sarılanlar ağaçlar kesilirken

öldürülürler. Ancak, yaşamlarını boşuna kaybetmemişlerdir, çünkü ölümleri sonucunda Bishnoi köyünde ağaç kesmek yasaklanır.

Bishnoililerin zaferi Chipko hareketine de ilham verir. “Tutunmak” ya da “sarılmak” anlamına gelen bu hareket Kuzey Hindistan’da 1970’lerde bir grup köylü kadının ağaçları çevreleyip onlara sarılarak kesilmelerini engellemeleriyle başlar. Bu hareket tüm Hindistan’a hızla şiddet içermeyen bir protesto yöntemi olarak yayılır. Hareketin hedefinde o dönem ülkenin ağaçlarını kesip yok eden ve sonrasında da Himalaya bölgesinde ormansızlaşma reformları ve ağaç kesme yasağına yol açacak suiistimaller vardır.

İlk ağacıma sarıldığımda bunlardan hiçbirini bilmiyordum ancak şu an bunu bildiğim için ağaca sarılan biri olarak görül-mek beni gururlandırır. Ağaçların insanların içindeki koru-macı içgüdüleri uyandırıyor olması onlara karşı hissettiğimiz bağlılığın delilidir. Ben kişisel olarak bir ağacın kesilmesini engellemek için ölmeye hazır birini tanımıyorum ancak onları korumak için çok çalışan, kendi hayatlarını bir kenara koyan insanları tanıyorum. Gerçekten de son birkaç yıldır kampanya düzenleyenler 17.500 ağacın –ki yarısı şehirdeki sokak ağaç-ları– belediye meclisi tarafından kesilmesini engellemek için Sheffield’da mücadele ediyorlar. Bu ağaçların çoğu sağlıklı ve hayatlarının en verimli döneminde.

Shaftesbury’de de bizim bir ağaç grubumuz var. Neyse ki bizim yerel ağaçlarımız Sheffield’daki gibi bir tehditle karşılaşmadılar. Onun yerine, grubumuz tarih hakkında farkındalık yaratmak ve önemli ağaçların yerlerini tespit etmek gibi işlerle uğraşıyor. Buna rağmen, eğer grup zamanında uyarılmasaydı kesilmiş olabilecek ağaçlar da vardı. “Ağaç koruma emri” alarak hukuki bir koruma sağlandı ve bu ağaçlar korumaya alındı.

Böyle bir emir alabilmesi için ağaçların belli kriterleri karşılamaları lazım. Bunların arasında kamuya görülebilir olması, belli yaş, boyut ve biçim özelliklerini karşılaması, hayat kalitesini artırma potansiyeline sahip olması, yerel ya da tarihi önemi olması ve türünün nadirliği gibi kıstaslar bulunuyor. Bu kriterlerden hiçbiri beni şaşırtmıyor ancak Shaftesbury Ağaç Grubu'nun kurucuları Sue Clifford ve Angela King'in söylediğine göre, bu emir için değerlendirmeye alınmadan önce ağacın kesilme ya da zarar görme ihtimalinin doğması gerekiyormuş. Bu da grubun ağaçları koruyacak destek ve kanıtı toplamak için yalnızca birkaç kıymetli haftası oluyor.

Maalesef, ağaç tüm kriterleri karşılasa bile, bu onu korumaya yetmeyebiliyor. Sheffield'in sokak ağaçlarında tanık olduğumuz gibi, ağaçları koruyacak mevcut yasalar yeterli değil. Garip bir biçimde yasalar listelenmiş binalara canlı ağaçlardan daha çok koruma veriyor.

Sue ve Angela Shaftesbury Ağaç Grubu'na çok zaman harcıyorlar, şehrin merkezindeki Friends Meeting House'ta her birkaç ayda bir toplantılar organize ediyorlar. Grup konuşmalar ve etkinlikler ile yerelleri ve turistleri Shaftesbury'nin "önemli ağaçlarını" tanıttıkları "ağaç yürüyüşleri" düzenliyor.

Yerel ağaçlarımızı görür görmez tanırım ama bu ağaç yürüyüşlerine Sue ve diğerlerini ağaçlardan bahsederken dinlemek için katılırım – farklı gündelik isimleri ve farklı yerlerde niçin farklı isimler aldıkları ve burada büyümeye başlamalarına dair kültürel sebepler gibi. Yürüyüşler genelde bir sıra çınara sahip Park Walk üzerindeki Abbey Bahçeleri'nin dışında başlar. Bu çınarlar on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında, gölgeli yürüyüş alanları kurmanın moda olduğu bir dönemde dikilmiştir. Çoğu ağacın aksine, çınar ağaçları sert rüzgârlarla baş etmekte iyidir. Burada da bu yetiye sahip olmaları gerekir çünkü Park Walk

Blackmore Vale'in üzerinde yüksek ve açıklıkta durur.

Yürüyüş başlamadan önce, vadinin harika manzarasının tadını çıkarmak için çınar ağaçlarının altında duruyoruz ve Sue yakındaki arılardan bahsetmek istiyor. Park ile altındaki patikayı ayıran yükseltide yalnız arılar yuva yapmış ve özellikle arılar için belediye meclisimizin çiçek açmaya bıraktığı karahindibaların üzerinde yabanarıları dolanıyor.

Park Walk'tan ayrılıyor ve yükseltilerin üstünde ve altında yetişen olgun kayınların ışığı yer yer geçiren gölgelerinin altından Pine Walk'a kadar yürüyoruz. Burada devasa reçineli Scots çamları etrafımızı sarıyor ve atmosfer birden değişiyor. Nadiren arı görüyorum hem de kovanları ve peteklerini enfeksiyon ve davetsiz misafirlerden korumak için kullandıkları *propolis* üretiminin ana maddesi olan reçineyi çamların derin yarıklı gövdelerinde ararken balarılarını sıkça görmüş olmama rağmen. Ancak burası baykuşlar ve kargalara göre, arılara göre değil.

Pine Walk'tan sonra St. John Tepesi'nde yolun karşısına geçiyor ve Bury Litton'a giriyoruz. Burada, ambiyans yeniden değişiyor. Burası sihir ve gizemin, keşfedilecek sırların ve anlatılacak hikâyelerin mekânı. Bu küçük, çevrelenmiş mekânın tüm izleri silinmiş eski bir kilise olan St. John'un bulunduğu yer olduğuna inanılıyor. Burada, on yedinci yüzyıl mezar taşları arasında, harika Shaston porsukağacı etrafını saran netameli defne ağacının ortasında duruyor (ağaç grubu onu budamadan önce porsuğu boğmak üzereydi). Eğri büğrü ve bükümlü dalları bir yılan gibi yayılıyor ama sağda solda duran mezar taşı kalıntılarının ve yüzlerce gizlenmiş kardelen soğanının üzerinde yere yakın duruyor.

Ulusal Tarihi Porsuk Grubu'nun "dikkate değer" olarak nitelendirdiğini düşünürsek, bu porsukağacının Shaftesbury'nin "en önemli ağacı" olduğunu söyleyebiliriz. Görecek daha çok

ağaç var ancak bu harika ağaçla biraz daha kalmaya karar veriyorum. Yürüyüş grubumuzun son üyesinin de bu küçük mezarlığı terk edişini izlerken, bu yürüyüşlerin popüleritesinden etkileniyorum – insanlara içkin ağaç sevgisi ve onlarla kurduğumuz kadim bağın kanıtı adeta.

Avrupa porsukağacı (*Taxus baccata*) ya dişi ya da erkek olur ancak hangisinin hangisi olduğunu görmek için iki cinsin de baharda ürettiği “çiçeklerini” ya da kozalaklarını veya dişi olduğunu bize söyleyecek kış meyvelerini görmem gerekir. Birleşik Krallık’ın en yaşlı ağacı olan ve her zaman erkek olarak anılan Fortingall porsukağacının yakın zamanda meyve vermeye başladığına dair haberler okudum – yani cinsiyet değiştiriyor olmalı.

Erkek porsukağacındaki sözde çiçekler aşağı sarkar ve başlangıçta, önemsiz pembemsi-beyaz çiçekli kozalıklara dönüşmeden önce minyatür brüksellahanasına benzerler. Dişi “çiçekleri” hayatlarına dik, pullarla kaplı tomurcuklar olarak başlar, yaşı ilerledikçe meşe palamudu gibi büyür ve sonrasında da bana kırmızıbiberli zeytinin renklerinin tersine çevrilmiş halini anımsatan kızıl renkli meyvelere dönüşürler. Bu meyveler bu arada çok zehirlidir.

Porsukların baharda ürettiği küçük erkek çiçeklerinde balarılarının toplayıcılık yaptığına şahit olduğum için, onların genelde bu arılar tarafından tozlaştırıldığını düşünmüştüm. İşin aslı hiç de öyle değilmiş.

Ağaçlar iki gruba ayrılır: *Açıktohumlular* ve *kapalıtohumlular*. En erken evrimleşen, ilk örnekleri 390 milyon yıl önce ortaya çıkan ağaçlar açıktohumluydu. Bu grup gezegenin en büyük, en uzun ve en eski ağaçlarıdır. Çam, ladin, sedir ve porsuk gibi birçoğu da kozalaklıdır. Açıktohumlu anlamına gelen “gymnosperm” kelimesi de zaten “çıplak tohum” demektir –

yani, bir yumurtalıkla çevrili değildir. Bu ağaçların hiçbiri hakiki çiçek üretmez ve doğrudan havaya maruz kalan tohumları tamamıyla rüzgârla tozlaşır.

Kapalıtohumluların tohumları meyvelerin içinde gizlidir. Bu gruptaki ağaçların hepsi çiçek üretir. 100 milyon yıl kadar önce ortaya çıkmışlar ve onları polen ve nektar için ziyaret eden böcekler, kuşlar ve memelilerle beraber evrimleşmişlerdir. Bu grup çiçekli ağacın içinde de, halen rüzgâr tozlaşmasına bağlı olanlar vardır; dişbudak, kayın, huş, fındık, meşe ve tatlı kestane gibi. Bu ağaçlar genelde rüzgâr tozlaşmasının daha etkili olacağı açık alanlarda yetişir ve polenin rüzgârda kolayca dağılmasını garanti edecek şekilde daldan sarkan uzun (erkek) salkımlar üretir.

Rüzgâr tozlaşması birazcık şansa bağlıdır, bu yüzden de polenlerinin dışı çiçeklere erişme şansını artırmak için bu ağaçlar çok yüksek miktarda polen üretir. Tek bir huş ağacı salkımı on milyon polen tanesi üretebilecek potansiyele sahiptir. Bu bolluk bahar nezlesi olanlar için tam bir kâbustur ancak, tahmin edebileceğiniz üzere, arılar ve diğer böcekleri aşırı derecede çeker. Ancak, tozlaşma için tamamıyla böceklerle *bağlı* olan söğüt haricinde, salkımlı ağaçlardan polen toplayan yüksek miktarda böceği görmek bu böceklerin o ağaçları tozlaştırdığı anlamına gelmek zorunda değildir.

Yüksek kokulu ya da dağınık çiçekler üreten çiçekli ağaçlar- sa –örneğin elma, karadiken, kiraz, yaban elma, alıç, atkestanesi, lime, akçaağaç ve çınar– genelde böceklerce tozlaştırılır. İlginç bir şekilde de bu ağaçların hepsi nektar sunmaz. Bazıları –örneğin lime ve alıç– o kadar dengesiz ve tahmin edilmezdir ki bir yıl litrelerce nektar üretirken bir sonraki yıl hiç üretmeyebilir, çünkü nektar üretimi toprak koşulları, konum ve havaya bağlıdır.

Böcekleri tozlaşmada kullansın ya da kullanmasın, çiçekli ağaçlar arılar ve diğer böcek ziyaretçiler için son derece değerli besin kaynaklarıdır. Bir arının yaptığı her toplayıcılık gezisinde, önemli ölçüde enerjiyi polen ve nektar toplayıp yuvasına uçarken harcar. Eğer tek bir çiçekli ağaçta bir araya gelmiş bol besin kaynağına erişebilirse dağınık bahçelerde bitkiden bitkiye gitmesi gerekmeyeceği için daha az enerji harcar. Hareketini sürdürmesi için ne kadar az durup beslenmesi gerekirse, kendi soyunu sürdürebilecek besini toplamak için o kadar çok zamanı olur. Yani, düşünürseniz, ağaç ekolojisi roket bilimi değildir. Çiçekli bir ağaç dikmek yalnızca yarının iklimini değil bugünün tozlayıcısını da etkiler.

Tozlayıcı böceklerin ziyaret ettiği tüm ağaçlar arasında meyve ağaçları onlara en çok ihtiyaç duyanlardır. Örneğin elmalar böcek tozlayıcılara, özellikle de yerel yabanaralarına, diğer çoğu mahsulden daha çok ihtiyaç duyar. Bazı elma cinsleri kendi kendine tozlaşabilse de çoğu diğer ağaçlarla çapraz tozlaşmaya ihtiyaç duyar. Yani böcek tozlayıcılar olmadan meyve de pek olmaz.

Bu domino etkisi bir zamanlar gezegenin en çok elma üretilen bölgelerinden biri olan, Çin'in güneybatısındaki Siçuan eyaletinde olduğu kadar hiçbir yerde kendini belli etmemiştir. Orada, yerel yabanaraları fazla böcek ilacı, yabancı ot ilacı ve mantar ilacı kullanımı ile geniş tarımdan ötürü doğal yaşam alanlarının azalması sonucu yok oldu ve elmalar da şu anda insan eli ile tozlaşmak zorunda.

Her yıl, binlerce çiftçi ve aileleri elma bahçelerine gidiyor ve birkaç hafta boyunca tavuk tüyleri ya da sigara filtreleri ile yapılmış ve polenle dolu plastik şişelere batırılan ev yapımı tozlaşma çubuklarını kullanarak bahçelerin milyarlarca çiçeğinin her birini büyük zahmetle tozlaştırıyorlar. Elma yüksek değerli

bir mahsul olduğu ve Çin'de emek görece “ucuz” olduğu için, elle tozlaştırma işi şimdilik yapılabilir ancak tozlayıcılarımız dünyanın başka bölgelerinde böyle ortadan kaybolurlarsa, büyük bir tehlike oluşturur bu. Tüm mahsulleri elle tozlaştıracak kadar insan yok gezegende.

Ağaçlar ekonomi için *değerlidir* ancak onların için değerlerini, kalplerimizdeki önemli rollerini de dikkate almalıyız. Ağaçlara “doğal sermaye” ya da “temel ekosistem hizmeti verenler” olarak bakıldığını duyduğumda korkunç derecede üzülüyor. Bunun gibi terimlerden ve ağaçların ya da ormanların değerini parasal olarak biçmeyi kabul edilebilir kılmalarından nefret ediyorum. Aynı şey tozlayıcı olarak değerlerini tanımlarken arılar için ya da ekolojik rollerine dair diğer canlılar için de yapılıyor. Bunlar cansız varlıklar değil; onlar olağanüstü, güzel, canlı, harika organizmalar ve başlı başına paha biçilemezler.

İnsanlar “biyoçeşitlilik denkleştirmeden” bahsettiğinde de kızıyorum. Sanki bir yere yeni ağaçlar dikmeye söz vermek, bir o kadar ağacı başka bir yerde keserek ormanları ve onlarla büyümüş ekosistemleri yok etmeyi kabul edilebilir kılıyormuş gibi. Bir ağaç yaşlandıkça gezegene daha çok katkı sunmaya başlar, yani yeni ağaçları dikmek iyi olsa da yaşlı ve sağlıklı ağaçları kesmek hiçbir zaman iyi değildir.

Yine de arıların ortadan yok oluşu gibi konular eğer tozlayıcılar “ekonomik olarak” bizim için daha az önemli olsaydı bu kadar ciddiye alınmazdı ve koruma eforları doğa severler, doğa parklarını ve doğa koruma alanlarını ziyaret edenlerin getirdiği gelir ile destekleniyor, ama doğaya maddi bir paha biçmek, benim açımdan, çok yanlış bir düşünce tarzı. İnsanlarla doğa arasında giderek artan kopukluğu ilerletmekten başka işe yaramaz.

‘Ekoloji’ olmadan ‘ekonomi’ de olmaz; bu ikisi ayrılmaz biçimde birlikte. Eğer ekolojiyi önemsemsek, yani evimizi, ge-

zegenimiz Dünya'yı umursamazsak, geri kalanın ne önemi var?
Eğer yönetecek bir eviniz yoksa, bankada kaç paranız olursa
olsun fark etmez.

15. BÖLÜM

SEDGEHILL, BİR DOĞA TARİHİ

Laptopumdaki görsel beni adeta şaşkına çevirdi. Deklanşöre bastığımda bu arının bir tür dişi yalnız arı olduğuna dair hiçbir kuşku yoktu ancak şu an baktığım canlının iki siyah pençe ya da kısıkaçı vardı – tıpkı yengecin ya da büyük bir böceğin ağı gibi. Bedeninin büyük bir kısmı çiçeğin içindeydi ve yalnızca kısıkaçları (eğer kısıkaçlarsa) görünüyordu, geçen bir böceği yakalamak için bekler gibi göğsü doğru bakıyordu.

Anlayamıyorum. Elbette tanımlama yetilerimin daha gelişmesi gerek ama kesinlikle bir tür yalnız arıydı bu.

Onu ilk kez bu sabah erkenden Rob'un çalıştığı Diana'nın Sedgehill'deki bahçesinde gördüm. Bazen ot yolmada ona yardımcı olurum ama tarla sarmaşığı yolarken çiçekleri ve arıları da fotoğraflarım.

Rob son on beş yıldır bu bahçede çalışıyor ve çayırlar ile geleneksel kulübe bahçesi otları ve uzun ömürlü bitkilerle dolu otsu sınırlar ve meyve bahçeleriyle çimenlikler de dahil olmak üzere yarı yabani alanlar arasında hiçbir böcek ilacı, yabani ot ilacı ya da mantar ilacı kullanmadan kurduğu denge doğaya olan aşkının bir kanıtı. Suni gübre bile kullanmadı.

Sonuç olarak, sekiz dönümlük bahçe doğal bir dengeye ulaştı ve omurgasız hayvanlar, solucanlar, amfibiler ve bahçe kuşları için bir cennete dönüştü. Diana'nın bahçesinde herhangi bir yerden daha fazla arı cinsiyle karşılaştım.

Bu sabah gördüğüm arı parlak siyahtı ve devamlı dönüp geldiği güzel sarı çiçeklerin arasında oldukça dikkat çekiciydi. Fotoğraf makinemin lensinden onu uzun bir süre takip ettim ve bana en yakın çiçeğe konduğunda fotoğrafını çektim.

Bu yüzden o çiçeğin içinde farklı bir şey saklanmıyorduydu, bu aynı arı olmalı. Fotoğraflı kestim ve döndürdüm. Şimdi görebiliyordum, siyah "pençeler" büyük miktarda parlak sarı polen ile kaplıydı. Belki de polen toplayan bir böcekti. Ona farklı bir açıdan baktım ve bu sefer zarsı kanatlarının birbirinin üzerinde katlı durduğunu, karnının arkasını ve iki uzun antenin uçlarını fark ettim. Bu *kesinlikle* bir arıydı. O zaman kısaçlar neyin nesiydi?

Birden farkına vardım. Bunun ne cinsi olduğunu tam olarak biliyordum. Bu, sanırım biliyorum anlamına geliyordu. İlk olarak, bu bahçedeki yaşam alanı tamamen alakasızdı. Yeterince nemli değildi. Birkaç tane büyük gölet olsa da bunlar insan yapımıydı ve bildiğim kadarıyla ahırların orada kışın çamurlaşan alan dışında bataklık benzeri hiçbir yer yoktu.

Yine de polen topladığı çiçeğin adından emin değildim – bu arının kimliğini doğrulamak için çok önemli olabilir. Rob'a sormam gerekiyor. Eğer bu çiçek *sandığım* çiçekse, "kısaçlar" kısaç değil ayaklar –pençe gibi görünüşü diğer arıların bacaklarına kıyasla ne kadar büyük oldukları ile ilişkili– ve bu sabah gördüğüm arı da Bahariye arısından (*Macropis europaea*) başkası değil.

Bu arılar hakkında bildiklerime dayanarak, Britanya'da yalnızca bahariye çiçeklerinden polen topladığını sanıyorum, adı da buradan geliyor. Ancak Bahariye arısı Britanya'daki türler-

den de farklıdır çünkü dişileri çiçek yağları toplar ve bazılarını larvaları beslerken polenlerine koyarlar. Daha alışılmadık ve daha ustaca olanı bu yağları genelde bataklık, turbalık ve nehir kenarı gibi su basma ihtimali olan yerlerde kurdukları yeraltı yuvalarını su geçirmez yapmak ve korumak için kullanmalarıdır. Çiçek yağları toplayan Britanya dışında başka arı cinsleri ve en az bir düzine kadar başka *Macropis* türleri olsa da, Bahariye arısı Britanya'da bunu yapan tek arıdır.

Tıpkı polen gibi, yağlar da Britanya ve İrlanda'da bu arılar tarafından yalnızca bahariye çiçeğinden toplanır. Çiçeklerin erciklerinin (polen üreten, çiçekteki erkek üreme organı) dibinde yer alan bezel tüylerden salgıladıkları bu kıymetli yağları almak için Bahariye arısının büyümüş arka ayaklarında özel olarak adapte olmuş gümüş rengi tüyler bulunur.

Ancak, bahariye bu arının tek uğrak noktası değil, çünkü bu bitkinin çiçekleri nektar salgılamaz, bu yüzden de bu arıların da kendilerine nektar depolamak için diğer çiçekli bitkileri ziyaret etmesi gerekir. Polen ve yağ konusunda oldukça seçici olsalar da iş nektara gelince hiç de pımpirikli değildirler. Bu yüzden de çoğu Diana'nın bahçesinde bulunabilen böğürtlen, ağağacı, nane, devedikeni ve peygamberçiçeği gibi çiçeklerin üzerinde görülebilirler.

Ancak, bu arı hakkında başka bir alışılmadık şey daha vardır. Dişiler çiçekleri ziyaret ederken arka iki ayaklarını tepeye kaldırmalarıyla bilinirler. Britanya ve İrlanda'daki başka hiçbir tür bunu yapmaz.

Bahariye arısının neden böyle yaptığını öğrenmek için saatlerce internette dolaştım ama bulamadım. Daha önceden de bacaları böyle kaldırmasının geçen erkeklere "ilgilenmiyorum" mesajı vermek için olduğunu bir yerde okumuştum ama asla hatırlayamıyorum nerede olduğunu. Bahçede bugün

erkeklerle rastlamadım o yüzden bu iddia gerçekçi mi bilemiyorum. Bana da yağ toplarken poleni kaybetmemek için bacaklarını kaldırıyor olabilir gibi geldi ancak bendeki fotoğraflarda polen taşımazken bu ayak hareketini yaptığını görebiliyorum. İki türlü de, arımın bu davranışı gerçekleştirmiş olması onun kim olduğunu bulmama yardımcı oldu.

Kaydettiğim son makaleyi açıyorum. Uzunca bir ismi var. “*Macropis nuda*’nın (Hymenoptera, Melittidae) Toplayıcılık, Temizlenme ve Eş Arama Davranışları ve Larva Tedariki ile Hücre Çeperlerinde *Lysimachia ciliata* (Primulaceae) Yağlarının Kullanımı.” 1983 tarihli bu makalenin yazarları James H. Cane, George C. Eickwort, F. Robert Wesley ve Joan Spielholz. Araştırmacıların bulgularının özetine bakıyorum. Ve işte orada: “Arka ayak kaldırmanın çiftleşmeye kapalılıkla olan ilgisi de tartışılmıştır.” Ha şöyle!

Dişi *Macropis* arılarının arka ayaklarını geçen erkek arılara çiftleşmek ile ilgilenmediklerini söylemek için kaldırıyor olduklarını keşfetmekten dolayı çok mutluyum. İhtiyacım olan kanıt buydu. Yine de, makale neden *benim* dişimin ayaklarını havaya diktğini açıklamıyor. Ben onun fotoğrafını çekerken etrafta erkek filan yoktu, ancak yazarlar bu davranışı sahada kanıtlamış olduğu için ikna oluyorum. Daha fazla öğrenmek isterdim. Keşke o yazarlardan biriyle konuşabilseydim...

İnternette biraz daha araştırma yapıyorum ve makalenin birinci yazarını buluyorum. Jim Cane şu anda ABD Tarım Bakanlığı’nda entomolog araştırmacı olarak çalışıyor. Biyografisine bakıyorum ve birkaç kelime dikkatimi çekiyor. “Korumaya dair uzun süreli ilgisi” olması ve “otuz yıldır yalnız arıları çalışıyor” olması gibi. Ona sormak istediğim öyle çok şey var ki.

Birkaç hafta boyunca e-posta üzerinden haberleşiyoruz ve sonunda telefonla konuşma fırsatı yakalıyoruz. Yazışmaları-

mızdan bana anlatacaklarından çok etkileneceğimi biliyorum – öyle de oluyor; arılar hakkında bir bilgi madeni adeta.

Jim bulduğum makalenin 1980’lerin başında yaptığı “Du-four bezi salgıları, geniş anlamıyla arılardaki kimyası ve yuva yapan arılardaki kullanımları hakkındaki” mezuniyet tezinin bir parçası olduğunu açıklayarak başlıyor. Artık Utah’ta yaşıyor olsa da araştırmaları için gözlemlediği *Macropis* arıları New York eyaletindekilermiş. Onları hatırlayıp hatırlamadığını soruyorum ve hatırlıyor.

Erkeklerin dişiler için bahariye çiçekleri etrafında “çark” edişlerini, devamlı üzerlerine atladıklarını (yalnız erkek arıların hep yaptığı üzere) ve çiftleştikleri dişiler tarafından aniden kovulduklarını izlediğini anlattı. Çoktan çiftleşmiş dişiler “yukarı kaldırılmış arka ayak ile üzerlerine atlayan erkekleri reddeder”, sonra da nektar, polen ya da yağ toplamaya ayakları birkaç dakika daha havada durarak devam ederler. Benim dişimin ayaklarının etrafta erkek olmamasına rağmen neden yukarıda olduğunu açıklayabilir bu.

Bir süre daha sohbet ediyoruz. Jim’e Diana’nın bahçesinde gördüğüm *Macropis* türünden bahsediyorum ve o da bana öğrencyken gözlemlediği *Macropis* türlerinin yuva alışkanlıklarından bahsediyor. Yuvaları genelde çok sık olur diyor, dişinin uçlarına bir ya da iki yuva hücresi inşa ettiği yanıl tünelleri kazdığı bir ana tünelden oluşur. Jim ve çalışma arkadaşlarının gözlemlediğine göre, dişi tek bir yuvaya on yumurtadan fazla bırakmaz ve bildiği kadarıyla gidip başka yuvalar da kurmaz.

Bunu nasıl keşfettiğini merak ediyorum. O da bana yuva yapan bir dişide yıpranmış kanatlar görmeyin zaten bir yuva kurmuş olduğu anlamına geleceğini ama onun takip ettiği yuva yapan her arının kanatlarının pürüzsüz olduğunu anlattı. Ayrıca *Macropis* arılarının yuvalarından otuz metre uzaklığa kadar

toplayıcılık yaptıklarını, büyük gruplar halinde yuva kurmadıklarını ve dişilerin topladığı *Lysimachia* yağlarının hücre duvarlarını su geçirmez yapmak için kullanıldıktan sonra görülebilen yeşil bir tonu olduğunu öğrendim.

Konuşmanın sonuna doğru Jim'in korumaya dair tutkusu üzerine de konuştuk. *Macropis* yuva yapma ve çiftleşme davranışları üzerine sayısız soru soruyordum ancak bu soruların bazılarının cevaplarını kendimin de bulabileceğini çok açık bir şekilde anladım. Yapmam gereken tek şey Bahariye arımı gördüğüm yerin yakınına daha fazla *Lysimachia* ekmek ve türü gözlemlemektir.

Jim bunu yapmam için beni teşvik etti. *Vatandaş biliminin* yani bilim insanı olmayanların yaptığı gözlemlerin, yalnız arılar ya da herhangi bir yabancı yaşamın nasıl davrandığını anlamaya yardımcı olmaktadır öneminin altını çizdi. Konuşmamız arıları izlerken daha fazla not alma isteğimi de güçlendirdi, belki de daha önce görülmemiş bir şeyi fark edecektim.

Arı davranışını kaydetmekten daha önemli olan şey bu türlerin *orada* olduklarını kaydetmektir. Sonuçta bir şeyin bir yerde mevcut olduğunu bilmezsek, ne zaman gittiğini de bilemeyiz. Yabanarısı Koruma Vakfı'nın bilim müdürü Richard Comont'un tutkulu olduğu şey de budur. "Biyolojik kayıt, özellikle uzun süreli gözlem, ekolojinin temelidir – türler ve çevreleri üzerine çalışma" diyor Richard.

Bu bilgiyi kendimize saklamanın hiçbir faydası yoktur – paylaşmamız gerekir ki böylece korumacılar ve bilim insanları bu bilgi ile harekete geçebilsinler. Kelebek Koruma'nın dünya lideri takip ve kayıt sistemi sayesinde 1976'dan beri Birleşik Krallık keleklerinin ciddi, uzun süreli ve devam eden azalışlarının farkındayız ve sebeplerini araştırabiliyoruz. Hepimiz daha çok vatandaş bilimi yöntemlerini benimsemeliyiz.

Birçoğumuz her ocak ayında RSPB'nin Büyük Bahçe Kuş Gözlemi'ne ya da Britanya ve İrlanda Botanik Topluluğu'nun Yeni Yıl Bitki Avı'na katılıyoruz, ancak tüm yıl boyunca canlıların, özellikle de böceklerin, kayıtlarını göndererek çok daha büyük bir fark yaratabiliriz. Dahası, Richard'ın da haklı bir şekilde belirttiği gibi, tür seviyesinde güvenilir tanımlama olmazsa elimizde kalan tek şey kuşku olur. Neyse ki bulgularınızı tanımlamakta yardım almak hiç bu kadar kolay olmamıştı. Yapmanız gereken tek şey bir fotoğraf çekmek ve iSpot web sitesine yüklemek. Orada birisi bulduğunuz bitki ya da canlıyı tanımlamakta size yardımcı olacak ve bu kaydı nereye ve nasıl göndermeniz gerektiğini açıklayacaktır.

Jim ile konuşmam sonrasında, hem *Macropis nuda* (Jim'in arısı) hem de *M. europaea* (benim arım) türlerinin ayak kaldırma davranışının aynı sebeple evrimleştiği konusunda ikna olmuşum. Ancak topladığım tüm kanıtlarla bile, hâlâ emin olmadığım son bir şey vardı. Bu da benim fotoğrafımdaki bitkinin bahariyeye çok da benzemiyor oluşuydu.

Rob'a bir mesaj atıverdim: "Yukarı uçtaki güzel sarı çiçekli bitkinin adı nedir?" diye sordum. "Acıbaklanın önünde ve fener çiçeğinin sağında olan hani..." Rob'un cevabını bekleyemeyecek kadar sabırsız olduğum için "bahariye" çiçeğini internette arattım.

İnternetin bana sunduğu görüntülerin göledimizin hemen arkasında bizim küçük bahçemizin arka tarafında yetişen sarı çiçeklerle aynı olduğunu anladım. "*Lysimachia punctata*" diyordu görsellerin altında. Ama bu kesinlikle Diana'nın bahçesindeki arının polen topladığı bitki değildi. Aslına bakarsanız, benzer şekilli sarı çiçekleri olması dışında tamamıyla farklıydı. Keşke bitkileri gündelik isimleri kadar bilimsel isimleriyle de bilseydim. Araştırmamı kolaylaştırırdı ve bir taksonomik

familiya çerçevesine indirirdi. Umuyorum ki aradığım bitki aynı cinstendir.

Biraz daha aşağı iniyorum ve buluyorum –başka bir bahariye bitkisi daha var, *L. vulgaris*– ve bu varyete fotoğrafımdaki bitkiyle aynı. Dimdik duran ve sarı çiçeklerle taçlanmış bir sarı sap ordusu gibi gözükken ıslah edilmiş bahariye, *L. punctata* ile kıyasla, bu yabani varyete, *L. vulgaris*, daha yumuşak, daha dallı ve yapraklı gözüküyor. İnce, çiçek açan sürgünleri var ve çiçekleri hem *L. punctata* çiçeklerinden daha kapalı hem de piramit şekli kümelerde daha dağınık biçimde yerleşmiş. Taçyaprakların altında birleşip onları kapatan soluk yeşil çanak yaprakların kenarları çok tatlı biçimde kırmızı-turuncu arası bir renge bürünmüş. Bu bitki ıslah edilmiş varyetesine göre kesinlikle daha güzel ve kırılğan.

Artık kesinleşti. Bahariye arısını, *Macropis europea*, gördüm, fotoğrafladım ve tanımladım. Kayıtlarımı Arılar, Eşekarıları ve Karıncalar Kayıt Cemiyeti'ne (AEKKC) sunmak ve Twitter'da ilan etmek için sabırsızlanıyorum. Ama önce, bu arının Sedghehill'de ne yaptığını bulmam lazım. Bana boş işler müdürü diyebilirsiniz ama nasıl bu arının kimliğini doğru tespit etmek için gereken önemi gösterdiysem, kaydımı sunmadan önce yuva alışkanlıklarına –yani neden *burada* olduğuna dair de– bir şeyler bilmem gerekiyor.

Arıları tanımlamaya başlamamdan sonra her şey çok değişti. Neyse ki artık AEKKC web sitesinde benzer fotoğraflar bulmak için dolanmam gerekmiyor. Tanımlama yetilerim çok da ilerlediği için değil; eforlarıma karşın ve onları geliştirip inceltmek için ne derece zaman ve enerji harcadığım düşünülürse, hâlâ çok yetersiz durumdalar. Değişen şey ise artık takıldığım yerde bana yardımcı olacak bir kitabımın olması. Steven Falk'un *Büyük Britanya ve İrlanda Arıları Saha Rehberi* benim İncil'im.

Umuyorum ki bana arıların yaşam alanı ve yuva gereksinimleri ile durumları ve coğrafi konumları hakkında daha fazla şey söyleyecektir. Bu civarda daha önce kaydedilmemişlerse bile, bu burada olmadıkları anlamına gelmez, ancak eğer, örneğin, Britanya ve İrlanda'nın en kuzeylerinde görülmüşlerse yalnızca, bu da tek seferlik bir karşılaşmaya, bir anomaliye tekabül eder.

Saha Rehberi'nin 264. sayfasını açıp Bahariye arısının “en çok Dorset'ten Norfolk'a güneydoğu İngiltere'de kaydedildiğini” okuyorum. Sedgheill Kuzey Dorset ile Wiltshire arasında bulunuyor, yani konum doğru. Yaşam alanı ve yuva gereksinimleri kısmına bakıyorum: “Sulak alanlar ve su kenarları, özellikle de oldukça çok bahariye çiçeği olan yerler, örneğin turbalıklar, akıntı kenarları, kanallar, oluklar, demiryolu hatları. Sık sık bahçelerde de kaydedilmiştir.” Düşündüğüm gibi, bu arı sulak alanları tercih ediyor ama burada “oldukça çok bahariye” olduğunu sanmıyorum – ne turbalık alan ne de kanal var. Yine de bu köyün adı boşu boşuna Sedgheill¹ olmuş olamaz.

Kaydımı AEKKC'ye sunmaya hazırım ancak bu yörenin ve etrafının doğal tarihi ve isminin anlamı hakkında daha da meraklıyım. Benim anladığım kadarıyla sazlıklar genelde sulak alanlarda bulunur ve *L. vulgaris*'in de sulak alanları seven bir bitki olarak Diana'nın bahçesinde mutlu mesut büyüyor olması daha önce sandığımdan daha sulak bir yerde yaşıyor olduğum anlamına geliyor olabilir.

Wiltshire Yöresi Belediyesi web sitesinde “tarih” kısmına bakıyorum. Buradan edindiğim bilgi tatmin edici: “Eski Sedgheill mahallesi... Otlak ve çayırılık kullanımı için oldukça uygun olan bir toprak cinsinin, Kimmeridge kilinin üzerine kurulmuştur” diye başlıyor. “İsmi varyasyonları, örneğin ‘Seghull[e]’ ve ‘Segghull’ 1242’den bu yana kaydedilmiştir ve mahallenin adı

1 Bire bir çevirisi Sazlık Tepesi anlamına gelir. (ç.n.)

muhtemelen ‘sazlık yetişen bir tepe’ anlamına gelmektedir.” “Mahallenin sağında solunda ufak havuzlar vardır, öte yandan üç büyük havuz Sem Nehri’nden gelen suyla beslenir” diye yazıyor. Bunları gördüğümü hatırlamıyorum ama sonra şunu okuyorum: “Bu havuzların bazıları boşaltılmıştır.” Görünüşe göre Dorset ile güneybatı sınırı da akıntıları takip etmektedir. Suyu o kadar çok referans var ki başım dönmeye başladı.

Ancak Sedgemoor’un Bahariye arısı için nasıl olup da uygun bir yaşam alanı sunduğunu bulmak için çıktığım yolculuk beni buranın tarihini araştırmaya götürdü. Bu akıntı ve diğer sulak alanlara verilen referansları bulmanın ötesinde, yerel çiftliklerin sık sık, tarihsel olarak, suya referans veren isimleri olduğunu fark ettim. Çoğu şu an yok ya da birleştiler, ancak 1773 tarihli bir haritanın röprodüksiyonunda bölgede Burybrook, Whitemarsh ve Westmarsh isimli çiftlikler olduğunu gördüm. Şu anda adı Berrybrook olan ve David tarafından işletilen Burybrook ve şimdi Berrybrook’un bir parçası olan Whitemarsh çiftlikleri Rob’un çalıştığı bahçeden pek de uzak değil. Eskiden Westmarsh Çiftliği olan yerde kuzeyde dibimizde.

Bu tarih Diana’nın bahçesine farklı bir gözle bakmamı sağladı. Toprak ve çevredeki arazinin koşulundan çok sınırdaki yetişen çiçeklere odaklanmış olduğumu fark ettim – bu yüzden de nemli bir yaşam alanı göstergelerini hep kaçırmış olmalıydım.

Eğer Diana’nın bahçesinde bu bitkinin sevdiği açık güneşli alanlara bakmaya başlarsam daha fazla Bahariye arısı görebileceğimi fark ettim. Wiltshire Yöresi Belediyesi’nin tarih sayfasından biliyorum ki hâlâ Sedgemoor’da oldukça fazla kamuya açık arazi var. Bu bölgelerde yürümek için ya da halka açık patikalarda dolaşmak için kimseden izin almaya ihtiyacım yok, ben de oralardan başlayacağım öyleyse.

Maalesef bu hafta sonu tatile gidiyoruz ve geri döndüğümüz eylül başı olacak. Arının uçuş sezonu bitmiş olacak yani. Gelecek haziran ve temmuzu boşaltmalıyım ki tarlaları, yolları, hendekleri, patikaları arşınlayarak bu arıları ve bağlı oldukları bitkileri Sedgehill'de bulabileyim.

Bu deneyim yeni bir bitki ya da böcek ile karşılaştığımda ona verdiğim tepkide kat ettiğim yolu gösterdi. Eskiden arının fiziksel özelliklerine bakar, Twitter'da kimliğini doğrulattır, kayıt yollar ve onu bilgisayarımdaki "arı fotoları" klasöründe dosyalardım. Bu sefer kendimi sorular sorarken buldum: *"Burada ne yapıyor? Nereden geldi? Neden bacaklarını öyle havaya dikeyiyor? Bunlar ne anlama geliyor?"* Araştıran, soruşturan, her taşın altına bakan, Sedgehill'in tek bir Bahariye arısından çok daha fazlasına ev sahipliği yapıp yapmadığına dair tüm kanıtları kovalayan bir doğa dedektifine dönüşmüştüm.

Tüm kanıtlarımı ortaya dökmek ve bazı sorularıma cevap vererek yeni bağlantılar kurmakta onları kullanmak hoşuma gitmişti. Sedgehill tarihini öğrenmek de ilginç olmuştu. Bir köy yeşil alanı ya da kilise gibi odak noktası etrafında kümelenenlerin aksine dağınık bir doğaya sahip olduğunu, dört kilometre uzaktaki ufak bucak ve çiftlikleri bile kapsayan bir yollar ağı ile bir araya getirildiğini bilmiyordum.

Rob'u işe bıraktığım günlerde bu yollarda dolanırım sık sık. Bir tür çemberi takip ederek köyün etrafında dolaşmam kırk dakikamı alır. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, bu mahallede on dokuz çiftlik varmış, ama Rob'un burada çalışmaya başladığı 2003 yılında yalnızca dokuz çiftlik bulunuyormuş ve bunlardan dördü de belediyeeye aitmiş. Şimdiyse, beş özel çiftliğin üçü çalışıyor ve kalan son belediye çiftliği, Berrybrook, satılmak üzere.

David'in ailesi 1950'lerden bu yana Berrybrook'ta çalışıyor. İkinci Dünya Savaşı sonrasında belediye politikası çiftlikleri sa-

tın alıp yeni nesil çiftçiliğe teşvik etmek üzere küçük arazilere bölerek genç aileler kiralamaktı. Belediye öncelikleri değişti ve şimdi bütçe kesintilerinin etkilediği hizmetleri sürdürebilmek için daha fazla finansman ve kalacak yer sunmak durumundalar. Belediyenin işlettiği çiftlikler bu sarsıcı zamanların kurbanlarından yalnızca biri.

Sedgehill etrafındaki araziler yüzyıllardır otlak ve çayır olarak kullanılmasına rağmen artık ekilebilir araziye dönmüş. Kalan çiftlik arazileri de satılınca ne olacak? Desteklediği arazi, bitki örtüsü ve hayvanlarına önümüzdeki on yıllarda neler olacak? Eğer çiftlik binaları konutla değişirse, Sedgehill'deki bataklık araziler kurutulup üzerleri kapatılabilir, bu da Bahariye arısının yaşam alanlarının azalması anlamına gelir. Belediyelere ait tarım alanları Birleşik Krallık'ın her yerinde satılıyor. Bütün bunlar nereye varacak, Sedgehill ve kırdaki diğer bölgelerdeki yaşam alanları ve biyoçeşitlilik bunlardan nasıl etkilenecek, bunu bize zaman gösterecek.

Tarihe olan ilgim ve doğal hayata olan sevgim arasında gide-rek artan paralellerin farkına varıyorum. Bu ikisinin ayrılmaz biçimde bağlı olduğu çok açık. Yalnızca insanlar etrafları ile etkileşime geçip onu değiştirdiler diye değil, tarihsel ve doğal gizemlere kanıt inşa etmek için bir dizi ipucunu takip ederek benzer şekilde cevap aradığımız için de bu böyle. Belki yanlış bir meslek seçtim; gençken “doğa tarihi” diye bir şey olduğunu bilseydim belki okulda kalıp bunun üzerine gidebilirdim.

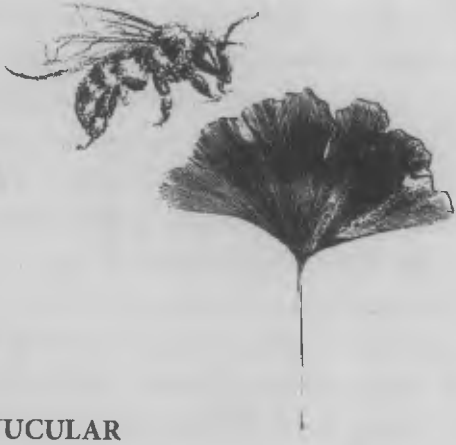
Tarih okumak kral ve kraliçelerin isimlerini öğrenmek ve savaş tarihlerini ezberlemekten ibaret değil. Bunu ilk fark ettiğimde ergenliğimin başlarındaydım. Annem bana Josephine Tey'in *The Daughter of Time* kitabını vermişti. 3. Richard'ın Kuledeki Prensleri öldürmüş olamayacağını kanıtlamaya çalı-

şan bir günümüz dedektifinin hikâyesini anlatıyordu. Dedektif Kambur 3. Richard'ın ünlü bir portresindeki yüzünden esinlenerek bunun bir katilin yüzü olamayacağına dair bir içgüdüye sahip oluyordu. Böylece, sanki bir cinayet araştırır gibi kanıt arıyor, ipuçlarından hakikatler çıkarıyor, dedikoduları eliyor ve sonunda da 7. Henry'nin cinayetlerin emrini vermiş olabileceği mantıksal çıkarımına varıyordu.

Romanı baştan sona bir günde bitirmiştım. Okumaya başlamadan önce 3. Richard'ın güç kazanmak için yeğenlerini öldürecek kadar acımasız ve kötü kalpli bir kral olduğu söylemine inanmıştım. Buna inanmıştım çünkü okulda böyle anlatılmıştı. Josephine Tey bana daha derin kazmanın ve soru sormanın önemini öğretmişti.

Yıllar boyunca bu kitap ya da “tarih” üzerine düşünmemiştim, ancak Sedgheill'in tarihini öğrenmek ve yaşam alanı olarak geleceğini düşünmek bana statükoyu karşınıza alıp sorular sormanın ne kadar önemli olduğunu hatırlattı. Hangi tür böcek ve bitkilerin ne tür yaşam alanları ve arazilerde bulunduğu hakkında daha fazla şey öğrenmek için sabırsızlanıyorum.

Düşünsenize bu yeni keşif dünyasının kapılarını bana bir arı açtı.

16. BÖLÜM

PAMUK DOKUYUCULAR

Bugün arazide çalışmaya devam etmek için çok sıcak. Kurumuş toprak, aslında daha çok beton gibi, burada olmadığı-mız hafta boyunca her yeri sarmış tarla sarmaşıklarını isteksizce toplamaya çalışmama direnç gösteriyor. Bu güçlü bitkiyi köklemek bir yana dursun ancak toprak üstünde kalan kısmını koparabiliyorum. Pes ediyorum.

Bu böğürtlen, kuzukulağı ve tarla sarmaşığı ile kaplı cangılı –mevcut arazimizin bir uzantısı– bu yaz aldık, ancak sonraki ay uzun süre burada olmayacağımızı bildiğimiz için zamanımız olana dek üzerini eski bir halı ile kapatmaya karar verdik. Şu an otlardan temizliyor olmam gereken küçük alan hariç. Bu arazi biz aldığımızda da diğer kısımlar kadar dallanıp budaklanmıştı ancak her şeyi önünde diz çöktüren aşırı büyümüş otların arasında sağlıklı gözüken bir biberiyenin de yetiştiğini fark ettik. Onu kurtarmaya çalışmazsak büyük yazık olacaktı. Bu haziran ayında oluyor. Şimdi pek sağlıklı gözükmüyor, dayanacak gibi de durmuyor.

Belki hâlâ onu kendisinden on beş santimetre yakında gün yüzüne çıkan, açık arazide ilerleyen sonra da toprakla bitki arasındaki boşluğu sıçrayarak kapatan tarla sarmaşığından kur-

tarabilirim. Biberiyenin üzerine pek çok yönden gelerek onu tehdit ediyor. Eğer tarla sarmaşığını kökünden koparmazsam, biberiyenin odunsu gövdesine sarılacak, etrafını sarıp dolduracak ve sonunda da zavallı kurbanını boğacak. Tarla sarmaşığının yalnızca toprak üstündeki kısmını koparmak uzun vadede biberiyeyi kurtarmaz, ama bugün bu kadarıyla yetineceğim. Toprak yumuşayana kadar sarmaşığı uzakta tutacaktır bu, sonrasında da kökünden çıkarabilirim onu.

Yine de tarla sarmaşığına hayran olmamak elde değil – yani *sizin* elinizde olabilir, ama benim değil. Bizim arazimizde iki tür var, biri çalı diğeri tarla türü. Arılar ikisine de bayılıyor. Çalı türü olanın büyük, kalp şeklinde yaprakları ve devasa beyaz boru şeklinde çiçekleri var. Bahçe sınırlarındaki ve çalı çitlerdeki uzun bitkilerle otlara tırmanır ve onları boğar. Tarla türü ise daha küçüktür ve güzel pembe-beyaz çiçekleri vardır. Tırmanmaktansa yayılmayı tercih eder ama yine de yakalarsa (yani ben zamanında müdahale etmezsem) kısa boylu bitkileri boğabilir. Arazimizdeki tarla sarmaşığından tamamen kurtulduğumdan emin olduğumda bile, bir yerlerden çıkıp, ekmek için boşalttığımız arazilerde kendini gösterir. Yok edilmez, bastırılmaz, yenilmezdir. Ona savaş açmaya hiç niyetim de yok.

Sürekli arazimize bakmasak beş yıl sonra neye benzer diye düşünürüm. Ekip baktığımız çiçek ve otlar burada olurlar mı? Kelebek çalısının hayatta kalacağını düşünüyorum, civanperçemi de kendi kendine idare ediyor gibi görünüyor. Birkaç yıldır bakılmayan yan taraftaki araziye düşününce, tüm arazimizin böğürtlen, tarla sarmaşığı, kuzukulağı ve ısırgan ile kaplanacağını tahmin ediyorum. Yerel bitkilerimizin yırtıcılığı ve dayanıklılığının yanı sıra bizim bakımımıza muhtaç daha nazik bitkilerin kırılğanlığı ve bağımlılığı hakkında da bir şeyler söylüyor bizlere bu.

Isabella Tree'nin kocası Charlie Burrell ile "yaban" hayatı yaşamasına izin verdikleri Sussex'teki arazilerinde yaşayıp çoğalan bülbüller, üveyikler ve Mor İmparator kelebeklerini anlattığı harika kitabı *Wilding*'i okuduğumdan beri bu tip şeylere çok kafa yoruyorum. O kuşların ve kelebeklerin tüm ihtişamlarıyla ortaya çıkmış olması, korumacılar tarafından özellikle yönetilen İngiltere'deki diğer alanlardaki popülasyonlara kıyasla sayıları, Knepp Castle Estate'te mevcudiyetlerini çok heyecan verici kılıyor. Bu türlerden bazılarının "ormanlık" yaşam alanlarını tercih ettiğine inanılırdı. Ancak Knepp'te nerede yaşayacaklarını seçme şansı verildiğinde, geniş çalı çit ve çalılıkları seçmişlerdi. "Türleri 'ormanlık', 'çiftlik', 'fundalık' ve benzeri şekillerde kategorize etmek yeni bir yaklaşım" diyor Isabella. "Büyük Viktoryen doğabilimcilerinin literatürüne baktığınızda çok daha farklı, incelikli bir tablo ile karşılaşsınız. Öylesine mahrum bırakılmış bir doğada yaşıyoruz ki pek çok canlı uygun olmayan yaşam alanlarına tırnaklarıyla tutunmaya çalışıyor – başka bir yerde olmayı tercih ederlerdi elbet. Ancak biz onların 'sevdiği' şeyin ya da 'olmaları gereken' yerin bunlar olduğunu varsayıyoruz."

Eğer Isabella ve Charlie'nin arkalarına yaslanıp doğaya kendini ifade etme şansını verme cesaretleri olmasaydı bunları ve diğer canlıların *doğal* tercihlerini asla bilemeyecektik. Rob ve ben küçük arazimize bülbüller, üveyikler ya da Mor İmparatorlar çekmeyi başaramayız ancak *Wilding*'i okuduğumdan beri zihnim yerinde durmuyor ve yaban hayata kendisini ifade edecek bir yeri Shaftesbury'de nerede verebiliriz diye düşünmeyi sürdürüyorum. Şimdilik odağımız soframız için besin, yerel tozlayıcılarımız için bitki yetiştirmek.

Yazın kurağı ile başa çıkmayı başka hangi bitkiler başarmıştır diye etrafa bakıyorum. Yazlarımız daha sıcak ve daha kurak olmaya başladığı için neyin burada canlandığını ve öldüğünü not etmek önemli. Buraya ne ekersek ekelim sağlam olmalı

ve yetiştiğinde kendine bakabiliyor olmalı. Sulamanın köleleri olmayı ne isteriz ne de paramız buna yeter, bu yüzden bu sene başa çıkamayan bitkiler gelecek sene başa çıkma kabiliyeti yüksek olanlarla değiştirilecek. Lavantalar oldukça mutlu gözüküyor, tıpkı adaçayı, kedinanesi, nevruzotu, Kaliforniya gelinciği ve elbette aynısefa gibi. Aynısefa her zaman mutludur. Bu çiçeklerin hepsi tamamen açmış ve pek çok ilginç böcek ziyaretçiyi davet ediyor. Ispanak ve pazı pek iyi durumda değil; tıpkı kişniş ve marul gibi tohuma kalkmışlar; çoğu yıllık yabani çiçek de tohuma kalkmış durumda. Arazimizin altında, dağ çayının (*Stachys byzantina*) çok iyi gittiğini gördüğüme çok sevindim. Bunun Cornwall'daki Eden Project'te bulunan Akdeniz Biyomu'nda yetiştirilen bitkilerden biri olduğunu hatırladım. Yani onun için endişe etmeme gerek yok. İki türlü de mutluym ve rahatlamış durumdayım çünkü burada tutunmasını istediğim bitkilerden biriydi.

Dağ çayını iki sonbahar önce en sevdiğim yalnız arı türlerinden biri olan Yün Tarakçı arısını (*Anthidium manicatum*) çekmesi umuduyla dikmiştik. Yaprakları oldukça geniş bir alan kaplıyor ve tam lavantanın altında duruyor, hatta David'le bizim arazinin sınırlarını bulanıklaştıracak şekilde aradaki yola kadar taşmış. David önemsemez bunu. Komşularımız David ve Pilar açısından çok şanslıyız; bizim yayılmacı (pek de bakımlı gözükmeyen) arazimize hoşgörülle yaklaşıyorlar, onlar da pek az böcek ilacı kullanıyorlar.

Alanın daha aşağılarında bizim gibi yabani hayata yakın bir bahçe düşleyen dostlar daha şanssızlar. Çoğu komşuları hâlâ yabani ot ilacı, böcek ilacı ve mantar ilacı kullanmadan düzenli bir araziye sahip olup iyi mahsuller elde edemeyeceklerini düşünüyor.

Babam da bu zihniyetteydi ve onu aksine ikna etmeye çalışsam da her zaman böcek ilacı, suni gübre ve kim bilir başka

neler kullanmaktan ölene dek vazgeçmedi. Bahçesine ve sebze tarlasına bizim kendi arazimizi sevdiğimiz gibi bir aşkla yaklaşıyordu ve tıpkı Rob gibi, masaya koyduğu ürünlerle gurur duyuyordu (özellikle bu mahsulleri kendi tarifi olan kabak çorbası ya da yeşil domates sosuna dönüştürdüğünde). Babamın farklı öncelikleri vardı. Bazı günler, örneğin tarla sarmaşığını köklerden, fiziksel olarak daha az cezalandırıcı bir yöntemle olan isteği anlayabiliyorum.

Bizim gibi başka bahçe bakan insanlarla konuşurken hep bu yaklaşımı hatırlamaya çalışıyorum. Bir gün herkesin böcek ilacı kullanmayı bırakmasını istesem de, insanları sizin gibi düşünmeye zorlayamazsınız. Alternatifler olduğundan bahsetmek ve sonra insanları tozlayıcılar ve diğer “böcek olmayan” türlere verdikleri zarara işaret ederek daha az böcek ilacı kullanmaları konusunda ikna etmek gerekiyor.

Kuraklık ve tarla sarmaşığına rağmen, dağ çayı harika gözüküyor. Geçen sene yalnızca birkaç çiçek üretmişti, ama şimdi daha oturmuş duruyor. Düzinelerce kalın ve tombul dikenleri var. Her biri bahçıvanlara bu bitkiyi daha da çekici kılan gümüşümsü yeşil yaprakların üzerinde gururla dikeliyor. Saplara etrafındaki minnacık pembe çiçek kümeleri Toprak, Bahçe ve Tarakçı yabanaralarına; balarılarına ve pek çok farklı cins süprüntü sineğine besin sağlıyor. Bazı yaprakların üzerinde kokarca böcekleri de var. Bunlar kulübelerin orada büyüyen çalı civanperçemi üzerinde ya da bazen beyaz ballıbabanın üzerinde gördüklerimle aynı. Bu böceklerin dağ çayı üzerinde ne yaptıklarını merak ediyorum ama sonradan civanperçeminin de bir *Stachys* olduğunu hatırlıyorum ve üzerlerinde bu böcekleri gördüğüm tüm bu üç bitki de –dağ çayı, çalı civanperçemi ve beyaz ballıbaba– nane familyasının –*Lamiaceae*– üyeleri. Benim zayıf taksonomi bilgim işe yarıyor.

Arazimizi başka nane familyasından bitki bulabilir miyim diye gözden geçiriyorum. Pek çok var. Kurbağaotu, mayasıl otu, çördük otu, aslankulağı, yara otu ve yabanimercanköşk ile farklı türde kekik, adaçayı ve kedinanesi, her biri arılar için mıkna-tıs gibi. Böyle bağlantılar kurmaya bayılıyorum. İçimdeki çocuk keşfettiklerimi bir başkası ile paylaşmak istiyor ama etrafta kimse yok. Kendi kendime gülümsüyor ve dağ çayına hayran kalmaya devam ediyorum.

Bu bitkiyi ziyaret eden arı ve diğer tozlayıcıların yalnızca sayısından değil ayrıca çeşitliliğinden de hayrete düşüyorum. Aslında, onu arazimize ekmeyi düşünürken birazcık çekeceği “türleri” de hesaba katmıştım, ama şu anda bir sürü başka canı ile ne denli popüler olduğunu görmekten dolayı çok keyifli hissediyorum.

Dağ çayını gelmeleri için ektiğim arılar, Yün Tarakçı arıları, görünüşleriyle diğer arılardan ayrılır. Genelde siyahıtlar, tüylü değil parlaktırlar ve ayaklarının alt kısımlarında ya da *tarsile-rinde*, kremimsi beyaz tüyleri vardır. Ancak en dikkat çekici özellikleri karınlarının kenarlarında bazıları kesikli çizgi, bazıları nokta gibi gözüken parlak sarı çizgilerdir. Hepsinde altı tane her yanda olmak üzere on iki tane çizgi vardır ve bana sanki savaş boyası gibi ya da sonradan eklenmiş gibi gözükürler. Hem erkek hem de dişi Yün Tarakçılar diğer yalnız arı türlerine göre oldukça büyüktürler ve Britanya ile İrlanda’da erkeği dişisinden büyük olan tek arı cinsidir.

İronik olarak, dağ çayının tadına bakan tüm böcekler arasında, sanırım şu anda otuz tane kadar böcek var, bir tane bile Yün Tarakçı arısı göremiyorum. “Eğer yaparsan (bu durumda, ekersen olacak) gelirler” atasözünü boşa çıkartıyorlar adeta. Geçen sene de Yün Tarakçılar görmedik, ama bu beni şaşırtmadı, çünkü dağ çiçeğinin oturması için zaman

geçmesi gerekiyor. Ancak, geriye dönüp bakınca, geçen sene Shaftesbury'nin hiçbir yerinde Yün Tarakçı arılarının olmadığını görüyorum. Güzel, otsu sınırlarının arı ve diğer uçan böcekler için adeta bir cennet olduğu tatlı arkadaşım Juliet'in bahçesine bile gelmiyorlardı.

Juliet bahçesi için seçtiği bitki varyetelerine olan tutkusu ve yılların deneyimi ile görmüş geçirmiş bir bahçıvan. Birkaç yıl evvel, o ve arkadaşları için ona arılar hakkında bilgi vermem ve yürüyüşler düzenlemem için beni davet etmişti ve arazisini tozlaştıran çok çeşitli ve büyüleyici canlılar hakkında daha çok şey öğrenince, kendisi de arı gözlemine ve arı savunmasına kendisini adanmıştı. Artık bahçesinde gördüğü altı ayaklı ve iki çift kanatlı her şey hakkında bana e-posta atıyor – Vesta Guguk yabanarıları, Yakut kuyruklu eşekarıları, Erken yabanarısı erkekleri ve bunun gibi birçoğu.

Arkadaşlarım Jane ve Jo'dan (biri doğa ruhları ve perilere yeniden inanmamı sağlayacak şekilde kelebekler ve kukumavları tarif eder; diğeryse Oxfordshire'deki minik çayırını ziyaret eden kuş ve böcekler ile birlikte evine yakın yabani alanlarda yaşayan su fareleri ve yaban tavşanlarından bahseder) gelen mesajlarla birlikte, dünyada almaktan en çok keyif aldığım sanal yazışmalar Juliet'inkiler. Doğa ile karşılaşmalarında yaşadıkları mutluluk ve sihri ballandıra ballandıra anlatan arkadaşlara sahip olmak çok kıymetli ve umuyorum bunu asla hafife almıyorumdur.

Juliet ve ben bu yaz gözlerimizi dört açıp Yün Tarakçı arılarını bekledik – o kendi bahçesinde, ben de bizim arazide. Ona önce bu türden bahsettim ve sonra da kendi bahçe sınırlarında yetişen dağ çayına asla dayanamayacaklarını söyledim, bu üç yaz önceydi ve o zamandan beri her yıl hayal kırıklığına uğradık. Ben Juliet için kendim için olduğundan daha çok hayal

kırıklığına uğradım diyebilirim. Bu senenin “o sene” olmasını istiyordum. Yün Tarakçıların ortaya çıkması için hâlâ zaman var gerçi, o yüzden daha pes etmedim. Henüz değil.

Birkaç gün sonra, Juliet’ten bir e-posta aldım. “Sonunda, geldiler!” yazıyordu. Hemen araziye inmem gerekiyordu, *hemen*.

Hava yine sıcaktı ve dağ çayını dünküne nazaran daha çok böcek ziyaret ediyordu, ancak hiç Yün Tarakçı arısı yoktu. En-
vaiçeşit yabancıları çiçekten çiçeğe umursamazlıkla salınarak geçiyorlardı. Bu nazik arılarla iletişim kurabiliyor olsaydım, onlara bu öğlenin huzur ve sessizliğinin tadını çıkarmalarını, çünkü her an bu ve diğer dağ çayı alanlarının savaş alanına dönebileceğini söyledim. Ve kayıplar da olabiliirdi.

Yün Tarakçı arı popülasyonlarının yuva yaptığı alanlarda, dağ çayı ile civanperçemi, sığırkuyruğu, kedinanesi gibi diğer bitkiler kıskanç bir biçimde çiftleşmek isteyen büyük erkekler tarafından devriye gezilir ve savunulur. Dişiler bu bitkileri yuvaları için bitki lifleri ya da besin toplamak için ziyaret ederler. Erkekler oldukça zorba ve agresif olabilirler. Bu davranışa *kaynak koruma çok dişi eşliliği* adı veriliyor ve Britanya ile İrlanda’daki arı çeşitlerinde bu oldukça alışılmadık bir davranış.

Kuyruğundan çıkan beş adet –üçü uçtan ikisi de yanlardan– topuz benzeri keskin çıkıntı biçimli ölümcül silahlarla donatılmış erkek Yün Tarakçı arısı bölgesine girmeye çalışan her canlıyla, ne kadar büyük olursa olsun, savaşmaya hazırdır. Bu bitkinin sunduklarından faydalanmak isteyen her türlü uçan böcek bu korkutucu gladyatör arının tehlikesini göze almaya hazırlıklı olmalıdır. Burada yalnızca haremindeki dişi Yün Tarakçılar hoş görülür ve yalnızca onların kullanması için bu bölgeyi koruması karşılığında da onlarla çiftleşir.

Diğer yalnız arı türlerinin aksine dişi Yün Tarakçı çok erkek eşlidir, sık sık da çiftleşir, bu yüzden de baskın bir erkek çabala-

rının karşılığını defalarca alabilir. Küçük Yün Tarakçı erkekleri dişilerle çiftleşme şansını denemek için baskın erkeğin bölgesine, sırtı dönükken ya da bir yaprağın üzerinde güneşlenirken girmek zorundadır. Eğer yakalanırlarsa kovulurlar ya da başlarına daha büyük dertler açılır.

Büyük baskın Yün Tarakçı erkeklerinin devriye gezme davranışı oldukça büyüleyicidir. Dağ çayının (ya da hangi bitkiyi ele geçirdilerse onun) sapları arasında ileri geri, aşağı yukarı hareket ederler. Böylece alandaki diğer bitkileri kontrol etmeye gitmeden önce araziyi kontrol etmiş olurlar. Bölgelerinde yakalanan habersiz böceklerin başına talihsiz olaylar gelecektir. Çünkü tüm hızla bu davetsiz misafire yönelirler, havada ona çarparlar ya da bir çiçeğe düşürürler ve yerde onunla mücadele ederler. Eğer kurban şanslıysa, kaçır. Eğer değilse, Yün Tarakçı erkeği diğer arı türlerini ezip yok etme kabiliyetine oldukça sahiptir.

Bu arılar özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde korkutucu bir üne sahiptir. 1960'larda (yanlışlıkla) Kuzey Avrupa'dan getirilmişlerdir. Tıpkı Asya uğurböceğinin Birleşik Krallık uğurböceklerini rekabet dışı bırakması gibi, *A. manicatum* da aynısını Amerikan *A. maculosum*'a yapmaktadır. Erkek Yün Tarakçılar tarafından kovulan ya da yere düşürülen arılar görmüş olsam da hiç ölüme tanıklık etmedim.

Bir hafta sonra yeniden dağ çayını kontrol ediyorum. Bunu her gün yapıyordum. Bugün tıpkı hafta başı gibi oldukça yoğun, ancak halen daha hiç erkek ya da dişi Yün Tarakçı göremedim. Yalnız arılar için alışılmadık bir biçimde bu türün dişileri doğum yuvalarından erkeklerden önce uyanır. Acaba Juliet bir erkek mi yoksa dişi mi gördü? "*Belki Juliet'in bahçesine doğru gitmeliyim*" diye düşündüm. "*Bizim aramızla ilgilenmiyorlar herhalde. Yoksa... Bir dakika... Bu...*" Emin olana kadar nefesimi tuttum. "*Evet, o!*" Güzel bir dişi Yün Tarakçı dağ çayının alt yap-

raklarından birinde hareketsiz biçimde dinleniyor. Eğer birkaç santimetre yanda dursaydım onu göremeyecektim.

Sanki benim gelmemi bekliyormuş gibi, biraz yana kayıyor ve sonra bana en kıymetli arı anlarından birini bahşediyor, seçtiği bir yapraktan ipeksi tüyleri “taramaya” başlıyor. Daha önce onlarca Yün Tarakçı arısı görmüştüm ancak yuvalarını kaplamak için tüy toplayışlarına şahitlik etmemiştim. Onu çalışırken görmek nefes kesici. Neredeyse ikiye katlanmış gibi, dört arka ayağı ile kendini sabitlemiş, ön ayaklarıyla ve güçlü ağız uzuvlarıyla ya da *altçenesiyle* tüyleri karnının altında küçük bir topak haline getiriyor. Küçük iplik topağını çenesinde tutup evine uçana kadar her saniyeyi büyülenmiş biçimde izledim.

Sonra bu karşılaşmayı yalnız arı uzmanı Stuart Roberts’a anlattım. O da bana büyük İngiliz doğabilimci Gilber White’ın bu arıya dair 11 Temmuz 1722’de Doğu Hampshire’deki Selborne köyünde yaptığı gözlemleri okuyup okumadığımı sordu. Okumamıştım ama ilgimi çekmişti. White şöyle yazıyordu:

Bahçe karanfilini devamlı ziyaret eden bir tür yabancı arı var. Bir kasnak tıraşçısının becerikliliği ile bir sapın tepesinden dibine kadar tüm tüylerini soyuşunu izlemek oldukça memnun edici. Neredeyse kendisi kadar büyük bir küme elde ettiğinde, bunu çenesi ve ön ayakları arasında tutarak uçup gidiyor.

Stuart, White’ın bahsettiği “bahçe karanfilinin” *Lyncnis flos-jovis* olabileceğini söylüyor. Tohum siparişi vermek için daha iyi bir sebep olamazdı.

Öğleden sonranın gerisinde dağ çayının etrafında benzer bir performans görebilmek umuduyla doluyorum, ancak polen toplayan birkaç tane dişi Yün Tarakçı arı görsem de taramalarına şahit olamıyorum.

Oyuğa yuva yapan yalnız arılar arasında hayata en rahat başlangıcı kesinlikle bu arının larvaları yapıyor olmalı. Duvarcı ve yaprak delen gibi diğer oyuğa yuva yapan türler çamur, yaprak, reçine, taçyapraklar ve çakıl taşları gibi temel maddeler kullanır. Yalnızca Yün Tarakçı larvaları yumurtalarından böylesi bir yumuşaklığa uyanır. Ayrıca bu arı çok becerikli bir yuva yapıcıdır. Yuvasına tüy topağıyla döndüğünde, çok dişli altçenesi ile onu parçalar ve tek tek lifleri ayırarak lifleri dokur ve bir kese yapar. Bu kesenin içinde küçük bir polen topağı koyar, tek bir yumurta bırakır ve daha fazla dolgu ile kapatır. Tüm bu bitki tüylerini toplama ve dokuma sürecine *tarakçılık* adı verilir.

Bramble-Bees and Others isimli kitabında on dokuzuncu yüzyıl doğabilimcisi Jean-Henri Fabre topladıkları topaklardan dolayı “pamuk arıları” ve “pamuk dokuyucuları” dediği *Anthidium* arılarının yuvalama alışkanlıklarını anlatır. Bu küçük keseleri nasıl yaptıklarını görmeyi öylesine istiyordu ki cam tüplerden yapılmış arı kutularından yuva yapmaları için onları odasına çekmeyi denemişti. Çalışma odasının bahçeye açılan kapısını yaz boyunca açık tuttu ancak “tek bir kez bile pamuk dokuyucular kristal saraylardaki odacıklarına gönül indirmede”.

Kimse bu harika böceğin yuva yapma yetenekleri hakkında böyle güzel ya da böylesine detaylı biçimde yazmamıştır:

Hiçbir kuş yuvası, her ne kadar hayranlığımızı hak etseler de, bu harika çantanın saf bütünlüğü, biçim zarafeti ve ince işçiliği ile boy ölçüşemez. Bizim parmaklarımız tüm becerisine karşın, araçların yardımıyla bile bunu taklit edemez. Bu böceğin nasıl olup da küçük pamuk topakları ile elbette yaprak ve çamur sepeti yapanlardan daha yetenekli olmayarak, homojen bir bütün haline getirdikleri şeyleri dokuduklarını ve sonradan da bunları yük-sük biçimli cüzdanlara dönüştürdüklerini anlamaya çalışmaktan

vazgeçtim. Usta araçları bacakları ve altçenesidir ve bunlar da harç yoğuranlar ve yaprak delenlerinkine benzer ancak yine de benzeri yapılarına rağmen, sonuç ne kadar da farklıdır!

Gece yatarken okumak için bu yazarın kitaplarını tercih ediyorum.

Fabre'i okumak bahçemizdeki kutulardan birinde yuva yapan bir Yün Tarakçı dişisi bulmamı istememe yol açtı ancak maalesef bu daha olmadı. Anladığım kadarıyla Yün Tarakçılar yükseklerle yuva kurarlar bu yüzden de kutularımız yanlış yerde duruyorlar. Bunu diyorum çünkü geçenlerde birinin eski çatı kiremitleri altında yuva yapan Yün Tarakçılarını çektiği bir videoyu gördüm.

Ayrıca arkadaşım Vivan Russell geçen sene üst kattaki stüdyosunda iki kutu film diasının arasında bir Yün Tarakçı yuvası buldu. Dişi bir Yün Tarakçı onun haberi olmadan yuva mevsimi boyunca birkaç hafta açık penceresinden girip çıkmış olmalıydı. Ancak aylar sonra, kasımda, Vivian yuvayı keşfedebildi. Vivian bir fotoğrafçı ve çektiği yuva resimleri harika. Yuva odaları küçük keçe cüzdanlar gibi, tıpkı Fabre'in kitabında anlattıklarına benziyor. İçinde kozanın bulunduğu incelikli dokumanın içini görebiliyorsunuz. İlginç bir biçimde her cüzdanın bir ucu konik, ancak bu normal mi bilmiyorum, eğer normalse, bunun sebebi ne olabilir onu da bilmiyorum. Belki de dişi yuvayı böyle kapatıyor.

Başka biri olsa evinde pamuk-yün yuvalar bulsa, onları süpürgeyle alır ya da çöpe atardı. Ancak Vivian yıllardır bahçesini tozlayıcıları çekecek biçimde özenle ekıyor ve yılın başlarında *Stachys* çiçeğini ziyaret eden birkaç tane Yün Tarakçı gördüğü için, bunun ne olabileceğini hemen anlamıştı. Kışın onları ısıtılan odalarda bırakmanın riskli olacağını bildiği için, onları

dışarıda gölgelik bir yere taşıdı – kış boyunca diğer yalnız arı kozalarını sakladığı eski bir ahşap muz kutusunun içine. Kapağı azıcık açık bıraktı ki yeni uyanan arılar oradan çıkabilsin. Eğer her şey yolunda giderse, yetişkin arılar ertesi yıl kutuyu paylaştıkları Duvarcı ve yaprak delen arılarla beraber uyanacaklar. Bu Yün Tarakçı dişisi Vivian'ın stüdyosuna yuva yaparak doğru bir tercihte bulunmuş.

Yatağa gitmeden önce internette araştırma yapmaktan kaçınırım genelde, ancak Vivian'ın Yün Tarakçı yuvası fotoğraflarını gördükten sonra gecenin ilerleyen saatlerine kadar bir dolu makale okudum. Yün Tarakçı dişisinin yeteneklerine zaten hayrandım, ancak, Fabre'in söylediklerinden çok daha uzun bir hazırlık ve inşa süreci mevcutmuş. Yuvalarını yapmak için bitki tüyleri topladıklarını ve yavruları için genelde aynı bitkiden polen aldıklarını biliyordum. Ancak dişiler bazı bitkileri başka bir sebepten de ziyaret ediyorlarmış; yavrularını çeşitli tehditlere karşı korumak amacıyla salgılar toplamak için.

Yün Tarakçı arılarının ayak bileklerinde krem-beyaz renkli tüyler olduğunu söylemiştim. Ait oldukları Megachilidae familyasındaki diğer bazı türler gibi, Yün Tarakçılar da sardunya ve aslanağzı gibi bitkilerin sapları ve tomurcuklarındaki minik tüylerden salgı emmek için özellikle adapte olmuş ayak bileği tüylerini kullanırlar. Ancak, bazı arı türleri çiçek yağları ve diğer bitki salgılarını yuvalarını su geçirmez yapmak için ya da polenle karıştırarak larvalarını beslemek için kullanırlarken, Yün Tarakçı arısı topladığı bitki salgıları ile bitmiş pamuk keseyi ıslatır. Bilim insanları salgılardaki kimyasalların parazitleri uzak tuttuğuna böylece yeni nesle fazladan koruma sağladığına inanırlar.

Evlatlarına hayatta iyi bir başlangıç vermek için yapabileceği her şeyi yaptıktan sonra, diğer yalnız arı türleri gibi, ye-

tişkin dişi de emeklerinin meyvesini göremez. Pupa evresinde larvalarının kendilerini korumak için geliştireceği savunmayı göremeyecektir. Diğer oyuğa yuva yapan arı larvaları etraflarına ipek kozalar örerken, Yün Tarakçı larvaları, Fabre'a göre, kırılğan küçük pamuk hücrelerinin içini kendi dışkıları ile kaplarlar. Arılar uçtuktan sonra kesilen pamuk keselerin fotoğraflarında, iç kısım soluk bakır rengine sahiptir.

Yün Tarakçı arıları sonunda bizim arazimizi de teşrif ettiklerinde onları gözlemleyebileceğim için çok mutlu olmuştum. Son birkaç yıldır sayılarının azaldığını düşündüğüm için çok endişeliydim ancak tıpkı diğer canlılar gibi onların da iyi ve kötü yılları vardı. İki şekilde de, beklediğime değmişti. Ve eğer dişiler yuvalarını yapmak için bizim dağ çayının liflerini kullanıyorlarsa, etrafta en azından bir tane erkek de olmalıydı. Onu kaçırmış olmalıydım.

Eve geldiğimde Juliet'ten bir e-posta daha geldiğini gördüm. Yazdığına göre bir erkeğin "kendi bölgesinde dolanışını" izliyordu. Onun birden fazla dişiyle çiftleştiğini görmüştü ve "bir Kırmızı kuyruklu yabanarısına saldırıp onu yere devirdiğine" tanıklık etmişti. Onun için çok mutluydum – ve bu gladyatör arıyı birkaç gün içinde bizim arazide de görmek için hevesliydim.

Sanırım gelecek yıl Rob'dan bizim evimizin saçaklarının hemen altına, duvara birkaç yuva kutusu koymasını isteyeceğim. Tam onun altına da dağ çayı ve diğer *Stachys* çiçeklerini ve Stuart'ın tavsiyesi ile beyaz köpek otu ve mor nevrüzotu ekeceğim. Rahip Gilbert White'ın kitabından bir tarif alabilir ve bahçe karanfili de ekebilirim.

Bu türün bahçemizde yuva yaptığını görmek için yapmayacağım pek az şey var.

17. BÖLÜM

ÇAY VAKTİ

Son on yılda arıları ve diğer böcekleri izlemeye ayırdığım zamanın sonucunda ziyaret ettikleri çiçeklere de daha çok dikkat etmeye başladım. Birkaç yıl önce, Tür Kurtarma Vakfı'nın düzenlediği bir yabani çiçek tanımlama kursundan sonra, botanik tanımlama yetilerimi daha da ilerletmeye karar verdim ve Britanya & İrlanda Botanik Topluluğu (BİBT) tarafından düzenlenen bir online kursa yazıldım. İyi niyetliydim ve verili zaman içinde on dört görevi tamamlamak için gerekli çalışma ve saha çalışmasına zaman ayırmıştım. Hesaba katmadığım şey ise annemin hastalığıydı.

Her şeye rağmen derse asıldım ancak dördüncü ödevin ilerisine gidemedim. Devam edecek zihinsel ve duygusal güçten mahrumdum. İstemeye istemeye bıraktım.

Geri dönüp baktığımda kursu bitirmekten beni alıkoyan şeyin yalnızca annemle ilgilenmek olmadığını görüyorum. Daha önce katıldığım kurslardaki deneyimimle kıyaslayınca, online kursların benim için ideal olmadığını fark ediyorum. Bir grup insanın içinde, yüz yüze, aniden bir fikir sunabildiğim, insanlarla yakınlaşabildiğim ortamlarda daha iyi öğreniyorum. Bunun üzerine düşündükçe, doğada, dışarıda daha çok şey öğrendiğimi de fark ettim.

Bu yüzden de, bitkilerin benim öğretmenlerim olmasını umarak Kuzey Dorset'in tepelerine, düzlüklerine, ormanlarına, çalı çitlerine, arazilerine ve bahçelerine geri döndüm. "Nasıl öğrenileceği" bana öğretilmeden öncesine, çocukluğuma dönerek çemberi tamamlayabilirim gibi hissediyorum. Referans kitaplarım benimle kalacak tabii (onları seviyorum), interneti kullanmaya devam edeceğim, arı dostları ve uzmanlarından Twitter'da yardım ve tavsiye de isteyeceğim. Aslında inandığım şey, eğer zihnimi açar ve kalbimi dikkatle dinlersem aradığım sırlar ve hakikatlerin kendilerini bana göstereceği.

Dostum Rachel Corby tüm bunları biliyor. Pek azımızın bildiği ya da denemeye cesaret göstereceği biçimlerde bitkileri dinliyor. Rachel'in bitkiler hakkında bilgi ve onların sırlarını toplamaktaki yaklaşımı atalarımızın bitki ilmi ve tıbbını geliştirmelerindeki yaklaşıma benziyor. Gerçekten de, pek çok yerli halk yalnızca atalarından onlara iletilen sözel geleneklerle değil, bitkilerle kelimenin en saf anlamıyla iletişime geçerek bitkilerin çeşitli kullanımlarını keşfetmeye devam ediyor.

Daha önce bir bitki ile iletişime geçmeyi denediniz mi? Muhtemelen hayır. Ben de Rachel ile tanışana kadar denemiştim.

Tıbbi bitkiler yürüyüşü düzenlediği Somerset'teki "bağımsız" bir toplantıda tanıştım Rachel ile. Bitkilerin iyileştirici yanları hep ilgimi çektiği için bu yürüyüş hafta sonu yapacaklarım listesinin tepesinde yer alıyordu. Yerel çalı bitkilerimizin özellikleri hakkında daha çok şey öğrenmek için hevesliydim. Hayat görüşümün ya da en azından bitkilere bakışımın tamamen değişmesini beklemiyordum, ama bu oldu.

Çalı çitlerin arasında dolanır, arada bir Rachel'in bize bitkileri tanıtmayı, onların özellikleri ve *kişilikleri* hakkında konuşması için dururken, Rachel'in bitkiler hakkında konuşma tar-

zından bizimle paylaştığı bilginin konvansiyonel kitaplar ya da bitki bilimi kurslarından gelmediğini anlamıştık. Diğer bitki bilimcilerin bitkiler ve kullanımları hakkında verdikleri bilgiden çok daha farklı olmasından değil, onun bu bitkilere çok farklı bir yoldan erişmiş, doğrudan bitkiler üzerinden almış, olmasından kaynaklanıyordu bu. İlgimi çekmişti ve toplantıdan eve döner dönmez Rachel'in kitabı *The Medicine Garden*'ı sipariş ettim.

Bu kitabı okumak ne büyük bir zevkti. Pratik açıdan, örneğin boğaz ağrısı, sinüzit ya da güneş yanığı için hangi bitkiyi toplamak gerektiğine, tentür, merhem, demleme ve şurup gibi basit hazırlıkların nasıl yapılacağına dair tüm bilgileri içeriyordu. Ama beni en çok etkileyen, arka kapısında, bahçesinde, çiçek tarhında ve sebze bahçesinde yetişenlerden uzaklarda, çalı çitlerde, ormanlarda, nehir kenarlarında ve dağlarda karşılaştıklarına kadar, konuştuğu ve yazdığı tüm bitkilerle kurduğu derin ve mahrem ilişkiydi.

Rachel'in öğretileri daha önce karşılaştıklarımın hiçbirine benzemiyordu. Bu doğaya bir çağrıydı, atalarımızın zamanında sahip olduğu bağlardan, Rachel'in sözleriyle, "(bizim de) dahil olduğumuz bilinçli ve sezgili dünyadan" çok uzaklaşma tehlikesine karşı bir uyarıydı bu. Eğer dikkatli olmazsak eve dönüş yolunu asla bulamayabilirdik.

Rachel'in bitkilere bakışından, onlardan aldığı bilgelikten öyle etkilenmiştim ki daha fazlasını öğrenmek için Stroud'daki evinde düzenlenen bir bitkilerle iletişim atölyesine katıldım. Yanımızda bir defter, kalem ve renkli kalemler getirmemiz isteniyordu. Defterimin "bilgi" ve bitkilerin botanik çizimleriyle dolacağını hayal etmiştim ama daha yanlış olamazdım. Rachel'la tanışmış, kitabını okumuş olarak, atölyesinin beni konfor alanımdan çıkaracağını biliyordum ve öyle de oldu, hem

de beklediğimden çok daha fazla şekilde yaptı bunu. Ama arada bir konfor alanınızdan çıkmak iyidir; hayatımdaki bazı harika ve unutulmaz an bu alandan çıkıp bilinmezliğe adım attığımda gerçekleşti.

Kursta dört kişi daha vardı ve birbirimizi tanıyıp yerleştikten sonra, Rachel bizi çaydanlıktan küçük cam bardaklara döktüğü “gizem çayını” içmeye davet etti. Çayı yavaşça içmemizi ve sonrasında da bizde uyandırdığı düşünce ve duyguları not etmemizi istedi.

İlk fark ettiğim şey tadıydı. Hoş, taze ve “yeşil” ama bildiğim bir şeye benzemiyordu. “Desteklendiğime” dair ciddi bir his kapladı içimi, sanki tüm yük omuzlarımdan alınıyor gibiydi. Fikir teatisinde bulunduk ve yazdıklarımızın neredeyse aynı olduğunu görerek şaşkına döndük.

Rachel, bu yaprakları topladığı bitki hakkında hiçbir ipucu ya da bilgi vermediği zaman hepimizin nasıl derin bir bağa ya da içgüdüye eriştiğini açıkladı – ya da ne derseniz deyin ona, sonuç olarak bitkilerin ve bizim özümüz, enerjilerimiz ya da ruhumuz arasında bir tür iletişimdi bu.

Bu egzersizi başka bir bitki çayıyla da denedik ancak bu sefer Rachel bizden bu çayı içerek sağlık açısından ne gibi faydalar sağlayabileceğimizi ya da bunun mümkün olup olmadığını düşünmemizi istedi. Aynı şey oldu – yani, herkes bu çayın olası tıbbi özellikleri hakkında benzeri şeyler yazdı.

Çok lezzetli ev yapımı çorba ve salatadan oluşan bir öğle yemeğinin ardından, Rachel bizi bahçesine aldı. Bizden bir karahindiba bitkisi bulmamız ve istediğimiz yahut ihtiyaç duyduğumuz kadar zaman harcamamız, onunla sessizce oturmamız, incelememiz, kokusunu fark etmemiz, nerede büyüdüğüne ve kişiliğine dair diğer özelliklere dikkat etmemiz istendi. “Ama en çok, yanına oturduğumuz karahindibanın bize neler his-

settirdiğine odaklanmalıydık” dedi Rachel. Bizi daha ayık mı yapıyordu? Yorgun mu, mutlu mu, üzgün mü? Bazı hatıraları canlandırıyor muydu bizde?

Karahindiba ile iletişim kurarak zaman geçirdikten sonra, bitkimizi çizecek ve eğer hazır hissederseniz ona “Benimle paylaşabileceğin bir ilaç var mı?” diye soracaktık. Ba lamadan  nce, Rachel bitkiye bir tür hediye sunmamızı önerdi –mesela, birkaç damla su ya da bir iltifat– sanki sizi yemeğe davet eden birine g t rece iniz küçük bir hediye gibi. Her şeyden  te, Rachel kalbimizi ve zihnimizi doğayla girdiğimiz bu diyalog boyunca açık tutmamızı istedi.

Oturdum ve tanışma faslı olarak yapraklarına birkaç damla su damlattım karahindiba  i e imin. Sonra, merhaba dedim ve gün ı ı ı rengi çiçekleriyle günümü aydınlattığı için ona teşekkür ettim – yüksek sesle değil, d   ncelerimle, beni “duymasını” umut ederek. Sonra  imlerin üzerine rahatça oturdum ve karahindibaya –gerçekten– baktım, sanki daha önce hiçbir bitki görmemiş gibi bakım.

Başta biraz utanga tım. Bir şeyi bile isteye izlemek benim için a ılılmamı  değildi; sonuçta bunu arılarla defalarca yapmı tım. Ama bu farklı hissettiriyordu. Bitkiler sabitti, yere kök salmı lardı. Yakla ınca u mazlar, ka mazlardı.  ylece kalırlardı. Hareketsiz biçimde. Ne görmem ya da duymam gerekiyordu?

Zihnim ve bedenimin sabitlenip e retili imi unutturması çok vaktimi almadı. Karahindibaya daha da yakından bakmaya başladım ve farklı kesimlerini fark ettim.  nce tomurcukları oldu bu, sonra çiçekleri ve sonra da tekil yaprakları, bunlar da dikkatimi gövdesine ve yapraklarına yöneltti. Bitkimin  imenin üzerindeki gölgesine, çiçeklerinin döndüğü yöne baktım. Hiç umursamazcasına Rachel’in  ayırının ortasında yere tutunmuş otururken öyle cesur görünüyordu ki.

Hazır olduğumda, önce tereddütle çizmeye başladım ama sonra beni teşvik etti, cesurca. Kişiliği bana geçiyordu. Ben sanatçı değilim, çizimim de doğru olmadı. Ancak bitkiyi yakından inceledikten sonra mümkün olamayacağını düşünsem bile ona bakarken fark ettiğimden daha da fazla detayı çizerken keşfettiğimi gördüm. Dikkatle her çiçekçiğin uçlarını çizerek yuvarlak değil sivri olduklarını belli ettim; iki parçalı dışçiğin her ucunun harika kıvrımını, her yapraktaki girintileri, her sap-taki tüyleri yakalamak için elimden geleni yaptım. Tüylü sapları olması hoşuma gitmişti. Daha önce karahindiba saplarında tüy olduğunu fark etmemiştim. Çizerken zamanın nasıl geçtiğini fark etmemişim.

Karahindibayı çizmek bile başlı başına derinlemesine meditatifti ancak çizmeyi bıraktıktan sonra daha da şaşırdım. Yalnızca oturuyordum, bir şeylerin olması için çaba göstermiyordum, kişiliğinin detaylarını ortaya çıkarmaya çalışmıyordum ve bir şeyler hissetmeye başladım, yalnızca “biliş” ya da “uyanı” diye tanımlayabileceğim bir şey. İlkesel olarak bitkilerle iletişime geçmeyiz, bu yüzden de böyle iletişimleri açıklayacak kelime dağarcığına da sahip değiliz ancak atalarımız bu deneyimlediğim “bir olmayı” eminim ki biliyorlardı.

Kendimi andan çıkardığımda ona benimle paylaşacak bir ilacı olup olmadığını sormaya ihtiyaç duymadım; bana yeterince şey vermişti. Kalbimin derinliklerinden bana bahsettiği yeni farkındalık için ona teşekkür ettim ve Rachel ile diğerlerinin yanına gittim.

Rachel bize bitki iletişimin farklı seviye ve katmanları olduğunu, faydalarını hissetmek için hepsini anlamak zorunda olmadığımızı, duyduğumuz her şeyin bitkinin paylaştığı ilacın bir parçası olduğunu söyledi. Yine de, grubumuzdakiler bitkilerinin onlar için ne gibi ilaçları olduğunu paylaştıklarında,

inanılmaz bir biçimde benzeri şeyler yazdıklarını gördük. Düşünceler ve hisler de sabah Rachel'in çayını içtiğimizdeki gibi eşleşmişti. İçtiğimiz şey de –*elbette*– karahindiba çayıydı.

İnsanlar hayatınıza farklı zamanlarda ve farklı sebeplerle girer. Eğer Rachel gibi biriyle ergenliğimin sonunda ya da yirmilerimin başında tanışsaydım, onun yöntemlerine açık olurdum ve hayatım bambaşka bir yol izlerdi. Oldukça küçük yaşımdan itibaren, işlenmemiş gıdaya ve doğal ilaçlara ilgim büyüktü ve ergenliğimin başında, boğaz ağrısı için adaçayı içer, sınav zamanı rahat uyuyabilmem için yastığımın başına lavanta dalları koyardım.

Ergenliğimin ortalarına geldiğimde, Clare Maxwell-Hudson'un *Natural Beauty Book* kitabındaki tarifleri birebir uygulayarak annem ve arkadaşları için ciltlerinde kullanacakları karışımlar hazırlıyordum. Suyu ve yağ bazlı karışımları farklı tencerelerde dikkatle ısıtır, kaynayan su dolu bir tencerenin üzerindeki bir kâsede yağlarım ile mumlarımı karıştırır, ateşle doğrudan karşılaşmamalarını sağlardım. Sonra büyük bir sabır ile yağları, sanki mayonez yapar gibi, damla damla ısıtılmış portakal çiçeği ya da gülsuyuna eklerdim. Bu ev yapımı losyon ve ilaçları satarak para kazanmayı hayal ederdim. (Bu 1970'lerin ortasıydı ve utanarak söylüyorum ki KDV daha yeni çıkmıştı ve KDV'nin ne olduğunu bilmememe ve vergi vermememe rağmen fiyatlarıma yüzde 10 ekleyerek gelirimi artırmıştım.)

Onları satmadan önce tüm tarifleri evde denemiştim. Evi temizlediğinde kurumuş salatalık ve patates kabuklarını banyoda ya da bal ile karıştırılmış krema kalıntılarını lavaboda bulan annem için bu epey zor olmuş olmalı. Banyo kenarında ezilmiş avokado yüz maskelerinden –artık kahverengi olmuş olan tabii ki– bahsetmiyorum bile. Bu tip şeylere ilgimi anlamamış ve paylaşmamış olmasına rağmen oldukça hoşgörülüydü.

Aslında çok uzaktaki Suffolk'ta yaşayan ve benden birazcık büyük olan kuzenim Sarah (ergenlikteki kahramanım ve rol modelim) dışında, doğal besin ve ilaçlara ilgi duyan bir aile üyesi hatırlamıyorum. Bu yüzden de benim neden ilgili olduğuma dair en ufak bir fikrim bile yok. Belki de küçük bir çocukken okuduğum kitaplardan etkilenmişim ya da “doğal olmayan” şeyden uzak durmamı söyleyen bir tür içgüdüye sahiptim. Bilemiyorum. Yine de doğal yaşamdan koptuğum on yıllarda bile doğaya “karşı” değil onunla “birlikte” çalışmanın önemine dair bir farkındalığı yaşattım, adaçayı içmeyi ve diğer “kocakarı ilaçlarını” almayı sürdürdüm. Bu beni o kayıp yıllar hakkında az da olsa mutlu ediyor. Neden bilmiyorum ama ediyor işte.

Doğal dünyayla hepimiz kendimizce bir bağ kurarız. Neden kurmayalım ki? Sonuçta diğer insanlarla olan ilişkilerimiz öyle farklı biçimler alır ki birbirinin aynı iki ilişki bulamazsınız. Eğer bir saniyeliğine arkadaşlarınız, aileniz, iş arkadaşlarınız ve sevgililerinizle kurduğunuz ilişkileri düşünürseniz, iki tane birbirine benzer ilişki bulmakta zorlanacaksınız. Bazıları derin ve anlamlı olur, bazıları zorlu, bazıları kolaydır. Bazı ilişkiler kalbinizi cız ettirirken, bazıları zihninizi çalıştırır. Bazıları ortak ilgiye dayanır, diğerleri ise materyal ihtiyaçlara. Aynısı doğa ile kurduğumuz farklı ilişkiler için de geçerlidir.

Pek çoğumuz bu gezegeni sevecek, el üstünde tutulacak, ilgi gösterilecek harika ve büyüleyici bir yer olarak görürken, diğerleri yönetilecek, kontrol edilecek ve sömürülecek –sonra amaca hizmet etmeyi bırakınca da atılacak– bir “kaynak” olarak görür. Çoğumuzun bırakın bizi besleyen, hasta olduğumuzda kendimizi toparlamamızı sağlayan bitkileri, toprağa saygı duymaması beni derinden üzüyor. Keşke atalarımızın toprakla kurdukları derin ve kutsal ilişkiyi deneyimleyebilsek ve ona sahip çıkabilsek. O zaman dünya daha nazik ve daha iyi bir yer olacaktır. Ben bu bağlantıları, istersek *deneyimleyebileceğimize* inanıyorum. Yine

de bunu yapmak için yalnızca zihnimizi ve zekâmızı değil kalbimizi ve duygularımızı da işe koşmamız gerekiyor. Eğer kalplerimiz kapalı ve korumacı olursa, duyularımız körelmiş olursa, etrafımızdaki mucize ve güzelliğin bize dokunması ya da onu tamamıyla takdir etmemiz mümkün olmaz.

Bu tip şeyler zorla yapılamaz. Benim için, ne olabileceğini göreceğim zaman ve mekân boşlukları yaratmamda, kitaplardan alamayacağınız cinsten bir farkına varış ve anlayışı kendime açmamda yardımcı oldu. Bunlar benim “hareketsizlik boşluklarım”, *yapmaktan çok olduğum* zaman ve mekânlar. Bu boşlukları yaratmak görüldüğü kadar kolay değil ama bence çok önemli. Ve Rachel’in bahçesinde karahindibanın başında, elimde kalem kâğıt bir evreka anı beklerken fark ettiğim gibi, bu anların size gelmesini beklemeye değer.

Bu öğlen Shaftesbury’deki St. James Park’tan aşağı doğru yürürken gördüğüm pek çok karahindiba bana Rachel’in bahçesinde gördüğüm karahindibayı hatırlattı. Parlak ve mutlu bir şekilde duruyorlardı, hakkı böylesine yenmiş bir bitki için de oldukça mağrurdular. Böyle mutlu gözükten bitkiler olarak çok fazla eleştiriye maruz kalıyorlar. Neden böylesine sevilmiyorlar anlamıyorum. Bana göre karahindiba ile kaplı bir arazi, çayır, yol kenarı çıkıntısından daha eğlenceli bir şey olamaz. Belediyemizin bu parktaki karahindibaları olduğu gibi bırakması beni çok mutlu ediyor. Her yıl, pek çok yabancı, yalnız arı ve süprüntü sineği tarafından ziyaret ediliyorlar. Büyük ölçüde Shaftesbury ve Cherry Orchard arasındaki çıkıntılarda da büyüdüklerini görüyorum ve onların da kesilmemiş olması beni mutlu ediyor.

Yol kenarı çıkıntıları eskiden böyle değildi. Küçükken yolların kenarında bol bol yetişen, çitler kadar büyük yabancı çiçekle-

rin arasında yürüdüğümü hatırlıyorum. Bugünlerde, çıkıntılar (ve çalılar) kökten kesiliyor. Bu büyük bir trajedi çünkü onlar *yaban hayat koridorlarıdır*.

Yabani çiçek çayır ve meralarında son yüzyılda gerçekleşen kayıplar yaban hayatını da etkiledi. Ancak bu kayıpların ve azalmaların nadir ve güzel çiçek yönünden zengin çimenliklerin de onları bağlayacak yaban hayatı koridorlarından mahrum kaldıkları için izole olup kaybolmasına sebep olduğu pek bilinmiyor. Yaban hayatı en azından genetik çeşitliliği sağlamak için bir yaşam alanı ile diğeri arasında özgürce hareket edebiliyor olmalı. Sığınak ve besin sağlayan koridorlar olmadan, doğal yaşam alanları arasında özgürce ve güvenli bir şekilde hareket edemezler.

“Yaban hayatı koridoru” yalnızca çıkıntılar demek değil; yaban hayatının yayılması ya da göç etmesi için gerekli herhangi bir çizgisel alan yeterli – tren yolları, çukurlar, akıntılar ve yol kenarları, yarla kenarları, ağaçlı caddeler. Küçük kent için yaban hayatı bahçelerini birbirine bağlamak da büyük, parçalı yabani çiçek yönünden zengin yaşam alanlarının kıra bağlı olması kadar önemli. Neyse ki Kathryn Lwin tarafından kurulmuş River of Flowers ve Buglife yardım kuruluşu gibi kurumlar, partnerleri ile birlikte yalnızca yabani çiçek yönünden zengin alanlar değil onları bağlayan koridorlar da kurmak konusunda yerel sakinlerle beraber çalışıyor. Plantlife yardım kuruluşu da eşzamanlı olarak yol kenarı çıkıntılarının eski şöhretine kavuşması için farkındalık yaratıyor.

Yine de, tüm yaban hayatı koridorları içinde çalı çitler, iyi bakıldıkları zaman, hem bitki hem de hayvan açısından, en yüksek oranda türe ev sahipliği yapanlardır. Woodland Trust’a göre İngiliz çalı çitlerinde beş yüz ila altı yüz arası bitki türü bulunuyor.

Yayılmış kök sistemleri ve sınırları dahilinde büyüyüp serpiyen yabani çiçekler, yosunlar, mantarlar ve likenlerle birlikte karışık bir yerel çalı çit gördüğümde bu beni her şeyden daha çok mutlu ediyor. Karışık çalı çitler, muhtelif yeşillikleri ve kuşburnu, alıç, dutsu meyveler, diğer meyveler ve yemişlerden oluşan süslemeleri ile devamlı değişen renk ve dokuları ile şaşırtmayı başarıyor.

Kışın ortasında bile çalı çitlerin yeşil-kahverengi dalları çobanpüskülü ve porsuk yeşillerinin; parlak kükürt sarısı ve soluk adaçayı yeşili farklı tür likenlerin ve komşuları köklerinin etrafında zengin ve koyu renk bir örtü oluşturacak şekilde hepsini dökse de yaprakları sapasağlam dallarında duran bakır rengi kayınların arasına saçılıyor. Kökleri beslemenin yanı sıra, zengin yapraklar her türlü omurgasız hayvana değerli bir yaşam alanı sunuyor, karşılığında da bu canlılar başkaları için yiyecek oluyor.

Karışık çalı çitler genelde alıç, karadiken, fındık, kayın ve meşe gibi odunsu dallardan oluşur ancak parça parça da olsa kurtbağrı, iğagacı, kartopu çiçeği, çobanpüskülü, yabani elma, geyikdiken, yabani erik, gürgen, ova akça ağacı ya da porsuk ağacı da barındırır. Yer olduğu müddetçe, diğer ağaçlar da daha fazla yükseklik ve gölge için bu ekibe katılabilir – mesela, dışbudak, ak üvez, üvez, huş gibi. Sonra bir de sarmaşıklar vardır; böğürtlen, hanımeli, ağaç sarmaşığı ve İspanyol yosunu (ya da annemin dediği gibi, yolcu mutluluğu), ev sahiplerinin her yerine dolanır ve yapışır. Karışık çalı çitlerde bulacağınız mutluluk ihtimallerinin bir sınırı yoktur.

Çalı çitler tanım gereği otsu bitkiler, hendek, bank ya da bir çalının merkezinden üç metre yakınında bir ağaç da içerirler. Çalı çit boyundaki hendekler çalı çit ekosisteminin genişleyeceği alanı büyütürler, burayı göl ararken güvenli koridor ola-

rak kullanan kurbağalar için yaşam alanı sunarak ve sütleğen, yabani sarmısak ve dağlalesi; eğreltiotu ve yosun ve yazın da çayırmelikesi gibi orman bitkilerinin sevdikleri gölgeli ve nemli ortamı yaratarak biyoçeşitliliği önemli ölçüde artırır.

Çayırmelikesi (*Filipendula ulmaria*), köpürmüş bulutlar gibi duran krem sarısı çiçekleriyle, çalı çit bitkileri arasındaki belki en güzel ve kesinlikle en güzel kokulu bitkilerden biridir. Kokusunun bana balı mı bademi mi daha çok hatırlattığından emin değilim; belki ikisi birden ve bu yüzden elimle ezdiğimde bana antiseptikmiş gibi bir koku veriyor.

Sedgehill köyünün dışında boylu boyunca ona eşlik eden geniş bir hendekle beraber bir çalı çit var. Burada çayırmelikesi yakıotu (*Epilobium hirsutum*) ile birlikte büyür ve ikisinin de boyu iki metreyi aşar. Çayırmelikesinin kremliği çiçeklenme mevsimi çakıştığında yakıotunun fuşya-pembe rengi ile harika bir ikili oluşturur. Çayırmelikesi çiçekleriyle harika badem aromalı çay da yapılabilir.

Kuzey Dorset'in yol, geçit ve patikalarının kenarlarında pek çok çalı çit bulunur ama benim en sevdiklerim Shaftesbury'den Melbury ve Compton Abbas'a giden French Mill Lane boyunca uzananlardır. Bu çalı çitler, geç baharda, tamamıyla gözlere şenliktir. Çançiçeği, kırmızı karanfil, sarı ısırgan gibi çiçeklerle renklenmiş bankların üstündeki yolların tepesindeki göz alıcı Cornwall çalı çitlerini hatırlatırlar bana. Ne zaman bu çiçeklerin solmaya başladığını görsem üzülürüm, en azından onlar solarken alıç açmaya başlar.

Alıç (*Crataegus*) güzelim yerel çalı çitlerimizin temel unsurlarından biri, belki de birincisidir. Çiçeklenme döneminde, arkadaşlarını gölgede bırakır. İlk başta, küçük yuvarlak, incimsi tomurcuklar derinlemesine yuvarlanmış soluk yeşil yaprakların arasında küme küme asılarak geç baharda düşmüş dolu tanele-

rini hatırlatır. Ancak tamamen açtıklarında, dallar ve yapraklar onları ağırlıklarından kırılacağına emin olacağınız şekilde yere doğru eğen bu çiçek şelalesinin ardında görünmez olur.

Her çiçek beş kar beyazı, tabak şekilde taçyapraktan, tepesi önce koyu pembe olup çiçek açtıktan yirmi dört saat sonra kahverengiye dönen ercikten oluşur. Her çiçeğin tam merkezinde soluk sarı-yeşil *tepecik* (polen alan, çiçeğin dişi üreme organı) gururla durur. Her bir çiçek kendine özgü bir güzelliğe sahiptir ancak ağaç ya da çalıyı kaplayan bu kitleler arasında kolayca kaybedilebilir.

Bu mayıs çiçeklerinde dikkatinizi çekecek tek şey görünüşleri değildir; eğer bu çiçeğin yanından gözleriniz bağlı geçseniz bile kokulu çiçekleriyle onu ayırt edebilirsiniz. “Kokulu” çekici, parfümlü bir koku demektir ancak aslında, koku çok rahatsız edici olabilir – aşırı tatlı ve leş gibi. Sinekler buna bayılır.

Ancak alıç güzel görünmenin ötesindedir; yaban hayatına kattıkları olağanüstüdür. Yıllar boyunca karışmış sapsarı ve dalları arasında yaşayan, beslenen ve sığınan (benim için) yeni türlerle karşılaştım.

En sık görülen ve en kolay tanınabilen sakinlerinden biri yakışıklı yeşil ve kırmızı Alıç Kokarca böceğidir (*Acanthosoma haemorrhoidale*) ve olgun meyvelerinden beslenir. Bu Britanya ve İrlanda'daki en büyük kokarca böceklerden biridir ve nisan'dan ekime kadar görülebilir. Ancak kendini yapraklar (ilk çıktıklarında kırmızımsı bir renge sahip olurlar) ve meyveler arasında güzelce gizlediği için dikkatle bakmanız gerekir.

Sonra bu ağaçta beslenip yumurtalarını yaprakları, dalları ve kabuklarına bırakan harika isimli güveler vardır: Armut Yaprak uyuzu, Küçük güve, Açık Zümrüt güvesi ve Meyvecik Madenci güvesi gibi... Ayrıca koyu kırmızı-kahverengi çizgileri ile küçük ve genelde beyazımsı olan Alıç güvesi (*Scythropia crataegella*) de vardır.

Arılar ve diğer çiçek ziyaretçilerine gelirsek, mayıs ayında uçan neredeyse her şey alıç çiçeklerinin nektarı ve krem rengi polenlerinin tadına bakar. Kelebekler, güveler, yabanarıları, yalnız arılar, eşekarıları, Turuncu kuyruklu Madenci arı ve süprüntü sineklerinin hepsi çalı çitleri ziyaret eder. Mayıs ayı kuluçka faaliyeti sezonu olduğu ve alıç protein, vitamin ve antioksidan yönünden zengin harika bir polen kaynağı olduğu için özellikle balarılarının ilgisini çeker. Bu uçan böcekleri çekiyor olması çok iyidir çünkü alıç tozlaşma için tamamen böcek ziyaretçilere bağlı olmasa da, onlar olmadan meyve sayıları oldukça düşük olur.

Elbette bir de meyveler var ya da alıçlar, ağacın adını aldığı meyveler. İyi bir yılda, şu anda oldukça koyu renkli olgun yeşil yapraklardan sarkan bol miktardaki kıvıll meyvelerin ağırlığı dalları eğmeye yeter. Bu sonbahar meyvelerinin ömrü kısadır. Olgunlaşır olgunlaşmaz aç karatavuklar, ardıçkuşları ve diğer yerel kuşlar ile yedi uyur gibi ufak memeliler tarafında yenilirler – eğer göçmen ipek kuyruk, kıvıll ardıç ve tarla ardıcısı önce davranmazsa.

Omurgasız hayvanları çekmesinin yanı sıra, pek çoğu ayrıca derin biçimde çatlakları olan kabuğuna evlerini kurar. Alıcın sunduğu sığınak kuşlar ve küçük memeliler için de çok önemlidir. Sayısız kuş cinsi yoğun ve dikenli tepesine yuvalarını yapar ve karışık, kalın dallarını koruma ve sığınma için kullanırlar. Hiçbir atmaca bir kuşu alıcın içine doğru takip etmez çünkü keskin dikenlerinin tüylerine zarar vereceğinden korkar. Bu yüzden alıç küçük kuşlar için harika bir saklanma noktasıdır. Kurbağalar da burada saklanırlar tıpkı kirpi ve kakım gibi memeliler gibi. Sıkı gövde ve köklerini yalnızca korunmak için değil, seyahat için de kullanırlar. Çünkü bu gövdeler onları başka yaşam alanlarına bağlayan koridorlardır.

Rachel'in atölyesine katıldığımdan beri belli başlı ağaçları tanımak için daha fazla vakit ayırmak istiyorum ve meşe, dişbudak ya da huş ile başlamayı düşünmüş olsam da yürüyüşlerimde dikkatimi en çok çeken alıç ağaçları oldu. İlginç bir biçimde, çalı çitlerde yürümekle geçirdiğim tüm yürüyüşlerde alıcın dişi mi erkek mi olduğunu kestiremedim. İkisinden biri olmak zorunda olduğu için değil elbette; buna olan merakım ağaç ile ilgili halk hikâyelerini duyunca başladı. Geçmişte alıç denge duygusu ve ikiliği ile bilinirmiş. Kırılğan çiçekleri ve keskin koruyucu dikenleriyle, hem erkek hem dişi özelliklerine sahip gibi görünür.

Geçmişte insanlar pek çok alıç çiçeği toplar ve 1 Mayıs kutlamalarında evlerini dekore edecek çelenk ve taçlar yaparlarmış. Bunu öğrendiğime çok şaşırdım çünkü 1 Mayıs alıcın çiçek açması için çok erken bir tarih. Ancak, 1752'den önce, yani Gregoryan takvimine geçmeden önce, 1 Mayıs aslında bugünkü 12 Mayıs'a denk düşüyormuş – yani tam alıcın çiçek açmaya başladığı zaman. "Eski zamanların" bilgisinin hâlâ orada bizi beklediğini bilmek muhteşem bir duygu.

Yılın farklı günlerinde, özellikle de sessiz olduğu, çiçeksiz ve sadece dikenli olduğu kış aylarında alıç ile daha fazla zaman geçirmek isterim. Hiç dostça gözükmeyen hatta terk edilmiş gibi bir ifadesi vardır ancak kış alıcında göze gözükmeyen bir şeyler olmalı. Ne keşfedebileceğimi bilmiyorum ve spekülasyon yapmak istemiyorum ama bu kış biraz zaman harcayarak bunu keşfetmeyi dört gözle bekliyorum.

18. BÖLÜM

YAPRAK DÖKMEYEN

Arkadaşımın annesi Kristen bana Sarmaşık arılarının Shaftesbury'den Cherry Orchard'a doğru giden eski yol üzerinde, Foyle Hill'in azıcık dışındaki tarlalardan birinde yuva yaptıklarını söyledi. Hafta başında border teriyeri Fred ile oraya yürürken görmüştü arıları.

"Yüzlercesi var" dedi Kirsten tam olarak nerede olduklarını bana açıklamadan evvel. Zor iş; çok fazla kapı, tarla, duvar ve merdiven var, bunu hatırlamam mümkün değil. Kilisenin hemen ardındaki küçük yolda tırmanmam gereken ilk merdivene geldiğinde kafam karışmıştı bile. Kirsten nazikçe ertesi gün benimle buluşup onların yerini göstermeyi kabul etti.

Sarmaşık arıları (*Colletes hederæ*) Britanya'da yeni sayılırlar. İlk kez 2001 yılında Dorset, Worth Matravers'te görüldüklerinden beri kır alanlara hızla yayıldılar ve Kuzey Yorkshire'daki Saltburn-by-the-Sea kadar kuzeyde gözüktükleri oldu. Aslında, o günlerde onların yayılışı üzerine yazarken, arkadaşım Vivian Russell bana onlara İngiltere'nin öte yakasında, Cumbria'da rastladığını söyledi.

İsminden de belli olduğu gibi, bu yalnız arı türleri eylül başından ekim sonuna kadar çiçek açan sarmaşığa meyillidir. Sar-

maşık arıları nektar için karahindibayı da ziyaret edebilir ancak larvalarını neredeyse tamamen sarmaşık poleniyle beslerler. Eğer sarmaşık çiçek açmadan önce uyanırlarsa Asteraceae üzerinde de toplayıcılık yaparlar.

Sarmaşık bu sene Shaftesbury’de geç çiçek açtı ama kaybettiği zamanı telafi ediyor ve böcek vızıltıları ile capcanlı. Sarmaşığın yalnızca olgun formu çiçek ve meyve üretir. Büyüdüklerini gördüğümü, duvar ve ağaçlarda iki farklı sarmaşık türü gördüğümü sanıyordum ancak aynı bitkinin erken ve olgun halleriyymiş. İkisinin arasındaki fark oldukça belirgin.

Erken halinde sarmaşık tırmanır ya da takip ederken olgun olan kendi başına dik durabilir. Yapraklar da farklıdır. Erken formun yaprakları derinlemesine lopludur, üç ila beş lop içerebilir ve alt tarafları soluktur. Fakat olgun formlar daha ovaldir ve bir kalp şeklini andırır. Derin, koyu, parlak yeşil renkleri vardır. En büyük fark ise olgun sarmaşıktaki çiçeklerdir. Çiçek başları küçüktür, otuz milimetre çapına sahiptir ve küreyi andırır. Aslında sayıları yirmi beşi bulabilen soluk yeşil çiçekçiklerden oluşur. Sarımsı-yeşil çiçek taçları o kadar küçüktürler ki tatlı, balımsı nektar kokusu olmasa belki farkına bile varmazsınız. Bunun gibi kokulu ipuçları ve poleni ile nektarına kolay erişim ile çok fazla böceğin bu bitkiye çekilmesi şaşırtıcı değil.

Sarmaşık çok kötülenmiş ve yanlış anlaşılmış, pek çoğu tarafından boğucu ve ağaç katili olarak yaftalanmış, onu suçlayanlar tarafından kesilip atılmıştır. Sarmaşığın ağaçlardan ayrılması gereken durumlar vardır. Örneğin yapısal sorunları sakladığından şüphelenilirse ya da nadir likenleri destekleyen ağaçlara zarar verdiği anlaşılırsa... Güçlü rüzgârlarda küçük ağaçların devrilmesine de yol açabilir ancak bu sağlıklı ve büyük ağaçlarda nadirdir. Bunun elbette ki istisnaları vardır ve acaba insanlar eğer sarmaşığın yaban hayatı için ne kadar önemli olduğunu

bilseler baltalar ve testerelerle saldırmadan önce iki kere düşü-
nürler miydi diye merak etmeden edemiyorum.

Amacı ülkenin ormanlarını korumak olan Woodland Trust şöyle diyor: “Sarmaşık ağaçları öldürmez ya da onlara zarar vermez ve varlığı bir ağacın sağlıklı olduğu ya da başlı başına ağaç için bir güvenlik sorunu olduğuna işaret etmez.” Elbette, Woodland Trust’ın bu sözleri, bazı yanlış inanışları değiştirmeli.

Sarmaşık her mevsimin bitkisidir, yıl boyunca, özellikle kış aylarında ve pek az yaprak dökmeyen bitkinin bulunduğu alanlarda çok çeşit yaban hayatı türüne besin ve sığınak sağlarlar. Çalıkuşları, tırmaşık kuşgiller, karatavuklar ve benekli sinekka-
pan gibi kuşlar sık sık içine ve yapraklarının ardına yuva yapar-
lar, tıpkı yeşil ispinoz (*Chloris chloris*) gibi.

Twitter arkadaşlarımdan biri Vic Savery çocukken sarmaşık kaplı küçük bir ağaç dizisine yuva yapmış yarım düzine yeşil is-
pinoz gördüğünü söylemişti. Maalesef, bu güzel kuş son yıllar-
da sayıca önemli ölçüde azaldı. Eğer sayıları yine artarsa, yuva
mevsiminde sarmaşığı izleyeceğimden emin olabilirsiniz.

Bir besin kaynağı olarak, sarmaşık Kutsal Mavi gibi bazı kelebeklerin larvalarına ve bir dizi güve tırtılına bahar ve yaz aylarında besin sağlar, ancak sarmaşık kendine ancak sonba-
harda gelir, ziyaretçi böceklere bolca ödül vaat eden çiçekle-
rini açar. Pek çok böcek bu bitkinin polen ve nektarıyla ziya-
fet çeker. Sarmaşık arıları, balarıları, yabanarıları, eşekarıla-
rı, sinekler (özellikle de süprüntü sinekleri), dev eşekarıları, kelebekler ve ismini bilmediğim daha niceleri... Sarmaşık olmadan önlerindeki zorlu kış mevsimlerine kendilerini ha-
zırlamak için yeterli besin bulmak konusunda zorluk yaşarlar. Sonra, çiçekler açar ve meyve gelir. Yüksek yağ oranı karata-
vuklar, kızıl ardıçlar, ardıçlar, kızılgerdanlar, ağaç güvercinleri

ve başka kuşlar için değerli ve kış koşulları için gerekli besleyicileri sağlayan küçük siyah meyvelerdir bunlar.

Son birkaç haftada, sarmaşık çiçek açtığından beri, kent içinde ve etrafında toplayıcılık yapan yüksek sayıda erkek ve daha yakın zamanlarda, dişi Sarmaşık arıları görmeye başladım. Şimdiye kadar, Shaftesbury’de sadece Shaftesbury Ağaç Grubu’ndan arkadaşlarım Sue ve Angela’ya ait, kasabanın güney tarafındaki bir tarlada bir tane büyük yuva topluluğundan haberdarım. Daha fazla olmalı ama maalesef daha hiçbirini bulamadım.

Bir Sarmaşık arısı yuva toplamını fark etmemek zordur, özellikle de erkeklerin uçmaya başladığı uçuş sezonunda. Erkek davranışı oldukça hummalıdır hatta çılgınca bile denebilir. Yuva alanının üzerinde bir aşağı bir yukarı, bir ileri bir geri uçarak çiftleşecek yeni uyanmış dişiler ararlar.

Gerçekten de, yazın nasıl Odun yabanarısı oğulları hakkında telefonlar ve e-postalar aldıysam, bu sonbaharda aynısı Sarmaşık arıları için oldu. Ancak, bana bu soruları yöneltenlerin endişe etmesi için hiçbir sebep yok. Erkek arıların iğnesi yoktur ve dişi Sarmaşık arısının sizi sokması için onu tutup ona sert davranmanız gerekir, bunu da yapmazsınız zaten. Yani, Sarmaşık arılarını yakından izlemek oldukça güvenlidir.

Sarmaşık arıları kendi türdeşleri ile birlikte yumuşak ya da kumlu toprakta tekil oyuklarda yuva yaparlar. Onları çok farklı yaşam alanlarında, örneğin yol kenarlarında, çayırlarda, büyükbaş hayvan meralarında ve patikalarda –ancak her zaman güneşe, batıya ya da doğuya bakan ve otların az olduğu alanlarda– yuva yaparken gördüm. Tekil oyukların sayısı birkaç yüzden binlerceye kadar uzanabilir.

Doğru koşullar, genişleyecek yeterli alan ve yakında bulunan yeterince sarmaşık ile bu arıların sayıları çok hızlı bir şekilde artabilir. Bir keresinde Cornwall’daki South West Coast

Path'ın üzerindeki kumlu bir yarın tepesinde bir alana denk gelmiştim. Burada kısa çimli ve bazen de çıplak bir arazide on binlerce yuvanın var olduğunu gördüm. Size diyebilirim ki bu kesinlikle alışılmışın dışında değil.

Kirsten beni Sarmaşık arılarını görmeye götürdüğünde öğlene doğru yaklaşıyorduk ve vardığımızda yuvaların çoğu gölgedeydi. Arılar uçuyordu ama önceki akşamüstü kadar çok değillerdi dediğine göre. Yalnız arılar her zaman hava açık ve güneşli olduğunda daha aktiftirler, o yüzden ben de yuvanın tamamen güneş altında olacağı bir saatten sonra gelmeye karar verdim.

Kirsten beni arazimize bıraktı. Biraz yabancı ot yolmam gerekiyordu ama aklım tamamıyla Sarmaşık arılarındaydı, bu yüzden birkaç taze nane dalı kopardım ve evin yolunu tuttum. Eve geldiğimde, öğlen gezim için gerekli ıvır zıvırı toplamaya ve kameramı kontrol etmeye koyuldum. Pillerin şarj olması lazımdı, ne yalan söyleyeyim benim de. Bir bardak taze nane çayına hayır diyemezdim doğrusu. Sıcak suyu yaprakların üzerine döktüğümde saldıgı koku baş döndürücüydü ve tadı, özellikle de bir dilim limon koyarsanız, egzotikti.

Yenilenmiş ve sabırsız bir şekilde, çantamı aldım ve Sarmaşık arısı tarlasına doğru yola düştüm. Yürüyüş yolum Shaftesbury'de en sevdiğim bazı alanlardan geçiyordu; karanlık basınca sık sık duyduğumuz bazen de gördüğümüz alaca baykuşların bulunduğu Pine Walk; sonra St. John Hill'den Raspberry Lane'e iniş, oradan da St. James Kilisesi'nden transit. Raspberry Lane ile kilise arasında alışılmadık sayıda uçan böceğin varlığını fark ettim. Böceklerin dengesiz uçuşları, bana, sonra da birbirlerine çarpmaları, durup onların ne olduğuna bakmaya sevk etti beni.

Bunlar uğurböcekleriydi ve Old Rectory bahçelerini çevreleyen taş duvarlar üzerine yüzlerce belki de binlercesi ko-

nuyordu. Bir o yana bir bu yana sürünüyorlardı ve genelde çemberler çizseler de yukarı doğru çıkarak çatlak ve oyukları keşfediyorlardı. Sanki bir görevin peşindeydiler, ama yine de her şey kaotik gözüküyordu. Daha yakın baktığımda, onların Asya uğurböceği (*Harmonia axyridis*) olduğunu anladım. Asya uğurböceklerinin çok büyük –yedi sekiz milimetre genişliğinde– olmaları dışında çok farklı türlerin bir arada olduğunu düşünebilirsiniz. Britanya ve İrlanda'da en sık görülen türler on beş ila yirmi bir arası siyah noktaya sahip turuncu olanlar ve iki ya da dört turuncu ya da kırmızı noktaya sahip siyah olanlardır ancak farklı sayıda siyah nokta ile kırmızı ya da sarı da olabilirler. İngilizcede onlara alacalı anlamına gelen Harlequin denmesine şaşmamalı.

Asya uğurböcekleri adından da anlaşılacağı gibi buraya ait olmayan istilacı türlerdir. 1980'lerin başında ABD'ye sonra da Avrupa anakarasına getirilmiş ve o zamandan bu zamana da muhtemelen ithal bitkiler üzerinde buraya da gelmişlerdir. Birleşik Krallığa dışarıdan gelen diğer hayvan türleri arasında boz sincap, munçak, bir dizi kerevit çeşidi, Amerikan vizonu ve yeşil papağanlar vardır ancak uzun süredir burada olmalarına rağmen bu türlerin her biri Asya uğurböceğinden çok daha yavaş çoğalırlar.

Aslında, uğurböcekleri o kadar hızlı yayılmaktadır ki, Birleşik Krallık Uğurböceği Araştırması'nı yöneten Profesör Helen Roy'a göre, ülkede kayıt altına alınan en hızlı yayılan yabancı türdür. Yerel olmayan türler bir alana yerleşince, hastalık yayarak, lokal türleri besin ve diğer kaynakların rekabeti dışında bırakarak yerel biyoçeşitliliğe zarar verebilir ve yaşam alanlarını yok edebilirler.

Bazı bahçıvanların Sarmaşık arılarını sevmediklerini çünkü bu yere yuva yapan arıların "çayırlarını ele geçirdiklerini" söylediklerini duydum. Ancak yakın zamanda tanıştığım bir arıcı Sarmaşık arılarını sevmeyişi ama sebebinin başka olduğunu söyledi; dediğine göre onlar sarmaşıktan çok fazla nektar aldığı ve bu yüzden balarlarıyla rekabete girdiği için onları sevmiyordu. Sarmaşık arıları bu bölgeye geldiğinden beri arıların ürettiği bal sonbahardan bu yana aşırı azalmıştı. Yalnızca gelecek yıl yüksek bir kâr elde edememekle kalmayacak, bir de arılar yeterince nektar depolayamayacakları için kışı geçirmekte zorlanacaklardı.

Bu beyefendinin kişisel perspektifinden niçin Sarmaşık arılarını sevmeyişi anlayabiliyorum ama bu beni düşündürüyor. Eğer birkaç bin Sarmaşık arısının gelişi, yerel olarak bakılan arı popülasyonları üzerinde böylesine hızlı biçimde böyle bir etki yaratabiliyorsa, yalnızca birkaç yabancı balırsı kolonisinin ve küçük çaplı arı kovanlarının olduğu bir alana yüz binlerce ticari olarak yetiştirilmiş balırsının getirilmesinin sonuçlarını hayal edebiliyor musunuz? Yerel yabancı arı popülasyonları için bunun etkileri yıkıcı olabilir.

Yerel türlerimize negatif etki eden türler ile etmeyenler arasında bir ayırım yapmak önemlidir. Sonuçta Odun yabanarıları ve Sarmaşık arıları bizim kıyılarıımıza yeni geldiler sayılır. Bu iki arı türünün yayılması bilim insanları tarafından dikkatle

izleniyor ancak hiçbirinin yerel türlerimizle rekabete girdiğine dair bir kanıt yok. Sarmaşık arısı kesinlikle ve muhtemelen Odun yabanarısı da, Kuzey Avrupa'da mevcut alanlarını genişleterek buraya doğal yollarla geldiler.

Asya uğurböcekleri ise insanlar tarafından getirilmiştir ve buradaki mevcudiyetleri şüphesiz ki yerel uğurböceği türlerimizin azalmasına yol açmaktadır. Bu istilacı böceklerin ciddi iştahları vardır, zaten bu yüzden Amerika ve Avrupa'ya getirilmişlerdir; mahsullerimizdeki yaprakbitlerini yemeleri gerekiyordu. Ancak şimdi benzeri ekolojik alanları işgal ettikleri yerel türlerimizden, özellikle de İki noktalı uğurböceğini (*Adalia bipunctata*) rekabet dışı bırakmaktadır. İki noktalıların Asya uğurböceklerinden sonra nüfuslarının yüzde 44 azalması da tesadüf değildir.

Raspberry Lane'deki uğurböcekleri kış uykusuna yatacak yer arıyorlar ve Old Rectory duvarları da açıkça onlar için çekici. Biraz fotoğraf çekip yoluma devam ediyorum. Görünüşe göre yüzlerce Asya uğurböceği gören tek kişi ben değilim bugün. Bu yılki uzun ve sıcak yaz yüksek sayıda uğurböceğinin ortaya çıkmasına sebep olmuş, şimdi de kış uykusu için bir yer arıyorlar. Bugün gördüklerim dışarıda olsa da, Asya uğurböcekleri evleri çok seviyor ve pencere pervazlarının köşeleri ya da tavanların sıcaklığında uzun kış uykularına hazırlanırken bir araya geliyorlar.

Gazeteler yılın bu zamanında uğurböceği istilası hakkında korkutucu hikâyelerle dolu. Bu yılki en kötü haber *The Sun* gazetesindeydi: "KATİL BÖCEKLER: Birleşik Krallık'taki evleri işgal eden cinsel yolla bulaşan hastalık taşıyıcısı yamyam uğurböceklerinin istilası." Böyle manşetler böceklerle karşı duyduğumuz akıldışı korkuyu artırmaktan başka işe yaramıyor. İşgalci uğurböcekleri olmazsa, hastalık taşıyıcı örümcekler ya da

istilacı dev eşekarıları oluyor, ancak hepsi aynı sonuca hizmet ediyor. İnsanlar o kadar panikliyor ki yerel uğurböceklerimiz, örümceklerimiz ve dev eşekarılarımızı ayırt etmeksizin öldürmeye başlıyor. Dikkatli olmamız gerekiyor, çünkü yerel olmayan türler gerçekten de yerel türlerimize tehdit oluşturuyor, ancak haberleri yapılırken daha dikkatli olunmasını isterdim. Bazen sanki yaban hayatla savaştaymışız gibi hissediyorum.

Sarmaşık arı tarlasına vardığımda hâlâ öğlenin erken saatlerindeyiz. Kapıdan tırmanırken dikkatimi bir çift karganın alanlarına giriveren şahini kovarken çıkardıkları kulak tırmalayıcı “gaklamalar” çekiyor. Şahin de sessiz değil, normalden daha çok, daha rahatsız şekilde hazin ötüşünü yapıyor kısaca. Ne karmaşa ama! Yürümeye devam ediyorum ama şahinin hava akrobasi hareketleri beni rahatsız ediyor. Kargalardan kaçmak için dalışa geçiyor, dönüyor ben de Sarmaşık arısı toplamını geçiyorum.

Şahin tepenin üzerinde şimdi ve kargalar da dağılmışlar, ben de tekrar dikkatimi yere yöneltiyorum. Yerde gök çıban otları ve canlı menekşe tomurcukları var, bir an için onları kelebek sanıyorum. Mavi sonbaharla ilişkilendirdiğim bir renk değil ve parlak noktalar etraftaki ağaç ve çalı çitlerin zengin kırmızı, kahverengi ve turuncuları ile bir kontrast oluşturuyor.

Bazı çıban otlarının beraber yetiştiklerini, bazılarının ise diğerlerinden ayrı yalnız olduklarını fark ediyorum. Bu yalnız kovboyları öncüler olarak görmek hoşuma gidiyor. Sanki bir arada duranlar güvenle, zaten mevcut oldukları denenmiş “nemli” alanlarda takılırken, bu yalnızlar yeni alanları test etmeye koyulmuş öncüler. Aslında gök çıban otu doğal olarak dağınık yetişir bu yüzden de peygamberçiçeği ya da sarı sarmaşığa nazaran aralarında daha çok açıklık olur.

Tarlayı çıban otlarının ayağımın altındaki alandan ne kadar uzağa uzandığını görmek için tarıyorum. Başta oldukça lokal

kalmış gibi duruyorlar ancak daha iyi bir görüş elde etmek için banka tırmandığımda tüm tarlayı kolonize ettiklerini görüyorum. Daha önce gök çıban otunun işgal ettiği çayırlar görmüş ve bu alanı doldurmalarının kaç yıl sürmüş olabileceğini merak etmiştim. Peki bu tarla aslında bir çayır mıydı?

Bu çıban otu için ideal yaşam alanının ne olduğunu düşünürken buldum kendimi. Uzun ve aşırı sıcak bir yaz geçirmiştik, bu tarla -ya da zihnimde andığım şekliyle çayır- ekimde olacağından daha kuruydu. Gök çıban otunun nemli alanları tercih ettiğini biliyordum, o yüzden buraya daha nemli bir havada gelip bitkilerin araziye ıslaklıklarına göre haritalandırıp haritalandırmadığını görmek ilginç olabilirdi. Nemli yaşam alanlarını göstermekte faydalı bir bitki olabilirdi.

Daha yüksekte, yolun öte tarafında gök çıban otu yetişmiyordu, ben de yılın ilerleyen vakitlerinde geldiğimde daha yükseklerin buradan daha da kuru olacağını tahmin ettim. Bir tarla ya da çayırda bir bitkiye zaman ayırıp gözlemlemenin insanı böyle şeyler hakkında fikir yürütmeye itmesi ne kadar da harikaydı.

Birkaç çizim yapmak için kalemimle defterimi çıkardım. Online bitki tanımlama kursunu yarım bırakmak zorunda kalsam da, ayrılmadan önce bitkiyi tanımlamak için nelere bakmak gerektiğine dair birkaç şey öğrenmiştim. Tıpkı arılarda olduğu gibi kurs öncesi yabani çiçekleri tanımlama yolum onları bir elkitabında arayıp benzer bir fotoğrafa denk gelmeyi ummaktı. Hâlâ sıkıştığımda böyle yöntemlere başvuruyorum ancak şimdi bitkinin her kısmına daha da yakından bakmayı biliyorum. Yapısına, dokusuna, yapraklarının, saplarının, çanak ve taçyapraklarının şekillerine dikkat ediyorum. Bunu yaptığınızda fark ettiğiniz şeyler inanılmaz.

Üstünde oturduğum çıban otlarının ilerisine bakıyorum. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar tarafından defalarca ezilmiş

böyle alanlarda yetişen bu çiçekler elli santimetreye kadar uzayabilen diğerlerine göre daha kısa gözüküyor. Çiçek başlarını incelemek istiyorum ancak rüzgârda çok fazla eğilip bükülüyorlar. Bir tanesini sapından tuttum böylece büyütecimle dikkatle inceleyebilecektim. Büyüteç çıplak gözle göremeyeceğim şeyleri görüp fark etmemi sağlıyor. Bir yabancı çiçek tanımlama başlangıç kursuna katılmadan önce böyle bir şeyden haberdar değildim ama şimdi yanımdan ayırmıyorum.

Büyütecimle bakarken gördüğüm ilk şey daha önceden fark ettiğimden çok daha karmaşık bir yapıya sahip ve tamamen açılmış çiçekler oldu. Her biri sayısız, küçük, dört yapraklı çiçekçikten oluşuyor. Bunların bazılarında poleni tutan küçük pembe *başçıkları* destekleyen soluk lila ercikler çıkıyor. Küçük çiçeklerde daha kalın, düz disk şekilli polen alan *dişicikler* bulunur. Büyük çiçekler erkek olurken küçük olanlar dişidir. Bunların hiçbirini büyütecim olmadan göremezdim. Yumuşak gümüş grisi tüylerle kaplı, koyu kırmızı renkli yuvarlak sapsarı da fark edemezdim. Çoğu yere yakın, çimlerin hemen üstünde bulunan yapraklar uzun ve incedir. En alttakiler dişlidir ancak daha yukarı çıktıkça kenarları düzleşir. Tüm bunları not defterime yazıyorum ve çiçek başları ile yaprakların çizimlerini yapıyorum. Bir gün yarım bıraktığım yabancı çiçek tanımlama kursunu bitirmek istiyorum.

Düşüncelerimden birden çıkmama sebep olan sapını tutmak üzere olduğum çiçeğin tam üstüne konan Tarakçı arıydı (*Bombus pascuorum*). Tüm çiçek onun ağırlığı ile büküldü. Bu çiçekleri bugün ziyaret ettiğini gördüğüm tek tozlayıcıydı. Daha önceden birkaç tane süprüntü sineği ve Benekli Bakır kelebeği (*Lycaena phlaeas*) görmüştüm. Kapının yanındaki kayından düşmüş yaprakların renkleri kelebeğin baş döndürücü, metalik ön kanatlarından yansıyor. Bu bir zamanlar sık rastlanan ke-

lebeğin sayıları birkaç yıl önce ciddi oranda azalmıştı ancak bu yıl gördüğüm sayılar gerçekse, geri dönecek gibi görünüyordu.

Ayrıca gök çıban otunun nadir görülen Nazuğum kelebeğinin (*Euphydryas aurinia*) larva besini olduğuna emindim, ancak eğer bu tür bu çayırdaki mevcutsa bile onu görmemiştim – en azından görmediğimi düşünüyordum. Eğer görseydim onu tanıyabileceğimden de emin değilim açıkçası. Bu yüzden böyle gezilere fotoğraf makinemi de taşıyorum hep.

Tarakçı arı bu çiçeklerden alabileceği tüm nektarı topladı. Şimdi yukarı ve ileri uçuyor ve ben de kalkmalı ve yürümeliyim. Burada biraz daha uzun süre oturmak isterim ama güneş batışa geçiyor ve Sarmaşık arılarım yakında yuvalarına doğru gidecekler. Onları kaçırmak istemiyorum.

Yuva alanına geri dönmeden önce sarmaşık bulmak için çayıyı şöyle bir gözden geçiriyorum. Yokluğu dikkat çekici. Kuşburnu, alıç ve dutsu meyveler bol bol var, kuşlar bu kış yaşadılar, ama Sarmaşık arıları beslenmek için daha uzağa gidiyor olmalı. Tarlada bir tam tur atıyorum ve yuva alanının hatırladığımda büyük –çok daha büyük– olduğunu görerek seviniyorum. Hem de öylesine aktif ki hepsi vızıl vızıl arıların.

Planım fotoğraf çekip not almak ama şimdilik çimlere uzanıp izlemek bile beni mutlu etmeye yetiyor. Saatin kaç olduğunu bilmiyorum, umursamıyorum. Bugün bir Sarmaşık arısı gözlemcisiyim, güneş çayırın bu kesiminde ışıldadığı sürece zamanın önemi yok. Sarmaşık arısı yatıyor, düşünmüyor, sadece izleyerek bir on dakika geçiriyorum. Sonra farkına varıyorum ki hiç erkek arı yok burada.

Yoklukları ben vardığımda neden yuvanın yanından geçiverdiğimi açıklıyor. Kirsten'in tanımladığı şekliyle arı "oğulları" erkeklerin geçen hafta burada yüksek sayılarda olduklarına işaret ediyor. Onları kaçırmış olmalıyım. Görünüşe göre, dişi Sar-

maşık arıları çiftleşene kadar arıları yuva alanına yakın tutan bir feromon salgılıyor; yani çoğu diğer yalnız yere yuva yapan tür gibi, bu erkekler de yalnızca tüm yerleşik dişiler uyanıp çiftleştikten sonra kayboluyorlar.

Bu yuva alanı kesin birkaç yıldır var ve capcanlı. Şaşırmadım. Tarla bir yamaçta ve kuzular zamanla burada güneye bakan bir girinti oluşturmuşlar; öte yandan bu girintinin etrafında da alanın çizgilerini takip eden dikey bir bank var. Yattığım yerden her şeyi göremiyorum ama bu bank en az on beş metre daha devam ediyor ve bazı yerlerde de birkaç metreden daha yükseğe çıkıyor. Güneye bakan bu çıkıntı – eğer bir Sarmaşık arısıysanız, evinizi yapmak isteyeceğiniz yer olurdu.

Nitekim tüm arazi küçük deliklerle dolu. Bu deliklerin her biri sekiz milimetre çapında. Bazıları bu yıl uyanan erkek ve dişilerce yapılmış, bazıları da kendi yuvalarını kurmak için oyuk açan yeni çiftleşmiş dişi Sarmaşık arılarca. AEKKC web sitesinden bu türün yuva yapma biyolojilerinin, 1993 yılı kadar yeni bir zamanda bilime yeni girdiği Almanya’da detaylı bir biçimde incelendiğini biliyorum. Bilim insanları inceledikleri dört tünelin her birinin “dik bir yüzeye 7-12 cm boyunca yatay olarak girdiğini sonra da aşağı yöneldiğini” ve “dört odaya kadar grupların ana dikey oyuktan doğrudan çıktığını ve 30-45 cm derinde bulunduklarını” yazıyor. Bu ve daha da kompleks arı mimarilerinin toprağın altında (çoğunlukla) insanların göremeyeceği şekilde var olması ne kadar etkileyici.

Güneş daha parlak ve ısıtıcı bir hal alırken, yuvadaki aktivite de artıyor. Bazı arılar yumurta bırakmadan önce yeni yuva odalarına polen getiriyor; bazıları yüzleri dışarıda, oyukların hemen girişinde durarak dinleniyor; diğerleriyse sebatla yeni oyuklar açıyor. Eski yuvalar da kullanılıyor.

O kadar çok şey olup bitiyor ki neyi izleyeceğimi şaşırtıyorum. Yeni oluşturulmuş oyuklar inşaatçıların tünel kazdığı yerlerden dökülen ufak toprak yığınlarından belli oluyor ve yamacın altındaki toprak böyle yığınlarla dolu. Bu “heyelanlar” yuvalarını yamacın altına yapmaya karar veren arılar için büyük sorun yaratıyor olmalı, çünkü evlerine her döndüklerinde yukarıdaki yuvalardan gelen toprakla yuva girişlerinin kapandığını görüyorlar.

Bu arıların kendi yuva girişlerini aramalarını izlemek büyüleyici. Yuvalarının orada bir yerde olduğunu biliyorlar, bu yüzden de konuyorlar, arıyorlar, kazıyorlar, yukarı uçuyorlar ve kendilerini yeniden konumlandırmak için yer üzerinde zikzaklar çiziyorlar, sonra yine konup, arayıp, kazmaya koyuyorlar – bu böyle, kapanmış yuva girişlerini bulana dek sürüyor. Büyük ve küçük yer izlerini kaydetmiş olsalar da dönüşlerinde yuva girişlerinin kapalı olduğunu bulmaları onlara büyük sorunlar yaratıyor olmalı.

Bunları ve diğer yere yuva yapan türlerin girişlerini izlemiş olarak, görsel ipuçlarına bağlı kalıyor olduklarını düşünmeye başladım. Eğer yuva girişlerini tespit etmekte onlara yardımcı olan bir tür feromon olsaydı, bu onlar için daha kolay olurdu. Yuvalarını en hızlı bulan arılar girişleri alanın kenarında ya da bir şekilde bitkilere yakın olanlar – yani, görsel ipuçları en net olanlar.

Yuvaları büyük yuva toplamlarının ortasında, neredeyse birbirinin aynı gözüken düzinelercesinin arasında olanlar içeri girip polen boşaltmadan önce doğru oyucu bulmak için daha uzun zaman harcıyorlar. İki türlü de asla vazgeçmiyorlar ve onların bu kararlılığına hayranlık besliyorum.

Yeni uyanmış dişiler ile birkaç haftadır uçtukları belli olanlar arasındaki farktan bahsetmek de önemli. Yeni uyananlar,

daha kusursuzdur, karın bantları yanık bir turuncu ve siyah çizgili kadife gibidir ve göğüsleri kızıl tüylerle kaplıdır. Uzun süredir uçanlar ise daha sıradan ve tüysüz gözükürler, turuncu karın bantları soluk sarıya dönmüştür ve göğüs kılları yok olmuştur. Kanatalarıysa gözle görülür biçimde yıpranmıştı. Bu beklenmedik bir şey değildir çünkü kısacık hayatlarında daracık tünellere girip çıkıyorlar, hem de yüzlerce defa.

Özel olarak bir arı dikkatimi celp etti. En az beş dakika önce toplayıcılıktan dönmüştü, bacaklarındaki tüyler parlak sarı sarmaşık poleni ile doluydu ve doğrudan yuvasının girişine uçtu. Anlamadığım bir sebepten ötürü tüneli için daha büyük bir giriş yapmaya niyetliydi. Poleninin bir kısmını zaten kaybetmişti ve böyle devam ederse kalanını da kaybedecekti. Davranışı çok garipti. Eğer iyi, kullanılabilir bir tünel kazmamış ve odacıklar yaratmamış olsaydı tüm bu poleni toplayıp getirmezdi. Ben de daha yakından bakabilmek için ona doğru yaklaştım.

Yuvasının girişini kapayan, tıkayan bir engel var gibiydi. Belki de yukarıdaki arı yuvalarının birinden küçük bir taş çıkıp yuvasına girmişti. Davranışı çok hızlıydı, sanki takıntılı gibi hareket ediyordu. Farklı açılardan yaklaşarak engeli aşmaya çalışıyordu; bir dakika önce, kafasını ve ön ayaklarını oyucu içine sıkıştırmaya çalışıyordu ve şu an resmen ikiye katlanmıştı. İçeride onu rahatsız eden şey her neyse onu ağzıyla çekmeye, itmeye, çıkarmaya çalışıyordu, ama beceremiyordu. Çok yorulmuş olmalıydı.

Onu yirmi dakikadan fazla süredir izliyordum ki birden, engeli çıkarttı ve onunla beraber aşağı yuvarlandı. Yoksa *yuvarlandılar* mı demeliydim? Çünkü orada sıkışmış olan bir taş filan değildi, başka bir dişi Sarmaşık arısıydı. İki arı birbirine tutunmuş, kanatlı, gözlü, karınlı ve göğüslü bir yin-yang topunu andırıyordu. İkisini birbirinden ayırmak mümkün değildi,

ta ki yuvanın asıl sahibi olduğunu düşündüğüm arı -polenle dolu biçimde yuvaya dönen- kendini kurtarıp afallayarak oyuğa uçup içine girene kadar. En sonunda kalan polenini bırakmış ve çocuklarına yemek getirebilmişti.

Fakat şimdi eve dönme vakti. Gökyüzü bulutlandı, hava soğuyor ve ben de acıktım. Çantamı toplayıp tepeye tırmanıyorum. Neler olduğunu görmek için uğurböceği duvarına uğruyorum ama pek azı kalmış. Çatlak ve oyuklara kış için yerleşmişler bile. Sarmaşık arıları da yakında gidecekler; tıpkı sarmaşığın çiçeklenme mevsiminde destek çıktığı diğer böcekler gibi. Bazıları yetişkin hallerinde kış uykusuna yatarken diğerleri ölecek, türlerinin geleceğini geride, toprağın altında ya da eski duvarlarda, çürümüş odunlarda, tavan aralarında ya da bitki saplarında bekleyen gelecek nesillere emanet edecekler.

Bugünü Sarmaşık arılarıyla geçirdiğim için çok mutluyum. Kıştan önce böyle parlak ve güneşli günün pek olacağını sanmam. Arı sezonu sona geliyor, bu da çoğu arıyı bir sonraki bahara kadar göremeyeceğim anlamına geliyor. Onları özleyeceğim, her zaman özlerim. Ancak mevsimsel meyve ve sebzeler gibi beklenen dönüşler her zaman özel olacak çünkü uzun zamandır ortada olmayacaklar.

Derkenar: Yuvarlanırlarken iki Sarmaşık arı dışının birkaç fotoğrafını çekmeyi başardım. Sonra, onları kesip incelerken, polenle dolu arının gerçekten de işgalciyi altçeneleriyle tutup çıkardığını gördüm. Elbette, yuvanın hangi arıya ait olduğunu bilmemin bir yolu yok, ama *eminim ki* geri dönen toplayıcı orasının kendisine ait olduğuna inanıyordu.

19. BÖLÜM

KARDELENLER ARASINDA

Bugün 17 Şubat ve yılın ilk Tüylü ayaklı Çiçek arısını gördüm. Diana'nın bahçesindeki kardelenler arasında toplayıcılık yapıyor ve ben heyecandan yerimde duramıyorum. Küçük, siyah, yuvarlak ve tüylü vücudu bu türe ait yüksek frekanslı bir vızıltı yayıyor. Çiçek tarhında varlığından beni haberdar eden şey de bu vızıltıydı. Çiçekten çiçeğe gidişini izledim, uzun ve sivri dili bu erken açan çiçeklerden nektar emerken uzuyor. Ben de bu çekici küçük arıya yeniden vuruluyorum.

Fotoğraf makinemin yanımda olmamasına inanamıyorum. Daha önce bir Tüylü ayaklı Çiçek arısının kardelen üzerinde toplayıcılık yaptığını hiç görmemiştim. Genelde ciğerotu, cüce karakafes, şebboy ve kırmızı ballıbaba gibi bitkilerde bulunur, kardelende değil. Kaydımı Arılar, Eşekarıları ve Karıncalar Kayıt Cemiyeti'ne (AEKKC) iletirken bir fotoğrafım da olsun isterdim. Acaba benimki yılın ilk karşılaşması mı olacak?

Tüylü ayaklı Çiçek arısının bilimsel adı *Anthophora plumipes* de en az günlük adı kadar güzel. Gerçi *plumipes* kısmı "tüylü ayaklı" demek olsa da bu yalnızca türün erkeklerine mahsus bir özellik. Erkeğin orta ayakları biraz daha uzundur ve uzun, yumuşak tüylerle kaplıdır. Bu ayakları çiftleşme sırasında ka-

rın bezlerinden dişinin antenlerine salgı iletmek için kullanır. Bunu yaparken de gözlerini ayaklarıyla kapıyormuş gibi gözükür. Bu salgı transferinin önemine dair hiçbir şey bilmiyorum; bu da böceklerin büyüleyici ve aldatıcı dünyası hakkında daha da çok şey öğrenme maceramda ortaya çıkarmak zorunda olduğum pek çok gizemden biri benim için.

Britanya arı türlerinden farklı olarak erkek ve dişi Tüylü ayaklı Çiçek arıları birbirlerinden farklı görünür ama yine de, amatörler için bile ikisini de tanımlamak kolaydır. Tüylü ayaklı Çiçek dişilerinin simsiyah vücutları vardır, polen topladıkları arka ayaklarında koyu turuncu polen fırçaları vardır. Tamamen dolduğunda bu tüyler genelde görünmez olur, o yüzden de farklı bir renkte görülebilirler. Türün erkekleri ise kızıl renklidir, birkaç hafta güneşte kaldıktan sonra altın-kahverengi renkleri soluk gri kahverengiye dönüşür. Buruna benzeyen soluk sarı kutumsu yüzleri vardır. Ve elbette, çok güzel ve tüylü bacakları.

Tüylü ayaklı Çiçek arıları yalnız arı türü olsalar da yuvarlak ve tüylü bedenlerinden dolayı sık sık yabancıları sanılırlar. Ancak ilk uyandıkları erken baharda onların Tüylü ayaklı Çiçek arısı olduklarından emin olabilirsiniz çünkü o dönemde görebileceğiniz yabancıları yalnızca uykudan yeni uyanmış devasa kraliçeler olabilir. Bu dev kraliçelerle kıyaslandığında Tüylü ayaklı Çiçek arıları pek bir küçük kalırlar.

Renk, şekil ve boyut bir yana, bu arıları tanımanın en kolay yanı –yani diğer arılardan ayırmanın en kolay yanı– kesinlikle davranışlarıdır. Başka hiçbir arı türü (diğer çiçek arıları türleri ve bazı yönlerden Yün Tarakçı arıları hariç) Tüylü ayaklı Çiçek arıları gibi davranmaz, toplayıcılık yapmaz ve ses çıkarmaz. Çiçekten çiçeğe öyle hızlı geçerler ki takip bile edemezsiniz, sonra nektar ve polen toplarken sinekkuşu gibi havada milisaniye kadar kalırlar, davranışları çok farklıdır, neredeyse arı gibi de-

ğillerdir. Buna bir de yüksek frekanslı vızıltılarını ve erkeklerin bölgesel tercihlerini eklediniz mi tanıştığınız anda bu arıyı tanımama şansınız yoktur.

Tüm bunların üzerine, küçük çiçek arımı her bir kardele- nin içine tırmanırken izlerken, davranışının beklediğim ka- dar hummalı olmadığını fark ettim; aslına bakarsanız gayet uyuşuk hareket ediyordu. “*Tam da bu sabah uyanmış olmalı*” diye düşündüm. “*Bu yüzden uyuşuk davranıyor.*” Yine fotoğraf makinemin evde boş boş oturduğunu hatırladım. Bu türün fo- toğrafını çekmek için onu takip ederek yıllar boyunca günler, belki de haftalar harcamıştım, ama genelde odaklı bir fotoğraf çekemeyeceğim kadar hızlı hareket ediyorlardı. Ama bu arı öyle değildi. Bugün bir portresini çekmem için ideal olacaktı ama hazırlıklı gelmemiştim.

Onu izlerken nereden geldiğini merak ettim. Biyolojik ola- rak yalnız yuva yapıyor olsalar da, bu arılar oldukça sosyaldir- ler ve birbirlerine yakın yuvalar kurarlar. Yuvaları yumuşak kıyı yarlarında ya da çıplak alanlardaki eski taş ya da kerpiç du- varlarda olur. Tıpkı Shaftesbury’deki Arı Duvarı gibi. Etrafıma bakındım. Diana’nın bahçesinde ve etrafındaki tarlalarda o ka- dar çok böyle duvarlardan vardı ki. Tıpkı Shaftesbury’deki Arı Duvarı’nda olduğu gibi burada da pek çok sağlıklı Tüylü-ayaklı Çiçek arısı olduğunu tahmin ediyordum. Bahçeyle ilgilenirken onlara dikkat kesilmesini söylemeliyim Rob’a.

Tüylü-ayaklı Çiçek arıları “duvarcı” ya da “sıvacı” arılar ola- rak bilinen bir dizi arı türünden biridir. Bunun sebebiyse, dişi- lerinin yuva yapmak için seçtikleri yarlar, duvarlar ya da toprak içindeki koruyucu boşluklara ulaşmak için kısa tüneller kazma- larıdır. Duvarın içine girdi mi dişi etraftaki malzeme ile küçük, testi şeklinde odacıklar kurar – malzeme ister alçı olsun, ister kerpiç, ister taş. Her odacığın içine pek çok toplayıcılık seyhaha-

tinde topladığı poleni döker ve sonrasında bir yumurta bırakır. Bu odalar ve tünelleri kullandığı materyal ile kapatır.

Yuvalarını duvarlara yaparlarken bu arılar yalnızca zamanla yumuşamış eski alçılara oyuk açarlar. Shaftesbury civarındaki Arı Duvarı ve diğer eski taş duvarların ötesinde, Tüylü ayaklı Çiçek arılarını Kuzey Fransadaki antik kerpiç ahırların yan duvarlarında çok sayıda görmüşlüğüm var. Tüm bu duvarlar muhtemelen binaların sahiplerinden ve hatta arı yuva toplamalarından uzun yaşayacak, ancak yine de eski bina sahiplerinin büyük arı yuva toplamalarının duvarlarının içinde yaşamasından neden endişe ettiklerini anlayabiliyorum.

Bizim bahçemizde de Tüylü ayaklı Çiçek arılarının yuva yapmasını çok isterim, ancak bizim bahçemizdeki tek eski taş duvar kuzeye bakıyor. Fakat demokrasilerde çare tükenmez ve bunun en büyük kanıtı da Dartmoor Milli Park'ına komşu evinin bahçesine kendi kerpiç kiremitlerini inşa eden John Walters'tır. John'un duvarı Tüylü ayaklı Çiçek arılarını öyle bir çekti ki Rob ve ben de onun tarifini takip etmeye karar verdik ve birkaç dişiye çekebiliriz umuduyla bu bahar kendi kerpiç kiremitlerimizi inşa etmeyi planladık. Arıların eski duvarlarını işgal etmelerinden korkan ev sahiplerinin arıları çekmek için duvarların kenarına birkaç kiremit koymalarının bunu çözebileceğini düşünüyorum.

Dikkatimi yeniden Diana'nın kardelenlerinde toplayıcılık yapan çiçek arısına topluyorum. Şu an bir yaprak üstünde dinleniyor, ben de onu daha yakından inceleyebileceğim. Mükemmel. Ama ön ayaklarıyla antenini temizleyişini izlerken, heyecanım endişeye dönüyor çünkü arıların uçması için bu mevsimin *ne kadar da* erken olduğunu fark ediyorum. Geçen sene Tüylü ayaklı Çiçek arısı ile ilk karşılaşmam martın ortalarına doğrudu ve o bir erkek arıydı. Dişiler genelde erkeklerden

birkaç hafta sonra uyanırlar. Kafamda bir hesaplama yaptım. Bu arı uyanması gerekenden en az dört hafta önce uyanmıştı.

Bugün güneş parlaktı ve sıcaklık da dokuz derece gibi inanılmaz bir seviyeye yükselmişti ama BBC Hava Raporu'na göre, bu akşam don olacaktı ve haftanın kalan kısımlarında pek az güneş ışığı görülebilecekti. Bu benim küçük çiçek arım için hiç de iyi değildi.

20 Şubat. Tüylü ayaklı Çiçek dışisine ya da türdeşlerine birkaç gün önce kardelenlerin üzerinde gördüğümünden beri rastlamadım. İçten içe biliyordum ama kabullenmek çok zor geliyordu.

Çok erken uyanmıştı.

Bugünlerde her şey dengesizdi ve etrafınızda olup bitene ne kadar kendinizi konsantre ederseniz, bu o kadar bariz bir hal alıyor. Gezegendeki değişimler hakkında bir şeyler okumanıza ya da haber dinlemenize gerek yok, bunu kendiniz de görüp hissedebilirsiniz.

Artan sayıda tozlayıcı türü normalden daha erken ya da daha geç uyanıyor; kuşlar yapmaması gerektiği zamanlarda eş olup yuva kurmaya başlıyor ve genelde şubatta açan çiçekler şimdi kasımda açıyor ve bunun gibi birçok şey. Yaban hayatı ve bitki davranışındaki değişimlere dair daha pek çok başka örnek var, listelenemeyecek kadar çok. Pek çoğumuz bu değişimlerin farkındayız, tıpkı hava değişikliklerinde olduğu gibi. Endişe edici bir şekilde şimdi beklenmedik olana şaşmak yerine onu beklemeye başlıyoruz ve bu da, bizi oldukça endişelendirmesi gereken durumları kabullenmemize sebep oluyor.

Kafamızı sallayıp geçmişin altın günlerinde her şeyin ne kadar farklı olduğundan bahsedebiliriz ama çocukluğumuzun değerli zamanları gerçekten de mükemmel miydi? Bugün tanık-

lık ettiğimiz şeye kıyasla belki ama dedelerimiz ve ninelerimiz yirminci yüzyılın başlarında ve ortalarında tarımın mekanizasyonuna tanıklık etmiş kişiler olarak farklı düşünürlerdi. Bahçelerimizin kelebeklerle dolu olduğu, araba camlarımızı uçan böceklerden temizlememiz gereken günlere dönüp bakarken, dedelerimiz ve ninelerimizin çocuklukları İngiliz karaağaçlarının muazzam görüntüsü ve göz alabildiğine uzanan çiçekli çimenlikler ile bıldırcın kılavuzu, kervan çulluğu ve üveyiklerin sesleri ile doluydu. Bu görüntü ve sesler dede ve ninelerimize bahçe kelebekleri ve araba camlarındaki zavallı böceklerin bize geldiği kadar tanıdık gelirdi. Bu mefhumu *değişen taban çizgisi sendromu* deniyor.

Değişen taban çizgileri insanların “normale” dair algılarının zaman içinde değişmesine yol açıyor. Kısa hayatlarımız ve nisyan ile malul hafızalarımızdan ötürü, taban çizgilerimiz –yani etrafımızdaki dünyaya dair kolektif ve bireysel algılarımız– her nesilde değişiyor. Korumacı bir bakış açısından, norm olduğunu düşündüğümüz çocukluk anılarımıza ve bundan da çok, doğanın mükemmel hali olarak gördüğümüz şeye göre doğal dünyanın çöküşte olduğunu düşünüyoruz. Her zaman bu mükemmellik tablosuna geri dönmeyi arzu ediyoruz. Ancak, yirmi, otuz, kırk ya da elli yıl önce mükemmel olarak gördüğümüz şeye, atalarımız tanınmamış şekilde bozulmuş muamelesi yapardı. Çocuklarımız da aynı şekilde bizim bozulmuş olarak gördüğümüz şeyi mükemmel olarak değerlendirecek.

Değişim başlı başına iyi ya da kötü değildir. Yalnızca hayatın bir parçasıdır. Kaç kere kendinizi bir anın sonsuza dek sürmesini isterken, ama aynı zamanda da bunun asla olmayacağını bilirken buldunuz? Ya da tam aksine, kaç defa birileri size çok büyük bir endişe, sıkıntı ve mutsuzluk durumunda olduğunuzu ama “zamanın bunun ilacı olduğunu” ya da “bunun da geçeceğini” söylediğini duydunuz? Böyle anlardan aklıma pek

çok geliyor. Ama bir değişim var bir de *değişim*. Bugün tanıklık ettiğimiz doğal dünyadaki değişimler önemini ve olası sonuçlarını anlayamayacağımız ölçeklerde geliyor. *Dengenin* azıcık endişeden yaşam tehdit eden bir alarm haline geçişi ne zaman olacak?

Birçoğumuz *endişeliyiz* ve birçoğumuz *panik içindeyiz*. Ancak çoğu insan belli bir derecede bir şeylerin doğru olmadığına yalnızca farkında. Evet, son yıllarda plastik atık, geri dönüştürülemez ürünler, kompost yapmak, hayvan sağlığı ve et tüketimi ile ürünlerin binlerce kilometre yol tepmesinin gezegene zararları hakkında artan bir farkındalık var. Buna rağmen, bazıları o kadar büyük ki insanlık bu konuların büyüklüğünün ve aciliyetinin farkına tam olarak varamıyor. Toprak erozyonu, doğal yaşam kaybı, ormanların azalması, böcek ilacı kirliliği, biyoçeşitliliğin kaybolması ve elbette iklim değişikliği gibi şeyler gezegenimizde nasıl yaşadığımızı değiştiremiyor.

Doğa devamlı akış halinde bir o yana bir bu yana gider. Tekil türler gelip geçer, tıpkı buzul çağları ve buzullar arası çağlar gibi. Görünüş değişir, deniz seviyesi yükselir ve düşer, kıtalar hareket eder. Ancak bugün tanıklık ettiğimiz iklim değişiklikleri gezegenin daha önce geçirdiklerine kıyasla oldukça alışılmamıştır.

Ağaç halkaları, buzullar, tortul kayalar ve mercan kayalıklarından edinilen kanıtlara göre bilim insanları en az 800 bin yıl öncesine kadar iklim ve sıcaklık değişimlerine dair bilgi toplamayı başarıyorlar. Bu süreçte gezegenimiz Dünyada oldukça farklı uç değişiklikler olmuş ama son yüzyıldaki ısınma hızı öncekilerden on kat daha fazla ve bunun gelecek yüzyılda iki katına çıkacağı öngörülüyor. Son iki milyon yılda ortalama küresel yüzey sıcaklıkları gelecek on yıllarda olması öngörülene çok nadiren yaklaşmış. Bu gerçekler endişe verici ve harekete geçmenin zamanı geldi.

İklim değışikliğı şimdiden sıcaklıkta büyük oynamalara yol açıyor. Buna ek olarak bir ay sele sebebiyet verecek kadar fazla yağmur yağarken bir diğeri ay kuraklığa yol açan yağmursuzluk yaşanabiliyor. Bu değışikliklerin negatif etkilerinden bazıları, arılar ve diğeri tozlayıcıların yaşam döngüleriyle birlikte düşünöldüğünde oldukça somut.

Yerin altında yeni kurulmuş bir yabanarısı ya da yalnız arı yuvası bir selden sağ kurtulamaz; yağmur sürekli ve yoğun bir şekilde yağarsa, arılar toplayıcılık yapmaya çıkamaz ve eğer yağışlar arasından çıkmayı başarırlarsa da yağmur suyuyla dolmuş çiçeklerden nektar ya da polen toplayamazlar, bu yüzden de aç kalırlar ve yuvaları başarısız olur.

Mevcut polen ve nektarın eksikliği bazı türlere diğerilerine nazaran daha çok zarar verir; örneğinin balarılarını bu maddeler olduğı kadar kovanlarında depoladıkları bal ve polenle beslenebilirler ve yabanarısı kolonileri yuvalarında depoladıkları nektarla birkaç hafta kadar yaşayabilirler. Yalnız arılar ise bal, polen ya da nektar depolamazlar, bu yüzden besin yoksa aç kalır ve öölürler.

Kuru koşullar da daha iyi değildir. Artan sıcaklıklar ya da uç veya uzun kuraklıklar çiçeklerin ölmesine yol açar bu yüzden de böcekler toplayıcılık yapamaz. Ancak bitkiler bu aşamaya gelmeden çok önce, susuzluk ya da değışen toprak koşullarından dolayı yaşadıkları bu strese daha az polen, daha az nektar ve daha az çiçek üreterek cevap vermeye başlarlar. Bu değışim bitkinin üremekten çok hayatta kalmak için elinde kalan kaynaklara tutunmasını sağlar.

Sel ve kuraklık iklim değışikliğı sonucunda tozlayıcıların yaşadığı zorluklardan yalnızca ikisidir ve bazı sorunlar bunlardan daha karmaşık ve tespit edilmesi güçtür. İklim değışikliğı sürekli artan uç hava koşulları ürettiğı için, yaban hayat da buna adapte olabilmek için yeni davranış örüntöleri geliştirir.

Böcekler davranış ve yaşam döngülerini değiştirerek daha sıcak kışlara cevap vermeye başladılar bile. Bazıları coğrafi alanlarını değiştirerek yeni iklime uymaya çalışıyor. Mesela normalde hiç görünmeyen Sinekkuşu Atmaca güvesi Britanya ve İrlanda'daki bahçeleri ziyarete başladı.

Akbalıkçıl ve karabaşlı ötleğen gibi kuşlar da büyük sayıda bizim kıyılarımıza göç etmeye başladılar. Ancak, son bilimsel çalışmalara göre, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki bazı yabancılarını yaşam alanlarının güney kısımlarını kaybetse de bilinmeyen bir sebeple bunu daha da kuzeye giderek telafi etmiyor. Bu da daha dar bir koridorda sıkıştıkları anlamına geliyor.

Britanya ve İrlanda'nın en kuzeyinde takılan Büyük Sarı yabanarısının gidecek yeri kalmadı. Kazananlar ve kaybedenler vardır ancak çoğu tür için iklim değişikliği onların adapte olmayacağı kadar hızlı gerçekleşiyor.

Bazı arıların enerjilerini üremeye vermek yerine gerçekten gerek duyduklarında hayatta kalma moduna geçtiklerinden de bahsetmek iyi olur. Tıpkı stres altında polen ve nektar üretmeyi bırakan bitkiler gibi, larvaları besleyecek yeterli polen olmadığında balarısı kraliçesi yumurtlamayı bırakır. Peki ya yuvalarını beslemek ve yumurta bırakmak için azıcık fırsatları olan diğer arı türleri? Eğer beslendikleri bitkiler uçuşa geçtikleri kısa süre içinde çiçeklenmezse, onlara ne olacak?

Böcek uyanması ve bitki çiçeklenmesi gibi biyolojik olayların zamanlamasına *fenoloji* denir. Bilim insanları iklim değişikliğinin benim Tüylü ayaklı Çiçek arım gibi tozlayıcılara etkisini tür seviyesinde ölçmek için araştırmalar yapıyorlar.

Bazı çiçekli bitkilerin ve onları tozlaştıranların senkron dışına çıktıkları çok açık. Hepsi bir noktaya kadar iklim sinyalleri ve ipuçlarına dayanıyorlar ancak bazıları günlük sıcaklıkları da dikkate alırken –sonbahar donlarının başlangıcı, örneğin, bazı

bitkilerde tomurcuk oluşumunu tetikliyor– diğerleri gün ışığı saatlerinin uzunluğunu kullanıyor. Eğer birbirine bağlı iki tür farklı ipuçlarını kullanır ya da aynı ipucuna farklı tepki verirse, ikisinin de başı belada demektir.

Britanya ve İrlanda'da belli başlı bazı yabanarısı çeşitlerinin yuva davranışlarındaki değişimleri bize söylemesi için fenoloji alanında çalışan bilim insanlarına ihtiyacımız yok. Halen daha mart başı ya da ağustos sonunda çiçek açan çançiçekleri ya da şubat ortası kardelenlerde toplayıcılık yapan Tüylü ayaklı Çiçek arısı dişileri görmek alışılmadık olsa da, güney İngiltere'de kışın aktif yabanarısı kolonileri görmek normalleşmeye başladı – çok kısa zamana kadar böyle bir şey duyulmamıştı.

Geçmişte yaptıkları gibi kışın uykuya yatmak yerine bazı Toprak yabanarısı kraliçeleri birkaç yıldır sonbaharda yeni koloniler kuruyor ve kış aylar boyunca toplayıcılığa devam edecek işçiler üretiyor. Ve güney İngiltere'nin en sıcak kısımlarında, bu kolonilerin kış aylarında bile üreme bireyleri ürettiğine dair kanıt var. Bu da yıl boyunca aktif oldukları anlamına geliyor.

Özel olarak arılar için bitki ekmeye başladığımda, bana verilen tavsiye bahar, yaz ve sonbaharda ne ekmek gerektiği ile ilgiliydi. Ancak bu yeni kışın uçan yabanarısı popülasyonlarını hayatta tutabilmek için soğuk kış aylarında da ekstra toplayıcılık imkânları sunmayı düşünmemiz gerekir. Mahonya, kışın açan hanımeli, süpürgeotu, karacaot, karanfil ve kış bildircin otu gibi kışın çiçek açan bitkilerle onlara yardımcı olabiliriz. Tüm bu bitkiler kışa dayanıklı, bu yüzden de don ve az kar yağışıyla baş edebilirler. Onları ekin ve böylece kışın uçan arılara hayat kurtarıcı nektarlarını vermiş olun.

Toprak yabanarıları ve bir iki tane daha tür hariç, Britanya ve İrlanda'daki arı türlerinin çoğunluğu neyse ki soğuk kış aylarında aktif değiller. Ancak bahar geldiğinde, sıcak hava ve uzun

gün ışığı saatleri ortaya çıktığında, hayat canlanıyor ve bahar erken geliyor. Balarısı işçileri kış kümelerinden ayrılıyor ve ilk yabancıları kraliçelerimiz tomurcuklar ve diğer bitkiler açmaya başlayınca uykudan uyanıyor. Eğer sıcaklıklar yeterince yüksekse, bu uyanış şubat kadar erken bir vakitte gerçekleşebiliyor. En erken uyanan yalnız arı türlerimiz çok nadiren marttan önce gözükür ama havanın iklim değişikliğinden ötürü dengesizliği ile ocak ve şubatta da alışılmadık sıcaklıklar görebiliyoruz.

Tekil bitki ve tozlayıcıların iklim değişikliğine nasıl adapte olacağına dair bir fikrimiz henüz yok ancak bir kısmının şimdiden senkron dışı olması bile tozlayıcılar ve gezegendeki tüm diğer canlıların halihazırda uğraşmak zorunda olduğu bir sürü başka zorluğu –yoğun tarım ve yaşam alanı kaybından böcek ilaçları, hastalıklar ve istilacı türlere kadar– şiddetlendiriyor. Umarım hükümetler ve iş liderleri bu aciliyete kulak verir ve gezegenimiz Dünya'nın iklimindeki dramatik değişikliklerin birincil sorumlusu olan karbon salınımlarını azaltmak için işbirliği yaparlar.

Bu esnada biz de biyoçeşitliliği tehdit eden iklim değişikliğinin ve diğer unsurların etkilerini azaltmak için elimizden geleni yapmalıyız. Karbon ayak izi ve atıklarımızı azaltmak, toprakla ilgilenmek, böcek ilaçlarına alternatifler bulmak, yalnızca çiçekler değil, çalılar, ağaçlar ve çayırlar ekmek bunların arasındadır. Ekmek, ekmek, ekmek, sanki hayatımız buna bağılıymış gibi ekim yapmak. Bizim değilse bile birilerinin hayatı buna bağlı.

Değişimin kendisi olmak için hiç de geç değil.

SONUÇ

DERİN DÜŞÜNCELER

Kitabın son bölümünü yazmaya sıra geldiğinde, çok sevdiğim ve özlediğim Malvern Hills'i yeniden ziyaret etme isteği doğdu içimde. Çocukken orada birkaç sene yaşadığımdan beri çeşitli sebepler beni hep oraya çağırdı ve bu kadim tepelerdeyken hissettiğim aidiyet hissini başka hiçbir yerde hissetmedim. Çocukken evimizin etrafındaki tepelerde ve ormanlarda dolaırdım ve hem güvenli hem korunmuş hissederdim. Yetişkin olarak o tepelerde olmak bazı zor zamanlarda ihtiyacım olan sakinlik ve dengeyi bulmakta bana yardımcı oldu. On beş yıldan uzun bir zaman önce ilk kez doğal dünyadan ne kadar korkunç bir biçimde koptuğumu da burada anlamıştım ve beni bu fark edişe getiren görülmez enerji neyse ona her gün teşekkür ediyorum.

Eskiden teptiğim o patikaları ve yolları yürümek için içimde büyük bir istek var; fakat bu sefer bunu yeni gözler, kulaklar ve farkındalıkla yapacağım. On beş yıl önce görmemiş ya da fark etmemiş olacağım şeyleri görüp fark etmek için heyecanlıyım. Taşınıp Shaftesbury'de yaşamaya başlamadan önce çok iyi tanıdığım bazı görüntüler ve seslerle yeniden buluşmayı da dört gözle bekliyorum.

Batı Malvern’de yamaçtaki evimden ayrılalı beş yıl oluyor ve defalarca o bölgedeki arkadaşlarımı ziyarete gitmiş olsam da bir sebepten hem o tepelerde yürümekten imtina ettim. Sanırım Lamb Bank’in tepesindeki kapıdan geçip tepelere dönmeden önce Dorset’te yeni kökler salana dek beklemem gerekiyordu belki de. Ancak şu an her zaman olduğundan daha mutluyum ve dahası yeni yerimde mutlu bir şekilde kök salabildim. Tepeleri nostalji tarafından ezilme korkusu ya da onlara dönmek arzusu yaşamadan yeniden ziyaret etmeye hazır hissediyorum kendimi.

Evine misafir kabul etmek ve benimle tepelere yapacağım yürüyüşe gelmek ister mi diye iyi arkadaşım Louise’i aradım. Yürüyüşüm Louise olmadan aynı olmayacaktı çünkü o tepeleri arşınlarken onun varlığı her zaman benim çok hoşuma gitmişti. Yaz sonunda buluşmayı denedik ve başaramadık, aynısı sonbaharda da oldu, ama hayat bir yolunu buluyor. Her şeyin uyuduğu kışa kadar yürüyüşümüzü gerçekleştirmeyi başaramadık.

Ve böylece, aralık başında kapalı bir günde, Louise’in West Malvern’deki evinden Lamb Bank’e tırmandık, kapıdan geçtik ve tepelere vardık. Çamurlu yol bizi neredeyse hemen yakıotunun (*Chamaenerion angustifolium*) karşısına çıkardı. Eskiden oturduğum evin hemen üzerinde büyüdü bu ot. Bu çiçekli bitkiyi adını ya da arıların ve diğer tozlayıcı böceklerin favorisi olduğunu bilmeden önce sevmeye başlamıştım. Sanırım onu cüreti için seviyordum; etrafındaki her şey yeşil kalırken onun küstah biçimde “pembe kalışı” ve küçük veranda bahçemde her yıl ortaya çıkışı, öte yana bakıp büyümesine izin vereceğimden her daim ümitli oluşu (bir keresinde izin verdim ama bir daha yapmam çünkü kalması gerekenden uzun kaldı). Benim bahçeme ihtiyacı yoktu, burada büyüyebileceği koca bir tepe vardı.

Kuzey Amerika’da “ateş otu” adıyla biliniyordu çünkü orman yangınlarından sonra hemencecik bitebiliyordu. Ancak

ben “yakıotu” tercih ediyorum, ondan bahsetmek için her an fırsat kolluyorum. “Aaah yakıotu...” diyorum lakayt bir şekilde Louise’e, onun yanından geçerken her hecenin üzerine bastırıyorum.

Britanya ve İrlanda’da haziran ayında, çorak topraklarda, tepe eteklerinde, çıkıntılarda, nehir kenarlarında ve demiryolu üzerinde çiçeklenmeye başlar ve temmuzdan ağustosun ortasına kadar devam eder. Mor pembe çiçekleri uzun kule külâhı gibi aşağıdan yukarıya ardı arkasına açılır, tıpkı yüksükotu gibi. Aslında uzaktan yakıotu yüksükotu ile karıştırılabilir. Söğüt ağaçlarının yapraklarını andıran yaprakları çiçeklerin altındaki sap etrafında spiraller şeklinde büyür ve sonbaharda altın kızzılımsı bir kırmızıya bürünür. Batan güneş ölmekte olan son huzmelerini doğrudan sonbahar yakıotunun tepelerine yansıttığında yatak odamın arka penceresinden bakıp, bir anlığına o tepenin yanmakta olduğunu düşündüğümü hatırlıyorum.

Fil Atmaca güvesini ilk kez bu yakıotu alanında görmüştüm. Bu güve öyle garip ve egzotik görünüşlüydü ki başka bir gezegenden gelmiş olabileceğini düşünmüştüm. Fotoğrafını çekmeden önce uçup gitti. Bu beni biraz rahatsız etmişti çünkü o zaman kanıt olmadan devasa bir pembe güveye rastladığıma kimsenin inanmayacağını düşünmüştüm. Hem de Malvern’de. Yakıotu üzerinde.

Şu an yakıotu sahneden çekilmiş ama elbette rüzgârın onları sürükleyebildiği kadar uzağa, eski bahçemin üzerinden –her bitki için yirmi bine kadar çıkabilen– tüylü, örümcek ağımsı tohumlarını yaymış olarak.

Tepelerin bu ucunun etrafında dolanan aşınmış patika boyunca güneye ilerliyoruz. Burada benekli yaz gölgesinde Karanlık Orman Esmeri kelebeğini kovalardım. Onlara ne kadar dikkatle yaklaşırsam yaklaşıyım, tam vizörümde merkeze denk

geldiklerinde uçuverirlerdi. Onları hâlâ kovalıyorum ama fotoğraflarını uzaktan çekip bilgisayarımda kesiyorum.

Tepelerde hatırladığımdan daha çok yeşillik var, hem de yılın bu zamanında. Patikanın altında böğürtlen, çobanpüskülü ve sarmaşık var, ama üstünde, tepenin dimdik kadim granit ocağına yükseldiği yerde parlak huş fidanları gururla dikeliyor. Ve burada, tüm bu parlak genç bitkilerin arasında yaşlı bir söğüt duruyor. Yorgun gözüküyor. Bir süreliğine sırtımızı söğüt ve huşa vererek dinleniyor ve West Malvern köyüne doğru aşağı bakıyoruz. Çançıçeği tarhları artık mavi değil, kahverengi hale gelen eğreltiotlarıyla kaplanıyorlar. Bu tarhların ötesinde ise Whippets Brook ve Cradley ile Mathon köylerinin üstünde bulunan ormanlık bir sırt var. Uzaklara bakınca Herefordshire tepeleri ve Galler'in kara dağları gözüküyor. Eğer Narnia'ya benzeyen bir yer varsa orası da burasıdır. C. S. Lewis de okula Great Malvern'de gitmiş ve eminim ki, bir noktada, aynı patikayı yürümüş ve aynı tepelerle dağlara bakmıştır. Bazen, gözlerimi kısarsam, onların arasında Cair Paravel Kalesi'ni göreceğime emin oluyorum.

Hemen ardından olgun bir çınarın yanına varıyoruz. Patikanın altındaki dik vadide sık biçimde büyüyorlar, ama yukarı çıktıkça sayıları azalıyor – çevre koşullarından da değil üstelik, ağaçların Malvern Hills Trust tarafından seyretilmesinden ötürü. Bu ağaçlarda yosun ve likenlerin yetişmeye başladığını görüyoruz. Ağaçlar yaz aylarına göre daha çıplak olduklarında bu iyice görünür oluyor. Toprak ıslak ve nemli, dökülmüş yapraklarla ve kırık dallarla kaplı, uykuya yatmış böcekler için bir sığınak gibi. Çınarın yanından geçip güneşe daha fazla maruz kalan bir alana geliyoruz. Patikanın sol tarafı yükselmeye başlıyor. Toprak çimleniyor –hatta oldukça topak şeklinde– küçük kemirgenlerin yuvaları için harika bir korunak sunuyor. Yabanarıları da buralarda yuva yapıyor elbette. Onları aramaya başladığımdan beri bir ya da iki arı yuvası görmediğim bir sene olmadı. Özellikle de

Toprak yabanaralarıyla Kırmızı kuyruklu yabanaralarının yuvaları vardı. Bahçe yabanarısının da buralarda bir yerde yuva yaptığına eminim ama yuvalarını hiç bulmuşluğum yok.

Daha da yükseğe tırmandıkça hatırladığımdan daha çok çobanpüskülü olduğunu fark ediyorum ancak bunun sebebi yapraklarını dökmemiş tek ağacın o olması da olabilir. Belki de, tıpkı yosun ve liken gibi, o da kış aylarında daha görünür oluyor. Bu ağaçların üzerinde pek az meyve var bu yüzden kızıl ardıç ve tarla ardıcı çoktan buraya uğramış – tabii bunlar meyveleri olmayan erkek ağaçlar değillerse. Louise ve ben geçmişte onların çiçek açışını görüp görmediğimizi anımsamaya çalışıyoruz. Tam patikanın yanındaki en büyük ağacın daha önce meyveleri olduğunu hatırlıyoruz. Ancak yazın çok büyük bir sıcak hava dalgası vardı ve pek az yağmur yağmıştı. Bu ağacın çiçeklerini su korumak için düşürmüş olabileceğini düşündüm. Hatta, bu yıl Dorset'te de normalde daha az meyve gördüm bu ağaçların üzerinde. Yeni arazimi bu tepeler kadar iyi bilmiyorum henüz ama öğrenmek için hevesliyim.

Şu an patika düzleşmiş durumda. Burası daha da açık, daha az gölge var ve patikanın kenarında çalılık bitkiler var; farekulağı, yersarmaşığı, turnagagası, karahindiba ve ısırgan. Eskiden gelip bu ısırgandan genç yaprakları koparır ve evde onları çay ile çorba yapmakta kullanırdım. Birkaç yıl boyunca burada ke-nevir ısırganı da yetişti, ama sonra kayboldu ve onu ne burada ne başka bir yerde bulabildim.

Patika dikleşiyor ve daha da yukarı tırmandıkça huş ağaçlarının arasında üvez de (bazen dağ dişbudağı da denir) görmeye başlıyoruz. Hem üvez hem de huş *öncü ağaçlardır*. Yani, çoğu ağacın yaşamakta zorlanacağı taşlı araziler ve yüksekliklerde kök salabilirler. Üvez şu an cırılcıplak ama yılın başlarında krem rengi kümelerce çiçek ile kaplanır, sonrasında da parlak turuncu-kırmızı meyvelerle dolardı. İşte o zaman kuşlar burada

bir ziyafet çekerci. Solumuzda tepeye doğru birkaç parça karaçalı bütünü var ve bazı meşe fidanları son kahverengi yapraklarına halen inatla tutunuyorlar. Onların yakınında sarmaşık ile birleşmiş sağlıklı, yaşlı mürver ağaçları var. Ve daha fazla çobanpüskülü, hem de çok fazla.

Altımızdaki ağaçlar neredeyse tamamıyla çınar. Bazı olgun ağaçlar yalnız duruyor; altlarındaki toprak hiç de misafirperver gözükmemesine rağmen. Öte yandan genç ağaçlar böğürtlen ve dikenli çalılarla birlikte paylaşıyorlar yerlerini. Öte yandan üstümüzdeki sırtlara bakılmış sanki. Patikanın altındaki ve üstündeki bitki örtüsü arasındaki fark oldukça belirgin, ancak bana öyle geliyor ki on beş yıl önce işe giderken bu farkları ya da herhangi bir ağacı fark edemezdim. Mürver, meşe, çınar ya da üvez arasındaki farkları anlıyor muydum? Muhtemelen evet – eğer hepsini yan yana koyup bana karşılaştırmamı söylerse- niz. Ama ayrı ayrı, birbirinden farklarını biliyor muydum? Meşeyi yapraklı ya da yapraksız tanırdım, ama diğerlerini ancak kalınlıkları ya da yükseklikleriyle ayırabiliyordum. Şimdi, daha önce görmediğim bir ağaç ile karşılaşsam, adını söyleyemem ama yapraklarını, çiçeklerini, kabuğunu ve genel olarak şeklini eskiye nazaran çok daha fazla detayla anlatabilirim. Bu büyük bir farkındalık; doğayı gözlemleyip tanımlama yetilerim önemli ölçüde gelişmiş. Bu kısmen başladığım online botanik kursları sayesinde oldu ama ayrıca benim fark etmek, bakmak ve dinlemek için ayırdığım zaman da etkiliydi.

Patika keskin bir biçimde sola kıvrılıyor, daha güneye doğru yönelmeden önce büyük, sağlıklı bir dişbudağın yanından geçiyor. Patika yine düzleşiyor ve yürüyüşün en sevdiğim kısımlarından birine geliyoruz, alıcılık. Bu kadim çalı çit tepe ile Joiners Meadow arasında sınır görevi görüyor. Mayıs ayında çiçek açtığında, her türlü arı ve uçan böcek için bir cennet niteliğine kavuşur. Woodland Trust'a göre, alıç üç yüz farklı çeşit

omurgasız destekler ve çok sayıda kuşa yuva sağlar. Bu yüzden alıç yerel doğal yaşamımız için en değerli ve hakkı yenmiş yuvalardan biridir.

Louise ve ben bir defasında sarı ve beyaz kurdelelerle bu çalı çiti süsleyerek Beltane'i -1 Mayıs- kutlamıştık. Malvern'de 1 Mayıs'ta hep büyük kutlamalar olur. Tepeler ve çevresindeki arazi doğal su kaynaklarının çokluğuyla bilinir ve her yıl, tatil zamanları, İyi Giyinme Festivali düzenlenir. Bu festivalde elli-den fazla su kaynağı ve kuyu çeşitli gruplar, okullar, aileler ve bireyler tarafından dekore edilir. Bu kaynaklardan su toplamayı çok özlüyorum. Çeşme suyundan öyle farklıdır ki tadı.

Eğer aynı patikayı takip edip tepeyi solumuzda tutarak buradan biraz daha ilerlersek, genelde su almaya geldiğim, Westminster Bank üzerindeki su kaynağına varırız. Ama bugün su almayacağız, bu yüzden de sırtımızı dönüp bizi Table ve Sugarloaf Tepeleri'nin arasına götürecek patikayı takip ediyoruz. Burada yürüyüş yapan birisiyle daha karşılaşıyoruz. Bu karşılaştığımız ilk kişi. Bu tepelerin böyle boş olması çok nadir olan bir şey.

Bu aşamada konuşup geçmişi hatırlamakla öyle meşgulüz ki eski bir dostu fark etmeden geçeceğiz neredeyse. İnsan bir dost değil ama başka bir alıç, bu sefer tek bir ağaç bu, boğumlu gövdesi ve çapraşık dalları yıllardır hatta belki de yüzyıllardır güneybatıdan gelen rüzgârlarla yontulmuş. Başka hiçbir ağaç rüzgârın ona şekil vermesine alıç gibi izin vermez ve çıplak arazide kendi başına durmaya çalışan bu alıcın görüntüsü beni hep etkilemiştir.

On yıl kadar önce bu kadim görünümlü ağacın yalnız olmadığı bir zaman vardı. Bu yamaçta meşe ve mürver gibi başka ağaçlar da vardır. Hiçbiri "kadim" değildi ama bazı meşeler en az yüz yıllıkti. Yere yuva yapan kuşların azalan popülasyonu için daha fazla yaşam alanı yaratmak için kesildiler. Bugüne

kadar hangisinin, kuşların mı, ağaçların mı daha önemli olduğuna nasıl karar verileceğini kestiremedim. Bu karara karşı ciddi biçimde mücadele verdiğimi hatırlıyorum ve bugün olsa da aynısını yapardım. Ancak, son on yılda öğrendiğim tek bir şey varsa, o da yaban hayatını koruma ve yönetimi hakkında kararların asla görüldüğü kadar –ya da olmasını istediğiniz kadar– basit ya da kolay olmadığıdır.

Alıcı elveda diyor ve küçük bir taşocağına varana dek patikayı takip ediyoruz. Tepeler eskiden kurbağa larvaları topladığım bir tanesi de dahil olmak üzere pek çok eski taşocağı ile doludur. Pek çoğuna su dolmuş olsa da bu kuru. Aslında kazılmış bir alana daha çok benziyor taşocağına kıyasla ve yorgun yürüyüşçüler için dinlenilecek bir alan sunuyor bu haliyle.

Beş altı yıl kadar önce burada Louise ve ben düşmüş yapraklar, meyveler, atkestaneleri, meşe palamutları, yaban elmaları ve yürüyüşümüzde bulduğumu diğer şeylerle ilk doğa mandalamızı yapmıştık. Mandala evreni temsil eden çember tasarımlı bir Hindu ve Budist semboldür. İçeriden dışarıya doğru yaparsınız, simetri ve dengeyi korumaya çalışırsınız, oluşturduğunuz şeyden mutlu olana (ya da tüm malzemelerinizi kullanana) kadar elinizdekileri eklemeye devam edersiniz. Yuvarlak olduğu sürece böyle bir şeyi yapmanın doğru ya da yanlış bir yolu yoktur. Bazı insanlar bunu çizerek ya da boyayarak yaparlar; ben ise doğada bulduklarım ile yapmayı tercih ediyorum.

Mandalamızla gurur duyuyorduk! Tamamlamamız saatlerimizi aldı ve gördüğümüz en güzel doğa sanat eseri olduğunu düşünüyorduk. O zamandan beri, yılın farklı zamanlarında, farklı yerlerde ve farklı doğal malzemelerle mandala yapmaktan büyük keyif alıyorum. Sonrasında, mandalayla diğer yürüyüşçülerin bulması –ve nihayetinde rüzgârın alıp onları götürmesi– için bırakırım. Geçen sene her biri farklı olan dört ya da

beş tane küçük mandalayı Shaftesbury'deki Pine Walk üzerine yapmıştım. Birkaç tanesi bizim arazimizden meyveleri içeriyordu ve rüzgâr tarafından savrulmaktansa gelip geçen canlılar tarafından yeneceklerini düşünmenin bana keyif verdiğini hatırlıyorum. Benim için doğanın hazinelerinden keyif almanın, mevsim değişimi ve zamanın geçişini düşünmenin çok güzel bir yolu bu.

Mevsim değişimini tepelerde imlemenin başka yolları da var. Malvern'e tekrar taşındığımda, oğlum James kış gündönümünü kutlamak için yanıma geldi birkaç sefer. Bana katıldığı ilk kış, rüzgâr o kadar sertti ki gün doğumunu yakalamak için North Hill'in bir tarafına sürünerek gidebildik. Bir noktada ayağa kalksak tepeden uçarız diye endişe ediyordum. Yine de değdi; her zaman değer zaten.

Sonraki yıl James geldiğinde, çok kar vardı ve sabah kar üzerindeki ilk izler –insan ya da değil– bize aitti. Ayağımızı ileri her atışımızda, kara öyle bir batıyordu ki ayaklarımızı çıkarmak için her seferinde eğilip botlarımızı iki kenarından tutarak çekmemiz gerekiyordu. Çok yavaş ilerliyorduk ve güneşin doğuşunu görmek için tam zamanında tepeye varamadık ancak yolculuk çok eğlenceliydi.

Yeni bin yılın gelişini de burada ailemle kutladım. Worcestershire Beacon'ın tepesine çıkarak Three Counties Showground'daki havai fişek gösterisini kuşbakışı izledik. Pek soğuk ve buzluysa da bu yüzden tırmanırken kayıp durduğumuz için gece yarısı anca yetişebildik tepeye. Hesaba hiç katmadığımız ise tepenin üstünü çepeçevre etmiş yoğun bir buluttu. Hiçbir şey göremedik –havai fişekleri, ayı, yıldızları ya da birbirimizi göremedik– ama yeni yüzyılı karşılamak için harika bir yerdi.

Bu tepeler tamamıyla kadimdir, İngiltere ve Galler'deki en eski tepelerdir. Çoğunlukla granit kayadan oluşan bu tepeler 600

milyon ila 1 milyar yıl arasında, Prekambriyen dönemde ortaya çıkmıştır. Enerjileri somuttur. Çocukken hissederdim şimdi de hissediyorum. Eminim bu tepeler size bazı hikâyeler anlatabilir.

Taşocağından yukarı yürüdükten sonra Louise ve ben Saddle denen yerin tepesindeki rüstik tahta bankta bir süre dinleniyoruz. Bu patikalar, yollar ve tepelerin bir kesişimi, yürüyüşçüler burada durup haritalarını kontrol ederken aileler piknik yaparlar. Doğuda Great Malvern kasabası bulunuyor ve bunun ötesinde de, Worcester şehri ve Evesham Vadisi var; batıda ise Herefordshire ve Galler; kuzeyde de North Hill ve güneydeyse, bu bölgedeki tepelerin en yükseği olan Worcestershire Beacon. Ben her zaman alçak yamaçlardaki daha ağaçlık alanları tercih ettiğim için, bu alandan daha yüksekte çok yürümem ancak bu düz ve arada kalmış arazilerin de bende anıları büyüktür.

Yılın bu zamanı, toprağın soğuk ve sert olduğu, karaçalı dışında hiçbir şeyin çiçek açmadığı bu anlarda fark etmeniz mümkün olmayabilir, ama arılar bu bölgede yuva kurarlar. Eğer gelecek sene mart ya da nisanda buraya gelirim, Britanya ve İrlanda'nın erken uçan yalnız arılarından bir tanesinden, Büyük Keçi Söğüdü Madenci arısından (*Andrena apicata*), belli bir sayıda göreceğimi bilirim. Ayrıca madenci arılarının yuvalarının girişlerinde onun guguk arısı Erken Göçebe arısını da (*Nomada leucophthalma*) görebiliriz.

Yıllar boyunca bu erken bahar arılarının yanından geçmiş olmalıyım, zihnim daha çok –daha az– önemli şeylere odaklanmıştı. Ancak bir gün onları fark ettim. Bu yalnız madenci arılarından *A. apicata*'nın (gerçi onların hangi tür olduğunu bilmiyordum; Twitter'da paylaştığım fotoğraflardan Ian Beavis onları tanımladı) bir grup yuvasıydı. Twitter sayfamı arı fotoğraflarıyla doldurduktan sonra, entomolog bağlantılarımdan biri bu madenci arının yuvasına yumurtlayan guguk arısına da bakmamı tavsiye etti.

Tekrar tepeye tırmandım ve parlak, neredeyse tüysüz, sarı siyah çizgili karnı ve sağda solda kırmızı noktaları ile oradaydı – ilk yalnız guguk arımdı bu. Çok mutlu olmuştum. Haftalar boyunca her gün, o arıları görmek için tepeye tırmanmış, yuvaların girişini kapamayacak kadar yakına gelerek yere yatmışım. Bunu yaparak hayatımı da tehlikeye atmıştım çünkü görünüşe göre burası dağ bisikletçilerinin çok sevdiği bir rotaydı.

Arıların böyle bir trafikte hayatta kalmalarına şaşırmış ve neden burayı seçtiklerini merak etmişim. Ancak *A. apicata* böyle güneşli konumlardaki düz ve sıkışmış toprakta yuva yapmaya bayılır. Ayrıca neredeyse tamamen keçi söğüdünden polen toplarlar. Tahmin edin Saddle'ın hemen altında, bizi tepeden Great Malvern'e götüren patikanın üzerinde, tahta bankın arkasında ne yetişiyor. Keçi söğüdü.

Burası başka bir sebepten daha çok özel. Bu sebep madenci arılar uçmayı bıraktıktan çok sonra bile sıcak yaz aylarında buraya beni getiren bir sebep. Burası tarlakuşu bölgesi.

Tarlakuşlarının Malvern Hills'te şarkı söyleyişlerini ilk duyuşumu hatırlıyorum ancak duyar duymaz, şakımaları beni esir almış, içimi büyük bir umut ve neşe ile doldurmuş, inanılmaz bir özgürlük hissi aşılamıştı bana. Böylesine küçük bir canlının şakıması ile tüm göğü ve tepeleri kaplaması hâlâ anlaşılmaz geliyor bana. Bundan daha saf, daha tatlı bir ses hayal edemiyorum. Uçarken, aniden ve beklenmedik bir şekilde sanki cennete yükselir, orada rüzgâr ile oynar. O kadar yüksektedir ki neredeyse görülmez ama şarkı söylemeyi de asla bırakmaz. Yaşayan her şeyin ötesinde, tarlakuşu benim için tepelerin ruhunu bünyesinde barındıran canlıdır.

Tıpkı arıları gözlemenin beni yavaş yavaş bahçemizi ziyarete gelen diğer böcekleri de fark etmeye itiş gibi, tarlakuşlarının Malvern Hills'te şakımalarını dinlemek doğanın ses diyarına

ilk yolculuğumdur. Malvern Hills, eğreltiotları, çalılar, çimenlikler, çıplak kayalar ve ağaçlardan oluşan mozaik yaşam alanı ile farklı seslerin bir araya geldiği bir harikalar dünyasıdır. Orada da, elbette tarlakuşları vardır ancak her biri kendine özgü şarkılarıyla başka kuşlar da bulunur. Açık çimenlik alanlarda yeşil ağaçkakanın seslerini tanımayı öğrendim. Tıpkı çıvgın, ötleğen ve alaca baykuşlar gibi. Kuşlar tepelerin üzerinde çemberler çizerken duyduğum bir başka ses de şahinin ötüşüydü. Eve daha yakın yerlerde ise, buradaki kızılgerdan ve karatavuklarla haşır neşir oldum. Kendimi en çok verdiğim anlarda, o kuşların sesleri ile başka yerden gelen kızılgerdan ve karatavuklarınkinden ayırt edebildim.

Bugün hiç tarlakuşu duymuyorum. Yılın bu zamanı beklemiyordum zaten ama maalesef arkadaşlarım tarlakuşlarının artık bu tepelerde yuva yapmadıklarını söylüyorlar. Hepsi gitmiş.

Louise ve ben Saddledan St. Ann's Well'e doğru inerken yine yukarıdaki yamaçlarda ve altımızdaki vadide yoğun biçimde yetişen gümüş huş ağaçlarıyla sarılıyoruz. Tüylü dalları gri mavi göğün altında mor parlıyor. Burada, yaz aylarında, patikadan ayrılıp ormanlık yamaçlara yönelir, balarısı oğullarının vızıltısı olduğunu düşündüğüm sesleri takip ederdim. Her yıl ise bunun süprüntü sineklerinden geldiğini görerek şaşırırdım. Burada ne yaptıklarını tam olarak hiç anlayamadım ya da bir araya gelip patikadan duyulacak kadar sesi neden çıkardıklarını da... Belki de huşun özsuyundan ya da özsudan beslenen fidanbitlerinden besleniyorlardı.

Patikanın dibine ulaştığımızda, dizlerim şikâyeteye başlamıştı, bu yüzden biz de St. Ann's Well'in üzerindeki tepeciğe varınca yürüyüşü kesip bir fincan çay içmeye karar verdik. Bu yüzden de tekrar Happy Valley'i tırmandık, North Hill'i aştık ve tepelerin batı kesiminde bulunan Louise'in evine yönlendik.

Happy Valley'den geçen patika diğer patikaların hepsinden daha farklı bir hisse sahip. Kenarları ağaçlarla kaplı olduğu için sanki bir cadde gibi ve hemen yolun solunda akan küçük dere-nin tanıdık sesini duydum. Sanıyorum ki tepenin kenarındaki bir su kaynağından çıkıyor ama tam yerini bilmiyorum. Vadi-nin tepesinde keçi söğüdünü ve daha önce kazılmış bir yabana-rısı yuvasını bulduğum taş bir yol başlangıcını geçtik.

Happy Valley'den North Hill'e uzanan dik yolu tırmandık-tan sonra yeniden dinlendik ve Worcestershire Beacon'a bakmak için biraz durduk. Bir grup yürüyüşçü tepeye yaklaşıyordu ancak tepelerin bu yakasında gördüğümüz ilk insanlar bunlardı. Onla-rın altında, doğu yamaçlarında, yıl boyunca büyüyüp daha da ya-yılan yabanmersini çalılarını görebiliyorum. Eskiden bu çalıların arasında oturup saatler harcar ve Yabanmersini yabanarısını gör-meyi umut ederdim. Hiç göremedim. Bildiğim kadarı ile bu uzak bir ihtimaldi çünkü bu cins Malvern Hills'te hiç görülmemişti. Demek ki Yabanmersini yabanarısı popülasyonunun hayatta ka-labilmesi için yabanmersininden daha çok şey gözükiyordu.

Ancak, bir sonbaharda, yabanmersinlerinin hemen altın-daki ağaçlık alanda, devasa bir Toprak yabanarısı kraliçesinin ağaçların birinin kökleri arasında toprağı kazışını izlemiştim. Bu yabanarısı davranışları ya da biyolojisi hakkında herhangi bir şey öğrenmeden epey önceydi. Ben de bu yüzden yuva kaz-dığını düşünmüştüm. Oraya bırakacağı yumurtaları düşleye-rek büyülenmişim. Ancak eve vardktan sonra kış uykusu için kendine bir yer kazdığını öğrenmişim.

Kim bilir bugün Louise ile kaç tane kış uykusuna yatan ya-banarısı kraliçesi yuvasının yakınından geçmişim... Yalnız ya-banarıları da değil, pek çok başka canlı da ağaçlar ve bitkilerin kökleri arasında, yapraklar ve kayaların altında ya da diğer çat-lak ve kırıkların içinde kış donlarından uzakta güneşin sıcaklığı onlara değene ya da uzun kış uykularından uzun gün ışığı sa-

atleri onları uyandırana kadar uyuşuk bir biçimde yatacaklardı.

Altımızda bitkiler de uykuda yatıyor, karanlık, görünmez yeraltı yataklarında ışığın dönüşünü bekliyorlardı – çançiçekleri, böğürtlenler, yabani sarmisaklar ve daha fazlası. Bahar çiçekleri çok uzakta gibi geliyor, ancak kış gündönümüne, en kısa güne yaklaşıyoruz, yani günler yakında uzamaya başlayacak. Yine de, karanlık kış ayları, kendilerince önemli, çünkü hepimize dinlenip yenilenmek, yeniden bazı şeylere başlayacak gücü bulmak için zaman tanıyor; insanlar içinse, çorba ve sıcak çikolata içmek ve geçip gitmiş yıl hakkında düşüncelere dalmak için bir fırsat bu. Gelecek yıl için planlar yapıp kararlar almak için ideal bir zaman. Bahar ve yeni yaşam yakında burada olacak.

North Hill'in tepesine vardığımızda çok canlı ve havanın bize nazik davranışından dolayı şanslı hissediyorum. Yola çıktığımızda yağmur tehdidi vardı ama üzerimizdeki gök şu an çok açık ve üstümüzde şu an bir kerkenez dolaşıyor. Burası kerkenezler için ideal bir av sahası.

North Hill'den manzara nefes kesici. Eskiden, ben daha çocukken pazar öğlen yemeklerinden sonra Worcestershire Beacon'ın öteki yakasındaki evimizden bu tepeye babam ve üç küçük erkek kardeşimle yürürdüm. Tepeye vardığımızda kış üstü oturup tüm yolu gerisin geriye kayardık; patikadan değil, kendini bu amaca amade etmiş uzun kaygan çimenlikten. Bazen yuvarlanırdık da ancak ben bunu sevmezdim çünkü başımı döndürdüğüm gibi nereye varacağımı da bilemezdim.

Burada eskiden daha çok karaçalı olduğuna eminim. Yazları tepenin bu tarafındaki patikalar boyunca yabansümbülleri de olurdu. Bu kadar açık alanlarda yabansümbül kadar kırılğan canlıların serpilmesini görmek beni hep şaşırtmıştır.

Louise koluyla işaret yaparak beni durduğu yere çağırıyor. Hemen altımızda, Eastnor'dan Coddington'a uzanan yar boyunca

ca, oldukça büyüleyici ve beklenmedik bir şey var. Ormanlık yar boyunca yoğun, sanki bir beyaz kurdeleyi andıran sis, bir yılan gibi kıvrıla kıvrıla aşağı iniyor. İpek bir yılan gibi, tüm yarı kaplıyor ve sarıyor. Yalnızca Bradlow Knoll, Frith Wood'un en yüksek noktası açıkta kalıyor. Tanecik tanecik hiçliğe dağılmadan önce bir bulut havuzu oluşturduğu Colwall Valley'e akıyor sonunda. Bu tepelerde yürüdüğüm tüm o yıllar boyunca sanmıyorum ki böyle bir şey göreyim. Elbette görsem fark ederdim değil mi? Her türlü, buna bugün tanıklık ettiğim için mutluyum. Bu mefhumla, sonradan öğrendiğime göre, "ejder nefesi" de deniyor.

End Hill'den aşağı inen ve yola çıktığımız patika ile birleşen dik yokuşta yürüyüşümüzü bitirmeyi planladık ama dizlerim çok zorlanıyordu, bu yüzden adımlarımızı takip edip geriye daha kolay bir yoldan döndük. En sevdiğim ağacı, sarılmaya ihtiyacım olduğunda oturduğum alt dalın sahibi güzel gümüş huş ağacını göremediğim için biraz pişmanım. Gümüş huş genelde "ormanın kraliçesi" denir ama bu ağaç "tepelerin kraliçesi". Maalesef, kaçındığımız dik yokuşun tam ortasında bulunuyor. Şimdi düşününce, keşke yürüseydim diyorum. Ancak, döneceğim.

Tepelerde yeniden yürümekten öylesine keyif aldım ki. Çok sevdiğiniz bir yere geri dönmek bazen çok zordur. Çünkü şu an ev dediğiniz yere dair kafanızı karıştırabilir. Ancak bunları hissetmiyorum bugün. Hiçbir tatminsizlik, mutsuzluk hissetmiyorum; aksine, özgürleşmiş hissediyorum. Tepelerin üzerindeki gökyüzünde şarkısını kalpten söyleyen tarlakuşu gibi hissediyorum; ağaçların yaprakları arasında dans eden rüzgâr gibi; Ashbury'de kaldığım kabinin altındaki kayalar üzerinde akan akıntı gibi; bahçemiz ve arazimizde vızıldayan arılar gibi.

Tüm bu harika ve beklenmedik özgürlük hissi Stroud'da arkadaşım Rachel'in bahçesindeki karahindibanın yanında otururken ilk kez deneyimlediğim bir olma hissini her an her yer-

de olabileceğini bilmemden geliyor. Tanıdığınız bir yerde ya da çok uzaklarda olmanız, ağaçlar, dağlar, nehirler ya da arazinizdeki sebzeler tarafında olmanız fark etmez. Doğanın geri kalanı ile bir ilişkiye sahip olmak kalplerimizi, zihnimizi, kendimizi açmakla, eğer istersek kaybedilen bağlantıyı yeniden canlandırabileceğimizi bilmekle ilgili. Çünkü hepimizin içinde, tekrar ateşlenmeyi bekleyen küçük bir “yabani” kıvılcım var. Tek beklediği onun büyüyebileceği bir alanı ona açmamız.

Bir nirvanaya ulaşmış değilim, böyle bir şeyin peşinde de değilim. Ben kesinkes insan vücuduna bağlıyım, bazen çok aktif bir insan zihni ve deli insan duyguları beni alt ediyor. Ve bir “doğa sever” olarak, eksiklerim var. Ormanda yerde yatmaktan, rahat bir yatağı tercih ediyorum; denizde yüzerken kafamı dalgaların altına sokmayı sevmiyorum ve arıları mümkün olduğuna sandığımdan çok daha fazla sevsem de beni sokmalarından korkuyorum.

Ancak çocukken doğal dünyaya karşı hissettiğim şaşkınlık ve büyülenmeyi yeniden keşfettiğimden beri, etrafımdaki her şeyde, büyük şeylerde, küçük şeylerde, azıcık da olsa korkunç şeylerde mucizeleri görebilme yetisi ile kutsandım. Her gün, dünyamda ya da dünyada ne korkunçluklar olursa olsun, sadece dışarı çıkarak, anında teselli, sığınak ve mutluluğu bulabileceğim bilgisi bahşedildi bana.

Hâlâ doğaya dair kitapları okumayı seviyorum ve bana kuş sesleri ya da arı davranışları veya kış dalları ve tomurcuklarından bir ağacı tanımanın yolları hakkında bir şeyler öğretebilecek insanların kurslarına katılmaktan hoşlanıyorum. Bu tip bir öğrenme bana uyuyor ve onlardan uzaklaşmak anlamsız geliyor. Ama yaban hayatını yaban hayatından öğrenmeyi de seviyorum. Doğadan neden uzun süre uzak kaldığımı anlamlandırmaya çalışmaktan da vazgeçtim, çünkü önemli değil. Bilmem gerekmiyor.

Etrafımda mutluluğu yeniden bulduğum için sevinçliyim; hayatın karmaşasında bir süreliğine kaybolmadan önce yaptığım gibi.

Beni rahatsız eden tek şey var, o da sevip saydığım yabani canlılar üzerinde hayatım boyunca yarattığım kötü etkiler. Saati geri alamam ama biliyorum ki, arılar ve diğer yaban hayatı için ekip oluşturduğum yaşam hayatı çabalarımın yanında, gündelik hayatımın bu canlılar üzerindeki negatif etkilerini de azaltmak için elimden geleni yapmalıyım. Geç olmadan, hepimiz bunu yapmalıyız.

Doğayı sevmek, ondan hoşlanmak ve hakkını teslim etmek ya da onu fotoğraflayıp hakkında yazı yazmaktan çok daha fazlası. Ayağa kalkmak, onun için mücadele etmek ve her şeyiyle onu kabul etmek aslında. Bizler *doğayız*, ancak doğanın kalanına şimdiki gibi davranırsak, sanki bizden “farklıymış” gibi yaklaşırsak, çok dikkatsizce yaklaştığımız yabani hayvanları, bitkileri ve doğal peyzajı, kendimiz gibi tehlikeye atmış oluruz. Ne zaman ki doğanın bir parçası olduğumuzu, ondan ayrı olmadığımızı kabul eder ve öyle davranırız, o zaman gerçek değişim gelecektir.

Toprağı yeniden “yabanileştirmek” için yapılan çok fazla proje, atılan çok fazla adım var; ormanların yeniden büyümesine izin vermek ve eskiden özgürce dolaştıkları yaşam alanlarına kunduz, vaşak ve kurt gibi canlıları yeniden salmak gibi. Bu hamleleri alkışlıyor ve tüm kalbimle başarıya ulaşmalarını umuyorum. Ancak, aramızda olan, özellikle de küçük olanlar, canlılara karşı da davranışımızda bir değişiklik görmek istiyorum. Daha çoğumuzun korktuğu omurgasız hayvanlar, sürüngenler ve küçük memelileri kabul etmeden büyük yırtıcı hayvanların varlığını kabul edeceğimizi sanmıyorum. Bir de bitkileri de düşünün, özellikle de kanarya otu, devedikeni ve karahindiba gibi sevilmeyen bitkiler, çoğu onlara mahkûm

pek çok böcek için kıymetli yaşam alanları sunuyor. Pek çok yabancı yaşam “zararlı” ya da “katil” olarak adlandırıldı. Daha tozlayıcılara olan değerini anlamadan, onlara büyüyecek alan tanımadan onlara karşı bir savaş açtık.

Son olarak, tüm bunlar olup biterken, biraz zaman ayırıp içimize bakabilir, doğa ile daha fazla zaman geçirerek –hem de bir amaçla değil, sonuç odaklı olmadan– *kendimizi* yeniden yabanileştirme sürecini başlatabiliriz. İçimizden gelen hislere dikkat verebilir, yeni şeyleri kabul edebiliriz. Rahat mı, gergin mi hissediyoruz? Etrafımızdan korkuyor muyuz yoksa onunla “bir” mi hissediyoruz? Ve bu cevaplar zamanla ya da ilerleyen pratikle nasıl değişiyor? *İçimizdeki* yabaniliği tanıyamaz ve onu kabullenemezsek, *dışımızdakini* nasıl tanıyıp kabullenelim ki? Bu süreci başlatmak için yalnızca birkaç basit adım atmamız yeterli. Hayatın harika havuzunun sığ ucuna ayağımızı sokmamız gerek sadece. Ancak, annemin hep bana dediği gibi: “Küçük palamutlardan, büyük meşeler büyür.” Haklıydı da.

Altmış bin üyelik bir balarısı kolonisi büyük bir elma bahçesini tozlaştırabilir. Ancak tek bir yalnız Kırmızı Duvarcı arı, yüzden fazla balarısı kadar çiçeği aynı elma bahçesinde tozlaştırır. Hepimizin bir rolü var, bireysel olarak ve beraber.

İnsanlar harika varlıklar. Bir araya geldiğimizde büyük değişiklikler yapmaya kabiliz. Ancak bireyler olarak da fark yaratabiliriz. Dairenizdeki balkona tek bir lavanta ekmiş olsanız da, çayırınıza bir yabancı çiçek ekmiş, araziye bir tarh fazelya ya da dört yüz dönümlük tarlanıza tamamen çiçekli bitki ekmiş olsanız da, onlar olmadan yaşamlarımızın boş kalacağı güzel tozlayıcılara yardım etmiş olacaksınız.

Bir dahaki sefere arı gördüğünüzde, ona teşekkür etmeyi ihmal etmeyin.

TEŞEKKÜRLER

Şair John Clare “şiiirlerini tarlalarda bulmuş”. Ben şair değilim ama yine de tarlalardan olduğu kadar çalı çitlerden, ormanlardan, vadilerden ve elbette ki sevgili Malvern Hills’ten buldum ilhamımı. Bir sıra tepeye “teşekkür” edebilir misiniz? Eğer edebilirsiniz ben etmek isterim. Hem de arıları, ağaçları, kuşları, yabancı çiçekleri ve kalbimi çalıp bu kitaba giren tüm diğğer harika canlılarıyla birlikte. Onlar için ve onların sayesinde yazmaya başlayabildim.

Bu kitabı bitirmek neredeyse on senemi aldı ve o süreçte kılavuzlarım arılardan olduğu kadar yazmaktan da çok şey öğrendim. Bu benim için bir adımdı, dik bir öğrenme eğrisiydi, çoğğ zaman bir maraton koşmaktan daha zorlu gelmişti bana ancak başarma hissi her bir uykusuz geceyi anlamlı kıldı.

En zor kısımlardan biri tanıklık etmediğim arı biyolojisi ya da davranışına dair şeyleri yazmak oldu. Bu açıdan, benden çok daha bilgili olan ve kitabı hatalara karşı teknik bir gözle incelemeyi kabul etme nezaketini gösteren entomolog ve diğğer bilim insanlarınn yardımına başvurdum. Bu uzmanlara devasa bir teşekkür borçluyum: Richard Comont, Bumblebee Conservation Trust bilim müdürü; Steven Falk, *Field Guide to the Bees of Great Britain and Ireland* yazarı; Jeff Ollerton,

biyoloji profesörü, Northampton University; Stuart Roberts, Arılar, Eşekarıları ve Karıncalar Kayıt Cemiyeti eski başkanı; John Walters, danışman entomolog ve doğabilimci; Matt Shardlow, CEO, Buglife hayır kurumu. Yalnızca bu kitaba yaptığınız katkılardan dolayı değil, yıllar boyunca bir şeyleri yanlış anladığımda (ki bu sık sık olur) beni düzelttiğiniz; sosyal medya yoluyla bilgi paylaşmak konusunda cömert olduğunuz ve bizim gibi sıradan insanlara bilimi açık bir şekilde göstermeye yardımcı olduğunuz için teşekkür ederim. Her biriniz harika insanlarsınız ve sizi selamlıyorum.

Bana başkaları da tavsiyelerde bulundu. En çok borçlu olduklarımdan biri, bana balarıları hakkında daha çok şey anlamam konusunda yardımcı olan *The Barefoot Beekeeper*'ın yazarı ve "Friend of the Bees" katılımcısı Phil Chandor'dur (daha da önemlisi eşimle tanıştığım etkinliği organize ettiği için teşekkürler). Benimle e-posta üzerinden çalışmaları hakkında konuşan ve bağlantıya geçen şu isimlere de tüm böcekler, bitkiler, yabani hayat ve yabani yerler adına teşekkür ederim: Kate Bradbury, Jim Cane, Sue Clifford, Rachel Corby, Dave Goulson, Angela King, Ron Rock, Matt Somerville, Isabella Tree ve John Walters.

Mevcut olan hatalar ya da yanlışlıklar tamamıyla bana aittir ve bunlardan ötürü özür dilerim.

Ayrıca daha kitabım şekillenmeye başlamadan önce bana yardımcı olup tavsiyelerde bulunanlar da var: Alys Fowler ve Will Rolls, kendi yazı tecrübelerinizi paylaştığınız ve yayıneviyle çalışmak ya da kendi başına basmak konusunda yardımlarınız için teşekkürler; Shaun Chamberlin, ilk taslaklarımı okuduğum ve beni Chelsea Green Yayınevi ile tanıştıracak kadar onları sevdiğin için teşekkürler; Peta Nightingale, sözleşmeler dünyasında yolumu bulmamı sağladığın ve dünyanın en iyi tavsiyesi

olan bir şeyi teslim etmeden önce “yüksek sesle okumak” fikri için teşekkürler; Judy Napper kitap önerimin düzeltmeleri için teşekkürler ve Charlotte, kızım, bu kitap önerisinin profesyonel görünmesini sağladığın için teşekkürler.

Bana şans verip bu kitabı bastığı için Chelsea Green Yayınevi’nin başkanı Margo Baldwin’e derinden müteşekkirim. Ayrıca Birleşik Krallık yönetici direktörü Mat Haslum’a, editör Michael Metivier’ye, prodüksiyon direktörü Pati Stone’a ve Chelsea Green takımındaki herkese de teşekkür borçluyum. Sizinle çalışmaktan büyük keyif aldım. Ayrıca, Eliani Torreşe de tavsiyeleri ve düzeltmeleri için teşekkürler.

Tek tük blog yazıları yazmak bir şey, kitap yazmak bambaşka bir şey, bu yüzden de geliştirme editörüm Robin Dennis’in başarısı olmadan bunu yapamazdım. Robin bir tür simyacı. Nasıl balarılar nektarı alıp bal yapıyorsa, Robin de benim kaotik laflarımı alıp kitaba dönüştürdü. Aslında, başka bir hayatta, belki de balarısıydı. İşimi kuvvetlendirdiğin, beni konfor alanımın dışına çıkaran bu süreçte yanımda olduğun, sabrın ve müsama- han için teşekkürler.

Daha en başından beri yabancı hayat sanatçısı John Waters’ın çizimlerini kitabımda kullanmak istiyordum, kabul ettiğinde de havalara uçmuştum. Onun resimlerinin her canlıyı hayata getirişinden öylesine mutluyum ki. Teşekkürler John. Bunu tekrar yapalım!

Yazmaya başlamadan önce, yazı sürecinde ve sonrasında bana ilham verdikleri ve mutlu ettikleri için, kitaplarına bayıldığım doğa yazarlarına da teşekkür borçluyum. Belirli bir sıra gözetmeksizin: Hugh Warwick, Rob Cowan, Robert Macfarlane, John Lewis-Stemple, Miriam Darlington, Mark Cocker, Peter Marren, Amy Liptrot, John Lister-Kaye, Kate Bradbury (yeniden), Simon

Barnes, Jon Dunn, Tim Dee, Mark Avery, Tom Cox, Nicola Chester, Will Cohu, Dave Goulson (yeniden), Michael McCarthy, Amy-Jane Beer, Matthew Oates, Patrick Barkham, Mary Colwell ve daha birçokları. Ayrıca geçmiş zamandan şairler ve yazarlara da teşekkürler, ismini anamadığım birçoğu arasından: John Clare, Roger Deakin, Jean-Henri Fabre ve Gerald Durrell.

“Hiçbir insan bir ada değildir” demişti John Donne ve daha doğru bir laf duymadım. Dostlarım ve ailemin destekleri ve yardımları olmadan, bu kitabı yazmak fikrinden çoktan vazgeçmiştim. Eski ve yeni tüm harika dostlarıma teşekkürler – siz kim olduğunuzu biliyorsunuz. Sizi seviyorum ve hayatımda olduğunuz için kendimi çok şanslı hissediyorum. Özel teşekkürlerim şu isimlere gidiyor: Natalie, Louise, Rob ve Zoe, Jon ve Tanya, her şeye rağmen yanımda olduğunuz ve beni desteklediğiniz için. Facebook arkadaşlarım ve Twitter takipçilerim de, yolculuğum boyunca bana eşlik ettiğiniz ve beni desteklediğiniz için, dünyamı şahane paylaşım ve yaban hayatı fotoları ile doldurduğunuz için teşekkürler. Özellikle yıllar boyunca yardım ve kılavuzluğu için Ian Beavis'i anmadan geçemeyeceğim. Sue Clifford ve Angela King (yeniden): Tavsiyeleriniz ve destekleriniz, tüm kahveler ve kruvasanlar için size ne kadar teşekkür etsem az; inandığım şey için mücadele etmek konusunda bana ilham veriyorsunuz.

Harika çocuklarım, James ve Charlotte ve gelinim Holly, bana inandığınız için; beni zorlu zamanlarda yalnız bırakmadığınız, her daim destekleyip cesaretlendirdiğiniz ve yıllar boyunca susmadan arılardan bahsedişime katlandığınız için teşekkürler. Bana yeniden kendime inanmayı öğrettiğin için teşekkürler Charlotte. Rob'un kızları Amber ve Jade, bu kitap hakkında heyecanlı olduğunuz için teşekkürler. Torunlarım Indy, Pippin ve Arrietty, bana getirdiğiniz ışık ve neşe için teşekkürler. Sizi öyle çok seviyorum ki!

Son olarak ama son derece de önemli olarak, eşim ve en yakın arkadaşım Rob. Her şey için teşekkürler – iyi zamanları paylaştığın, kötü zamanları atlatmakta bana yardımcı olduğun; kitabın bölümlerini defalarca sesli okurken dinlediğin; yemek yemeyi ihmal etmememi sağladığın ve tamamen yazmaya odaklanmışken evi çekip çevirdiğin için. Sen benim tutunduğum dalımsın. Seni kelimelerin ifade edebileceğinden daha çok seviyorum.